

RZĄDOWA RADA LUDNOŚCIOWA

BIULETYN

55

Warszawa 2010

PL ISSN 1642-5979

Opracowuje:
Sekretariat Rządowej Rady Ludnościowej

Pod redakcją:
Aliny Potrykowskiej
Ewy Orzelek

Redakcja językowa:
Władysława Czech-Matuszewska

SPIS TREŚCI

WSTĘP	5
I. „AKTUALNE PRZEMIANY DEMOGRAFICZNE A GOSPODARKA POLSKI” – KONFERENCJA RZĄDOWEJ RADY LUDNOŚCIOWEJ	7
Prof. dr hab. Jerzy Kleer – Sektor publiczny. Między demografią a gospodarką	7
Prof. dr hab. Elżbieta Mączyńska – Przełom cywilizacyjny a wzrost gospodarczy. Nie- doceniane aspekty demograficzne	18
Prof. dr hab. Elżbieta Kryńska – Wpływ zmian demograficznych na rynek pracy – aspekty gospodarcze	29
Prof. dr hab. Tadeusz Stryjakiewicz – Demograficzno-społeczne czynniki rozwoju sek- tora kreatywnego	38
Dr hab. Tomasz Przemysław Śleszyński – Znaczenie przemian demograficznych w przestrzeni Polski dla rozwoju gospodarczego	49
Dr Andrzej Gałązka – Zmiany ludnościowe a koniunktura gospodarcza w Polsce	72
II. „DORÓBEK GRUPY ROBOCZEJ DO SPRAW STRATEGII MIGRACYJNEJ POLSKI”. REFERAT WYGŁOSZONY NA POSIEDZENIU RZĄDOWEJ RADY LUDNOŚCIOWEJ W DNIU 19 MAJA 2010 R.	83
III. SPRAWOZDANIE Z POSIEDZENIA PLENARNEGO RZĄDOWEJ RADY LUDNOŚCIOWEJ W DNIU 19 MAJA 2010 R.	90
IV. DOKUMENTACJA Z 43. SESJI KOMISJI LUDNOŚCI I ROZWOJU ONZ „HEALTH, MORBIDITY, MORTALITY AND DEVELOPMENT” (NOWY JORK 12–16 KWIETNIA 2010 R.)	106
V. SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI RZĄDOWEJ RADY LUDNOŚCIOWEJ W 2009 R.	130

WSTĘP

Oddajemy do rąk Czytelników kolejny, 55. numer „Biuletynu Rządowej Rady Ludnościowej”, dokumentujący działalność Rządowej Rady Ludnościowej i jej Sekretariatu.

Na treść biuletynu składają się następujące materiały:

➤ ***Referaty prezentowane na konferencji Rządowej Rady Ludnościowej „Aktualne przemiany demograficzne a gospodarka polski”***

Prof. dr hab. Jerzy Kleer – „Sektor publiczny. Między demografią a gospodarką”.

Prof. dr hab. Elżbieta Mączyńska – „Przełom cywilizacyjny a wzrost gospodarczy. Niedoceniane aspekty demograficzne”.

Prof. dr hab. Elżbieta Kryńska – „Wpływ zmian demograficznych na rynek pracy – aspekty gospodarcze”.

Prof. dr hab. Tadeusz Strykiewicz – „Demograficzno-społeczne czynniki rozwoju sektora kreatywnego”.

Dr hab. Tomasz Przemysław Śleszyński – „Znaczenie przemian demograficznych w przestrzeni Polski dla rozwoju gospodarczego”.

Dr Andrzej Gałązka – „Cykle koniunkturalne a trendy demograficzne”.

➤ „*Dorobek grupy roboczej do spraw strategii migracyjnej Polski*” referat wygłoszony na posiedzeniu Rządowej Rady Ludnościowej w dniu 19 maja 2010 r.

➤ Sprawozdanie z posiedzenia Rządowej Rady Ludnościowej w dniu 19 maja 2010 r.

➤ Dokumentacja z 43. sesji ONZ Komisji do spraw ludności i rozwoju „*Health, morbidity, mortality and development*” (Nowy Jork 12–16 kwietnia 2010 r.)

➤ Sprawozdanie z działalności Rządowej Rady Ludnościowej za 2009 r.

Ważniejsze dokumenty RRL prezentowane są na stronie internetowej www.stat.gov.pl/bip

Sekretarz Generalny
Rządowej Rady Ludnościowej

I. „AKTUALNE PRZEMIANY DEMOGRAFICZNE A GOSPODARKA POLSKI” – KONFERENCJA RZĄDOWEJ RADY LUDNOŚCIOWEJ

PROF. DR HAB. JERZY KLEER

SEKTOR PUBLICZNY MIĘDZY DEMOGRAFIĄ A GOSPODARKĄ

1. Uwagi wstępne

Związki między sektorem publicznym a demografią i gospodarką są wielopłaszczyznowe. W prezentowanym tekście przedstawiono tylko kilka z nich głównie, chociaż nie wyłącznie, z punktu widzenia teorii sektora publicznego. Sektor ten stanowi wprawdzie część teorii ekonomii, ale na jego rozwiązania nie tylko praktyczne, ale i teoretyczne mają wpływ liczne czynniki i koncepcje pozaekonomiczne.

Punktem wyjścia jest ogólna teza, iż sektor publiczny stanowi infrastrukturę państwa¹. Ma to liczne konsekwencje przejawiające się w różnorodnych jego funkcjach. Nim przejdę do sformułowania kilku konstatacji teoretycznych, chciałbym przedstawić dwie zasady mające walor ogólny. Sektor publiczny rządzi się pewnymi prawidłowościami, występującymi we wszystkich gospodarkach czy ściślej w społeczeństwach nowoczesnych. Równocześnie, będąc infrastrukturą państwa, stanowi o jego specyfice. Ta właściwość sektora publicznego wynika głównie stąd, że niezależnie od wspólnych cech systemowych, jakie występują w gospodarkach rynkowych, mających system polityczny oparty na zasadach demokratycznych, każde państwo charakteryzuje się pewnymi specyficznymi właściwościami. Wynikają one z tradycji, historii, wielkości terytorium, liczby ludności etc. i ujawniają się właśnie poprzez sektor publiczny. Albo ściślej rzecz formułując: sektor publiczny musi w znacznie szerszym stopniu owe specyficzne cechy uwzględniać, aniżeli to ma miejsce w sektorze prywatnym, w którym mikropodmioty uwzględniają głównie własne preferencje ekonomiczne. Sektor publiczny musi respektować reguły makroekonomiczne oraz liczne czynniki pozaekonomiczne.

2. Sektor publiczny – infrastruktura państwa

Odpowiedź na tak sformułowaną tezę jest prosta, a zarazem szczególnie skomplikowana. Nie wdając się w szerszy dyskurs teoretyczny, chciałbym wskazać głównie na trzy podstawowe funkcje, jakie sektor publiczny w postaci infrastruktury musi pełnić w każdym państwie.

Pierwsza, i jak należy sądzić najważniejsza funkcja, sprowadza się do zabezpieczenia spójności terytorialnej państwa. Nowoczesne państwa, kształtujące się w Europie, przyjmują za cezurę pokój westfalski (1648 r.). Wprawdzie granice państw ulegały licznym zmianom, jednak każdorazowy kształt państwa charakteryzował się coraz większą spójnością. Nie jest rzeczą przypadku, że do najważniejszych czystych dóbr publicznych zalicza się obronność i bezpieczeństwo zapewniające ową spójność, a także inne liczne służby publiczne związane z realizacją tej właśnie funkcji (służby celne, migracyjne etc.).

Druga funkcja wiąże się z integracyjnością państwa zarówno społeczną, jak i gospodarczą. Przejawia się to głównie w tym, że na danym terytorium obowiązuje jednolity system instytucjonalno-prawny. Określa główne reguły gry w sferze społecznej oraz gospodarczej. Kształtowanie owych reguł gry jest procesem skomplikowanym, a przede wszystkim długotrwałym. I to zarówno dlatego, że integrowanie różnych pod względem przeszłości historycznej części państwa wymaga czasu, jak i uruchomienia właściwych mechanizmów dostosowawczych. Złożoność tego procesu związana jest z tym, że mamy tu równoczesność dwóch procesów: odgórnego, uruchamianego przez państwo, a głównie przez instytucje sektora

¹ Pisałem o tym w licznych publikacjach, m. in.: J. Kleer, *Sektor publiczny jako przejaw ciągłości państwa narodowego*, (w:) *Institucja – fundament czy fasad polityki makroekonomicznej*, Warszawa 2005; J. Kleer, *Przyszłość sektora publicznego*, w: *Co ekonomiści myślą o przyszłości*, Warszawa 2009.

publicznego, jak i procesem oddolnym, w którym mechanizmy związane są z rozwijającą się gospodarką rynkową, a także z kształtującymi się w zróżnicowanym tempie i kształcie organizacjami lokalnymi w postaci różnego typu samorządów gospodarczych i społecznych.

Trzecia funkcja dotyczy szeroko rozumianego bezpieczeństwa, począwszy od bezpieczeństwa osobistego, praw własności, swobody podejmowania działalności gospodarczej, przemieszczania się ludności, uczestnictwa w działalności politycznej, swobodach religijnych, czy szeroko pojętej tolerancji, tzn. występującej we wszystkich sferach życia społecznego, gospodarczego i politycznego. Jest to proces równie trudny i długotrwały jak procesy integrowania się gospodarczego i społecznego. A jak wskazuje praktyka wielu państw, znacznie bardziej skomplikowany i obarczony licznymi pułapkami, mającymi głównie źródła w tradycji i historii.

Jeśli poprawna jest identyfikacja funkcji sektora publicznego jako infrastruktury państwa, to wynika z nich kilka dalszych zależności, ukazujących specyfikę tego sektora nie dającą się przyporządkować do dziedzin, z którymi sektor publiczny jest powiązany, mających inną dynamikę i, co ważniejsze, bardziej wyraźnie określone prawidłowości. Nie wnikając w liczne specyficzne uwarunkowania, celowe jest zwrócenie uwagi na kilka z nich, charakteryzujących ów sektor w nowoczesnym rozwoju.

Przed wszystkim należy zwrócić uwagę na zjawisko ciągłości sektora publicznego, związane z ciągłością państwa. Ciągłość sektora publicznego ma, jak się wydaje, dwa wymiary. Pewne jego funkcje mają charakter trwałe, tzn. że nie ulegają likwidacji, mogą natomiast podlegać pewnym modyfikacjom, wynikającym z rozwoju gospodarczego, społecznego i politycznego. Państwo suwerenne nie może zrezygnować z pewnych funkcji realizowanych przez sektor publiczny, co nie znaczy, iż są niezienne. Współczesne procesy integracyjne, np. akcesja do Unii Europejskiej, zmuszają do rezygnacji z pewnych cech suwerenności, np. bezwizowe przekraczanie granicy (Umowa z Schengen), czy akceptacja pewnych rozwiązań prawnych obowiązujących wszystkie państwa należące do ugrupowania integracyjnego. Niemniej jednak ważny jest i drugi wymiar dotyczący funkcji władczych związanych z niektórymi zadaniami (funkcjami) sektora publicznego, a odnoszącymi się do rozwiązań instytucjonalno-prawnych.

Ogólnie rzecz ujmując, można wskazać, że ciągłość rozwiązań, zwłaszcza funkcji władczych sektora publicznego, musi charakteryzować się czterema cechami ogólnymi, jakkolwiek ani społeczeństwo, ani gospodarka, a zwłaszcza pewne grupy nie charakteryzują się identycznymi cechami czy celami, niemniej jednak ogólne rozwiązania dotyczące funkcji władczych muszą uwzględniać interes całej wspólnoty zamieszkującej dane terytorium. Jest to cecha systemu demokratycznego oraz gospodarki rynkowej. System ten musi się charakteryzować długim okresem niezmienności. Jest to ważny wymóg, by indywidualne podmioty miały taki horyzont działania, który pozwalałby na dokonywanie właściwych wyborów. Jest on również związany z zabezpieczeniem przed zagrożeniami zewnętrznymi, kiedy zmienność regulacji narusza rytm działalności gospodarczych, a także perspektywę czasową, w jakiej ocenia się efektywność decyzji inwestycyjnych. System decyzji władczych musi być prosty i, co ważniejsze, dostatecznie przejrzysty. Jest to ogólny wymóg wszelkich regulacji. Oznaczać powinien, że interpretacja zapisów regulujących powinna być w miarę jednoznaczna. Wreszcie system władczy musi być w maksymalnym możliwym stopniu sprawny, a co ważniejsze w miarę tani.

Ciągłość zatem jest nie tylko wyrazem trwałości państwa, zwłaszcza jego systemu instytucjonalno-prawnego, ale także długookresowości pewnej grupy celów, zapewniających rozwój społeczno-gospodarczy oraz spójność i pokój społeczny. Jednakże ciągłość funkcji sektora publicznego nie oznacza, że nie podlega zmianie. I to w dwojakim tego słowa rozumieniu: zarówno w zakresie zmienności funkcji (rozbudowie bądź minimalizacji), jak i pojawieniu się nowych funkcji. Dotyczy to głównie, chociaż nie wyłącznie, tzw. mieszanych oraz globalnych dóbr publicznych.

Zmienność sektora publicznego, a ściślej jego funkcji, związana jest z różnorodnymi czynnikami, które wprawdzie można wyraźnie zidentyfikować, niemniej jednak ich waga w poszczególnych okresach jest różna. To co najtrudniejsze związane jest z siłą poszczególnych czynników wpływających na jego funkcjonowanie. Wynika to z tego, że dynamika zmian sił współokreślających zadania sektora publicznego jest w poszczególnych krajach różna. Ma to miejsce nawet przy założeniu zbliżonego poziomu ekonomicznego i struktury demograficznej, decydujący bowiem wpływ ma z reguły system polityczny. Posługując się jednak analizą porównawczą dotyczącą różnych państw, i to w długim okresie, możemy ową zmienność opisać, ale ma to miejsce zawsze *ex post*. Nie oznacza to wszakże, że nie można antycypować owej zmienności, pod warunkiem że dysponujemy dostatecznie sprawnymi metodami długookresowego prognozowania.

W zakresie ogólnej analizy celowe jest zdiagnozowanie dynamiki sektora publicznego. Czy w historycznym rozwoju ma miejsce tendencja wzrostowa, czy też występuje skłonność do jego minimalizacji?

Odpowiedź możliwa jest tylko w kontekście porównań długookresowych. Z przeszłego rozwoju oraz istniejących prognoz można wyprowadzić ogólniejszy wniosek dotyczący ewolucji i teoretycznie dopuszczalnej wielkości sektora publicznego. Z dotychczasowej analizy wielkości wydatków publicznych w długim, bo blisko półtorawiecznym okresie jego funkcjonowania można sformułować kilka tez teoretycznych.

Pierwsza – w długim okresie wydatki publiczne mają tendencję rosnącą, co zostało już w sposób dosyć kategoriyczny stwierdzone w latach 20. XX w. (Wagner)². Jakkolwiek tendencja taka rzeczywiście miała miejsce, to w poszczególnych krajach była dosyć zróżnicowana³.

Druga – jakkolwiek wydatki te miały charakter rosnący, to przyczyny tkwiły nie tylko po stronie ekonomicznej, ale głównie po stronie polityki, a także sfery społecznej.

Trzecia – jakkolwiek skłonność do wzrostu wydatków publicznych występowała we wszystkich państwach cywilizacji euro-atlantycznej, jednakże miała fazy zarówno „wzlotu”, jak i „spadku”. Przyczyny owego falowania były po części ekonomiczne, a po części polityczne. Źródła tkwiły bądź we wzroście roli rynku w funkcjonowaniu gospodarki, bądź we wzroście ingerencji państwa⁴.

Czwarta – wprawdzie zmienność w wysokości wydatków w dużej części wywołana była czynnikami ekonomicznymi, jednak ich spadek nigdy nie zszedł poniżej poziomu sprzed Wielkiego Kryzysu. Można to wyjaśnić tym, że niektóre z nich przekształciły się z wydatków czysto ekonomicznych w takie, które można przypisać do systemu kulturowego, z którego państwo nie może się wycofać⁵. Pociąga to konieczność finansowania niektórych mieszanych dóbr publicznych, takich jak edukacja czy ochrona zdrowia, nie mówiąc o pomocy społeczeństwa.

Piąta – pojawiła się swoista granica dolnego poziomu wydatków publicznych, mieszcząca się w okolicach 25–30% PKB, a także górna kształtująca się ok. 45% PKB. Powyżej owego poziomu gospodarka staje się mniej efektywna. Różnice występujące w poszczególnych państwach zależne są od splotu czynników kulturowych, ekonomicznych oraz politycznych.

3. Obszary wspólne: demografia i gospodarka

Związki między demografią a gospodarką są liczne i nie stanowią przedmiotu prezentowanego tekstu. W tym miejscu chciałbym skupić się na kilku wybranych obszarach, w stosunku do których sektor publiczny pełni zbliżone funkcje.

Najważniejszy zapewne obszar dotyczy określenia stopnia wolności jednostek jako obywateli oraz wolności podmiotów gospodarczych. Ów obszar dlatego jest tak istotny, że decyduje o charakterze systemu politycznego oraz gospodarczego. Dotyczy rozwiązań instytucjonalno-prawnych, przesądzających o tym, czy system ma charakter demokratyczny, czy jest to jakiś wariant rządów mniej lub bardziej autorytarnych, z szyldem czy bez szyldu demokratycznego. A zakres wolności gospodarczej wskazuje na stopień ingerencji państwa.

Istota problemu nie sprowadza się jedynie do konstatacji ogólnych, zarysowanych powyżej. Chciałbym w tym kontekście podkreślić kilka możliwych kombinacji, jakie mają miejsce w rzeczywistym rozwoju.

Punktem wyjścia jest ogólniejszy komentarz, odnoszący się zarówno do wolności jednostek (posłuży do tego indeks demokracji⁶), jak i wolności gospodarczej (indeks wolności gospodarczej⁷). Występują tu trzy ogólne tendencje.

² Por. V. Tanzi, *Gospodarcza rola państwa w XXI w.*, „Studia i Materiały”, NBP, Zeszyt 204, 2006.

³ Por. J. Kleer, *Sektor publiczny w Unii Europejskiej*, „Ekonomista” nr 5/2007.

⁴ Różnice te wynikają z charakteru modelu gospodarczo-społecznego, jaki obowiązuje w danym kraju. Np. w krajach skandynawskich poziom wydatków sektora publicznego (Finlandia, Dania, Szwecja) w latach 1996–2006 kształtował się od 48,6% PKB, najniższy – Finlandia 2006 r., do najwyższego 64,8% PKB – Szwecja 1996 r., a w Irlandii np. najwyższy 39,0% a najniższy 31,8%, Wielka Brytania 39,1% do 44,1% PKB. Źródło: *Government Finance Statistic*, Summary Tables 1996–2006, Eurostat 2007.

⁵ Por. J. Kleer, *Spoleczna gospodarka rynkowa: model kompromisu*, w: *Spoleczna gospodarka rynkowa w poszukiwaniu modelu rozwoju gospodarczego krajów postsocjalistycznych*, Kraków 2009.

⁶ M. Coppedge, *Thickening thin Concepts: Issues in Large – Data Generation* (in:) G. Munck, *Regimes and Democracy in Latin America. Theories and Methods*, Oxford University Press.

⁷ Por. J. Gwartney, R. Lawson, R. S. Sobel, P. T. Leeson, *Freedom of the World: 2007 Annual Report*, Fraser Institute, Vancouver.

1. Nie ma bezpośredniego związku między poziomem rozwoju gospodarczego a prawami jednostek. Jest tu kilka możliwych kombinacji:
  - A. Między poziomem gospodarczym a systemem demokratycznym występuje pewna równowaga. Oznacza to, iż wzrastającemu poziomowi gospodarczemu towarzyszy postęp demokratyczny zarówno od góry, jak i od dołu;
  - B. Szybkemu rozwojowi gospodarczemu nie towarzyszy odpowiednio szybki postęp demokratyczny i to zarówno z powodu centralizacji władzy, jak i wskutek ograniczonych możliwości oraz zdolności organizacji samorządowych na dole;
  - C. Postęp w kształtowaniu się procedur demokratycznych jest szybszy niż gospodarczy.

2. W sferze wolności gospodarczej oraz w procesach demokratycznych nie ma procesu jednokierunkowego. Może występować spowolnienie, a także ograniczenie wolności gospodarczej oraz systemu demokratycznego. Zjawiska te można rozpatrywać, zarówno w ujęciu porównawczym, np. w stosunku do innych państw, jak i w wymiarze absolutnym, tzn. w stosunku do osiągniętego uprzednio stanu wolności.

3. Trzecia tendencja dotyczy niespójności wewnętrznej systemu instytucjonalno-prawnego. Przejawia się narastaniem licznych, często wzajemnie wykluczających się ustaw, rozporządzeń czy zarządzeń. Jednocześnie występuje niedostatek uregulowań w ważnych obszarach życia społecznego i gospodarczego. Stwarza to sytuację, w której administracja publiczna, zarządzająca instytucjami sektora publicznego, w istocie zawłaszcza państwo, często decydując o kształcie systemu instytucjonalno-prawnego.

Kolejnym problemem jest bezpieczeństwo w szerokim tego słowa rozumieniu. Nim przejdę do bliższej jego identyfikacji w kontekście procesów demograficznych i gospodarczych, należy przypomnieć, że do najważniejszych czystych dóbr publicznych zalicza się bezpieczeństwo. Jest uznawane przez wszystkie nurty ekonomiczne, a także stanowi niezbywalne zadanie każdego państwa, zwłaszcza w systemie demokratycznym. Jeśli z tego punktu widzenia spojrzeć na problemy bezpieczeństwa, można wówczas wskazać na trzy takie obszary, łączące demografię z ekonomią w kontekście sektora publicznego. Ma bowiem uprawnienia władcze w realizacji tych funkcji. Obszar pierwszy dotyczy szeroko rozumianego bezpieczeństwa jednostek i gospodarstw domowych. Drugi obejmuje całą sferę praw własności i możliwości ich pomnażania. Trzeci dotyczy szeroko rozumianego rynku i transakcji na nim przeprowadzanych.

Jeśli państwo traktujemy jako dobro wspólne, to z faktu tego wynikają określone konsekwencje. Prawa jednostki (gospodarstwa domowego) do bezpieczeństwa oznacza konieczność stworzenia odpowiednich ram instytucjonalnych. Mają za zadanie: po pierwsze, zagwarantowanie równych praw, a także równych szans; po wtóre, szanse te nie mogą sprowadzać się jedynie do równości wobec prawa, ale wymagają stworzenia materialnej infrastruktury, zabezpieczającej możliwości korzystania z tego typu instytucji (np. edukacja, ochrona zdrowia). Dotyczy to także instytucji związanych z innymi usługami publicznymi, jak np. poczta, energia elektryczna, systemy transportowe, budownictwo mieszkaniowe. Prawo korzystania z nich nie musi mieć charakteru darmowego, bowiem stopień ich ewentualnej komercjalizacji jest funkcją modelu społeczno-ekonomicznego. Wymaga jedynie, by ich brak nie oznaczał faktycznego wykluczenia społecznego.

Prawa własności stanowią fundament nie tylko gospodarki rynkowej, ale również systemu demokratycznego⁸. Jest to twierdzenie banalne, niemniej jednak w kontekście rozważań o związkach między sektorem publicznym a demografią i gospodarką stanowi jeden z podstawowych warunków. Ma kilka wymiarów, które w tym kontekście nie wymagają przypomnienia. Pierwszy, iż własność prywatna jest nienaruszalna, jeśli uzyskana została zgodnie z obowiązującym prawem. W tym kontekście należy przypomnieć, iż w systemach demokratycznych obowiązuje zasada ciągłości. Drugi dotyczy dziedziczenia. I jeśli o nim wspominam, to jedynie w dlatego, że regulacje związane z dziedziczeniem w znaczącym stopniu wynikają z funkcji władczych państwa, a ich wykonawcą jest sektor publiczny. Pojawia się w tym kontekście problem partycypacji państwa w dziedziczeniu. Nadmierny jego udział zawsze ogranicza możliwości rozwoju jednostki (jednostek).

Podobnie rzecz się przedstawia w dochodami bieżącymi. Stopień fiskalizmu jest pochodną systemu instytucjonalno-prawnego, a zatem także funkcją sektora publicznego. Kwestia wzajemnych relacji między wydajnością a sprawiedliwością jest jedną z ważniejszych nie tylko teorii, ale przede wszystkim praktyki.

W kontekście bezpieczeństwa należy jeszcze zwrócić uwagę na bezpieczeństwo funkcjonowania rynku. Instytucje sektora publicznego mają tu szczególną rolę do spełnienia. W ich gestii w dużym stopniu pozostaje bezpieczeństwo pracy, zakres szarej strefy, problem wykluczenia społecznego, windykacji zobowiązań, funkcjonowania sądów pracy i roszczeń handlowych, walka z oligopolizacją rynków, a tak że z przestępczością gospodarczą.

⁸ Por. R. Pipes, *Własność a wolność*, Warszawa 1999.

Kolejna dziedzina wiążąca problemy demografii i gospodarki z sektorem publicznym dotyczy rynku pracy. Sektor publiczny jest tu swoistym pośrednikiem czy współtwórcą warunków dla długotrwałej równowagi między podażą odpowiednio wykwalifikowanych pracowników oraz instytucją, która w sytuacjach kryzysowych łagodzi negatywne ich skutki. Problem w literaturze przedmiotu jest opisany i nie wymaga naświetlenia, niemniej jednak podkreślenie roli sektora publicznego w tych związkach jest niezbędne z innej jeszcze przyczyny. Nierównowaga na rynku pracy oraz procesy wykluczenia nie są zjawiskami krótkookresowymi, które mogą rozwiązać siły rynkowe. W wielu obszarach zajmujących się populacją przedprodukcyjną instytucje sektora publicznego muszą realizować taką strategię, która w długim okresie zapewniłaby podaż odpowiednio wykwalifikowanych pracowników. Podobnie rzecz się dzieje w przypadku pracowników pochodzących z wypadających dziedzin gospodarki zarówno tych, których można przekwalifikować, jak i tych, którzy zostają trwale wykluczeni i wpadają pod skrzydła opieki społecznej.

Ponadto w gestii sektora publicznego pozostaje dziedzina istotna zarówno dla procesów demograficznych, jak i gospodarczych. Jest nią infrastruktura w szerokim tego słowa rozumieniu, zarówno materialna, jak i duchowa. Rozciąga się od edukacji, poprzez ochronę zdrowia aż po drogi, sieci energetyczne, ciepłownictwo czy transport publiczny.

Na poziomie ogólnym można sformułować trzy główne zasady dotyczące sektora publicznego, w którego gestii pozostaje infrastruktura służąca zarówno procesom demograficznym, jak i gospodarczym.

Pierwszą zasadą można określić jako prognostyczną. Mimo że sektor publiczny posiada liczne funkcje o krótkim horyzoncie działania, główną jego rolą jest przewidywanie, a zarazem tworzenie warunków korzystnych dla długookresowego, trwałego rozwoju. Jest to niezbywalne jego zadanie, w którym żadne instytucje nie mogą go zastąpić.

Druga zasada ma charakter alokacyjny. Sektor publiczny część środków stojących do jego dyspozycji musi inwestować w takie dziedziny, które mają istotne znaczenie dla kształtowania pożądaných procesów demograficznych i gospodarczych, a które pozostają poza zainteresowaniem czy możliwościami sektora prywatnego, zarówno w podsektorze gospodarstw domowych, jak i w podsektorze przedsiębiorstw.

Trzecia zasada obejmuje problematykę spójności narodowej czy, szerzej rzecz ujmując, tworzenia klimatu zaufania oraz minimalizowania napięć społecznych⁹. Zróżnicowanie interesów na poziomie gospodarstw domowych, przedsiębiorstw, organizacji społecznych i partii politycznych występuje w każdym państwie. Problemu tego nie rozwiązuje sam wzrost dobrobytu, poziomu edukacyjnego czy utrwalanie się systemu demokratycznego. Niemniej jednak dla długotrwałego i względnie trwałego rozwoju niezbędny jest pewien poziom równowagi społecznej i pokoju wewnętrznego. Funkcję stabilizatora, przynajmniej teoretycznie, może (powinien) pełnić sektor publiczny, jednak pod pewnymi warunkami.

Po pierwsze, w maksymalnie możliwym stopniu musi być apolityczny. Realizacja jego konstytucyjnych niejako funkcji nie może być zależna od partii politycznych, które są aktualnie u władzy. Po części jest to możliwe, jeśli administracja publiczna ma trwały status, zabezpieczony konstytucyjnie.

Po drugie, jeżeli do zadań sektora publicznego przynależy dbałość o minimalizowanie wykluczenia społecznego z przyczyn ekonomicznych, społecznych czy politycznych.

Po trzecie, kiedy sektor publiczny pełni funkcje nie dopuszczające do nadmiernej przewagi sił rynkowych nad funkcjami regulacyjnymi. Innymi słowy, chodzi o to, aby procesy dywergencyjne nie dominowały nad procesami konwergencyjnymi w układach społecznych i regionalnych.

Po czwarte, obowiązujący ład instytucjonalno-prawny w maksymalnie możliwym stopniu powinien zabezpieczać tolerancję oraz kreatywność społeczną.

Mam świadomość, iż istnienie tego typu modelu sektora publicznego, zwłaszcza w okresach głębokich przemian (transformacyjnych, integracyjnych, globalizacyjnych), jest rzeczą trudną czy wręcz niemożliwą. Kiedy jednak próbujemy konstruować pewną wizję długofalową, wówczas może być użyteczny nie tylko intelektualnie, ale również praktycznie.

---

⁹ Problem zaufania został szczegółowo opisany zarówno od strony teoretycznej, jak i w odniesieniu do Polski. Por. F. Fukuyama, *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Warszawa – Wrocław 1997; P. Sztompka, *Zaufanie fundament społeczeństwa*, Kraków 2007; P. Sztompka, *Trauma IV RP*, w: *Europa*, nr 12 (166), 24 marca 2007, Dodatek do „Dziennika”.

4. Sektor publiczny a problemy ludnościowe

Jeśli poprawne są tezy dotyczące sektora publicznego jako infrastruktury państwa, jego ciągłości zapewniającej warunki rozwoju, wówczas relacje ze strukturą demograficzną mają charakter bezpośredni. Mogą wpływać korzystnie bądź niekorzystnie na jej kształtowanie.

Nie wdając się w tym miejscu w ocenę owych warunków w odniesieniu do Polski, chciałbym zwrócić uwagę na kilka okoliczności, istotnych z punktu widzenia zadań stojących przed sektorem publicznym. Za punkt wyjścia można przyjąć trzy twierdzenia:

1. Opierając się na czterofazowym modelu przejścia demograficznego¹⁰, można założyć, że Polska weszła, czy ściślej wchodzi w ostatnią fazę. Podręcznikowo ową fazę określa się jako taką, w której następuje stabilizacja procesu reprodukcji na niskim poziomie przyrostu naturalnego. Może wszakże przyjąć wartości mniejsze aniżeli natężenie zgonów. W przypadku utrwalania się tej tendencji mogłoby to oznaczać spadek badanej populacji. Czasami taką fazę określa się jako piątą.

2. Poziom rozwoju Polski, mierzony produktem narodowym brutto w przeliczeniu na 1 mieszkańca, pozwala uznać, że „użyteczność konsumpcyjna” dodatkowego dziecka jako producenta dochodu lub źródła zabezpieczenia na starość jest bliska zeru, a być może jest nawet ujemna¹¹.

3. Trzecie twierdzenie związane jest z pojawieniem się nowego otoczenia zewnętrznego, które może wpływać pozytywnie, ale także negatywnie na potencjał ludnościowy. Dotyczy to procesów emigracyjnych i imigracyjnych związanych z ukształtowaniem się gospodarki rynkowej oraz systemu demokratycznego z jednej strony oraz wejściem Polski do Unii Europejskiej – z drugiej.

Jeśli powyższe twierdzenia zostały właściwie zidentyfikowane, wówczas można w najbardziej ogólnym stopniu nakreślić zadania stojące przed sektorem publicznym nie tylko w krótkiej, ale i dłuższej perspektywie. W tym kontekście chciałbym przedstawić zadania stojące przed sektorem publicznym wobec czterech obszarów problemu.

Obszar pierwszy: wiąże się z długookresową prognozą demograficzną wskazującą na zasadnicze zmiany w proporcjach między trzema podstawowymi grupami – grupą przedprodukcyjną, produkcyjną i poprodukcyjną. Nie zamierzam ich szczegółowo analizować, bowiem są dobrze znane nie tylko wśród demografów.

Podstawowym celem tego opracowania jest odpowiedź na pytanie, jaki zakres zadań stoi przed państwem, a co za tym idzie przed sektorem publicznym w długim okresie, tak by podstawowe warunki dla funkcjonowania poszczególnych grup zawodowych i społecznych były korzystne. A zarazem, by zmiana proporcji między poszczególnymi grupami nie stała się hamulcem rozwoju gospodarczego czy skoku cywilizacyjnego, przed jakim stoi Polska.

Na poziomie ogólnym ma to oznaczać przede wszystkim zidentyfikowanie potrzeb poszczególnych grup wiekowych. Jeśli rozkład jest mniej więcej znany¹², tzn. że grupa pierwsza (od 0 do 17 roku życia) będzie kształtowała się na poziomie 18–19% do 2026 r., a do 2035 zmaleje do mniej więcej 16%; druga grupa, ta między 18 a 59 rokiem życia (kobiety) i 18 a 64 (mężczyźni), będzie maleć z ok. 65% (2009) do ok. 58%, wreszcie trzecia, tzw. poprodukcyjna, wzrośnie do 27% w 2035 roku.

Ze zmian w proporcjach grup ludności dla sektora publicznego wynika kilka długookresowych zadań. W pierwszym rządzie instytucje sektora publicznego muszą przejść od działalności krótko czy średniookresowych do długookresowych. Jest to konieczne w sferze materialnej, ale przede wszystkim w mentalnej. Do zmian tych należy przygotowywać się z wyprzedzeniem, bowiem innego typu działalność wymagana jest w sferze produkcyjnej, usługowej, ale także edukacyjnej czy w opiece zdrowotnej.

Jeśli wspominam o tak banalnej kwestii, czynię tak głównie dlatego, że dotychczasowe funkcjonowanie sektora publicznego w dużym stopniu zależne było od cyklu wyborczego, tzn. priorytetów, jakie miały partie aktualnie tworzące rząd.

¹⁰ Por. J. Holzer, *Demografia*, Warszawa 1999, s. 18–19. Krytykę teorii przejścia demograficznego można znaleźć w pracy: R.H. Robbins, *Globalne problemy a kultura kapitalizmu*, Poznań 2006.

¹¹ Teoretyczne uzasadnienie tego poglądu przedstawił H. Leibenstein, *Rozwój i zacofanie gospodarcze. Studia z teorii rozwoju gospodarczego*, Warszawa 1963.

¹² Por. prognozę demograficzną GUS: *Rocznik Demograficzny GUS*, Warszawa 2008.

Z powyższych okoliczności wynika kilka wniosków. Pierwszy, szczególnie ważny, sprowadza się do tego, że musi powstać nie tylko międzypokoleniowy kontrakt w społeczeństwie¹³, ale przede wszystkim swoisty kontrakt między rządami obejmującymi kolejno władzę w Polsce. Tworzenie infrastruktury korzystnej dla zmian demograficznych musi być wolne od opcji politycznych i ideologicznych, natomiast powinno bazować na przyszłych potrzebach w zmieniającej się strukturze ludności. Nie jest to zadanie łatwe, bowiem cele długookresowe pozostawać będą w kolizji z potrzebami bieżącymi. Doświadczenia licznych rządów, nie tylko w Polsce dowodzą, że interesy długofalowe w sytuacjach konfliktowych muszą przegrać z interesami bieżącymi.

Znalezienie jakiegoś optimum równowagi między interesami średniookresowymi, nie mówiąc już o bieżących, a interesem długookresowym jest zadaniem trudnym. Jest jednak niezbędne nie tylko dla kondycji społecznej, ale czegoś, co można określić pokojem społecznym. Będzie szczególnie niezbędny, bowiem w najbliższych 20–30 latach nastąpią głębokie zmiany zewnętrzne, ekonomiczne, społeczne i polityczne, które czasowo mogą być niekorzystne dla Polski¹⁴.

Obszar drugi: dotyczy funkcjonowania gospodarstw domowych. Opierając się nie tylko na doświadczeniach polskich, ale także innych państw, zwłaszcza starej części Unii Europejskiej, za punkt wyjścia można przyjąć następujące założenia. Na wstępie krótki komentarz. Na funkcjonowanie rodziny olbrzymi wpływ ma system wartości czy, szerzej rzecz ujmując, czynnik kulturowy, uwzględniający szczególnie mocno tradycję. Trudno przesądzić, na ile zmiany dokonujące się w Europie czy szerzej w świecie pod wpływem rewolucji informacyjnej, procesów globalizacyjnych będą w społeczeństwie polskim silniejsze aniżeli istniejąca tradycja. Można wszakże wskazać na cztery zmiany, jakie są już dostrzegalne.

Pierwsza: rodzina, ujmowana jako gospodarstwo domowe, będzie w przyszłości mniejsza niż była w przeszłości. Wynikać to będzie z przyczyn czysto demograficznych, tzn. spadku stopnia dzietności, przyczyn kulturowych oraz dochodowych.

Druga: rodzina w coraz większym stopniu będzie kształtowała się jako jednostka jednopokoleniowa. Proces ten został zapoczątkowany i – jak należy sądzić – będzie miał tendencję narastającą. Przyczyny są różnorodne, od czysto ekonomicznych, przejawiających się m. in. szybkim wzrostem ludności miejskiej, poprzez edukacyjno-kulturowe, awans zawodowy czy polityczny. Na coraz większą skalę ujawnia się zjawiska mobilności, mające tendencję narastającą, nawet w społeczeństwach ukorzenionych w miejscach zamieszkania. Ze zjawiskiem tym związane są zmiany w strukturach gospodarczych, takie jak wypadanie jednych dziedzin czy gałęzi oraz pojawianie się nowych, a także potrzeba stałego podnoszenia kwalifikacji.

Rodzina jednopokoleniowa z definicji jest bardziej mobilna i lepiej dostosowana do zmieniającego się świata ekonomicznego i społecznego. Globalizacja wraz z otwieraniem granic proces ten tylko pogłębia. Mobilność społeczna rodzi jednak dosyć istotne wymagania wobec sektora publicznego. Wymusza bowiem dostatecznie dobrą drożność tego procesu. Musi zatem istnieć pod tym względem dobrze rozbudowana infrastruktura techniczna, ekonomiczna oraz kulturowa.

Trzecia zmiana to szybko wzrastające zjawisko związków partnerskich. Nie muszą mieć charakteru mniej trwałego w porównaniu do związków małżeńskich, tworzą jednak warunki dla wizji większej wolności, będącej efektem coraz szerszego ukorzeniania się gospodarki rynkowej oraz systemu demokratycznego. Związek partnerski stanowi wprowadzenie naruszenie długotrwałej tradycji, jednak jest uwarunkowany głębokimi przemianami współczesnego świata.

Czwarta zmiana to awans zawodowy kobiet. Wprawdzie ciągle jeszcze jesteśmy na początku tego procesu, jeśli jednak można prognozować, to emancypacja zawodowo-produkcyjna kobiet zasadniczo zmienia hierarchie społeczne, kulturowe, a być może również systemy organizacyjne. Zmianie jednak przede wszystkim ulega pozycja kobiety jako członka gospodarstwa domowego. Z osobnika zależnego finansowo staje się nie tylko pełnoprawnym współfinansującym członkiem gospodarstwa domowego, wpływając na zmianę szeroko rozumianego modelu konsumpcji.

Jeśli identyfikacja owych zmian jest poprawna, wówczas popyt na dobra i usługi ze strony sektora publicznego ulega zasadniczym przeobrażeniom. W pierwszej kolejności odnosi się to do infrastruktury publicznej w układach lokalnych, ujawnia się popyt na dobra i usługi, jakie uprzednio były zaspokajane

¹³ Por. P. Szukalski, *Starzenie się ludności a publiczny kontrakt intergeneracyjny*, w: *Konsekwencje ekonomiczne i społeczne starzenia się społeczeństwa*, Warszawa 2008.

¹⁴ Trudno dzisiaj przesądzić, jak w najbliższych 20–30 latach ukształtuje się porządek globalny, a także model Unii Europejskiej. Obecny kryzys nie sprzyja kreśleniu w miarę realistycznych czy prawdopodobnych prognoz długookresowych, zwłaszcza że zmiany w układzie sił ekonomicznych będą znaczące.

w obrębie rodziny wielopokoleniowej czy przez niepracujące kobiety. Dotyczy to opieki nad dziećmi, a także modelu edukacyjnego. Niektóre z tych usług nabiorą zapewne charakteru mieszanego, tzn. publiczno-rynkowego. Jaki będzie ich zakres, tego przewidzieć nie sposób. Być może, iż specyfika ujawni się nie tylko między państwami, ale wystąpi także w układach regionalnych czy wręcz w gminach.

Obszar trzeci: obejmuje sektor seniorów. Jakkolwiek proces starzenia się ludności w krajach najbardziej rozwiniętych jest dostrzegany już od kilku dziesięcioleci, w przypadku Polski proces ten nie był dostatecznie brany pod uwagę¹⁵. Jeśli w latach 1950–1955 mężczyzna żył w Polsce przeciętnie 58,6 lat, a w latach 1991–1995 już 66,7, to wg prognozy z 2008 r. w 2030 będzie żył 76,4 lat; kobiety odpowiednio: w latach 1950–1955 – 64,2, 1991–1995 – 75,7, a w 2030 – 82,2 lat.

Z przytoczonych informacji można wyprowadzić dwa wnioski: średni wiek zarówno mężczyzn, jak i kobiet stale się zwiększa i, co ważniejsze, wzrasta udział tej grupy w całej populacji. Jeśli przyjąć, że wiek produkcyjny nie ulegnie zmianie, wówczas mężczyzna po przejściu na emeryturę będzie żył ponad 20 lat, a kobieta ponad 22 lata. Jeśli prognoza jest poprawna, wówczas istotne są trzy kwestie:

- 1) zagospodarowanie wolnego czasu,
- 2) zapewnienie godziwych warunków materialnych,
- 3) stworzenie w miarę satysfakcjonujących elementów funkcjonowania starszych ludzi jako obywateli.

Wszystkie pozostają w jakimś zakresie w gestii sektora publicznego. Szczegółowe aspekty tej problematyki zostały przedstawione w innym miejscu¹⁶. W tym miejscu zaś chciałbym zwrócić uwagę jedynie na kilka z nich.

Wydłużenie okresu życia z jednej strony i zmiana modelu rodziny – z drugiej stwarzają istotny problem, związany z wykorzystaniem owych dwudziestu lat „wolnych”, zwłaszcza że postęp medycyny poprawia jakość zdrowia w okresie poprodukcyjnym. Pojawia się zasadnicze pytanie: co z tym czasem zrobić? Rozwiązań może być kilka, niemniej jednak ze społecznego punktu widzenia nasuwają się dwa, w jakimś stopniu komplementarne. Pierwsze ma uwarunkowania ekonomiczne i jest związane z mniejszą podażą rodzimiej siły roboczej w przyszłości¹⁷. Jednym z możliwych rozwiązań jest wydłużenie czasu produkcyjnego, przesuwając go o 5 lat dla mężczyzn, a o 5 do 10 lat dla kobiet. Dwie okoliczności urealniamy tego typu decyzję. Pierwsza, że nauki medyczne ograniczają negatywne skutki późnego wieku, a postęp techniczny czyni pracę mniej uciążliwą fizycznie. Wydłużenie okresu produkcyjnego dałoby finansowe korzyści, a podaż na rynku pracy byłaby większa i, co ważne, z pozytywnym skutkiem można by zużytkować doświadczenia ludzi starszych.

Zasadniczym problemem populacji poprodukcyjnej jest spadek dochodów, świadczenia emerytalne nie stanowią bowiem nigdy pełnego ekwiwalentu dochodów z okresu czynnej działalności zawodowej¹⁸. Problem jest złożony i niezależny od poziomu gospodarczego rozwoju kraju. O jego charakterze przesądzą rozwiązania systemowe, będące pochodną modelu ekonomiczno-społecznego, kładącego większy nacisk na indywidualną skłonność do oszczędzania, bądź przejmując znaczną część tego obowiązku przez państwo. Wprawdzie wśród współczesnych państw można znaleźć kilka, które w miarę korzystnie ów problem rozwiązały¹⁹, niemniej jednak dla większości współczesność, a zwłaszcza przyszłość stwarza liczne pułapki, z jakimi w takiej skali nigdy się nie zetknięto. Jest to skutkiem starzenia się społeczeństw, zwłaszcza w krajach zamożnych.

Złagodzenie owych zagrożeń, nie tylko społecznych, ale i politycznych, od pewnego czasu pozostaje w polu teoretycznych i praktycznych rozważań zarówno przez ekonomistów, jak i demografów. Zmiany miałyby dotyczyć funkcjonowania rynku pracy, kontraktu międzypokoleniowego, a także rozwiązań cząstkowych.

Niezależnie od stopnia skomplikowania problemu, pozostaje czy ściślej musi on pozostawać w centrum działalności sektora publicznego. Po pierwsze, musi się stworzyć odpowiedni ład publiczny, gwarantujący w miarę godziwe warunki materialne dla populacji w wieku poprodukcyjnym. A to wymaga długiego

¹⁵ Por. A. Rajkiewicz, *Polska w obliczu starzenia się społeczeństwa*, „Przyszłość, Świat – Europa – Polska”, nr 2/2007; *Konsekwencje ekonomiczne starzenia się społeczeństwa*, ed. cit..

¹⁶ Por. J. Kleer, *Starzenie się ludności i konsekwencje ekonomiczne i społeczne. Zarys problematyki*, w: *Konsekwencje ekonomiczne i społeczne starzenia się społeczeństwa*, ed. cit.

¹⁷ Por. S. Golinowska, *Społeczno-ekonomiczne konsekwencje starzenia się ludności*, w: *Konsekwencje ekonomiczne i społeczne starzenia się społeczeństwa*, ed. cit.

¹⁸ Problem rozwiązań emerytalnych w Polsce przedstawił T. Szumlicz, *Zabezpieczenie materialne na okres starości – jaka zmiana systemu emerytalnego?*, (w:) *Konsekwencje ekonomiczne i społeczne...*, ed. cit.

¹⁹ Por. *National Report on the Future of Pension Systems – Sweden*; European Commission, 2002.

horyzontu czasu. Nie można takiego ładu ukształtować, a zarazem ukorzenić w krótkim czasie i to zarówno z przyczyn ekonomicznych i politycznych, ale głównie społecznych i kulturowych; po drugie, w kształtowaniu takiego ładu muszą być wykorzystane funkcje władcze państwa, wymuszające swoiste przegrupowania środków w ramach sektora publicznego. A to zawsze jest zarzewiem konfliktów.

Zmiany struktury demograficznej wymagają odmiennej filozofii funkcjonowania sektora publicznego. Odmienność ta wyrażać się musi w ukształtowaniu nowych priorytetów w podziale środków pozostających w gestii państwa. Nie wchodząc w szczegółowy rozbiór owych funkcji, znaczenia nabierać będą trzy obszary, które wprawdzie zawsze pozostawały w ramach sektora publicznego, ale nie zawsze pełniły dominującą rolę.

1. Edukacja, jako jeden z głównych sektorów, umożliwiający procesy dostosowawcze w przemianach struktury demograficznej, i to odnoszący się do wszystkich grup: w grupie przedprodukcyjnej musi dostosować się do skutków związanych z rewolucją informacyjną; w grupie produkcyjnej musi antycypować konieczność zmiany zawodu (kwalifikacji) w trakcie życia produkcyjnego; dla grupy seniorów możliwość dalszego kształcenia, ale także możliwości wykorzystania dotychczasowych umiejętności²⁰.

2. Ochrona zdrowia. Nabiera szczególnego znaczenia w warunkach szybkiej globalizacji oraz jeszcze szybszej urbanizacji. Po pierwsze, pojawiają się nowe, uprzednio nieznanne, bądź występujące w niewielkim stopniu choroby; po wtóre, przy niskiej stopie urodzeń, szczególnej opieki wymaga najmłodsze pokolenie, zarówno pod względem dostępności do służby zdrowia, jak i przygotowania do innego trybu życia w porównaniu z przeszłością; po trzecie, w grupie produkcyjnej pojawiają się zarówno nowe, pod względem skali choroby, związane z organizacją i rynkiem pracy; po czwarte, wydłużenie średniej długości życia, zmiana modelu rodziny wymagają rozbudowy, a także pojawienia się nowych dziedzin oraz zawodów, zapewniających w miarę normalne funkcjonowanie tej grupy ludzi.

3. Infrastruktura. Szybkie procesy urbanizacyjne, a także zmiany w charakterze działalności gospodarczej wymuszają inny rodzaj infrastruktury zarówno materialnej, jak i duchowej. To także wymaga długofalowych wizji i, co ważniejsze, wysokich i długoletnich nakładów inwestycyjnych. Zmiany przestrzennej lokalizacji ludności powodują, że właściwe jej wykorzystanie oraz zapewnienie równych szans, zarówno tym z populacji przedprodukcyjnej, jak i poprodukcyjnej bez nowoczesnej infrastruktury będzie w praktyce niemożliwe.

Obszarów związanych z koniecznością zmiany filozofii funkcjonowania sektora publicznego w wyniku zmian demograficznych jest oczywiście więcej. Pytanie zasadnicze brzmi: na czym polega dylemat związany ze zmianą filozofii sektora publicznego? Odpowiedź jest, przynajmniej w przypadku Polski, dosyć prosta: sektor publiczny jest związany głównie z bieżącym funkcjonowaniem gospodarki i społeczeństwa, i koncentruje się na rozwiązywaniu takich właśnie problemów. Nie negując tych funkcji, należy zwrócić uwagę na trzy podstawowe ułomności: pierwsza, niejako historyczna, wiąże się z tym, że nigdy nie było klarownej koncepcji jego funkcjonowania. Procesy transformacyjne tylko częściowo dokonały niezbędnych zmian. Można się doszukać wielu rozwiązań, wywodzących się jeszcze z PRL; po drugie, czynnik polityczny w realizacyjnych funkcjach sektora publicznego odgrywa nadmierną rolę, tzn. że skupia się na rozwiązywaniu problemów o charakterze politycznym, w mniejszym stopniu ekonomicznym czy społecznym; po trzecie problematyka długookresowego rozwoju w praktycznej działalności nie odgrywa większej roli.

Jeśli powyższa identyfikacja jest poprawna, wówczas stanie się oczywiste, że realizacja długofalowych funkcji, związanych ze zmianami w demograficznej strukturze Polski, jest praktycznie niemożliwa.

5. Sektor publiczny a gospodarka

Nie wdając się w szerszą analizę wzajemnych relacji między sektorem publicznym a gospodarką, chciałbym jedynie przypomnieć, iż jego podstawowym zadaniem jest zapewnienie dobrych warunków funkcjonowania gospodarki prywatnej, zarówno w podsektorze przedsiębiorstw, jak i gospodarstw domowych. Jest to twierdzenie wprawdzie banalne, jednakże jego praktyczna realizacja natrafia na liczne komplikacje pozostające w sprzeczności z koncepcjami trwałego rozwoju.

²⁰ A. Bortkiewicz, T. Makowiec-Dąbrowska, *Wiek a zdolność do pracy, w: Konsekwencje ekonomiczne i społeczne ...*, ed. cit.

Ramy tego tekstu nie pozwalają na szersze omówienie wzajemnych relacji między sektorem publicznym a sektorem prywatnym, jakie ukształtowały się w minionym dwudziestolecu. Stąd też kilka uwag o kwestiach mających bezpośredni wpływ na gospodarkę, oddziałujących pośrednio lub bezpośrednio na problematykę ludnościową zarówno w krótkim, jak i długim okresie.

Cztery z nich zasługują nie tyle na szerszą analizę, ile na odnotowanie:

- pierwsza dotyczy spójności systemu instytucjonalno-prawnego;
- druga wiąże się z pogłębiającym się zróżnicowaniem dochodowym, zarówno w układzie ludnościowym, jak i regionalnym;
- trzecia łączy się z zapaścią innowacyjną;
- czwarta dotyczy rozrostu szarej strefy.

Najważniejszym problemem współczesnej gospodarki jest brak spójności instytucjonalnej. Obowiązujące rozwiązania systemowe są często wykluczające, zwłaszcza te odnoszące się do funkcjonowania sektora przedsiębiorstw²¹. System instytucjonalno-prawny powinien charakteryzować się trzema właściwościami: powinien być trwały, przynajmniej w średnim okresie, tak by podmioty gospodarcze miały w miarę długą perspektywę w efektywnej alokacji zasobów; reguły gry muszą być dostatecznie przejrzyste, aby nie umożliwiały różnej interpretacji ze strony instytucji sektora publicznego; wreszcie, by obowiązywały jednolite zasady wobec prawa dla wszystkich podmiotów gospodarujących.

Kolejny problem, który z teoretycznego punktu widzenia jest sporny, dotyczy zróżnicowania regionalnego. Zmiany zachodzące w systemach ekonomicznych, związane z przesuwaniem się znaczenia z sektora rolnego i przemysłowego do sektora usług, wywołują trojakiego rodzaju procesy, powodujące wzrost nierównomierności. Pierwszy, i zapewne najważniejszy, wiąże się z bardzo szybkim upowszechnianiem się procesów rynkowych, postępującą komercjalizacją życia gospodarczego, a także społecznego. Drugi, będący w jakimś stopniu pochodnym uprzedniego, to przyspieszona urbanizacja i powstawanie megamiast²²; i trzeci to dominacja, przynajmniej w ostatnim trzydziestolecu, teorii neoklasycznej, preferującej wydajność nad sprawiedliwością²³.

Jeśli z tego punktu widzenia spojrzymy na dwudziestoletni okres transformacji, wówczas stanie się oczywiste, iż model preferujący wydajność stał się jeśli nie powszechny, to co najmniej dominujący.

Przyspieszone przemiany, jakie miały miejsce w Polsce, oparte były na modelu imitacyjnym. Zapoczątkował on kilka ważnych procesów, których skutki w dużym stopniu miały charakter negatywny. Kolejne rządy, jeśli nawet nie do końca świadomie wyznawały ten właśnie typ rozwoju, były przekonane, że postęp techniczny może być przedmiotem tylko importu, zwłaszcza że dzięki globalizacji i otwieraniu gospodarek miał miejsce znaczny dopływ kapitału w postaci bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Stworzyło to przeświadczenie, że jeśli nawet nie w pełni, to w znacznym stopniu można być beneficjentami światowego postępu technicznego dzięki owym inwestycjom. Owocowało to gwałtownym spadkiem nakładów na badania i rozwój²⁴, a co za tym idzie również innowacyjności gospodarki. Tego typu model realizowany w długim okresie, niezależnie od bieżących wyników gospodarczych, owocuje swoistą zapaścią cywilizacyjną o pozorach nowoczesności.

Skutkiem wszystkich tych procesów jest rozrost szarej strefy²⁵. Stanowi z jednej strony odpowiedź na niespójność systemu instytucjonalno-prawnego, nadmierny, przynajmniej w niektórych obszarach, fiskalizm, a z drugiej – na niedostateczne poszanowanie państwa mające również uwarunkowania historyczno-kulturowe.

Jeśli z tego punktu widzenia spojrzymy na sektor publiczny, wówczas ogólna konkluzja może być następująca: w niewielkim tylko stopniu nabrał nowoczesnego charakteru, tzn. takiego, który promowałby nowoczesne kierunki rozwoju, nie tylko w gospodarce, społeczeństwie, edukacji, natomiast: w dużym stopniu ukształtował się jako bariera procesów modernizacyjnych ograniczająca skok cywilizacyjny.

²¹ W licznych publikacjach podkreśla się zwłaszcza narastanie regulacji ograniczających wolność gospodarczą przedsiębiorstw. Wiodące jest to w raportach Banku Światowego, które ukazują, jak Polska w rankingach wolności przesuwa się w dół.

²² Por. J. Gorzelak, *Metropolizacja i globalizacja a możliwości konwergencji*, (w:) *Co ekonomiści myślą o przyszłości*, ed. cit.

²³ Por. G. Adamczyk-Lojewska, *Uwarunkowanie strukturalne rozwoju gospodarczego Polski*, Bydgoszcz, 2007; „Raporty EoRPA Wzrost czy równość”, nr 1/2008.

²⁴ Por. A. Wierzbicki, *Finansowanie nauki w krajach rozwiniętych na progno gospodarki opartej na wiedzy a sytuacja nauki w Polsce*, „Przyszłość, Świat – Europa – Polska”, nr 2/2008.

²⁵ Ostatnie publikacje prasowe („Gazeta Wyborcza”, październik 2009) doniosły, iż szacunki dotyczące udziału szarej strefy w Polsce sięgają blisko 30% PKB.

Wzrost gospodarczy, nawet szybki, nigdy nie jest synonimem rozwoju społeczno-gospodarczego. Co więcej, w pewnych warunkach może ów rozwój hamować, doprowadzając do nadmiernych procesów dywergencyjnych. Przyczyny tkwią po części w koncepcjach rozwojowych, w czynniku czasu, a także w niewłaściwie określonych funkcjach sektora publicznego, nastawionego głównie na rozwiązywanie problemów bieżących, mających uwarunkowania bardziej w sferze politycznej aniżeli społecznej oraz kulturowej.

Literatura

- Adamczyk-Łojewska G., *Uwarunkowania strukturalne rozwoju gospodarczego Polski*, Bydgoszcz 2007.
- Bartkiewicz A., Makowiec-Dąbrowska T., *Wiek a zdolność do pracy*, w: *Konsekwencje ekonomiczne i społeczne starzenia się społeczeństwa*, Warszawa 2008.
- Coppedge M., *Thickening thin Concepts: Issues in Large – N Data Generation*, in: Munck J. (ed.), *Regimes and Democracy in Latin America. Theories and Methods*, Oxford University Press.
- Fukuyama F., *Zaufanie, kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Warszawa – Wrocław 1997.
- Golinowska S., *Społeczno-ekonomiczne konsekwencje starzenia się ludności*, w: *Konsekwencje ekonomiczne i społeczne starzenia się społeczeństwa*, Warszawa 2008.
- Goźdźiak G., *Metropolizacja i globalizacja a możliwości konwergencji*, w: *Konsekwencje ekonomiczne i społeczne starzenia się społeczeństwa*, Warszawa 2008.
- Government Finance Statistics, Summary Tables 1996–2006*, Eurostat 2007.
- Gwartney J., Lawson R., Sobel R. S., Leeson P. T., *Freedom of the World 2007*, Annual Report, Fraser Institute, Vancouver.
- Holzer J., *Demografia*, Warszawa 1999.
- Kleer J., *Sektor publiczny jako przejaw ciągłości państwa narodowego*, (w:) *Instytucja – fundament czy fasada polityki makroekonomicznej*, Warszawa 2005.
- Kleer J., *Sektor publiczny w Unii Europejskiej*, „*Ekonomista*” nr 5/ 2007.
- Kleer J., *Społeczna gospodarka rynkowa: model kompromisu*, (w:) *Społeczna gospodarka rynkowa w poszukiwaniu modelu rozwoju gospodarczego krajów postsocjalistycznych*, Kraków 2009.
- Kleer J., *Przyszłość sektora publicznego*, w: *Co ekonomiści myślą o przyszłości*, Warszawa 2009.
- Leibenstein H., *Rozwój i zacofanie gospodarcze*, Warszawa 1963.
- National Report on the Future on Pension Systems – Sweden*, European Commission, 2002.
- Pipes R., *Własność i wolność*, Warszawa 1999.
- Rajkiewicz A., *Polska w obliczu starzenia się społeczeństwa*, „*Przyszłość. Świat – Europa – Polska*”, nr 2/2007.
- Robbins R. H., *Globalne problemy a kultura kapitalizmu*, Poznań 2006.
- Rocznik Demograficzny*, GUS, Warszawa 2008.
- Sztompka P., *Trauma IV RP*, (w:) *Europa* nr 12(166), Dodatek do „*Dziennika*” z 24 marca 2007.
- Sztompka P., *Zaufanie fundament społeczeństwa*, Kraków 2007.
- Szukalski P., *Starzenie się ludności a publiczny kontrakt intergeneracyjny*, w: *Konsekwencje ekonomiczne i społeczne starzenia się społeczeństwa*, Warszawa 2008.
- Szumlicz T., *Zabezpieczenie materialne na okres starości – jaka zmiana systemu emerytalnego?* (w:) *Konsekwencje ekonomiczne i społeczne starzenia się społeczeństwa*, Warszawa 2008.
- Tanzi V., *Gospodarcza rola państwa w XXI w.*, „*Studia i Materiały*” NBP, Zeszyt 204, Warszawa 2006.
- Wierzbicki A., *Finansowanie nauki w krajach rozwiniętych na progu gospodarki opartej na wiedzy a sytuacja w Polsce*, „*Przyszłość. Świat – Europa – Polska*”, nr 2/2008.
- Wzrost czy równość*, „*Raporty EoRPA*”, nr 1/2008.

PRZEŁOM CYWILIZACYJNY A WZROST GOSPODARCZY. NIEDOCENIANE ASPEKTY DEMOGRAFICZNE

Wprowadzenie

Pierwsza dekada XXI wieku z pewnością przejdzie do historii gospodarczej jako okres niebywale ostrych sporów na temat roli teorii ekonomii i polityki społeczno-gospodarczej w warunkach narastających, trudnych do rozwiązania problemów o wymiarze globalnym, stanowiących swego rodzaju węzły gordyjskie współczesności. Do węzłów tych należy głęboko naruszona równowaga w różnych dziedzinach życia i wynikające stąd zagrożenia dla trwałego, harmonijnego rozwoju świata. Do obszaru głęboko naruszonej równowagi należą kwestie demograficzne. Choć ekonomiści nie są w pełni zgodni w hierarchizacji i ocenach stopni oraz rodzajów zagrożeń, to nie kwestionują, że wśród nich na czołowym miejscu sytuują się zagrożenia wynikające z niebywale szybkiego wzrostu liczby ludności świata, czemu towarzyszy narastający dynamizm procesu starzenia się społeczeństw w poszczególnych krajach. Przekłada się to niekorzystnie na perspektywy wzrostu gospodarczego, choć zarazem to właśnie wzrost gospodarczy jest jednym z ważniejszych czynników determinujących procesy demograficzne. Między demografią a wzrostem gospodarczym występują zatem złożone sprzężenia zwrotne, które nie poddają się prostej ocenie ilościowej. Rezultaty wzajemnych powiązań między demografią a wzrostem gospodarczym uzależnione są bowiem od wielu czynników nie tylko ilościowych (struktura wiekowa ludności, struktura wykształcenia, aktywność zawodowa, inwestycje i ich struktura itp.), ale i jakościowych (edukacja, kwalifikacje, czynniki kulturowe, polityczne i inne). Wśród czynników jakościowych rozstrzygające znaczenie ma polityka gospodarcza, a ta z kolei jest pochodną przyjętych rozwiązań kształtujących ramy ustroju społeczno-gospodarczego. Kwestie ustrojowe zaś wciąż wywołują spory przede wszystkim na temat roli państwa w gospodarce, ale także roli poszczególnych szkół/nurtów ekonomii w kształtowaniu gospodarki. Kontrowersje i dyskusje na ten temat są co prawda niemalże wieczne, ale ostatnio spektakularnie się nasiliły, przede wszystkim pod wpływem zapoczątkowanego w 2007 roku w USA i trwającego wciąż, choć już nieco słabnącego globalnego kryzysu gospodarczego¹. Tytuły publikowanych na ten temat tekstów mówią same za siebie, świadcząc o dysfunkcjach ekonomii w rozwiązywaniu węzłowych problemów społeczno-gospodarczych².

Dylematy dotyczą m.in. przydatności i aktualności poszczególnych nurtów ekonomii w rozwiązywaniu najtrudniejszych problemów współczesnej gospodarki, w tym problemów mających podłoże demograficz-

¹ *What went wrong with economics. And how the discipline should change to avoid the mistakes of the past.* "The Economist" 2009, July 16th.

² P. Krugman, *How Did Economists Get It So Wrong?*, NT 2009, September 2nd oraz P. Krugman, *The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008*, W.W. Norton & Co. Inc., 2008; Paul Krugman pyta wręcz: „dlaczego ekonomia niczego nie zrozumiała?”, wskazując m.in. na groźny syndrom *casino finance*, *shadow banking system* oraz związany z tym „powrót gospodarki kryzysowej” (*The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008*). W książce pod takim tytułem analizuje kryzys finansowy, jakie wystąpiły w gospodarce światowej w ostatnich kilkunastu latach i obciąża za nie przede wszystkim doktrynę neoliberalną oraz przedstawicieli tzw. „szkoły chicagowskiej” (por. też: *It's the stupidity economy*, November 13, 2009, <http://krugman.blogs.nytimes.com>). Krytyka neoliberalizmu i szkoły chicagowskiej spotykają się jednak z ostrymi reakcjami, a nawet reprimendami środowiska akademickiego i nie tylko. W obronie tego nurtu staje m.in. Robert Lucas w: *Robert Lucas on economics*, „The Economist” 2009, August 6th. Na opinie Krugmana szczególnie ostro zareagował reprezentant szkoły chicagowskiej, profesor finansów, John H. Cochrane (*How did Paul Krugman get it so Wrong?*). Krugmanowi zarzuca się m.in. nadmierną, bezkrytyczną wiarę w interwencjonizm państwowy (“Still looking for a free lunch” – John Cochrane’s Response to Paul Krugman: Full TextFriday ~ September 11th, 2009 in Economics <http://modeledbehavior.com/2009/09/11/john-cochrane-responds-to-paul-krugman-full-text/>). Por. Też: W. Leith, *Still looking for a free lunch*, “The Guardian”, Saturday, 27 December. Do debaty tej dołączył na polskim gruncie Stanisław Gomułka, podzielać taką opinię – S. Gomułka, *Krugman, diagnozując przyczyny kryzysu, pomija znaczące zjawiska*, „Obserwator Finansowy”, 24 listopada 2009, <http://www.obserwatorfinansowy.pl/2009/10/15/wwiad-z-prof-gomulka/?k=debata>.

Jednakże zarazem do krytyków neoliberalizmu dołączają, obok Krugmana, inni nobliści, w tym Joseph Stiglitz i George Akerlof.

ne³. Obecnie toczy się trudna i pełna kontrowersji debata na temat niezbędnych w XXI wieku zmian roli nauki, biznesu i polityki w rozwiązywaniu najtrudniejszych problemów współczesnego świata. Należy do nich m.in. demografia.

W niniejszym opracowaniu wychodzi się z założenia, że rozwiązywanie tych problemów napotyka bariery mające podłoże przede wszystkim w niedostosowaniu polityki społeczno-gospodarczej do wyzwań wynikających z dokonującego się obecnie w skali globalnej przełomu cywilizacyjnego, wyrażającego się w wypychaniu cywilizacji przemysłowej przez nową gospodarkę i nowy wciąż jeszcze nie w pełni zdefiniowany model. Przyczyny trudności w satysfakcjonującym rozwiązywaniu problemów demograficzno-gospodarczych są zatem niekonwencjonalne, a tym samym wymagają niekonwencjonalnych rozwiązań. Tymczasem dominują działania typowe dla przemijającego modelu industrialnego⁴. Zarówno politycy jak i menedżerowie usiłują rozwiązywać występujące problemy, nie uwzględniając w dostatecznym stopniu (świadomie lub nieświadomie) nowoczesnych trendów i wymogów gospodarki, trendów wynikających z przełomu cywilizacyjnego. Skuteczność rozwiązań zdeterminowana jest ich dostosowaniem do specyfiki przełomu cywilizacyjnego i jego wymogów. Dotyczy to także modelu ustroju gospodarczego. Kwestie nie są dostatecznie uwzględniane i doceniane w polityce demograficzno-gospodarczej w skali globalnej oraz lokalnej. Potwierdzają to zarówno badania naukowe jak i debaty z udziałem wybitnych ekspertów. Wynika z nich, że sprostanie najbardziej pilnym wyzwaniom XXI wieku wymaga ścisłej współpracy między środowiskami nauki, rządów, polityków i biznesu. Wiodący uczestnik tej debaty Dennis L. Meadows, współautor książki *Granice wzrostu (The Limits to Growth)*, twierdzi, że „można dyskutować do woli o rozwiązaniach problemów przyszłości, ale jeśli nie zastosujemy innych niż dotychczas działań, nic się nie zmieni”⁵.

Przedstawione poniżej analizy mają na celu wskazanie podstawowych trendów zmian demograficzno-gospodarczych generowanych przez przełom cywilizacyjny oraz kierunków działań umożliwiających łagodzenie dysharmonii między wzrostem gospodarczym a demografią.

Demograficzna transformacja. Wybrane dane⁶

Głębokość zmian demograficznych, jakich doświadcza współczesny świat, sprawia, że ich racjonalne uwzględnianie w polityce demograficzno-gospodarczej stanowi jedno z najtrudniejszych obecnie wyzwań w skali globalnej i lokalnej.

---

³ Spory na temat ekonomii wyraźnie uwydatniły fakt, że obecnie „żadna teoria nie jest dziś lepsza od innych”, na co zwraca uwagę m.in. znany ekonomista, profesor ekonomii, członek brytyjskiej Izby Lordów – Robert Skidelsky – por. R. Skidelsky, *Keynes versus the Classics: Round 2*: “Chicago School economics has never been more vulnerable than it is today – and deservedly so. But the attack on it will never succeed unless policy Keynesians like Krugman are willing to work out the implications of irreducible uncertainty for economic theory”. G. Robert Skidelsky – Keynes versus the Classics Round 2.mht. Zarazem jednak autor ten konstatuje, że chicagowska szkoła ekonomii nigdy nie była bardziej słaba i bezradna niż dziś. Ocena zarazem, że szkoła ta na to sobie zasłużyła.

⁴ Por. A. Toffler, *Zmiana władzy. Wiedza, bogactwo i przemoc u progu XXI stulecia*, Zysk i S-ka, Poznań 2003, oraz A. i H. Toffler, *Budowa nowej cywilizacji. Polityka trzeciej fali*, Zysk i S-ka, Poznań 1996 oraz U. Beck, *Spoleczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, Scholar, Warszawa 2002; a także J. Rifkin, *Koniec pracy. Schylek siły roboczej na świecie i początek ery postrykowej*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 2003.

⁵ Temu też ma służyć zorganizowana przez Max Planck Society i firmę Siemens debata, do której zaproszeni zostali prominentni naukowcy, politycy i członkowie biznesu świata. Przedmiotem debaty było pytanie, jak nauka, biznes i rządy powinny kooperować w poszukiwaniu rozwiązań problemów generowanych przez zmiany klimatyczne, demograficzne i postępującą urbanizację. (*How can science, business and governments cooperate to solve the problems caused by climate change, shifting demographics and increasing urbanization?*). Por. *Science, governments and business working together to meet the challenges of our time Future Dialogue – An international conference of leading experts and decision-makers in Berlin on October 26, Berlin, October 26, 2009*, http://w1.siemens.com/press/pool/de/pressemitteilungen/2009/corporate_communication/axx20091005e.pdf oraz *Towards a sustainable future*, “The Economist”, 5–11.12.2009.

⁶ Ze względu na dostępność szeroki, pogłębionych analiz procesów demograficznych w świecie i w Polsce, w niniejszym opracowaniu poprzestaje się na zaprezentowaniu niezbędnego minimum danych. Szersze polskie statystyki i analizy demograficzne dostępne są m.in. w: *Rocznik Demograficzny. Polska 2009*, GUS listopad 2009 oraz w: *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2007–2008*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2008, a także w: *Prognoza demograficzna na lata 2003–2030*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 2004.

Zmiany demograficzne, których dynamika na przestrzeni dwóch minionych stuleci szybko narastała, zostały zapoczątkowane na przełomie XVIII i XIX wieku, a stymulowane były przez postęp technologiczno-gospodarczy, jaki przyniosła ówczesna rewolucja przemysłowa. Transformacja demograficzna postępuje nieprzerwanie od początku XIX wieku. Przed tym okresem ludzie żyli krótko, ale śmiertelność była wysoka, stąd też stopa przyrostu naturalnego była niska i to mimo wysokiej stopy urodzeń. Zmiany rozpoczęły się od spadku stopy umieralności, a następnie spadku rozrodzności, w wyniku czego najpierw szybko rosła stopa przyrostu naturalnego, aby następnie zwolnić⁷. Od 1800 roku średnia długość życia wydłużyła się z 27 lat do 69 lat, przy czym prognozowany jest dalszy, choć wolniejszy niż w minionych dekadach przyrost. Dlatego też mimo że stopa rozrodzności kobiet w świecie spadła od 1800 r. z 6 do poniżej 3 (prognozuje się, że do 2100 r. obniży się do poziomu 2), to w ciągu minionych dwu wieków liczba ludności w świecie zwiększyła się prawie dziesięciokrotnie. Z prognoz wynika, że po 2050 roku po raz pierwszy w historii świata nastolatków (poniżej 15 roku życia) będzie mniej niż sześćdziesięciolatków, których liczba wzrośnie do prawie 2 miliardów.

Tablica 1. Zmiany demograficzne w latach 1700–2100 – dane i prognozy

Lata	Długość życia w latach	Zmiany długości życia (okres poprzedni = 100%)	Liczba ludności ogółem mld.	Zmiany długości życia (okres poprzedni = 100%)	Udział w populacji poniżej 15 lat 100%	Udział w populacji w wieku 65+ 100%
1700	27	100,0	0,68	100,0	36	4
1800	27	100,0	0,98	144,1	36	4
1900	30	111,1	1,65	168,4	35	4
1950	47	156,7	2,52	152,7	34	5
2000	65	138,3	6,07	240,9	30	7
2009	69	106,2	6,81	112,2	27	8
2050	74	107,2	8,82	129,5	20	16
2100	81	109,5	9,46	107,3	18	21

Źródło: R. Lee, *The Demographic Transition: Three Centuries of Fundamental Change*, "Journal of Economic Perspectives", Vol. 17, No. 4, (Autumn, 2003), s. 167–190; *World Population Prospects: The 2008 Revision*, United Nations Population Division Department of Economic and Social Affairs; *2009 World Population Data Sheet* – Population Reference Bureau, Washington, August 2009 oraz *Rocznik Demograficzny. Polska 2009*, GUS, Warszawa listopad 2009.

Zarazem postęp i przemiany technologiczne sprawiają, że tempo wzrostu gospodarczego wyprzedza po wielokroć tempo przyrostu liczby ludności na świecie. I tak np. w 1800 r. średnia długość życia w USA wynosiła 39 lat, a PKB na głowę mieszkańca wynosił 1343 USD, podczas gdy w Wielkiej Brytanii odpowiednio 40 lat i 2280 USD, zaś w Indiach 25 lat i 467 USD. Natomiast w 2007 r. długość życia w USA wynosiła 78 lat, czyli podwoiła się, zaś PKB na głowę mieszkańca zwiększył się ponad 33-krotnie – do poziomu 42 952 USD, w Wielkiej Brytanii odpowiednio: 79 lat (wzrost prawie dwukrotny) i 33 203 USD (wzrost prawie szesnastokrotny, zaś w Indiach – 65 lat (wzrost 2,6-krotny) i 2452 USD (wzrost ponad 5-krotny)⁸.

Procesy głębokiej transformacji demograficznej dotyczą także Polski, przy czym w Polsce mają nawet bardziej złożony wymiar. W odróżnieniu bowiem od reszty świata w latach 1998–2007 następował proces depopulacji (powstrzymanej w roku 2008)⁹. Dlatego też w wielu analizach ocenia się sytuację demograficzną Polski jako katastrofalną. Spadku liczby ludności z 38,3 mln w 1997 r. do 38,1 mln w na koniec roku 2007 (w 2008 r. liczba ta utrzymała się na niezmiennym poziomie) nie niweluje przyrost naturalny, który w latach 2002–2005 był ujemny, a od 2006 roku jest dodatni i w 2008 r. zwiększył się do poziomu 32,1 tys. (w 2007 r.: 10,7 tys.)¹⁰. Dzieje się tak m.in. w wyniku ujemnego salda migracji ludności.

⁷ R. Lee, *The demographic transition: three centuries of fundamental change*, "Journal of Economic Perspectives" 2002, Vol. 17, No. 4 (Autumn, 2003), s. 167–190.

⁸ *Life Expectancy v. Real GDP Per Capita, 1800–2007*, <http://www.gapminder.org/blog/>.

⁹ *Rocznik Demograficzny. Polska 2009*, GUS listopad 2009 oraz *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2007–2008*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2008.

¹⁰ Tamże.

Tablica 2. Podstawowe wskaźniki demograficzne dla Polski, Europy i świata (stan na 30 czerwca)

Wy-szczegół-nienie	Liczba ludności w mln. 2009 r.	Liczba urodzeń (na 1000 osób)	Liczba zgonów (na 1000 osób)	Stopa przyrostu naturalnego w %	Mi-gracja netto (na 1000 osób)	Pro-gnozowa-na liczba ludności w 2025 r.	Pro-gnozowa-na liczba ludności w 2050 r.	Zmia-na 2009–2050 (w %)	Śmier-tel ność niemowląt	Roz-rod-czość	Udział liczby osób w wieku poni-żej 15 lat (%)	Udział liczby osób w wieku 65+ (w %)
Polska	38,1	11	10	0,1	0	37,4	31,8	-17	5,6	1,4	15	14
Europa Zachodnia	189	10	9	0,1	1	192	189	0	4	1,6	16	18
Europa Wschodnia	295	11	14	-0,2	1	278	243	-18	8	1,5	15	14
Kraje wysoko rozwinięte	1232	12	10	0,2	3	1282	1318	7	6	1,7	17	16
Kraje o niskim poziomie rozwoju	5578	22	8	1,4	-1	5578	8103	45	50	2,7	30	6
Kraje najniższej rozwinięte	828	35	11	2,4	-1	1151	1657	100	80	4,6	40	3
Świat	6810	20	8	1,2	-	8087	9421	38	46	2,6	27	8

Źródło: 2009 World Population Data Sheet – Population Reference Bureau, Washington, August 2009 oraz *Rocznik Demograficzny. Polska 2009*, GUS, Warszawa listopad 2009.

Choć od 2008 r. proces depopulacji został powstrzymany, to z demograficznej prognozy GUS wynika, że ogólna liczba ludności Polski zmniejszy się w latach 2010–2030 o ponad 2 mln osób do 35,7 mln w 2030 roku. Przeciętny wiek obywatela Polski wzrośnie do 45,5 lat (obecnie ok. 37 lat), a współczynnik obciążenia demograficznego, rozumiany jako stosunek liczby osób w wieku emerytalnym do liczby osób w wieku roboczym zwiększy się niemal dwukrotnie, osiągając poziom 44% (obecnie ok. 23%). W tym samym okresie procesy starzenia się społeczeństw w skali UE-15 będą przebiegać relatywnie wolniej, co w długim okresie powinno osłabiać zapotrzebowanie na migrantów z Polski¹¹. Z demograficznej prognozy GUS wynika, że po roku 2010 liczba ludności w wieku produkcyjnym (15–59/64 lat), czyli z potencjałem migracyjnym, będzie się zmniejszać z 26,1 mln osób do 23,6 mln w 2020 r. i 21,8 mln osób w 2030 roku. Prognozowany jest zatem spadek tej liczby o 16% w stosunku do 2010 r., co może niekorzystnie wpłynąć na tempo wzrostu gospodarczego. Zarazem postępować będzie proces starzenia się społeczeństwa, a prognozowana liczba osób w wieku 65 lat i więcej wzrośnie z ponad 5,1 mln w 2008 r. do 8,5 mln w 2020 r. i 9,6 mln w 2030 r., co determinuje zmniejszenie przyszłej skali migracji zarobkowej¹².

Lawinowy wzrost liczby osób starszych w ogólnej liczbie ludności prowadzi do naruszenia równowagi międzypokoleniowej. W wyniku tego średnio coraz mniej osób młodych przypada na każdą osobę starszą. Spada zatem tzw. wskaźnik potencjalnego wsparcia międzygeneracyjnego.

¹¹ *Prognoza demograficzna na lata 2003–2030*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2004.

¹² *Wpływ emigracji zarobkowej na gospodarkę Polski*, Ministerstwo Gospodarki, Departament Analiz i Prognoz, Warszawa, luty 2007, s. 15 i nast.

Sytuacja demograficzna a wzrost gospodarczy w warunkach przełomu cywilizacyjnego

Statystyki demograficzne wskazują na złożoność zależności między wzrostem gospodarczym a zmianami demograficznymi. Zrazem przestrzegają przed zbyt uproszczonymi wnioskami na ten temat. Prezentowane w literaturze przedmiotu wyniki badań wskazują bowiem, że w zależności od kulturowej i ekonomicznej specyfiki oraz poziomu rozwoju poszczególnych krajów i ich polityki społeczno-gospodarczej zmiany liczby ludności i jej struktury mogą działać zarówno stymulująco jak i ograniczająco na wzrost gospodarczy, mogą też być neutralne¹³.

Zarazem jednak ekonomiści wskazują na zagrożenia wzrostu gospodarczego wynikające z postępującego procesu starzenia się populacji, przede wszystkim eksponując takie problemy, jak rosnące koszty ubezpieczeń i koszty socjalne oraz starość w kontekście wykluczenia społecznego. Wciąż natomiast zbyt mało miejsca poświęca się w badaniach ekonomicznych takim kwestiom, jak: ekonomiczne następstwa starzenia się w kulturze młodości, starość, *ageism* jako zjawisko ekonomiczne, nowe style życia ludzi starych w kontekście ekonomii, ekonomiczne następstwa aktywności publicznej, kulturalnej, edukacyjnej i społecznej ludzi starszych, czy ekonomiczne następstwa *ageismu* w społeczeństwie informacyjnym i inne. Wyraźny jest niedostatek interdyscyplinarnych, kompleksowych, holistycznych, a nie wycinkowych analiz na temat demograficznej struktury wiekowej, która jest silnym czynnikiem determinującym decyzje i zachowania gospodarcze. W Polsce kwestie te analizuje m.in. J. Kleer.

Choć obecnie eksponowane są przede wszystkim negatywne czynniki starzenia się populacji, to z pewnością rozwój teorii ekonomii starości może sprzyjać identyfikowaniu i stymulowaniu gospodarczych korzyści, jakie mogą być w praktyce generowane przez „sektor starości” dla całej gospodarki. Wystarczy tu wskazać na zapotrzebowanie na produkty i usługi niezbędne w funkcjonowaniu ludzi starszych. Kreowany w tym zakresie popyt stanowi ważny czynnik wzrostu gospodarczego. Niedoceniany jest przy tym związek między starzeniem się społeczeństwa a korzyściami, jakie mogą wynikać z rozwoju sektora usług ukierunkowanych na tę grupę wiekową, w tym usług medycznych, edukacyjnych, turystycznych, kulturalno-rozrywkowych, sportowych i innych. Wielce obiecujące są tu doświadczenia wynikające z rozwoju np. uniwersytetów trzeciego wieku i innych form edukacji dla ludzi starszych. Kwestie te wymagają pogłębionych badań i holistycznej polityki gospodarczej, uwzględniającej pełny rachunek kosztów i efektów wzrostu udziału osób starszych w populacji ogółem. Dotychczasowe badania, m.in. prowadzone przez specjalistów z Międzynarodowego Funduszu Walutowego w 115 krajach i obejmujące lata 1960–2000 eksponują negatywne następstwa starzenia się społeczeństw. Z badań tych wynika, że wzrost gospodarczy i PKB per capita oraz oszczędności i inwestycje, a także saldo rachunku obrotów bieżących w relacji do PKB są pozytywnie skorelowane z relatywnym wzrostem populacji w wieku produkcyjnym i negatywnie skorelowane ze wzrostem udziału populacji powyżej 65-go roku życia¹⁴. W ostatnich latach szczególnie eksponowany jest niekorzystny wpływ starzenia się populacji na sytuację budżetową kraju.

Ilustracją złożoności współzależności między starzeniem się populacji a gospodarką może być sektor nieruchomości. Jak wykazuje praktyka, wychodzenie z kryzysu na rynku nieruchomości jest tym trudniejsze im większy jest udział ludzi starszych w całej populacji. Dowodzi tego wykres przedstawiający relacje między wiekiem kupujących i sprzedających nieruchomości a ich udziałem w rynku nieruchomości mieszkaniowych¹⁵. Wykres ten opatrzony został podtytułem: „Rynek domów w USA ma nowy problem: starzenie się Amerykanów”. Starsze osoby nie nabywają bowiem nieruchomości, a raczej je sprzedają, co w warunkach kryzysu pogłębia lukę między podażą nieruchomości a popytem na nie.

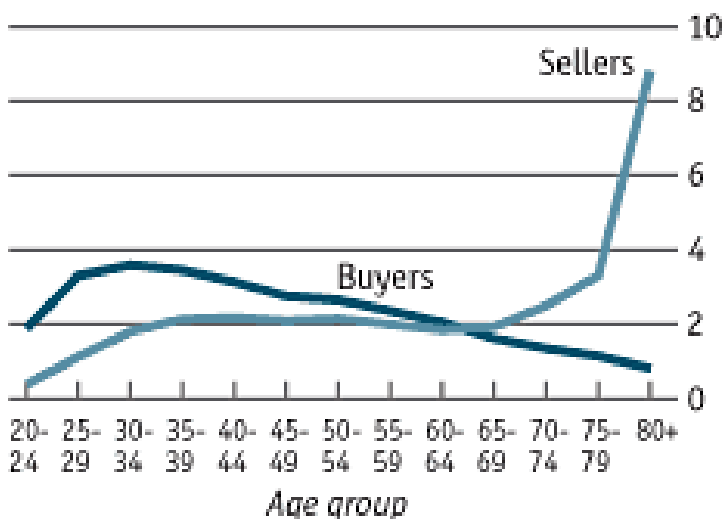
¹³ D.E. Bloom, D. Canning, *Global Demographic Change: Dimensions and Economic Significance*, Harvard University – Harvard School of Public Health; National Bureau of Economic Research (NBER), October 2004, “NBER Working Paper” No. W10817.

¹⁴ *World Economic Outlook 2004. The Global Demographic Transition*, International Monetary Fund, Washington (DC) 2004.

¹⁵ *American house prices, Baby boom and bust*, an 17th 2008 | ANN ARBOR, MICHIGAN From “The Economist” print edition.

Sell signal

People buying and selling homes in each age group
United States, average annual %, 1995-2000

Source: Dowell Myers, University of Southern California

To, jak silnie rynek nieruchomości i jego kryzysy rzutują na całą gospodarkę i funkcjonowanie przedsiębiorstw, ilustruje m.in. opinia doradcy ekonomicznego byłego prezydenta USA Billa Clintona, Roberta Wescotta, który oszacował pod koniec 2006 r., że aż 64% wzrostu gospodarczego i 80% wzrostu zatrudnienia USA w latach 2001–2005 było spowodowane rynkiem nieruchomości (choć jego udział w PKB wynosi jedynie 5%)¹⁶. Wskazuje to, że koniunktura na rynku nieruchomości jest kołem napędowym gospodarki, jednak zarazem kryzys na tym rynku może prowadzić do głębokich zapaści i wstrząsów w gospodarce oraz dramatycznego pogarszania się jej kondycji, w tym kondycji przedsiębiorstw, a także gospodarstw domowych.

Zarazem eksponowany jest fakt, że transformacja demograficzna i jej dynamika to jeden z głównych węzłów gordyjskich współczesnego świata. Wskazuje na to zgodnie wielu ekonomistów. Między innymi twórca koncepcji globalnie naruszonej równowagi Lester Thurow wymienia demografię, w tym gwałtowny przyrost ludności w najbardziej ubogich krajach, wzrost mobilności i starzenie się społeczeństw jako jedną z pięciu „płyt tektonicznych”, których równoczesne tektoniczne ruchy są determinantą podskórnych sił przemian. Jak podkreśla Lester Thurow, podobnie jak systemy biologiczne, systemy i formacje społeczno-gospodarcze „wkraczają w okres naruszonej równowagi z wolno ewoluującymi lecz mocno ustalonymi strukturami. Wyłaniają się zaś z tych okresów z radykalnie zmienionymi strukturami, które znowu zaczynają ewoluować”¹⁷.

¹⁶ K. Piech, *Amerykański kryzys*, „Gazeta Bankowa” nr 35 (983), 27 sierpnia – 2 września 2007 r.

¹⁷ Lester C. Thurow obok demografii wymienia cztery inne „płyty tektoniczne”, w tym: upadek komunizmu, co m.in. (zgodnie z koncepcją wahadła) dało podłoże do bezkrytycznej wiary w doktrynę neoliberalizmu; gospodarka oparta na kapitale intelektualnym, na wiedzy; postępująca globalizacja i związana z nią rosnąca złożoność i nieprzejrzystość powiązań gospodarczych; świat bez dominującego mocarstwa, co przejawia się w stopniowej utracie przez USA mocarstwowej hegemonii. Por. L.C. Thurow, *Przeszłość kapitalizmu. Jak dzisiejsze siły ekonomiczne kształtują świat jutra*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław, 1999, s. 17.

Także w polskich analizach problemy demograficzne, w tym starzenie się mieszkańców krajów europejskich i rosnąca fala imigrantów z Afryki i Azji, oraz regres demograficzny Polski wymienia się (obok takich czynników, jak: rosnące koszty i pogarszająca się dostępność tradycyjnych źródeł energii, rosnąca rola Chin i Indii w globalnej gospodarce oraz starzenie się wiedzy i narastające tempo postępu technologicznego) jako jedno z najważniejszych wyzwań i zagrożeń społeczno-gospodarczych w Polsce. Na zagrożenia rozwojowe wynikające z sytuacji demograficznej wskazuje się także w prognostycznym dokumencie rządowym *Raport „POLSKA 2030”*¹⁸. Sytuacja demograficzna i wysoka aktywność zawodowa oraz adaptacyjność zasobów pracy to dwie z kluczowych dziesięciu determinant rozwoju Polski.

Złożoność sytuacji demograficznej jest potęgowana i po części też generowana przez dokonujący się obecnie w skali światowej przełom cywilizacyjny. Zmiana paradygmatu cywilizacyjnego wyrażająca się w postępującej w krajach rozwiniętych dezindustrializacji, odchodzeniu od cywilizacji industrialnej i wypieraniu jej przez inną, postindustrialną, określaną jako „gospodarka oparta na wiedzy”, silnie rzutuje na modele życia ludzi, modele konsumpcji i całą gospodarkę globalną. W wyniku przełomu cywilizacyjnego, jakiego obecnie doświadcza gospodarka w skali globalnej, dotychczasowe modele nie tylko gospodarki w ogóle, ale i produkcji, zarządzania, inwestowania, handlu, kształcenia, zatrudniania i pracy, konsumpcji, a nawet rządów i rodziny szybko tracą aktualność. Przekształca się większość metod komunikowania się, produkowania i wymiany handlowej¹⁹.

Współczesny rozwój naukowo-techniczny oraz rozstrzygająca rola informacji, wiedzy i kwalifikacji tworzą nowy paradygmat rozwojowy: gospodarkę opartą na wiedzy (a raczej na potencjale intelektualnym)²⁰. Przy tym wiedza, informacja to specyficzne, całkiem odmienne od tradycyjnych, źródło bogactwa: *nie zużywa się, kto je sprzedaje, posiada je nadal*²¹. Wiedza staje się „uniwersalnym substytutem”. Można ją jednocześnie wykorzystywać do tworzenia bogactwa i pomnażania samej wiedzy. W przeciwieństwie do dóbr materialnych i surowców jest niewyczerpywalna. Tworzy to ogromy potencjał produktywności tak duży, że najwyżej rozwinięte społeczeństwa będą w stanie przejść na modelu *społeczeństwa czasu wolnego i rozrywki*²². Ma to charakter swego rodzaju VI fali, która obejmuje na razie tylko najbardziej uprzywilejowane społeczeństwa²³. Zarazem wygospodarowany czas wolny może służyć kreatywności, która staje się podstawowym czynnikiem bogactwa i rozwoju sektora usług ukierunkowanych na jego zagospodarowanie²⁴.

Nowa cywilizacja, cywilizacja wiedzy i cechująca ją gwałtowność przemian sprawiają, że – jak wskazuje się w literaturze przedmiotu – nowe trendy cywilizacyjne zasadniczo zmieniają przedsiębiorstwa, światową gospodarkę i stosunki międzyludzkie²⁵. Wśród przemian, które mają rozstrzygający wpływ na gospodarkę i społeczeństwo XXI w., wymienia się przede wszystkim następujące:

- Wydłużanie się okresu życia i starzenie się społeczeństw, zwłaszcza wysoko cywilizowanych (co potwierdzają wyżej przedstawione statystyki), wzrost liczby osób w wieku emerytalnym, spadek dzietności rodzin.
- Zmiany wzorców konsumpcji.
- Dynamiczny rozwój sektora obsługi ludzi starszych i wzrost popytu na szeroko rozumiane usługi usługowo-opiekuńczo-medyczne.

¹⁸ *Raport „POLSKA 2030”*, KPRM, Zespół Doradców Strategicznych Prezesa RM, Warszawa, czerwiec 2009. Obok sytuacji demograficznej wskazuje się w tym dokumencie na 8 innych czynników traktowanych jako kluczowe dla rozwoju Polski: wysoki wzrost gospodarczy, solidarność i konwergencja regionalna, potencjał infrastruktury, bezpieczeństwo energetyczno-klimatyczne, gospodarka oparta na wiedzy i rozwój kapitału intelektualnego, poprawa spójności społecznej, sprawne państwo, wzrost kapitału społecznego.

¹⁹ A. i H. Toffler, *Budowa nowej cywilizacji. Polityka trzeciej fali*, Zysk i S-ka, Poznań 1996.

²⁰ A. Kukliński wskazuje w związku z tym, że gospodarka polska będzie musiała się z przestawić z G.O.W na G.O.W, tj. z gospodarki opartej na węglu na gospodarkę opartą na wiedzy; por. A. Kukliński, *Od G.O.W. do G.O.W. Od gospodarki opartej na węglu do gospodarki opartej na wiedzy*, w: *Gospodarka oparta na wiedzy*, pr. zb. pod red. A. Kuklińskiego, KBN, Warszawa 2001, s. 281–282.

²¹ A. i H. Toffler, op. cit.

²² J. Rifkin, *Die Teilung der Menschheit*, „FAZ”, 12.08.2000, nr 186.

²³ Przejście na ten model jest tam wszakże rezultatem bogactwa, a nie dramatycznej konieczności, jak w przypadku bezrobocia. Zróżnicowanie regionalne kraju sprawia, że w Polsce mamy do czynienia z nakładaniem się wymienionych fal. Można z pewnym uproszczeniem stwierdzić, że mamy je wszystkie naraz, ale niektóre regiony tkwią jeszcze niemalże w modelu I fali.

²⁴ Sugestywnie egzemplifikuje ten proces T.L. Friedman, opisując przypadek znanego rysownika. W wyniku rozwoju techniki komputerowej zapotrzebowanie na jego ręcznie wykonywane ilustracje spadło. Zajął się jednak wymyśleniem rysunków, zlecając innym ich wykonanie komputerowe. Pracował zatem, tworząc pomysły, idee rysunków, a nie produkty materialne – T.L. Friedman, *Świat jest płaski. Krótka historia XXI wieku*, Wydawnictwo REBIS, Poznań 2006.

²⁵ Por. P.F. Drucker, *Społeczeństwo pokapitalistyczne*, WN PWN, Warszawa 1999 oraz P.F. Drucker, *Myśli przewodnie*, Wyd. M.T. Biznes, Warszawa 2002.

- Rozwój sektora „ekonomii starości”.
- Towarzyszący wzrostowi produkcji przemysłowej spadek zapotrzebowania na pracę fizyczną i niżej kwalifikowaną, poddającą się automatyzacji.
- Wzrost popytu na pracę wymagającą specjalnych umiejętności, kwalifikacji.
- Konieczność stałego zwiększania kwalifikacji, co sprawia, że edukacja staje się ważną i dochodową gałęzią gospodarki.
- Umacnianie się i autonomizacja na rynku pracy osób posiadających specjalne, poszukiwane umiejętności i kwalifikacje. Identyfikować się będą oni nie z korporacją czy organizacją rządową, od której otrzymują pieniądze, lecz z własną grupą zawodową.
- Zwiększanie się elastyczności i zróżnicowania korporacji (które w XX wieku miały tendencje do nieustannego powiększania się, by zmniejszyć koszty transakcyjne). Będą one wiązać się umowami z wieloma mniejszymi firmami wykonującymi dla nich usługi (zatrudniając pracowników mających specjalne umiejętności), z uniwersytetami, z licencjodawcami technologii itp.
- Wzrost migracji zawodowych i mobilności społecznej.

Tempo przemian jest tak wielkie, że trudno nie zgodzić się z opinią, iż obecnie „przeszłość nie staje się historią, lecz od razu archeologią, (...) z którą już nie mamy żadnego emocjonalnego związku. To wielka słabość współczesnego człowieka, wielkie jego nieszczęście: nie może zakotwiczyć się w historii, bo minione zdarzenia znikają z jego świadomości”²⁶. W takich warunkach nie tylko przyszłość, ale i teraźniejszość, rzeczywistość jawią się jako coraz mniej przejrzyste i coraz bardziej chaotyczne, trudne do zrozumienia, zwłaszcza w sytuacji mnożących się w wyniku rozwoju techniki i komunikacji źródeł informacji. Jedną z konsekwencji tego jest zacieranie się lub zanikanie wyrazistych punktów odniesienia w kształtowaniu systemów wartości w działalności gospodarczej i w życiu ludzkim.

Paradoksalnie, choć – jak to barwnie określa Thomas Friedman – w wyniku internetyzacji i rewolucji informacyjnej *świat jest płaski*, co zresztą stanowi nawiązanie do równie sugestywnego, wprowadzonego w latach 60. XX w. przez Marshalla McLuhana pojęcia-zjawiska *globalnej wioski*, to świat nie tylko się nie spłaszczył, a przeciwnie, pogłębiają się różnice i obszary głęboko naruszonej równowagi. Świat – jak dowodzi Friedman – stał się płaski, dzięki „internetowej globalizacji”; nowe technologie informacyjne umożliwiły specjalistom z krajów niżej rozwiniętych konkurowanie ze specjalistami z krajów najwyżej rozwiniętych. Choć powinno to sprzyjać zmniejszaniu się różnic między poszczególnymi regionami świata, paradoksalnie rozpiętości narastają i to w sytuacji „śmierci odległości”.

W warunkach nowego paradygmatu rozwojowego zmianie ulegają stosunki własności, co wynika z faktu, że rozstrzygające znaczenie ma, nie jak w klasycznym kapitalizmie własność środków produkcji, a kapitał intelektualny. Dlatego też kluczową kategorią staje się „dostęp” (*access*) do wiedzy i informacji, czego przeciwieństwem jest „wykluczenie”, w tym wykluczenie cyfrowe. Nieprzypadkowo zatem *„najmądrzejsze kraje i miasta na świecie nie tylko starają się swoim mieszkańcom zapewnić najszybszy dostęp do internetu, ale także za jak najmniejszą cenę w najodleglejszych miejscach”*²⁷. Szczególnie groźne i brzemiennie w skutki jest bowiem wykluczenie informacyjne, informacyjny czy cyfrowy analfabetyzm. Niektóre kraje, w tym Szwecja, uznają dopuszczenie do takiego wykluczenia za naruszenie podstawowych zasad demokracji, porządku demokratycznego, a tym samym jego zagrożenie. Dlatego też intensyfikują działania zapobiegające temu. Przeciwdziałanie wykluczeniu może bowiem zaowocować pozytywnymi impulsami dla wzrostu gospodarczego, uruchamiając i intensyfikując rozwój „sektora starości”.

Wskazuje to zarazem na wagę rozwiązań dotyczących kształtu ustroju gospodarczego, sprzyjającego zrównoważonemu rozwojowi i łagodzeniu skutków głęboko naruszonej równowagi demograficznej w skali globalnej i krajowej. Obrazuje to potrzebę gospodarczego ustroju równowagi.

Pytania o pożądany model ustroju gospodarczego

W warunkach nakładania się problemów demograficznych i przełomu cywilizacyjnego oraz wyraźnych symptomów nieładu w światowym systemie gospodarczym pytanie o optymalny kształt ustroju gospodarczego nabiera specjalnego znaczenia nie tylko w krajach dokonujących transformacji ustrojowej, ale

²⁶ M. Szulc, R. Kapuściński, *Raport o społeczeństwie. Dwa światy*, 11 kwietnia 2002,

http://www.reporter.edu.pl/raport_o_spoleczenstwie/raport_nadawca/dwa_swiaty_ryszard_kapuscinski.

²⁷ T.L. Friedman, *Świat jest płaski. Krótka historia XXI wieku*, Wydawnictwo REBIS, Poznań 2006, s. 358.

także w krajach o długich tradycjach gospodarki rynkowej. Jak bowiem wykazuje historia gospodarcza, ale i teraźniejszość, niektóre typy ustrojów sprzyjają rozwojowi i optymalizacji wykorzystania potencjału demograficznego, a inne prowadzą do degradacji demograficznej, ekologicznej i nieładu gospodarczego. Występujące w polityce ustrojowej nieprawidłowości przeważnie skutkują groźnymi negatywnymi następstwami typowymi dla „błędów na górze”, stanowiąc zresztą ich podstawowe źródło. Tego typu błędy cechuje przede wszystkim ogromna skala dyfuzji, przenikają one bowiem do wszystkich dziedzin i poziomów gospodarki (zgodnie z porzekadłem, że „ryba psuje się od głowy”). Błędy ustrojowe mogą prowadzić do zniweczenia wysiłku oraz materialnego i intelektualnego potencjału całych pokoleń, rzutując nie tylko na ich teraźniejszość, ale także na wieloletnie perspektywy rozwojowe: gospodarcze, ekologiczne, przestrzenne, kulturowe i inne. W polityce ustrojowej można też, idąc śladami badawczymi Jareda Diamonda, upatrywać, przynajmniej częściowo, odpowiedzi na postawione przez tego naukowca – geografę pytanie, „dlaczego niektóre społeczeństwa upadły, a innym się udało”²⁸. Co prawda, autor ten poszukuje odpowiedzi na tak sformułowane pytanie poprzez analizę stosunku społeczeństw oraz całych cywilizacji do środowiska naturalnego i dochodzi do wniosku, że nierozumne korzystanie z zasobów to – obok militarnych czy ekonomicznych – jedna z głównych przyczyn upadku wielu dobrze rozwiniętych społeczeństw. Ale przecież podejście do środowiska naturalnego jest pochodną polityki kształtowania ustroju gospodarczego. Model ustroju gospodarczego jest zarazem jednym z fundamentalnych czynników kształtujących jakość rządów i rządzenia na wszystkich jego poziomach: od krajowego, a nawet ponadnarodowego poprzez lokalny²⁹.

Dylematy ustrojowe dotyczą i świata, i Unii Europejskiej jako całości, w tym także Polski. Polska jest ilustracją tego, jak trudno o satysfakcjonujące rozwiązania dotyczące kształtowania ustroju gospodarczego. Mimo że transformacja ustroju gospodarczego w Polsce została zapoczątkowana 20 lat temu (w 1989 r.), kwestie ustrojowe nie zostały bowiem dotychczas dostatecznie satysfakcjonująco rozwiązane. Znajduje to potwierdzenie w konstatacjach wielu ekonomistów, w tym przede W. Wilczyńskiego, który wskazał na zaniedbania i nieprawidłowości ustrojowe w Polsce oraz na negatywne tego następstwa. W. Wilczyński podkreśla, że w Polsce „nie wygasły spory o kształt ustroju gospodarczego, do którego zmierza polityka transformacyjna. Wprawdzie formalnie uznaje się, że powinna to być gospodarka rynkowa, ale w pojmowaniu jej istoty różnice są nadal ogromne. Wpływa to ujemnie na politykę ustrojową, a raczej na jej brak”³⁰.

Brak ten jest wyraźny i to mimo zapisu w *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* (art. 20), że: „Społeczna gospodarka rynkowa oparta na wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych stanowi podstawę ustroju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej”³¹. Konstytucyjny zapis nie doprowadził niestety do uporządkowania kwestii ustroju gospodarczego, a w dodatku pojęcie „społeczna gospodarka rynkowa”, mimo jego ustawowo najwyższej rangi, jest wciąż w Polsce (i z pewnością nie tylko) raczej mało rozpoznane. Co gorsze, nierzadko przykrysuje się mu treści i znaczenie zgoła sprzeczne z koncepcją ordoliberalną, stanowiącą teoretyczną podstawę idei społecznej gospodarki rynkowej. Nader często pojęcie to pojmowane jest opacznie na wzór i podobieństwo socjalistycznej, redystrybucyjnej polityki socjalnej i jest definiowane błędnie jako synonim interwencjonizmu państwowego³².

Wskazuje to na konieczność pogłębionych refleksji dotyczących polityki ustrojowej i istoty społecznej gospodarki rynkowej (SGR). Konieczność taka wynika ponadto z faktu, że w **Traktacie ustanawiającym Konstytucję dla Europy** stwierdza się, że podstawą trwałego rozwoju Unii Europejskiej będzie **społeczna gospodarka rynkowa**³³. Idea uznania społecznej gospodarki rynkowej jako modelu ustroju gospodarczego dla Unii Europejskiej została podtrzymana także w przyjętym w tym roku przez UE traktacie lizbońskim, zmieniającym traktat o Unii Europejskiej i traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską.

²⁸ J. Diamond, *Upadek. Dlaczego niektóre społeczeństwa upadły, a innym się udało*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2007 (wersja oryginalna: *Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed*, Viking Books, New York 2005).

²⁹ Por. E. Mączyńska, *Ład gospodarczy. Bariery i dylematy*, w: E. Mączyńska, Z. Sadowski, *O kształtowaniu ładu gospodarczego*, PTE, Warszawa, 2008, s. 151–168.

³⁰ W. Wilczyński, *Polski przełom ustrojowy 1989–2005. Ekonomia epoki transformacji*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań 2005, s. 11.

³¹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483.

³² Pisałam o tym m.in. w: *Społeczna gospodarka rynkowa a anglo-amerykański model gospodarczy. Kontrowersje i nieporozumienia*, w: W. Bieńkowski, M.-J. Radło (red.), *Amerykański model rozwoju gospodarczego. Istota, efektywność i możliwość zastosowania*, Szkoła Główna Handlowa – Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2006, s. 378.

³³ Traktat ustanawiający Konstytucję dla Europy, Dz. Urz. UE C 310, t. 47, 16 grudnia 2004 r.

Zgodnie z zapisami traktatu lizbońskiego „Unia ustanawia rynek wewnętrzny. Działa na rzecz trwałego rozwoju Europy, którego podstawą jest zrównoważony wzrost gospodarczy oraz stabilność cen, społeczna gospodarka rynkowa o wysokiej konkurencyjności zmierzająca do pełnego zatrudnienia i postępu społecznego oraz wysoki poziom ochrony i poprawy jakości środowiska naturalnego. Wspiera postęp naukowo-techniczny”³⁴.

Idea społecznej gospodarki rynkowej (SGR) opiera się na teorii ordoliberalnej, a ta z kolei nawiązuje do wywodzącej się z czasów antycznego Imperium Romanum idei „ordo”, której istotą jest **ukształtowanie ładu odpowiadającego naturze człowieka i zapewniającego gospodarce równowagę**³⁵. Łacińskie pojęcie *ordo* w starożytnej filozofii rzymskiej rozumiane było jako stan charakterystyczny dla cywilizowanego społeczeństwa, w którym wolne jednostki ludzkie mogą w sposób niezakłócony dokonywać transakcji w ramach ogólnej obowiązujących reguł prawnych³⁶. Z kolei w średniowieczu definiowano *ordo* jako połączenie różnorodnych elementów, rzeczy i struktur w jedną sensowną całość³⁷. *Ordo* interpretowane było tradycyjnie w europejskiej, ale także i wschodnioazjatyckiej myśli społecznej jako **przeciwstawienie anarchii i chaosu** i z założenia ma charakter normatywny, ukierunkowany na stan pożądany. Rzeczywistość natomiast przeważnie różni się do takiego stanu.

Obecny globalny kryzys finansowy przemawia w pewnym stopniu za koncepcją SGR. Charakterystyczne bowiem jest, że kryzys ten dotyka najpotężniejsze rynki kapitalistycznego świata, w tym przede wszystkim USA i Wielkiej Brytanii. W mniejszym stopniu ucierpiały natomiast kraje o tzw. nordyckim systemie gospodarczym, gdzie idee SGR są realizowane w praktyce.

Chociaż opinie na temat modelu SGR są dość kontrowersyjne, to analiza jego cech wskazuje, że daje on szanse na stworzenie trwałych podstaw spójności, trwałości oraz równowagi rozwoju społecznego i gospodarczego³⁸. Idee społecznej gospodarki rynkowej cechuje bowiem holizm, czyli kompleksowe, całościowe uwzględnianie poszczególnych elementów niezwykle złożonego systemu, jakim jest ustrój społeczno-gospodarczy³⁹. Choć w niedawno opublikowanej książce pt. *Koniec z nędzą. Zadanie dla naszego pokolenia* jej autor, J. Sachs, oferuje nową metodę rozwiązywania problemów społeczno-gospodarczych, metodę, którą określa jako „ekonomię kliniczną”, to wyraźnie pobrzmiewają w niej nuty znane z koncepcji społecznej gospodarki rynkowej. Ekonomia kliniczna to właśnie holistyczne podejście w rozwiązywaniu problemów społeczno-gospodarczych, łączenie aspektów ekonomicznych i społecznych, to podejście wzorowane na holistycznej medycynie. Nawet tytuł książki J. Sachsa *Koniec z nędzą* można uznać za bratni do tytułu książki L. Erharda, współtwórcy koncepcji społecznej gospodarki rynkowej – *Dobrobyt dla wszystkich*. Symptomatyczne przy tym jest, że J. Sachs zdaje się rewidować swoje wcześniejsze poglądy, wskazując na zawadność rynku w rozwiązywaniu problemów występujących w świecie, w tym likwidacji obszarów nędzy. Kwestionuje bowiem zasadę, że „przyływ unosi wszystkie łodzie”, przyznając, że nie zawsze wzrost bogactwa w jednych krajach czy regionach przyczynia się do łagodzenia problemów ubóstwa w innych. Także P. Krugman, laureat Nagrody Nobla z dziedziny ekonomii, krytykując jednostronność doktryny neoliberalnej, podkreśla konieczność holistycznego podejścia w kształtowaniu ustroju gospodarczego, pośrednio opowiada się za społeczną gospodarką rynkową⁴⁰.

³⁴ Traktat z Lizbony zmieniający traktat o Unii Europejskiej i traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, podpisany w Lizbonie dnia 13 grudnia 2007 r. zmiany wprowadzone do traktatu o Unii Europejskiej i traktatu ustanawiającego wspólnotę europejską, Dz. Urz. UE C 306, t. 50, 17 grudnia 2007 r., art. 2 ust. 3.

³⁵ Na celowość takiego podejścia wskazuje m.in. P. Pysz, *Ordoliberalna koncepcja polityki gospodarczej Waltera Euckena*, „Ekonomista” 2007, nr 3 oraz w książce *Spółeczna gospodarka rynkowa. Ordoliberalna koncepcja polityki gospodarczej*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2008.

³⁶ M.E. Streit, K. Wolfgang, *Das institutionelle Fundament von Freiheit und Wohlstand – Lektionen der „Freiburger Schule“*, w: M.E. Streit (red.), *Freiburger Beiträge zur Ordnungsökonomik*, Tübingen 1995, s. 113, za: P. Pysz, *Spółeczna...*, s. 35.

³⁷ W. Eucken, *Die Grundlagen der Nationalökonomie*, 9. Auflage, Springer Verlag, Berlin–Heidelberg–New York–London–Paris–Tokyo–Hong Kong 1989, s. 239, za: P. Pysz, *Spółeczna...*, rozdz. II.

³⁸ *Czym jest, a czym nie jest „spółeczna gospodarka rynkowa”*. *Meandry interpretacyjne*. Rozmowa E. Mączyńskiej i P. Pysza z dr. Horstem Friedrichem Wünsch – dyrektorem zarządzającym Fundacji im. Ludwiga Erharda, „Nowe Życie Gospodarcze” 2007, nr 5.

³⁹ Kwestie te są szczegółowo omawiane w: E. Mączyńska, P. Pysz (red.), *Spółeczna gospodarka rynkowa. Idee i Spółeczna gospodarka rynkowa. Idee i możliwości praktycznego wykorzystania w Polsce*, PTE, Warszawa 2003.

⁴⁰ „Widziałem przyszłość, to działa”. Z zachwytem mówi o oszczędnych autach, nowoczesnych systemach komunikacji publicznej i metropoliach bez niekończących się przedmieść, w których życie bez samochodu jest niemożliwe. Nie wystarczy trochę oszczędzać na benzynie... „Będziemy musieli inaczej żyć, tak samo jak Europejczycy. Może nie dziś i nie jutro, ale niebawem i przez resztę życia”, cyt. za: Jörg Häntzschel, *Nie jesteśmy centrum wszechświata, Stany Zjednoczone budzą się z rojeń o własnej wielkości i wszędzie czyhających wrogach i przeżywają szok*, *Süddeutsche Zeitung*, cyt. za „Tygodnikiem Forum” z 21 lipca 2008 r. nr 30. Por. też W. Wilczyński, *Misja polskiej ekonomii*, „Nowe Życie Gospodarcze” 2008, nr 11.

Jednak warunkiem efektywnego wdrażania w praktyce ordoliberalnej koncepcji społecznej gospodarki rynkowej jest jej przystosowanie do współczesnych, bezprecedensowo dynamicznych przemian technologicznych, demograficznych społecznych i gospodarczych, w tym wyzwania globalizacji⁴¹.

Podsumowanie

Dokonująca się w świecie głęboka i na niebywałą skalę transformacja demograficzna rodzi szereg trudnych do rozwiązania problemów ekonomicznych, ekologicznych i społecznych. Złożoność sytuacji multiplikowana jest przez dokonujący się przełom cywilizacyjny owocujący niekonwencjonalnymi zmianami społeczno-ekonomicznymi. Rozwiązanie tych problemów wymaga niekonwencjonalnych metod i narzędzi. Charakterystyczna dla współczesnego świata dramatycznie wręcz „naruszona równowaga”, w tym demograficzna, zmusza do poszukiwania rozwiązań ukierunkowanych na symbiozę postępu ekonomicznego, demograficznego, społecznego i ekologicznego. Rozwiązania te powinny być ukierunkowane na identyfikowanie i ograniczanie nie tylko kosztów nierównowagi demograficznej, w tym starzenia się społeczeństw. Istotne jest przede wszystkim identyfikowanie i stymulowanie potencjalnych korzyści, jakie może generować sektor starości. Wymaga to przeprofilowania badań naukowych i ich ukierunkowanie na rozwój teorii ekonomii starości i równoległe wdrażanie wyników badań w praktyce. Wymaga to holistycznego podejścia do problemów demograficznych i sektora starości. Łączy się to z koniecznością kształtowania modelu ustroju sprzyjającego holimowi i optymalizacji rozwiązań.

Wzorcem takiego holistycznego podejścia są idee społecznej gospodarki rynkowej. Nie są one nowe, ale współczesność zdaje się coraz wyraźniej potwierdzać ich zasadność. Właśnie w modelu społecznej gospodarki rynkowej uwzględniane są nie tylko aspekty ekonomiczne, ale i demograficzne, społeczne, ekologiczne, co sprzyja łagodzeniu dysproporcji gospodarczych i napięć społecznych. Jednak także ten model wymaga dostosowania do zmieniających się warunków gospodarczych, w tym przede wszystkim do zmieniających się (m.in. pod wpływem globalizacji) obszarów władzy i kompetencji decyzyjnych. Istotna jest tu przede wszystkim odpowiedź na pytanie, jakie rozwiązania ustrojowe mogłyby sprzyjać optymalnemu wykorzystaniu potencjału demograficznego i potencjału wiedzy w skali globalnej i krajowej. Pytanie to nabiera szczególnej wagi w warunkach zagrożeń i nierównowag demograficznych.

---

⁴¹ J. Sachs, *Koniec z nędzą. Zadanie dla naszego pokolenia*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2006.

WPLYW ZMIAN DEMOGRAFICZNYCH NA RYNEK PRACY – ASPEKTY GOSPODARCZE

Procesy ludnościowe mają obiektywny charakter wobec zjawisk zachodzących na rynku pracy, bezpośrednio oddziałując na jego stronę podażową i pośrednio – na popytową. Celem opracowania jest identyfikacja głównych gospodarczych aspektów wpływu zachodzących w Polsce zmian demograficznych na rynek pracy. Identyfikacji tej dokonano na podstawie analiz rzeczywistych zmian poziomu i struktury zbiorowości potencjalnych zasobów pracy mających miejsce w przeszłości, to jest w latach 1980–2008, oraz zmian przewidywanych w przyszłości do 2035 roku. W przeprowadzonych analizach wykorzystano dane opracowywane i udostępniane przez Główny Urząd Statystyczny.

Potencjalne zasoby pracy

Potencjalne zasoby pracy stanowią osoby w wieku produkcyjnym, który w Polsce wynosi 18–59 lat dla kobiet i 18–64 lata dla mężczyzn. Jest to jedna z tzw. ekonomicznych grup wieku, obok której wyodrębnia się jeszcze zbiorowość osób w wieku przedprodukcyjnym (0–17 lat) oraz populację osób w wieku poprodukcyjnym (kobiety w wieku 60 i więcej lat, mężczyźni w wieku 65 i więcej lat). Wielkość i struktura ludności według ekonomicznych grup wieku w danym momencie czasu determinowane są przez czynniki demograficzne, takie jak przyrost naturalny i ruch wędrowny.

Potencjalne zasoby pracy w Polsce zwiększały się systematycznie od 1980 r., kiedy wynosiły 21 211 tys. osób do 2008 r., kiedy wynosiły 24 590 tys. osób (tabl. 1). Wzrost ten wyniósł zatem 15,9%, przy wzroście ogólnej liczby mieszkańców kraju w tym samym okresie o 6,7%. Zwiększenie zbiorowości potencjalnych zasobów pracy charakteryzowało się wyraźną progresją: w latach 1980–1990 liczba osób w wieku produkcyjnym wzrosła o 4,4%, w latach 1990–2000 o 5%, zaś w latach 2000–2008 o 5,7%. Szczególnie duża podaź pracy wystąpiła w tym ostatnim okresie, kiedy na rynku pracy pozostawały osoby urodzone w czasie pierwszego powojennego wyżu demograficznego, czyli w dziesięcioleciu powojennym (zwłaszcza w pierwszej połowie lat 50. XX wieku), a liczba osób w wieku produkcyjnym powiększała się o nowe roczniki osób urodzonych w okresie drugiego wyżu przełomu lat 70. i 80. XX wieku.

TABLICA 1. STRUKTURA LUDNOŚCI POLSKI WEDŁUG EKONOMICZNYCH GRUP WIEKU W LATACH 1980–2035 (W TYS.)

Lata	Ogółem	Ludność w wieku:				
		Przed- produkcyjnym (0–17 lat)	Produkcyjnym (18–59/64 lata)	Z tego w wieku:		Poprodukcyjnym (60+/65+)
				Mobilnym (18–44 lata)	Niemobilnym (45–59/64 lata)	
1980	35 735	10 297	21 211	14 619	6592	4227
1990	38 073	11 043	22 146	15 255	6890	4884
1995	38 284	10 183	22 809	15 307	7502	5292
2000	38 254	9 333	23 261	15 218	8043	5660
2005	38 157	7 864	24 405	15 251	9154	5888
2008	38 136	7 350	24 590	15 290	9300	6196
2010*	38 092	7 107	24 571	15 294	9277	6414
2015*	38 016	6 918	23 718	15 005	8713	7380
2020*	37 830	6 959	22 503	14 072	8431	8368
2025*	37 438	6 816	21 625	12 823	8802	8997
2030*	36 796	6 253	21 254	11 624	9630	9289
2035*	35 993	5 632	20 739	10 834	9905	9622

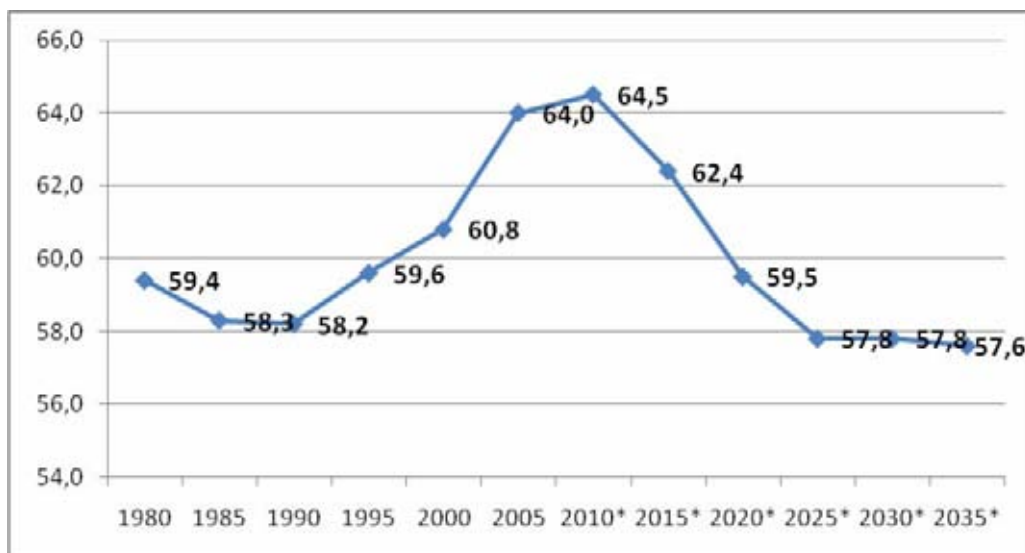
* Prognoza.

Źródło: *Rocznik Demograficzny 2009*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2009; *Prognoza ludności na lata 2008–2035*, Główny Urząd Statystyczny, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_4514_PLK_HTML.htm (dostęp 2 grudnia 2009 r.).

Wzrostu liczby osób w wieku produkcyjnym można spodziewać się jeszcze do 2010 roku, kiedy liczba ich ma wynieść 24 571 tys., następnie potencjalne zasoby pracy mają zmniejszyć się do poziomu 20 739 tys. w 2035 roku. Przewiduje się, iż spadek liczby osób w wieku produkcyjnym w latach 2008–2035 wyniesie 15,7%, co będzie w znaczącej mierze skutkiem wycofywania się z rynku pracy osób z pierwszego wyżu demograficznego i przystępowania do pracy roczników urodzonych w okresie niżu demograficznego lat 90. XX wieku. W tym samym okresie zmniejszanie liczby ludności kraju nastąpić ma w znacznie mniejszej skali, bo o 5,6%.

W efekcie różnego tempa zmian liczby mieszkańców kraju i liczby osób w wieku produkcyjnym następowywały zmiany udziału potencjalnych zasobów pracy w ogólnej liczbie ludności. Udział ten rósł od 1990 r., kiedy wyniósł 58,2%, w 1995 r. wyniósł 59,6%, w 2000 r. 60,8%, zaś w 2005 r. 64,0%. Wzrost ten w znacznie wolniejszym tempie będzie kontynuowany jeszcze do 2010 r. do poziomu 64,5%. Dalej oczekuje się szybkiego spadku udziału osób w wieku produkcyjnym w ogólnej liczbie ludności do 2025 r. i nieco słabszego do 2035 r., w którym udział ten ma wynieść 57,6% (wykres 1).

Wykres 1. Udział potencjalnych zasobów pracy w ogólnej liczbie ludności w Polsce w latach 1980–2035 (w %)

* Prognoza

Źródło: Jak w tablicy 1; obliczenia własne.

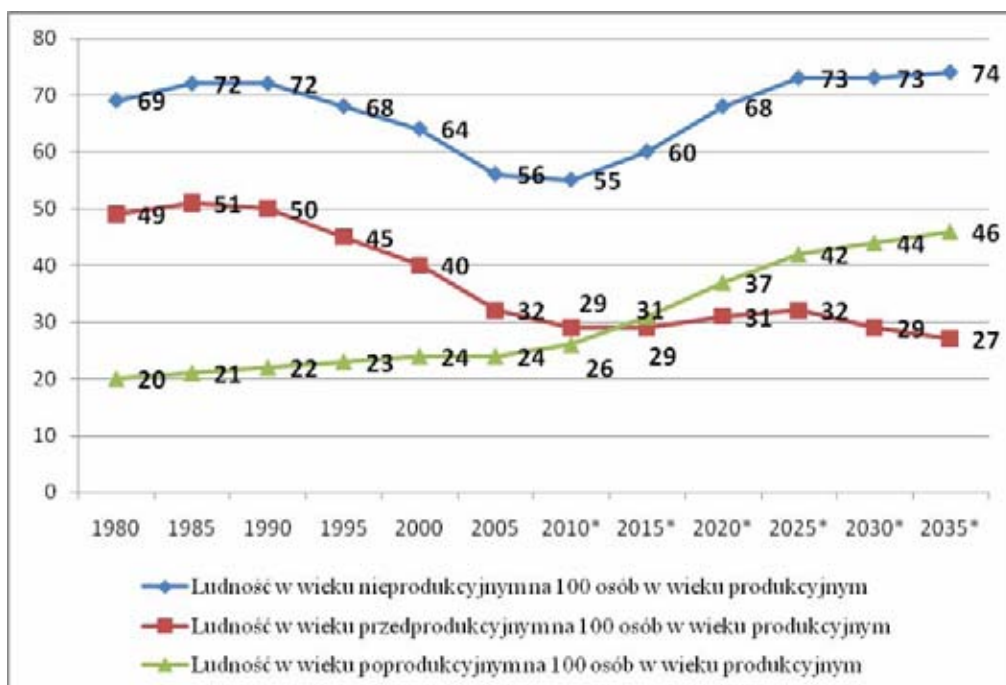
Od początku lat 90. daje się zaobserwować proces starzenia się potencjalnych zasobów pracy. Udział w tej zbiorowości osób w tzw. wieku niemobilnym (44–59/64 lata) wzrósł w latach 1990–2008 z 31,1% do 37,8%. Przewiduje się, iż wzrost ten (z niewielkimi wahaniami) będzie miał miejsce również w okresie objętym prognozą ludnościową: od 37,8% w 2010 r. i 36,7% w 2015 r. do 47,8% w 2035 roku¹. Potencjalne zasoby pracy w przyszłości nie tylko będą się zmniejszać, ale i starzeć.

Od początku lat 90. XX wieku w Polsce ma miejsce stały spadek liczby dzieci i młodzieży przy jednoczesnym wzroście liczby osób w wieku poprodukcyjnym. Przewiduje się, iż tendencje te zostaną zachowane w okresie prognostycznym. W następstwie towarzyszących im zmian liczebności zbiorowości osób w wieku produkcyjnym powoduje to zmiany tzw. obciążenia demograficznego potencjalnych zasobów pracy. Liczba osób w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym w latach 90. malała z poziomu 72 w 1990 r. do poziomu 56 w 2005 roku. W okresie prognostycznym przewiduje się, iż wzrośnie z 55 w 2010 r. do 74 w 2035 roku. Należy zatem zwrócić uwagę, iż obciążenie demograficzne w przyszłości w niewielkim stopniu przekroczy jego poziom znany z okresu poprzedniego. Niezależnie od

¹ Źródło: jak do tablicy 1.

tego podobieństwa są jednak znaczące różnice. O ile bowiem wysokie obciążenie demograficzne z lat 80. i 90. XX wieku było pochodną stosunkowo wysokiej liczby dzieci i młodzieży przypadającej na 100 osób w wieku produkcyjnym (np. 51 w 1985 r., czy 50 w 1990 r.), o tyle w przyszłości będzie wynikać z dużej liczby osób w wieku poprodukcyjnym przypadających na 100 osób należących do zbiorowości potencjalnych zasobów pracy (46 w 2035 r.) (wykres 2). Inaczej mówiąc: o wysokim obciążeniu demograficznym potencjalnych zasobów pracy w przyszłości nie będzie decydowała liczba osób w wieku przedprodukcyjnym, a liczba ludzi starszych, będących w wieku poprodukcyjnym.

Wykres 2. Obciążenie demograficzne ludności w wieku produkcyjnym w Polsce w latach 1980–2035 (w %)

* Prognoza

Źródło: Jak w tablicy 1; obliczenia własne.

Analiza przeszłych i przewidywanych przemian ludnościowych w Polsce prowadzi do konkluzji, iż największe znaczenie i wpływ na gospodarcze aspekty funkcjonowania rynku pracy mają:

- zmienność poziomu i tendencji rozwoju liczebności potencjalnych zasobów pracy – ich naprzemienny wzrost i spadek;
- zmiany relacji między zbiorowością osób w wieku produkcyjnym a zbiorowościami osób w wieku przed- i poprodukcyjnym;
- długofalowy proces starzenia się potencjalnych zasobów pracy następujący w ślad za starzeniem się społeczeństwa.

Zmienność poziomu i tendencji rozwoju liczebności potencjalnych zasobów pracy

Cykliczność przyrostu naturalnego obserwowana w Polsce od kilkudziesięciu lat wpływa – ze stosownym opóźnieniem – na zmienność tendencji rozwoju podażowej strony rynku pracy. Podaż pracy naprzemiennie wzrastała lub spadała, a cykl ten nie zawsze zbiegał się z cyklem zmian liczebności miejsc pracy, charakterystycznym dla popytowej strony rynku pracy. Nadmiar podaży pracy w Polsce w stosunku do popytu na nią

miał miejsce praktycznie w całym okresie po 1990 r., a zwłaszcza w pierwszej połowie lat 90. i w latach 2000–2005. W pięcioleciach tych – z różnych w każdym przypadku powodów – mieliśmy jednocześnie do czynienia ze spadkiem zapotrzebowania gospodarki na pracę. Czyli miało miejsce rozminięcie się tendencji rozwoju podażowej i popytowej strony rynku pracy, co spowodowało w tych okresach jego nierównowagę w postaci bardzo wysokiego poziomu bezrobocia: stopa bezrobocia w 1993 r. wyniosła 16,4%, a w latach 2002–2003 aż 20%². Z innym typem nierównowagi rynku pracy, jakim jest niedobór podaży pracy (deficyt siły roboczej), w znaczącej skali gospodarka polska (jeżeli pominąć lata 80., czyli przed transformacją systemową) jeszcze do czynienia nie miała, ale pierwsze jego symptomy wystąpiły w 2008 r., kiedy stopa bezrobocia wyniosła 9,5%, a pracodawcy mieli wyraźne kłopoty z obsadzeniem wakatów. W świetle ustaleń teoretycznych i empirycznych poziom ten był zbliżony do poziomu stopy bezrobocia równowagi dla Polski³.

Zmienność tendencji rozwoju podażowej strony rynku pracy prowadzi do niestabilności rozwiązań podejmowanych w ramach realizowanej polityki gospodarczej. Ilościowe niezgodności podaży i popytu na pracę skłaniają mianowicie polityków gospodarczych do sięgania po instrumenty pozwalające na (stosownie do sytuacji) zmniejszenie lub zwiększenie podaży pracy. W charakterze zbiorowości, które można byłoby nazwać „podażowymi zderzakami koniunkturalnymi”, występują na ogół populacje osób w najstarszych i najmłodszych grupach wieku produkcyjnego oraz migranci.

Jak wiadomo – z punktu widzenia statusu na rynku pracy populacja osób w wieku produkcyjnym składa się z pracujących, bezrobotnych oraz biernych zawodowo. W przypadku nadwyżki podaży pracy, jednym z chętnie używanych instrumentów przywracania równowagi jest jej obniżanie poprzez stwarzanie możliwości przechodzenia ze stanu aktywności zawodowej (pracy lub bezrobocia) do stanu bierności zawodowej⁴.

Do instrumentu tego sięgnięto w Polsce w obliczu wysokiego poziomu bezrobocia w latach 90. Mianowicie obniżeniu uległ efektywny wiek emerytalny na skutek wprowadzenia możliwości wcześniejszego nabywania uprawnień emerytalnych przez niektóre grupy pracowników. W literaturze przedmiotu zjawisko to określono jako „miękki” system emerytalny. Polegało ono na wykorzystaniu emerytur jako instrumentu bieżącej polityki zatrudnienia, czemu sprzyjały regulacje ustawowe umożliwiające przechodzenie na emeryturę w wieku 55 lat kobietom ze stażem pracy wynoszącym 30 lat, zaś bez względu na wiek – mężczyznom z co najmniej 40-letnim i kobietom z 35-letnim stażem pracy. Jednocześnie stosowane były stosunkowo liberalne kryteria przyznawania świadczeń inwalidzkich. Proces przechodzenia na wcześniejsze emerytury oraz renty inwalidzkie doprowadził do ograniczenia wzrostu liczby bezrobotnych (czyli aktywnych zawodowo), ale jednocześnie spowodował duży wzrost liczby emerytów i rencistów (biernych zawodowo)⁵. Był to zatem instrument regulacji rynku pracy i łagodzenia skutków bezrobocia z jednej strony, a z drugiej – restrukturyzacji przemysłu. System emerytalny i rentowy faktycznie pełnił więc rolę ubezpieczenia od bezrobocia. Dodatkowo w 1997 r. dla osób, które nie spełniały wszystkich kryteriów uzyskania uprawnień emerytalnych, wprowadzono możliwość korzystania ze świadczeń i zasiłków przedemerytalnych⁶. Jednocześnie za dość liberalne należy uznać obowiązujące w latach 90. zasady przyznawania rent z tytułu niezdolności do pracy obowiązujące w tamtym okresie. Te względy oraz mała liczba ofert pracy przyczyniały się do dezaktywizacji ekonomicznej zasobów pracy, zwłaszcza w starszych grupach wieku, czyli do wzrostu liczby osób biernych zawodowo. W ten sposób zorganizowana przez państwo dezaktywizacja zawodowa zasobów pracy stała się instrumentem zmniejszania bezrobocia. Jej negatywne skutki gospodarcze są dziś oczywiste. Zaliczyć do nich można niskie uczestnictwo osób w wieku produkcyjnym w procesie pracy oraz zwiększenie odpływu środków z systemu finansów publicznych.

Zmniejszeniu podaży pracy służyła również rozbudowa oferty systemu szkolnictwa (zwłaszcza wyższego), absorbującego znaczną część młodych ludzi, opóźniających tym samym wejście na rynek pracy.

Dość trzeba, iż tego typu działania na rzecz zmniejszania realnych zasobów pracy w przypadku wystąpienia zagrożenia odmiennym typem nierównowagi (deficytem siły roboczej) są trudno odwracalne. Dzieje się tak głównie ze względów natury politycznej, ponieważ decyzje o ograniczeniu lub likwidacji

² Dane o stopie bezrobocia dotyczą stanu na koniec grudnia. Źródło: Główny Urząd Statystyczny: *Stopa bezrobocia w latach 1990–2009 (bezrobocie rejestrowane)*, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_677_PLK_HTML.htm (dostęp 3 grudnia 2009 r.).

³ Zob. L. Kucharski, *Bezrobocie równowagi w Polsce i w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej – przegląd wyników badań oraz własne oszacowania* oraz R. Kelm, *Ekonometryczny szacunek NAIRU/NAWRU dla Polski na podstawie krzywej Philipsa, 1996:1–2006:2*, w: W. Kwiatkowska (red.), *Bezrobocie równowagi w gospodarce polskiej, szacunki, tendencje i determinanty*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009, s. (odpowiednio): 73–92 i 93–128.

⁴ Zmniejszanie podaży pracy zaliczane jest do instrumentów pasywnej polityki rynku pracy, zob. B. Winiarski, *Polityka gospodarcza*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2008.

⁵ M. Szyłko-Skoczny, *Polityka społeczna wobec bezrobocia w Trzeciej Rzeczypospolitej*, Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2004.

⁶ Zasiłki przedemerytalne zlikwidowano w 2002 roku.

prawa do tzw. wcześniejszych emerytur czy podniesieniu granicy wieku nabywania uprawnień emerytalnych są źle przyjmowane przez społeczeństwo, czyli wyborców. Wystarczy przypomnieć, iż w Polsce dostęp do wcześniejszych emerytur został mocno ograniczony po 10 latach dyskusji i z zastosowanie licznych wyjątków (między innymi dla górników, służb mundurowych, nauczycieli), zaś dyskusja o podniesieniu wieku nabywania uprawnień emerytalnych w obliczu rychłego odwrócenia się trendu wzrostu potencjalnej podaży pracy jeszcze się na dobre nie rozpoczęła.

Z tego widać, iż wykorzystywanie zbiorowości z najstarszych grup wieku produkcyjnego jako „podażowego zderzaka koniunkturalnego” w praktyce doprowadza do skutków pożądaných przez decydentów jedynie w przypadku działań na rzecz jej zmniejszenia. Działania na rzecz wzrostu podaży pracy poprzez ograniczenie liczby biernych zawodowo, czyli aktywizację zawodową osób starszych, najczęściej są politycznie zbyt ryzykowne.

Drugą zbiorowością mającą amortyzować zmienne tendencje w zakresie liczebności potencjalnych zasobów pracy są niewątpliwie zewnętrzni migranci zarobkowi, zarówno emigranci jak i imigranci. Badania nad migracjami dostarczyły wiedzy i informacji o czynnikach ją stymulujących i destymulujących. Należą do nich (między innymi) czynniki ekonomiczne, odnoszące się w szczególności do zjawisk na rynku pracy. I tak – wysoka stopa bezrobocia oraz towarzyszący jej zwykle niski popyt na pracę traktuje się jako tradycyjne czynniki wypychające (*push factors*) z kraju zamieszkania, zaś sytuacja odwrotna (niski poziom bezrobocia i wysoki popyt na pracę) są czynnikami przyciągającymi (*pull factors*) do kraju docelowego migracji⁷. W rzeczywistości jednak procesy migracyjne – mimo wysiłków polityków gospodarczych – nie prowadzą w dłuższych okresach do niwelowania nierównowag na rynkach pracy zarówno krajów pochodzenia migrantów, jak i krajów docelowych. Składa się na to kilka powodów.

Po pierwsze, oddziaływanie migracji w czasie wykracza najczęściej poza okres trwania danego typu nierównowagi na krajowym rynku pracy. Dzieje się tak, ponieważ ich czas uwarunkowany jest szerokim zespołem czynników, nie tylko ekonomicznych, a skala – w wyniku efektu „śnieżnej kuli” – może doprowadzać do przekroczenia punktu równowagi.

Po drugie, istnienie globalnej nadwyżki podaży pracy w skali krajowego rynku pracy nie wyklucza deficytów siły roboczej w pewnych jego segmentach. Struktura migrantów (najczęściej kwalifikacyjno-zawodowa) takie stany nierównowagi może pogłębić.

Po trzecie, długookresowe skutki procesów migracyjnych mogą negatywnie wpłynąć na ograniczenie możliwości rozwoju gospodarczego krajów pochodzenia migrantów ze względu na ubytek kapitału ludzkiego. Tym samym zmniejszają się szanse na wzrost popytu na pracę w okresach przyszłych, co rzutuje na stany równowagi na rynku pracy.

Po czwarte wreszcie, pozorna łatwość wykorzystywania migracji do równoważenia krajowego rynku pracy rodzi pokusę wykorzystywania do łagodzenia jego nierównowagi instrumentów polityki migracyjnej. W jej ramach nie przewiduje się na ogół bezpośrednich instrumentów regulacji strumienia emigracji zarobkowej, stosuje się jednak takie rozwiązania dotyczące wielkości strumienia imigracji. Dla przykładu: w Polsce w okresie wystąpienia symptomów braków pracowników w niektórych segmentach rynku pracy (2007–2008), przyjęto rozwiązania mające ułatwiać zatrudnienie pracowników cudzoziemskich z Ukrainy, Białorusi i Rosji⁸. W tym czasie podjęto też szereg działań w celu skłonienia emigrantów do powrotu do kraju⁹. Nie trzeba zaś szczególnie uzasadniać, iż w efekcie działań podejmowanych *ad hoc*, nastawionych na łagodzenie bieżącej nierównowagi na rynku pracy, nie można stworzyć konsekwentnej, stabilnej polityki migracyjnej.

Zmiany relacji między zbiorowością osób w wieku produkcyjnym a populacjami osób w wieku przed- i poprodukcyjnym

Analiza zmian relacji między zbiorowością osób w wieku produkcyjnym a populacjami osób w wieku przed- i poprodukcyjnym wskazuje, iż tzw. obciążenie demograficzne obecnie jest stosunkowo niskie, natomiast w dającej się przewidzieć przyszłości będzie się zwiększać, przy czym jego poziom nie powi-

⁷ Zgodnie z modelem *push-pull* Everetta Lee, zob. E.S. Lee, *Teoria migracji*, w: A.S. Kostrowicki (red.), *Modele migracji*, Warszawa 1972, s. 13–16.

⁸ Zob. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 29 stycznia 2008 zmieniające rozporządzenie w sprawie wykonywania pracy przez cudzoziemców, bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę (Dz. U. z 2008 r., Nr 17, poz. 106).

⁹ W 2007 r. rząd opracował informacyjny program „*Masz PŁan na powrót?*” wspierający i ułatwiający Polakom, którzy zdecydowali się już opuścić kraj emigracji, bądź też rozważają taką możliwość, powrót do Polski i „zadomowienie” się w starym lub nowym miejscu zamieszkania.

nien znacząco przekraczać obserwowanego w okresach przeszłych – w drugiej połowie lat 80. XX wieku (por. wykres 2). Problem gospodarczy, jaki się z tym wiąże, nie wynika zatem z wysokości samego współczynnika obciążenia demograficznego, a z jego składowych. Rzecz bowiem w tym, iż od prawie 30 lat rośnie i rosnąć będzie nadal relacja między liczebnością populacji w wieku poprodukcyjnym i liczebnością zbiorowości potencjalnych zasobów pracy. Powodem tego jest spadek rozrodczości i wzrost przeciętnej długości życia. Z gospodarczego punktu widzenia istotne jest, iż o ile w naszej sferze cywilizacyjno-kulturowej przyjmuje się, iż utrzymanie dzieci i młodzieży spoczywa na barkach rodzin, to zapewnienie środków finansowych osobom w starszym wieku niejako przypisane jest systemowi zabezpieczenia społecznego. Wzrost relacji między liczebnością populacji w wieku poprodukcyjnym i liczebnością zbiorowości potencjalnych zasobów pracy, będący pochodną starzenia się ludności, prowadzi zatem do¹⁰:

- Wzrostu liczby osób, których dochody opierają się na świadczeniach społecznych, co pociąga wzrost wydatków publicznych i możliwych tego skutków, jak np. zwiększenie fiskalizmu państwa i jego dalszych konsekwencji.
- Narastającej niewydolności społecznych systemów emerytalnych, opartych na zasadzie redystrybucji środków.
- Wzrostu obciążeń podatkowych i paropodatkowych (składki na ubezpieczenia społeczne i inne opłaty) osób pracujących i pracodawców.
- Trudności w utrzymaniu realnych wartości świadczeń emerytalnych, co w systemach ubezpieczeń społecznych przyczynia się dalej do wzrostu transferów dochodów wypracowanych przez ludność pracującą na rzecz emerytów.
- Spadku liczby lat przepracowanych w ciągu życia, przypadających przeciętnie na 1 rok pobierania świadczeń emerytalnych, co powoduje konieczność zwiększenia zasobów własnych przeznaczanych na sfinansowanie zaspokojenia potrzeb osób starszych.

Skutki te są najbardziej dotkliwie odczuwane w sferze finansów publicznych, w których na skutek wyrównywania niedoborów systemu ubezpieczeń emerytalnych może powstać bądź powiększyć się już istniejący deficyt. Istnienie zaś deficytu finansów publicznych wymaga jego sfinansowania (niebezpieczeństwo wzrostu długu publicznego), podjęcia działań na rzecz wzrostu dochodów (niebezpieczeństwo nadmiernego fiskalizmu, blokującego aktywność gospodarczą) lub/i ograniczania innych wydatków, np. inwestycyjnych (niebezpieczeństwo osłabienia tempa społeczno-gospodarczego rozwoju kraju). Z makroekonomicznego punktu widzenia stratą największą jest zmniejszenie środków wpływających do systemu finansów publicznych, głównie do budżetu państwa (kwoty należne od dochodów osobistych) i funduszu ubezpieczeń społecznych (składki na ubezpieczenia społeczne). W dłuższym okresie może pociągnąć to za sobą zjawisko nazwane „kanibalizmem podatkowym”. Ma ono miejsce, gdy konieczność sfinansowania obciążeń finansowanych przez pozapłacowe składniki wynagrodzeń prowadzi do ich podnoszenia, to zaś z kolei do zmniejszania zatrudnienia legalnego, a dalej – do zmniejszania globalnych przychodów budżetu i funduszy celowych. Pojawia się błędne koło: wysoki poziom kosztów pracy (płacowych i pozapłacowych) powoduje ograniczenie wzrostu lub spadek liczby miejsc pracy, działając antymotywująco na chłonność podmiotów gospodarczych na legalne zatrudnienie lub/i lokowanie działalności gospodarczej poza granicami kraju, lub/i podejmowanie przez pracowników emigracji zarobkowej. Procesy te zmniejszają napływ środków niezbędnych do sfinansowania zadań przez budżet i fundusze celowe, co następnie skłania do podwyższenia składek itd.

Drugą sferą dotkniętą negatywnymi skutkami starzenia się ludności są koszty pracy, których wzrost na skutek zwiększenia wydatków na składki z tytułu ubezpieczenia społecznego zmniejsza konkurencyjność firm. Ma to miejsce szczególnie w krajach, gdzie systemy świadczeń społecznych są rozbudowane i hojne.

Należy wspomnieć również o negatywnych konsekwencjach procesu starzenia się ludności w skali jednostkowej beneficjentów systemu emerytalnego. Chodzi o mniejszą od oczekiwanej wysokość przyszłych świadczeń emerytalnych osób opłacających składki na ubezpieczenie emerytalne. Prowadzić to może do ich pauperyzacji i konieczności wspomagania poprzez zasiłki społeczne.

Wydawałoby się, iż na poprawę relacji między populacją w wieku poprodukcyjnym a zbiorowością potencjalnych zasobów pracy i jednocześnie odmłodzenie tej drugiej, pozytywnie mógłby wpłynąć napływ

¹⁰ B. Urbaniak, *Praca zawodowa po przejściu na emeryturę. Społeczno-ekonomiczne przesłanki powrotu emerytów do aktywnego życia zawodowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1998, s. 43–44.

imigrantów zarobkowych. Nie potwierdzają tego jednak zarówno wyniki badań dla krajów europejskich¹¹. Uważa się bowiem, iż za pomocą imigracji nie można rozwiązać problemów wynikających ze starzenia się społeczeństw z trzech głównych powodów¹²:

- Nie da się ani opracować, ani tym bardziej zrealizować w praktyce polityki migracyjnej pozwalającej na pełną kontrolę struktury według wieku strumieni imigrantów i strumieni emigrantów.
- Wyższa stopa dzietności imigrantów szybko maleje wraz z wydłużaniem pobytu w kraju emigracji. Dzieje się tak w wyniku stopniowego upodobniania modeli zachowań (również prokreacyjnych) imigrantów do dominujących w społeczeństwie kraju goszczącego.
- Skłonność znacznej części imigrantów do osiedlenia się na stałe w kraju emigracji skutkuje pojawieniem się procesu starzenia również ich zbiorowości.

Bardziej efektywnymi i prawdopodobnymi czynnikami ograniczającymi ekonomiczne skutki starzenia i zmniejszania się zasobów pracy niż zwiększenie imigracji są: wzrost płodności (wpływ pośredni, a na rynku pracy odczuty w czasie) i zwiększenie aktywności zawodowej potencjalnych zasobów pracy (wpływ bezpośredni, skutkujący na rynku pracy w krótkim okresie).

Proces starzenia potencjalnych zasobów pracy

Implikacje procesu starzenia się ludności dla rozwoju i zmian strukturalnych zachodzących w gospodarce zostały już szeroko opisane w literaturze przedmiotu¹³. Niezależnie od wielu ujęć tego zagadnienia podstawą rozważań o wpływie struktury ludności według wieku na rozwój społeczno-gospodarczy z reguły jest założenie, iż ludzie w różnym wieku zgłaszają różne potrzeby i generalnie charakteryzują się odmiennymi zachowaniami ekonomicznymi¹⁴. Powoduje to zróżnicowanie zarówno modeli wydatków gospodarstw domowych (wielkości i struktury konsumpcji, metod i zakresu oszczędzania czy sposobów inwestowania), jak również dróg pozyskiwania środków finansowych. W dalszej kolejności skutkuje zaś (między innymi):

- zróżnicowaniem struktury rodzajowej (przedmiotowej) gospodarki (w przypadku społeczeństwa „starych” jest to np. zwiększenie roli i znaczenia ochrony zdrowia i opieki społecznej, przy zmniejszeniu edukacji i oczywiście różnice w strukturze produkcji przemysłowej będące skutkiem struktury zapotrzebowania na dobra);
- proporcjami między udziałem inwestycji i konsumpcji w produkcie krajowym brutto (PKB): z reguły społeczeństwa „młode” charakteryzują się większymi oszczędnościami, a zatem większą skłonnością do inwestycji niż społeczeństwa „stare”; czy
- stopniem nierównowagi finansów publicznych, o czym była mowa w poprzednim fragmencie niniejszego opracowania

Dodajmy do tego, iż – w świetle badań – wzrost PKB na osobę jest ujemnie skorelowany ze wzrostem liczby ludności powyżej 65 roku życia¹⁵.

Skupmy się zatem jedynie na bezpośrednich skutkach starzenia się potencjalnych zasobów pracy dla funkcjonowania rynku pracy.

Po pierwsze, w świetle uwarunkowań demograficznych, trzeba się liczyć z ograniczeniem mobilności pracowniczej zasobów pracy. Osoby znajdujące się w starszych grupach wieku na ogół charakteryzują się niską mobilnością (zawodową, edukacyjną, przestrzenną i międzyzakładową), co wpływa na zmniejszenie ich zdolności do elastycznego reagowania na zmiany zachodzące we współczesnych gospodarkach i na

¹¹ Zob. J. Bijak, D. Kupiszewska, M. Kupiszewski, K. Sączuk, *Impact of International migration on population dynamics and labour force resources in Europe*, “CEFRM Working Paper” 1/2005.

¹² J. Oczki, *Integracja Polski z Unią Europejską a zachodnie rynki pracy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2005, s. 28–29.

¹³ Zob. np. L.A. Gavrilov, P. Heuveline, *Aging of Population*, w: P. Demeny, G. McNicoll (eds.), *The Encyclopedia of Population*. New York, Macmillan Reference USA, 2003, Vol.1, s. 32–37; R.C. Schoenmaeckers, *Population Ageing and Its Economic and Financial Implications*, w: *Population Ageing and Its Challenges to Social Policy*, “Population Studies” No 50, Council of Europe Publishing 2005, s. 27–116; P. Szukalski, *Zagrożenie czy wyzwanie – proces starzenia się ludności*, “Polityka Społeczna” 2006, nr 9, s. 6–10.

¹⁴ D.E. Bloom, D. Canning, J. Sevilla, *Economic Growth and the Demographic Transition*, Working Paper 8685, “NBER Working Paper Series”, National Bureau of Economic Research, Cambridge 2001.

¹⁵ Badania przeprowadzone w latach 1960–2000 w 115 krajach przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy, zob. *World Economic Outlook 2004. The Global Demographic Transition*, International Monetary Found, Washington DC 2004.

współczesnych rynkach pracy. Konsekwencją starzenia się zasobów pracy jest zatem wysokie prawdopodobieństwo usztywnienia rynku pracy, biorące się ze wskazanych wyżej ograniczeń zdolności dostosowawczych występujących po stronie podażowej.

Po drugie, wśród osób starszych obserwuje się częściej niż wśród młodszych stosunkowo niski poziom kreatywności, dynamizmu i przedsiębiorczości przy skłonności do postaw zachowawczych. Należy liczyć się zatem także z ograniczeniem absorpcji nowych technik i technologii wytwarzania oraz zmniejszeniem innowacyjności pracowników. Dla gospodarki oznacza to zmniejszenie konkurencyjności, czyli zdolności zarówno do rywalizacji na światowych rynkach, jak i do długookresowego wzrostu gospodarczego.

Po trzecie, starzenie się potencjalnych zasobów pracy wymaga dostosowań ze strony pracodawców. Powszechnie uważa się (i często tak bywa), iż z wiekiem następuje obniżenie produktywności pracowników. Jest to obserwowane z reguły tam, gdzie efekty pracy uzależnione są od fizycznych możliwości pracownika. Postęp techniczny i technologiczny oraz zmiany strukturalne w gospodarce osłabiły wagę i znaczenie sprawności fizycznej osób świadczących pracę. Niestety stworzyły także nowe zagrożenia, wynikające z „nienadążania” starzejących się pracowników za tempem zmian, wymagających nieustanniego zapoznawania się z nowymi urządzeniami, sposobami ich obsługi, wykorzystania itp., słowem ciągłego poszerzania wiedzy i umiejętności zawodowych. Przypisywany starszym pracownikom związek słabnącej produktywności z rosnącym przeciętnie z wiekiem wynagrodzeniem, wzmacniany zagrożeniem pogarszania ich stanu zdrowia i absencji chorobowej wpływa na wzrost kosztów pracy, determinujących, jak wiadomo, decyzje pracodawców o zatrudnieniu i utrzymaniu pracownika¹⁶. Pracodawcy jednak muszą się liczyć z coraz większym udziałem w zasobach kadrowych pracowników w starszych grupach wieku i przyswoić tzw. zarządzanie wiekiem w organizacjach, czyli podejście mające na celu poprawę środowiska pracy pracowników oraz zdolność do jej wykonywania z uwzględnieniem ich wieku.

Po czwarte wreszcie, osoby starsze chętniej niż młode podejmują decyzję o stałej bądź okresowej dezaktywizacji zawodowej, zwłaszcza jeżeli wiąże się ona z możliwością uzyskiwania różnego typu świadczeń. Czynniki te powodują, iż stopa zatrudnienia w starszych grupach wieku jest stosunkowo niska. Przyjmując założenie o korzystnej koniunkturze gospodarczej w najbliższym dziesięcioleciu, należy liczyć się z zagrożeniem popadnięcia polskiego rynku pracy w typ nierównowagi całkiem odmienny niż bezrobocie, jakim jest deficyt siły roboczej. Stan taki może skutkować ograniczeniem zdolności rozwojowych gospodarki i możliwości zaspokojenia potrzeb ludności kraju.

Konkluzje

Analizy rzeczywistych i prognozowanych zmian demograficznych zachodzących w Polsce w latach 1980–2035 pozwoliły na wyodrębnienie trzech głównych aspektów ich wpływu na rynek pracy. Są nimi: zmienność poziomu i tendencji rozwoju liczebności potencjalnych zasobów pracy, zmiany relacji między zbiorowością osób w wieku produkcyjnym a populacjami osób w wieku przed- i poprodukcyjnym oraz proces starzenia się potencjalnych zasobów pracy. Wskazane zmiany demograficzne niosą duże konsekwencje, przeważnie negatywne, dla gospodarki i finansów publicznych kraju. Konsekwencjom tym należałoby więc przeciwstawić się poprzez różnorodny zestaw działań, obejmujących w szczególności obszar rynku pracy.

Ponieważ kompensujące oddziaływanie procesów migracyjnych na wpływ zjawisk w ruchu naturalnym jest mocno ograniczone, podstawowe znaczenie należy nadać pobudzaniu aktywności zawodowej ludności, czyli zwiększeniu populacji aktywnych zawodowo, przy wykorzystaniu instrumentów pośredniego oddziaływania. Chodzi w szczególności o wyeliminowanie traktowania biernych zawodowo jako „zderzaka koniunkturalnego” podażowej strony rynku pracy.

Agregatowy poziom aktywności zawodowej ludności wynika z postępowania jednostek podejmujących decyzje o rozpoczęciu, zaprzestaniu lub zmianie zatrudnienia na podstawie licznego, niejednorodnego zespołu czynników o charakterze ekonomicznym, społecznym, obyczajowym czy mentalnym. Próba ich kształtowania za pomocą instrumentów pośredniego oddziaływania zawsze obciążona jest niepewnością co do ostatecznego wyniku podjętych działań. Niemniej jednak warto określić czynniki stymulujące proces aktywizacji zawodowej ludności. Zaliczyć do nich należy przede wszystkim:

¹⁶ Szerzej na ten temat: Z. Wiśniewski (red.), *Zarządzanie wiekiem w organizacjach wobec procesów starzenia się ludności*, DOM ORGANIZATORA, Toruń 2009.

- **Wzrost poziomu wykształcenia (umiejętności i kwalifikacji zawodowych) osiągną w drodze rozwoju i zwiększania dostępności edukacji**, zarówno szkolnej jak i ustawicznej. Wpływ tego czynnika obserwowany jest w dotychczasowych badaniach empirycznych dotyczących głównych determinant aktywności zawodowej. Badania te dostarczają również wiedzy na temat większej zdolności przystosowania się osób wysoko kwalifikowanych do zmian zachodzących na rynku pracy. Ma to szczególne znaczenie obecnie i w dającej się przewidzieć przyszłości, kiedy obserwuje się szybkie tempo wdrażania efektów postępu technicznego i technologicznego do procesów produkcji i wymiany.
- **Rozwój nietypowych form zatrudnienia** następujący w wyniku zmian strategii podmiotów gospodarczych z jednej strony, oraz – z drugiej – jako jeden ze sposobów zmniejszania nierównowagi na współczesnych rynkach pracy. Nietypowe formy zatrudnienia są szansą na aktywizację zawodową osób, które (z różnych przyczyn) nie mogą bądź nie chcą podjąć zatrudnienia w formie typowej (standardowej). Są również szansą na okresową choćby reintegrację ze zbiorowością pracujących osób, które z powodu ograniczonej produktywności nie otrzymują propozycji standardowego zatrudnienia.
- **Zwiększenie atrakcyjności pracy jako źródła dochodu wobec źródeł alternatywnych** mające na celu wzrost motywacji do poszukiwania pracy. Chodzi w tym przypadku – z jednej strony – o utrudnienie dostępu do różnego typu świadczeń systemów zabezpieczenia społecznego, oraz – z drugiej – o zwiększenie motywacyjnej funkcji wynagrodzenia pracowników najniżej opłacanych (czyli na ogół niskokwalifikowanych) poprzez zmniejszenie obciążeń podatkowych i paropodatkowych ich płac.
- **Przeciwdziałanie dyskryminacji** ograniczającej dostęp do zatrudnienia niektórych osób i całych grup społecznych.

Potrzebne są również rozwiązania, adresowane bezpośrednio do grup, które należałoby w większym stopniu aktywizować zawodowo. Chodzi tu zwłaszcza o kobiety i osoby starsze.

Najważniejszym czynnikiem mogącym wpłynąć na zwiększenie aktywności zawodowej kobiet jest wprowadzenie ułatwień w łączeniu pracy zawodowej z opieką nad dziećmi (i również osobami zależnymi). Ułatwienia te pozwoliłyby na elastyczne bądź częściowe włączanie się kobiet wychowujących dzieci i opiekujących się osobami zależnymi w życie zawodowe oraz aktualizację ich umiejętności zawodowych. Chodzi o to, iż rozwiązania takie umożliwiłyby, z jednej strony, spełnienie aspiracji zawodowych kobiet, a z drugiej – zapobiegałyby dezaktualizacji wiedzy i umiejętności, zwiększając ich szanse na rynku pracy. W Polsce brak jest rozwiązań instytucjonalnych sprzyjających godzeniu obowiązków rodzinnych z zawodowymi. Należy zatem pobudzić rozwój systemów instytucjonalnej opieki nad dziećmi oraz nad osobami zależnymi, będącymi jednymi z najważniejszych czynników wspomagających kobiety na rynku pracy. Bez rozwoju instytucji wspierających godzenie funkcji rodzicielskich i opiekuńczych z zawodowymi, wzrost uczestnictwa kobiet w zatrudnieniu będzie niemożliwy.

Starzenie się potencjalnych zasobów siły roboczej każe ze szczególną uwagą zająć się problemem wydłużania życia zawodowego, czyli aktywizacją zawodową ludzi starszych. W krajach wysoko rozwiniętych, w tym w krajach Unii Europejskiej potrzeba wydłużania życia zawodowego dostrzeżona została już wiele lat temu i sformułowane zostały różne metody mające na celu skłonienie (czasem wręcz zmuszenie) osób starszych do aktywności zawodowej. Można je podzielić z grubsza na dwie grupy¹⁷. W grupie pierwszej znajdują się metody skoncentrowane na ograniczaniu potencjalnym beneficjentom dostępu do świadczeń z ubezpieczeń społecznych. W grupie drugiej odnaleźć można sposoby przedłużania życia zawodowego za pomocą wspomagania otoczenia środowiska pracy w ogóle, a osób starszych w szczególności. Sięgają one do rozwiązań w otoczeniu edukacyjnym, profilaktyki zdrowotnej, a także otoczeniu społecznym oraz związanym z infrastrukturą rynku pracy. Naturalny sprzeciw społeczeństw, zwłaszcza osób starszych, wobec rozwiązań proponowanych w grupie pierwszej sugeruje rekomendowanie rozwiązań z grupy drugiej, z jednym zastrzeżeniem – zabiegi dotyczące wydłużenia życia zawodowego powinny zaczynać się nie przy jego końcu, a na samym jego początku. Równoległe następować powinna poprawa funkcjonowania otoczenia pracy osób starszych. W szczególności należy zwiększyć ich dostęp do edukacji oraz poprawić skłonność do mobilności edukacyjnej. Istota zagadnienia tkwi bowiem nie tylko w tym, by osoby w starszym wieku były zmuszane do pracy, ale by ją świadczyły ze świadomością swych wysokich kompetencji, tak bardzo pożądaných na współczesnych rynkach pracy.

¹⁷ Szerzej na ten temat: E. Kryńska, *Osoby starsze na rynku pracy*, w: E. Karpowicz, *Rynek pracy*, Studia Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, Warszawa 2007, s. 139–160, por. też Z. Wiśniewski (red.), *Determinanty aktywności zawodowej ludzi starszych*, DOM ORGANIZATORA, Toruń 2009.

DEMOGRAFICZNO-SPOŁECZNE CZYNNIKI ROZWOJU SEKTORA KREATYWNEGO

Wstęp

Rozwój tzw. sektora kreatywnego jest wyrazem aktualnych przemian strukturalnych gospodarki i społeczeństwa. Poziom i dynamika tego sektora stają się, z jednej strony, wyznacznikiem nowej jakości przestrzeni społeczno-ekonomicznej, z drugiej zaś stwarzają nową perspektywę dla badań regionalnych oraz stanowią nowe wyzwanie dla szeroko pojętej polityki ekonomicznej i przestrzennej. Wśród czynników wpływających na rozwój sektora kreatywnego istotną rolę odgrywają czynniki społeczne i demograficzne, związane m.in. z mobilnością ludności. Analiza tych czynników, opierająca się na wynikach międzynarodowego projektu badawczego ACRE, poprzedzona krótką dyskusją na temat pojęcia i klasyfikacji działalności kreatywnych, jest przedmiotem niniejszego artykułu.

1. Pojęcie i klasyfikacja działalności kreatywnych

Pojęcie sektora kreatywnego jest terminem nieostrym, a jego badania (w szczególności o charakterze porównawczym) nie są łatwe ze względu na trudności w identyfikacji tego sektora. Jego wzrost idzie bowiem w parze z nieadekwatnością tradycyjnych klasyfikacji działalności gospodarczej. W najbardziej ogólnym ujęciu uważa się, że sektor kreatywny tworzą te rodzaje działalności, w których znaczna część wartości dodanej ma charakter niematerialny, a symboliczne wartości produktów (np. marka, *design*) są równie istotne jak ich wartości użytkowe¹. Działalności kreatywne z trudem poddają się „sztywnym” kryteriom klasyfikacyjnym, co z kolei pociąga za sobą niejednoznaczność i wymieszanie używanych w literaturze pojęć. Według S. Musterda i in. (2007) najwcześniej w anglosaskiej literaturze naukowej pojawił się termin *cultural industries*, natomiast od początku obecnego stulecia nastąpiło przesunięcie preferencji autorów w kierunku pojęcia *creative industries*². Szerszą dyskusję na temat tej zmiany znaleźć można w pracach S. Cunninghama (2002) i N. Garnhama (2005). Z kolei rozwój mediów i nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych pociągnął za sobą wprowadzenie do literatury takich pojęć jak *digital* oraz *copyright industries*. Szczegółowe omówienie różnic między zakresem przedmiotowym wymienionych wyżej pojęć zawarte jest w pracy pod redakcją J. Hartleya (2005), której próbą syntezy (z modyfikacjami autora niniejszego artykułu) jest tablica 1.

Tablica 1. Porównanie różnych klasyfikacji działalności związanych z sektorem kreatywnym

Nazwa działalności	Działalności twórcze (<i>creative industries</i>)	Działalności związane z prawami autorskimi (<i>copyright industries</i>)	Działalności kulturalne (<i>cultural industries</i>)	Działalności związane z obróbką cyfrową (<i>digital content</i>)
Kryterium identyfikacji	Definiowane przez charakter nakładów pracy (twórcze jednostki)	Definiowane przez charakter tworzonych zasobów i rezultatów pracy	Definiowane przez publiczny charakter funkcji i źródeł finansowania	Definiowane przez kombinację nowoczesnej technologii z działalnością twórczą

¹ Por. S. Lash, J. Urry, *Economies of Signs and Space*, Sage, London 1994.

² Termin *industry* ma w języku angielskim szersze znaczenie niż polski *przemysł* i odnosi się w zasadzie do wszystkich pozarolniczych działalności gospodarczych. Z tego względu *cultural industries* tłumacząc jako *działalności kulturalne*, a *creative industries* jako *działalności twórcze*.

Tablica 1. Porównanie różnych klasyfikacji działalności związanych z sektorem kreatywnym (dok.)

Nazwa działalności	Działalności twórcze (<i>creative industries</i>)	Działalności związane z prawami autorskimi (<i>copyright industries</i>)	Działalności kulturalne (<i>cultural industries</i>)	Działalności związane z obróbką cyfrową (<i>digital content</i>)
Rodzaje działalności	Reklama Architektura Wzornictwo Oprogramowanie komputerowe, gry elektroniczne Film i TV Muzyka Działalność wydawnicza Sztuki piękne	Sztuka komercyjna Film i video Dzieła muzyczne Działalność wydawnicza Fonografia Oprogramowanie i systemy przetwarzania danych	Muzea i galerie Sztuki plastyczne Rzemiosło artystyczne Szkolnictwo artystyczne RTV Kinematografia Biblioteki	Film i video Fotografia Gry elektroniczne Fonografia Uzyskiwanie, przetwarzanie i przechowywanie informacji

Źródło: opracowano na podstawie J. Hartley (2005, s. 30) ze zmianami autora.

W projekcie ACRE, do którego wyników odwołuję się w dalszej części artykułu, sektor kreatywny nazywany jest sektorem kreatywnej wiedzy (*creative knowledge sector*) i obejmuje on dwa podstawowe rodzaje działalności:

- działalności twórcze (*creative industries*);
- działalności o dużym wykorzystaniu wiedzy³ (*knowledge-intensive industries*).

Klasyfikację tę, która jest wynikiem kompromisu między założeniami różnych koncepcji badania tego sektora a możliwościami uzyskania porównywalnych danych statystycznych w różnych krajach, przedstawia tablica 2. Zagadnienie to omówiono szerzej w pracach T. Stryjakiewicza (2007, 2008a).

Tablica 2. Klasyfikacja sektora kreatywnej wiedzy przyjęta w projekcie ACRE

Sektor kreatywnej wiedzy (<i>Creative knowledge sector</i>)	
Działalności twórcze (<i>creative industries</i>) – definicja według Brytyjskiego Departamentu Kultury, Mediów i Sportu (DCMS)	Działalności o dużym nasyceniu wiedzą (<i>knowledge-intensive industries</i>)
<ul style="list-style-type: none"> – reklama – architektura – dzieła sztuki – rzemiosło artystyczne – wzornictwo i projektowanie mody – video, film, działalność muzyczna i fotografia – działalność artystyczna i rozrywkowa – działalność wydawnicza – działalność w zakresie oprogramowania (<i>software</i>) – radio i telewizja 	<ul style="list-style-type: none"> – produkcja i usługi w zakresie technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT) z wyjątkiem oprogramowania – usługi finansowe – usługi prawne i inne usługi dla biznesu (np. konsulting, badania rynku) – B+R i szkolnictwo wyższe

Źródło: Stryjakiewicz (2008a, s. 136).

2. Inspiracje teoretyczne

Wśród koncepcji teoretycznych, które w szczególnie sposób odnoszą się do demograficzno-społecznych czynników rozwoju sektora kreatywnego, na uwagę zasługują koncepcje szwedzkiej szkoły geografii ekonomicznej związanej z uniwersytetem w Lund. Jednym z jej najwybitniejszych przedstawicieli był

³ Zamiennie używany jest też termin *usługi o wysokim nasyceniu wiedzą*.

T. Hägerstrand – twórca teorii przestrzennej dyfuzji innowacji. W książce zatytułowanej *Innovation Diffusion as Spatial Process* (1967) zwrócił on uwagę na rolę migracji w rozprzestrzenianiu się nowych idei i pomysłów w procesie tzw. dyfuzji translokacyjnej. Z kolei G. Törnqvist w artykule pt. *Creativity and the Revival of Regional Life* (1983) sformułował koncepcję *creative milieu*, w której podkreślał m.in. że czynnikiem sprzyjającym kreatywności jest otwartość zewnętrzna miast i regionów. W latach 80. XX wieku koncepcja *creative milieu* znalazła szerokie zastosowanie w szwedzkich badaniach regionalnych i teoriach rozwoju regionalnego (Andersson, 1985).

Obecne ożywienie dyskusji nad rolą kreatywności w rozwoju regionalnym związane jest z przede wszystkim z pracami R. Floridy *The Rise of the Creative Class...* (2002) oraz *Cities and the Creative Class* (2005a). Zdaniem Floridy, kreatywność (tj. ludzka twórczość) jest najważniejszym źródłem rozwoju społeczno-gospodarczego (w tym powstawania nowych firm i tworzenia nowych miejsc pracy). W wyniku tego rozwoju pojawia się nowa stratyfikacja społeczno-ekonomiczna, w której coraz ważniejszą pozycję zajmuje tzw. klasa twórcza (*creative class*). Wyróżniającą cechą klasy twórczej jest to, że jej członkowie angażują się w pracę, której funkcją jest – podobnie jak u Törnqvista – tworzenie znaczących nowych form, przy czym istotna część wartości dodanej takiej pracy ma charakter niematerialny (Florida, 2005a, s. 34). Z szacunków Floridy (2005a) wynika, że udział pracowników sektora kreatywnego w Stanach Zjednoczonych wynosi ok. 30% ogólnego zatrudnienia, ale aż 47% funduszu płac, oraz że średnie wynagrodzenie tej grupy jest blisko dwukrotnie wyższe niż wynagrodzenie w sektorach produkcyjnym i usługowym (tabl. 3).

Tablica 3. Sektor kreatywny w strukturze zatrudnienia w USA

Sektor	Pracownicy		Zarobki		Średnie wynagrodzenie (w USD)
	liczba	%	mld USD	%	
Kreatywny	38 893 360	30,1	1 993	47,0	51 244
Produkcyjny	33 498 670	26,0	966	22,8	28 852
Usługowy	56 171 370	43,5	1 273	30,0	22 657
Ogółem	129 024 100	100,0	4 241	100,0	32 869

Źródło: Florida (2005a, s. 4); na podstawie danych Bureau of Labour Statistics.

R. Florida zwraca uwagę na kilka uwarunkowań rozwoju sektora kreatywnego:

1. W sektorze tym przepływ ludzi jest równie ważny jak przepływ kapitału fizycznego.
2. Klasa twórcza wykazuje większą od innych grup społecznych skłonność do migracji (są to tzw. współcześni nomadzi).
3. Preferencje lokalizacyjne klasy twórczej w odniesieniu do miejsc zamieszkania i miejsc pracy wykazują wyraźną tendencję koncentracji przestrzennej. Skupiska klasy twórczej występują w pewnych specyficznych typach obszarów, nazywanych regionami kreatywnymi, a ich powstawaniu sprzyjają czynniki określone jako 3xT:

Technologia – Talent – Tolerancja.

Nietrudno zauważyć, że są to czynniki silnie związane ze strukturą demograficzną i społeczną regionów. W regionach tych przedstawiciele klasy twórczej (np. uczeni, artyści, architekci, projektanci, eksperci i analitycy, programiści komputerowi) wzajemnie stymulują swoje przedsięwzięcia, a środowisko zewnętrzne, dzięki swej otwartości, różnorodności, wielokulturowości, tolerancyjności, promocji talentów, sprzyja ich pracy, tworząc warunki do awangardowych, niekonwencjonalnych zachowań oraz formułowania śmiałych wizji rozwojowych i koncepcji planistycznych. Są to obszary o wysokim stopniu zaawansowania technologicznego, wysokiej jakości życia, otwarte, przyciągające talenty. Takimi obszarami są najczęściej regiony metropolitalne.

Teoria Floridy stała się z jednej strony przedmiotem ostrej krytyki, z drugiej – źródłem inspiracji dla wielu interesujących badań społeczno-ekonomicznych. Ich szersze omówienie zawarte jest we wspomnianej wcześniej pracy Stryjakiewicza (2008a). Wydaje się, że mimo licznych zastrzeżeń odnoszonych do tej koncepcji, dyskusja na temat roli klasy twórczej i jej zachowań przestrzennych w rozwoju gospodarczym oraz czynników warunkujących kształtowanie się kreatywnych miast/regionów nadaje tym badaniom nowy impuls i skłania do podejmowania nowych tematów.

3. Cele i założenia międzynarodowego projektu badawczego ACRE

Podjętą w niniejszym artykule analizę demograficznych i społecznych czynników rozwoju sektora kreatywnego oparto na wstępnych wynikach międzynarodowego projektu badawczego ACRE. W projekcie tym zakłada się, że we współczesnym świecie regionami kreatywnymi są (lub mają szansę stać się) przede wszystkim niektóre obszary metropolitalne i że rozwój sektora kreatywnego jest głównym czynnikiem wzrostu ich konkurencyjności. Stąd pełny tytuł projektu brzmi: „Accommodating Creative Knowledge. Competitiveness of European Metropolitan Regions within the Enlarged Union” [Wykorzystanie kreatywnej wiedzy: konkurencyjność europejskich regionów metropolitalnych w rozszerzonej Unii]. Projekt finansowany jest ze środków VI Programu Ramowego Unii Europejskiej, a czas jego realizacji wynosi 4 lata (2006–2010). W skład konsorcjum wchodzi 13 partnerów z różnych części Europy (Amsterdam, Barcelona, Birmingham, Budapeszt, Dublin, Helsinki, Lipsk, Mediolan, Monachium, Poznań, Ryga, Sofia, Tuluza). Reprezentują oni różne typy obszarów metropolitalnych: położonych w „starych” i „nowych” państwach członkowskich UE, pełniących funkcje stołeczne lub pozbawionych tych funkcji, o różnych ścieżkach rozwojowych, długiej lub krótkiej tradycji występowania sektora kreatywnego. Koordynatorem projektu jest prof. dr Sako Musterd z Amsterdamskiego Instytutu Badań nad Rozwojem Metropolitalnym i Międzynarodowym (Amsterdam Institute for Metropolitan and International Development Studies – AMIDSt), a jego kierownikiem ze strony polskiej – autor niniejszego artykułu. Wykonawcami projektu jest zespół pracowników Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu⁴. Jak wspomniano wcześniej, głównym celem badawczym projektu jest próba odpowiedzi na pytanie: jakie czynniki stymulują kształtowanie się i rozwój regionów kreatywnych w rozszerzonej Unii Europejskiej? Przedmiotem szczególnego zainteresowania jest rola tzw. czynników miękkich (np. dziedzictwo kulturowe, zróżnicowanie etniczne, mobilność ludności, klimat tolerancji, atrakcyjność miejsc zamieszkania i przestrzeni publicznej, poczucie bezpieczeństwa), w tym rozwoju.

W celu uzyskania odpowiedzi na przedstawione powyżej pytanie, w ramach projektu prowadzone są szerokie badania empiryczne (ankiety, wywiady), obejmujące kilka grup docelowych: absolwentów szkół wyższych, pracowników i menedżerów zatrudnionych w sektorze kreatywnym oraz migrantów zagranicznych przybywających do pracy w tym sektorze. Badania te prowadzone są we wszystkich wymienionych wcześniej 13 regionach metropolitalnych Europy według jednolitej metodologii, tak by możliwe było dokonanie porównań międzyregionalnych. Obok porównań międzyregionalnych, projekt zakłada również szczegółową analizę procesów zachodzących wewnątrz poszczególnych obszarów metropolitalnych (dotyczących m.in. dynamiki zmian na rynku pracy lub zmian relacji między centrum a strefą podmiejską). Z tego względu wyniki projektu będą miały duże znaczenie dla tworzenia strategii rozwoju sektora kreatywnego w analizowanych regionach.

Realizacja całości projektu składa się z kilku etapów (*work packages*):

1. Przegląd literatury i aktualnego dorobku teoretycznego.
2. Analiza dotychczasowych ścieżek rozwoju (*development paths*) oraz stanu sektora kreatywnego (na podstawie dostępnych danych statystycznych) w analizowanych regionach metropolitalnych.
3. Określenie znaczenia wybranych grup społecznych (absolwenci szkół wyższych, pracownicy i menedżerowie sektora kreatywnego, migranci – cudzoziemcy) dla rozwoju sektora kreatywnego w każdym z analizowanych regionów.
4. Analiza opinii ww. grup społecznych na podstawie badań ankietowych i wywiadów⁵ według ustalonych ustaleń metodologicznych.
5. Synteza wyników badań empirycznych i stworzenie raportu integrującego wnioski poszczególnych zespołów badawczych. Przedstawienie zbieżności lub rozbieżności procesów rozwojowych w regionach metropolitalnych Europy Zachodniej, Środkowej i Wschodniej.
6. Opracowanie wskazań dla polityk i strategii rozwoju regionalnego.
7. Upowszechnienie wyników projektu.

⁴ W skład zespołu badawczego wchodzi: prof. dr hab. Tadeusz Strykiewicz (kierownik projektu), prof. UAM dr hab. Tomasz Kaczmarek, prof. dr hab. Jerzy J. Parysek, dr Michał Męczyski, dr Robert Kudlak, dr Krzysztof Stachowiak, mgr Emilia Grzywińska-Jaroszewska, mgr Bartosz Stepiński (pomoc techniczna).

⁵ Ogółem przeprowadzono 2751 wywiadów.

Rezultaty badań prowadzonych w ramach projektu ACRE publikowane są na bieżąco w serii anglojęzycznych raportów, dostępnych również w wersji elektronicznej na stronie <http://acre.socsci.uva.nl> (do końca 2009 r. opublikowano ogółem 54 raporty). Szersze omówienie metodologii oraz wyników realizacji pierwszych etapów projektu w języku polskim zawarte jest w pracach Stryjakiewicza (2008b) oraz Stryjakiewicza, Męczynskiego i Stachowiaka (2008).

4. Wstępne wyniki projektu dotyczące demograficzno-społecznych czynników rozwoju sektora kreatywnego w europejskich regionach metropolitalnych

4.1. Mobilność klasy twórczej

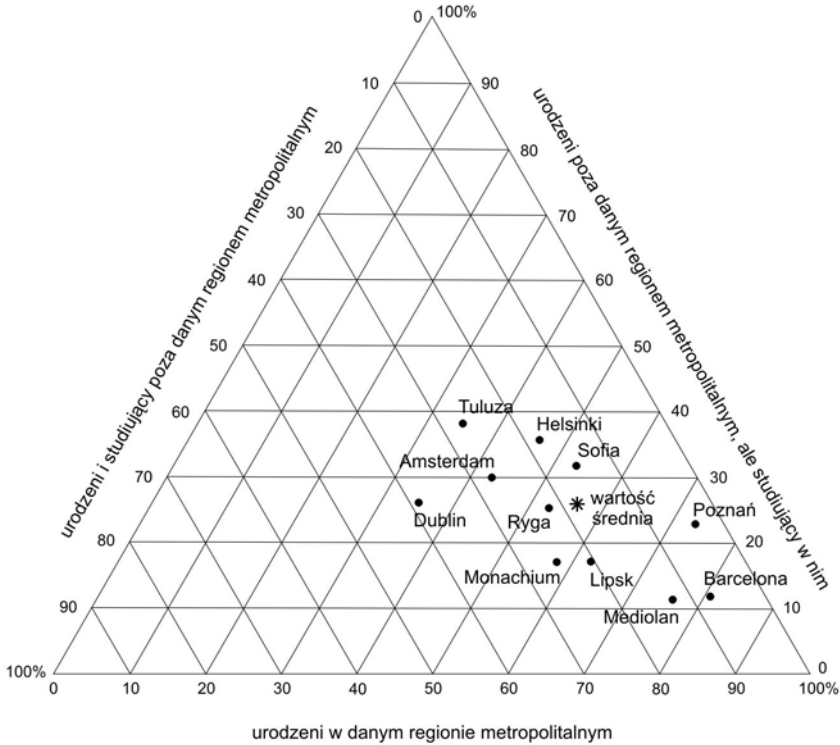
Jedną z najważniejszych, a zarazem niedostatecznie zweryfikowanych myśli R. Floridy dotyczących roli klasy twórczej w procesie rozwoju regionów jest stwierdzenie, że osoby kreatywne charakteryzują się znaczną mobilnością i migrują przede wszystkim do tych miejsc, których cechą jest m.in. tolerancyjny miejski klimat i otwartość w stosunku do nowych idei i przybyszów (por. Florida 2002, 2003, 2005b). R.A. Boschma i M. Fritsch (2008, s. 286), piszą: „*Głównym powodem takich preferencji lokalizacyjnych wykazywanych przez osoby kreatywne jest traktowanie różnorodności jako źródła inspiracji przekładającej się na innowacje (Andersen, Lorenzen, 2005). Klasa kreatywna przywiązuje ponadto dużą wagę do jakości usług miejskich, wśród których szczególne znaczenie mają usługi kulturalne – kina, puby, muzea, galerie sztuki, restauracje, modne sklepy. Inaczej mówiąc, Florida kładzie nacisk na społeczno-kulturalne podstawy rozwoju regionalnego (...). Powstający w efekcie „dobry klimat dla ludzi” wytwarza, zdaniem Floridy, otoczenie sprzyjające wzrostowi gospodarczemu w regionach. Tego rodzaju tezy stoją w pewnej sprzeczności z konwencjonalnymi przekonaniem, zgodnie z którymi otoczenie sprzyjające wzrostowi powinno się cechować „dobrym klimatem dla biznesu”, czyli przede wszystkim niskimi podatkami i dobrą infrastrukturą materialną. Tymczasem Florida stawia te zależności „na głowie”: tym, co przyciąga ludzi kreatywnych, a wraz z nimi innowacyjne przedsięwzięcia gospodarcze, jest „dobry klimat dla ludzi”. Klasa kreatywna wcale nie migruje do określonych miejsc tylko z powodu wysokiego tempa wzrostu gospodarczego. Zależność jest wręcz przeciwna – wysokie tempo wzrostu gospodarczego jest efektem obecności w określonych miejscach dużych skupisk przedstawicieli klasy kreatywnej. Florida twierdzi więc przewrotnie, że to nie ludzie migrują za pracą, lecz praca za ludźmi”.*

Jest swoistym paradoksem, że dotychczasowe próby weryfikacji powyższych hipotez (m.in. Andersen, Lorenzen, 2005; Boschma, Fritsch, 2008; Stam, de Jong, Marlet, 2008) opierały się głównie na wskaźnikach statystycznych, a nie na opiniach osób kreatywnych, których zachowań owe hipotezy bezpośrednio dotyczą. Z tego względu prezentowane wstępne wyniki projektu ACRE zasługują na szczególną uwagę – odzwierciedlają bowiem preferencje i motywacje podmiotów podejmujących decyzje o wyborze miejsc zamieszkania i pracy.

Wyniki badań pracowników reprezentujących sektor kreatywny w europejskich regionach metropolitalnych różnią się od wyników uzyskanych przez Floridę i wskazują, że ich mobilność nie jest tak duża jak w Stanach Zjednoczonych. Blisko połowa z nich (48%) mieszka i pracuje w mieście, w którym się urodziło. Zaznaczają się tu jednak duże różnice między analizowanymi regionami: w Barcelonie, Mediolanie i Poznaniu odsetek ten wynosi ok. 60–70%, natomiast w Tuluzie, Dublinie i Amsterdamie zawiera się w przedziale 23–34%. Z kolei najwięcej osób urodzonych za granicą pracuje w sektorze kreatywnym w Dublinie (43%; dla porównania – w Poznaniu, Helsinkach i Sofii – ok. 1–2%; wartość średnia wynosi ok. 10%).

Tendencja regionalnego zakorzenienia (lub raczej „zasiedziałości”) klasy kreatywnej przejawia się jeszcze silniej w związku przestrzennym jej aktualnego miejsca zamieszkania i pracy z miejscem studiowania. Z tego punktu widzenia najmniej „lokalna” wydaje się klasa kreatywna Monachium i Tuluzi. Zwraca uwagę duży odsetek przedstawicieli sektora kreatywnego, którzy zdobyli wyższe wykształcenie za granicą w regionach metropolitalnych Rygi i Dublina. W przypadku Rygi ten wysoki odsetek związany jest m.in. z faktem, że osoby wykształcone w byłym ZSRR (np. na uczelniach Moskwy lub pobliskiego Sankt Petersburga) zalicza się obecnie do wykształconych za granicą.

Rysunek 1. Pozycja analizowanych regionów metropolitalnych z punktu widzenia mobilności pracowników sektora kreatywnego

Źródło: Strykiewicz (2008b, s. 113) na podstawie niepublikowanych materiałów Grossetti, Engsig i Martin-Brelot (2008); dane z projektu ACRE.

Rysunek 1 przedstawia pozycję analizowanych regionów metropolitalnych z punktu widzenia mobilności pracowników sektora kreatywnego. Wynika z niej, że hipoteza Floridy o dużej mobilności klasy twórczej nie potwierdza się w większości badanych regionów. Blisko 40-procentowym udziałem pracowników napływowych (nie mających wcześniejszego związku z danym regionem poprzez miejsce urodzenia lub studiów) cechuje się jedynie sektor kreatywny Dublina; ponad 25-procentowy udział wykazują Amsterdam, Tuluza i Monachium. Najbardziej „zasiedziały” regionami są Poznań i Barcelona. Z drugiej strony należy jednak podkreślić, że: 1) mobilność pracowników sektora kreatywnego jest większa niż w innych sektorach gospodarki oraz 2) mobilność ta dotyczy przede wszystkim migracji dokonujących się wewnątrz poszczególnych regionów metropolitalnych (np. w poznańskim obszarze metropolitalnym swe miejsce zamieszkania zmieniało w ten sposób ok. 80% pracowników sektora kreatywnego). Tym samym pracownicy ci w znacznym stopniu wpływają na przebieg procesów suburbanizacji i/lub reurbanizacji.

4.2. Czynniki wpływające na wybór lokalizacji miejsc pracy w sektorze kreatywnym

P. Mc Cann i S. Sheppard (2003), a w literaturze polskiej W. Dziemianowicz (2008), analizując kierunki, w jakich rozwija się współczesna teoria lokalizacji, zwracają uwagę na wprowadzenie do tej teorii czynnika środowiskowego, rozumianego jako specyficzne warunki lokalne, które wpływają na lokalizację. Oceny tak rozumianego środowiska służą nie tylko do poznania zachowań ludzi jako przedsiębiorców,

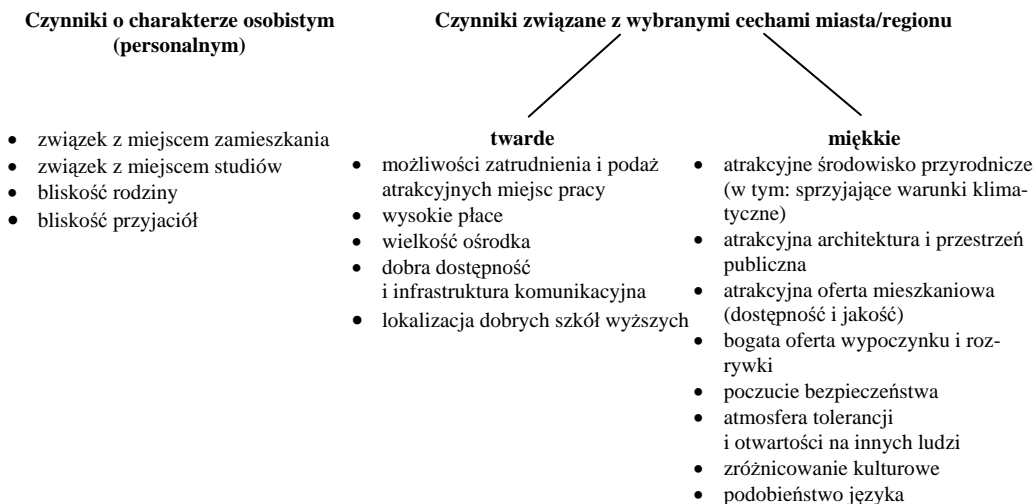
lecz także jako mieszkańców (Dziemianowicz, 2008, s. 63). Wydaje się zatem, że we współczesnej teorii lokalizacji mamy do czynienia z „wymieszaniem” lub „nakładaniem się” kwestii związanych z czynnikami lokalizacji firm i czynnikami określającymi zachowania przestrzenne (w tym mobilność) oraz jakość życia ludności (por. Swianiewicz, 2005). Takie podejście wydaje się szczególnie adekwatne w odniesieniu do decyzji o wyborze lokalizacji miejsc zamieszkania i pracy przez pracowników sektora kreatywnego.

W początkowych założeniach projektu ACRE przyjęto podział czynników lokalizacji na twarde (obiektywnie identyfikowalne, łatwo mierzalne, np.: wielkość ośrodka, liczba połączeń komunikacyjnych, wysokość płac w regionie) oraz miękkie (subiektywnie identyfikowalne, z trudem poddające się pomiarowi, np.: atrakcyjność środowiska naturalnego, bezpieczeństwo, klimat tolerancji). Po przeprowadzeniu badań empirycznych pojawiły się trudności z przyporządkowaniem niektórych czynników do jednej z powyższych dychotomicznych kategorii. Obok czynników wymienionych powyżej, odnoszących się do pewnych cech regionów metropolitalnych (które są miejscami zamieszkania i pracy klasy twórczej), bardzo silnie zaznaczyła się rola czynników o charakterze osobistym (personalnym), takich jak: związek z miejscem urodzenia i studiów, bliskość rodziny i przyjaciół. Z tego względu uznano za celowe wyróżnienie następujących czynników wpływających na wybór lokalizacji miejsc pracy w sektorze kreatywnym:

1. Czynniki o charakterze osobistym (personalnym), związane z zależnością od ścieżki życia poszczególnych jednostek (*path dependency*).
2. Czynniki związane z wybranymi cechami regionu metropolitalnego:
  - twarde;
  - miękkie.

Szczegółowy wykaz tych czynników przedstawia rysunek 2, a ocenę ich wpływu na decyzje przedstawicieli klasy twórczej dotyczące wyboru miejsc pracy – tablica 4 (czynniki o charakterze osobistym wyróżniono w boczku tablicy tłustym drukiem, a czynniki miękkie – kursywą). Są to uśrednione dane dla wszystkich analizowanych regionów metropolitalnych.

Rysunek 2. Czynniki przyciągające klasę twórczą do miejsc pracy, analizowane w projekcie ACRE

Źródło: projekt ACRE.

Tablica 4. Najważniejsze czynniki wpływające na wybór danego regionu metropolitalnego jako miejsca pracy przez pracowników sektora kreatywnego (% respondentów wymieniających dany czynnik na 1. i 2. miejscu; czynniki o charakterze osobistym wyróżniono tłustym drukiem, a czynniki miękkie – kursywą)

Czynnik	Ranga I	Ranga II	Ranga I + II
1. Bliskość rodziny	16,6	20,6	37,2
2. Bliskość przyjaciół	8,1	27,5	35,6
3. Możliwość zatrudnienia w regionie (duża liczba miejsc pracy zgodnych z posiadanymi wysokimi kwalifikacjami)	8,9	26,6	35,5
4. Miejsce studiów	12,1	18,5	30,6
5. Zatrudnienie w danym miejscu przez firmę	19,1	11,1	30,2
6. Miejsce urodzenia	17,6	11,2	28,8
7. <i>Bogata oferta wypoczynku i rozrywki w regionie</i>	2,9	20,8	23,7
8. <i>Wielkość miasta</i>	3,8	18,1	21,9
9. <i>Zróżnicowanie kulturowe</i>	2,9	14,6	17,5
10. <i>Atrakcyjne środowisko przyrodnicze</i>	2,7	14,1	16,8

Źródło: projekt ACRE.

Tablica 5. Znaczenie czynników lokalizacji i rozwoju sektora kreatywnego w poszczególnych regionach metropolitalnych (% respondentów wymieniających daną grupę czynników na 1. miejscu)

Region metropolitalny	Czynniki o charakterze osobistym	Czynniki odnoszące się do miejsca zamieszkania i pracy		Ogółem
		twarde	miękkie	
Amsterdam	38,5	35,3	26,2	100,0
Barcelona	62,0	27,0	11,0	100,0
Birmingham	55,0	39,2	5,8	100,0
Budapeszt	70,6	24,4	5,1	100,0
Dublin	49,8	40,2	10,0	100,0
Helsinki	43,7	33,3	23,0	100,0
Lipsk	37,8	47,8	14,4	100,0
Mediolan	61,3	30,4	8,4	100,0
Monachium	29,0	57,0	14,0	100,0
Poznań	59,6	23,8	16,6	100,0
Ryga	53,0	15,2	31,8	100,0
Sofia	90,5	9,5	–	100,0
Tuluza	46,9	42,2	10,9	100,0
Wartość średnia	53,6	32,5	13,9	100,0

Źródło: projekt ACRE.

Wyniki badań wskazują na dominujące znaczenie czynników demograficzno-społecznych w decyzjach lokalizacyjnych osób kreatywnych, w szczególności czynników o charakterze osobistym (personalnym), związanych ze ścieżką życia poszczególnych jednostek (bliskość rodziny i przyjaciół, związek z miejscem urodzenia i studiów). Należy jednak zwrócić uwagę, że znaczenie wyróżnionych trzech grup czynników jest bardzo różne w poszczególnych regionach metropolitalnych (tabl. 5). Rola czynników o charakterze osobistym najpełniej przejawia się w regionach metropolitalnych państw Europy Środkowo-Wschodniej (Sofia, Budapeszt, Poznań) oraz południowych krajów „starej” UE o tradycyjnie silnych więzach rodzinnych (Barcelona, Mediolan). Czynniki twarde przeważają w wyborze miejsc zamieszkania i pracy w niemieckich metropoliach Monachium i Lipska, natomiast czynniki miękkie w metropoliach północnej Europy: Rydze, Amsterdamie, Helsinkach.

Wstępne konkluzje wynikające z dotychczasowych badań prowadzonych w ramach projektu ACRE zawrzeć można w stwierdzeniu, że rozwój sektora kreatywnego cechuje się znacznie bardziej skomplikowanymi uwarunkowaniami, niż zakładał to Florida, oraz że nie istnieje jednolity „model” lokalizacji i rozwoju sektora kreatywnego. Czynniki przyciągające klasę twórczą do regionów metropolitalnych są w znacznym stopniu związane z obszarami kulturowymi. W obszarach, gdzie tradycyjnie dużą rolę odgrywa-

ją więzi rodzinne i przyjacielskie (np. regiony położone w takich krajach, jak Włochy, Hiszpania lub Polska) na pierwsze miejsce wysuwają się czynniki o charakterze osobistym. W tych regionach klasę twórczą cechuje też mniejsza mobilność. Hipotezy Floridy, podkreślające rolę czynników miękkich i mobilności przedstawicielei klasy twórczej w rozwoju sektora kreatywnego, sprawdzają się przede wszystkim w regionach, gdzie tradycja odgrywa mniejszą rolę, a społeczeństwa są od stuleci otwarte i wielokulturowe (najlepszym przykładem jest Amsterdam).

Konsekwencje praktyczne

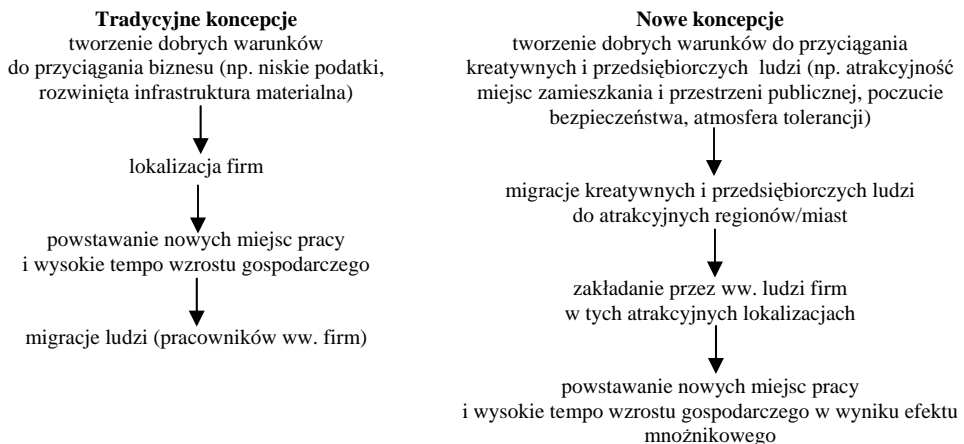
Rozwój sektora kreatywnego pociąga za sobą szereg konsekwencji praktycznych, dotyczących m.in.:

- zmiany znaczenia tradycyjnych czynników lokalizacji działalności gospodarczej;
- zmiany ścieżek rozwoju regionalnego (*development paths*);
- zmiany polityki regionalnej, lokalizacyjnej i migracyjnej.

W najbardziej ogólnym ujęciu można powiedzieć, że zmiana czynników lokalizacji wyraża się w spadku znaczenia elementów „kosztowych” (jak np. koszt transportu, koszt pracy, podatki), a wzroście roli składników jakościowych kapitału ludzkiego, takich jak: wiedza (skodyfikowana i ukryta), wysokie kwalifikacje, mobilność, zdolność przystosowywania się do szybkich zmian, otwartość na nowe pomysły, umiejętność współpracy.

Z kolei różnicę między tradycyjnymi i nowymi koncepcjami ścieżek rozwoju regionalnego ilustruje w sposób zgeneralizowany rysunek 3.

Rysunek 3. Ścieżki rozwoju regionalnego

Źródło: projekt ACRE.

Tradycyjne koncepcje zakładały, że rozwój regionalny następuje poprzez przyciągnięcie firm (najczęściej dużych), których zadaniem jest tworzenie nowych miejsc pracy, co z kolei wywołuje napływ ludności. W nowych koncepcjach chodzi przede wszystkim o przyciągnięcie kreatywnych i przedsiębiorczych ludzi, którzy stworzą miejsca pracy najpierw dla siebie, a później – w wyniku efektu mnożnikowego – również dla innych pracowników.

Wprawdzie koncepcje te należy traktować bardziej jako komplementarne niż alternatywne, jednak nie trudno zauważyć, że konsekwencją powyższej zmiany paradygmatu rozwoju regionalnego powinny być zmiany polityki regionalnej, lokalizacyjnej i migracyjnej. Zmiany te przejawiają się m.in. w coraz większym nacisku na społeczno-kulturowe i edukacyjne podstawy rozwoju regionalnego, a także w coraz silniejszym powiązaniu procesów rozwoju społeczno-gospodarczego z procesami mobilności przestrzennej. Budowa regionów kreatywnych powinna znaleźć wsparcie na różnych poziomach (Unii Europejskiej, krajowym, regionalnym i lokalnym). Opracowując strategię rozwoju, należy postawić sobie przykładowo takie pytania, jak:

- Czy inwestować wyłącznie w „twardą” infrastrukturę (np. drogi, kanalizację), czy również w przyciąganie talentów (np. poprzez system stypendiów, tworzenie atrakcyjnych „przestrzeni kreatywnych” w miastach)?
- Czy bardziej opłaca się inwestować w „import” talentów, czy w podnoszenie kreatywności własnych zasobów ludzkich?
- Czy i w jakim zakresie stosować otwartą bądź selektywną politykę migracyjną w stosunku do cudzoziemców?

Otwarte pozostaje również pytanie, czy zarysowana w tym artykule ścieżka rozwoju dotyczy wszystkich typów regionów, czy tylko nielicznych, „wybranych”. Niezależnie od odpowiedzi na powyższe pytania, niepodważalny pozostaje fakt, że znaczenie sektora kreatywnego będzie wzrastać i że czynniki demograficzno-społeczne odgrywają w jego rozwoju większą rolę niż w tradycyjnych sektorach gospodarki.

Literatura

- Andersen K.V., Lorenzen M. (2005), *The Geography of the Danish Creative Class: A Mapping and Analysis*, Copenhagen Business School, <http://www.kreativeklasse.dk/index.php?id=75>.
- Andersson A. (1985), *Creativity and Regional Development*, Papers of the Regional Science Association, 56, p. 5–20.
- Boschma R.A., Fritsch M. (2008), *Klasa kreatywna a rozwój regionów w Europie, Problematyka przyszłości regionów*, w: P. Jakubowska, A. Kukliński, P. Żuber (red.), *W poszukiwaniu nowego paradygmatu*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
- Cunningham S. (2002), *From Cultural to Creative Industries: Theory, Industry, and Policy Implications*, Media International Australia, Incorporating Culture & Policy, 102.
- Dziemianowicz W. (2008), *Konkurencyjność gmin w kontekście relacji władze lokalne – inwestorzy zagraniczni*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Florida R. (2002), *The Rise of the Creative Class and How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*, Basic Books, New York.
- Florida R. (2003), *Entrepreneurship, Creativity and Regional Economic Growth*, in: D.M. Hart (ed.), *The Emergence of Entrepreneurship Policy: Governance Start-ups, and Growth in the US Knowledge Economy*, Cambridge University Press.
- Florida R. (2005a), *Cities and the Creative Class*, Routledge, New York.
- Florida R. (2005b), *The Flight of the Creative Class*, Harper, New York.
- Garnham N. (2005), *From Cultural to Creative Industries*, International Journal of Cultural Policy, 11.
- Grossetti M., Engsig J., Martin-Brelot H. (2008), *Why Are They Here? First Analysis of the WP-5 Data Set*, LISST, Toulouse (niepublikowane materiały projektu ACRE).
- Hartley J. (red.) (2005), *Creative Industries*, Malden Mass, Blackwell Publishing.
- Hägerstrand T. (1967), *Innovation Diffusion as Spatial Process*, The University of Chicago Press, Chicago–London.
- Lash S., Urry J. (1994), *Economies of Signs and Space*, Sage, London.
- McCann P., Sheppard S. (2003), *The Rise, Fall and Rise again of Industrial Location Theory*, Regional Studies, Vol. 37/6–7.
- Musterd S., Bontje M., Chapain C., Kovacs Z., Murie A. (2007), *Accommodating Creative Knowledge. A Literature Review from a European Perspective*, AMIDSt, Amsterdam.
- Stam E., de Jong J.P.J., Marlet G. (2008), *Creative Industries in the Netherlands: Structure, Development, Innovativeness and Effects on Urban Growth*, Geografiska Annaler: Series B, Human Geography 90 (2), p. 119–132.
- Stryjakiewicz T. (2008a), *Regiony kreatywnej wiedzy – zarys międzynarodowego projektu badawczego ACRE*, w: T. Czyż, T. Stryjakiewicz (red.), *O nowy kształt badań regionalnych w geografii i gospodarce przestrzennej*, Biuletyn KPZK PAN, z. 237, s. 129–145.

- Stryjakiewicz T. (2008b), *Rozwój sektora kreatywnego w regionach metropolitalnych*, w: T. Stryjakiewicz, J.J. Parysek (red.), *Region społeczno-ekonomiczny i rozwój regionalny*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 105–119.
- Stryjakiewicz T., Kaczmarek T., Męczyński M., Parysek J.J., Stachowiak K. (2007), *Poznań Faces the Future. Pathways to Creative and Knowledge-based Regions*, AMIDSt, Amsterdam.
- Stryjakiewicz T., Męczyński M., Stachowiak K. (2008), *Sektor kreatywnej wiedzy w Poznaniu i powiecie poznańskim w świetle wyników międzynarodowego projektu badawczego ACRE*, w: T. Kaczmarek, A. Mizgajski (red.), *Powiat poznański. Jakość przestrzeni i jakość życia*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 301–318.
- Swianiewicz P. (2005), *Nowe interpretacje teoretyczne polityki miejskiej*, *Studia Regionalne i Lokalne*, nr 4.
- Törnqvist G. (1983), *Creativity and the Renewal of Regional Life*, in: A. Buttimer (ed.), *Creativity and Context*, *Lund Studies in Geography, Series B*, 50, p. 91–112.

Streszczenie

Rozwój tzw. sektora kreatywnego jest wyrazem aktualnych przemian strukturalnych gospodarki i społeczeństwa. Wśród czynników wpływających na ten rozwój istotną rolę odgrywają czynniki społeczne i demograficzne, związane m.in. z mobilnością ludności. W artykule podjęto próbę analizy tych czynników, która opiera się na wstępnych wynikach międzynarodowego projektu badawczego ACRE (Wykorzystanie kreatywnej wiedzy: konkurencyjność europejskich regionów metropolitalnych w rozszerzonej Unii), obejmującego 13 regionów. Analiza poprzedzona jest krótką dyskusją na temat pojęcia i klasyfikacji działalności kreatywnych oraz wybranych koncepcji teoretycznych, a zakończona wnioskami dla polityki społeczno-gospodarczej. Wyniki badań wskazują, że znaczenie sektora kreatywnego wzrasta i że czynniki demograficzno-społeczne odgrywają w jego rozwoju większą rolę niż w tradycyjnych sektorach gospodarki.

Summary

The development of the so-called creative sector reflects the present structural changes in the economy and society. Among the factors that have a strong impact on this development are social and demographic ones (including people's mobility). In the article an attempt is made to analyse them on the basis of the preliminary results of a research carried out under the international project known as ACRE (*Accommodating Creative Knowledge: Competitiveness of European Metropolitan Regions within the Enlarged Union*), which embraces 13 regions. It is preceded by a short discussion of the notion of creative activities and their classification as well as selected theoretical conceptions, and closes with recommendations for socio-economic policy. The results of the research show that the importance of the creative sector is growing, and that demographic and social factors play a bigger role in its development than in the traditional sectors of the economy.

ZNACZENIE PRZEMIAN DEMOGRAFICZNYCH W PRZESTRZENI POLSKI DLA ROZWOJU GOSPODARCZEGO

Wprowadzenie

Związek demografii z gospodarką w przestrzeni jest oczywisty. Nie kto inny, jak człowiek gospodaruje na Ziemi, a prawidłowości rozwoju gospodarczego nie są absolutnymi regułami, tylko zawsze wynikają z określonych decyzji i zachowań ludzi, odnoszonych do miejsc i regionów. Wpływ przemian demograficznych, a ściślej rozwoju liczby i zmian struktury ludności na rozwój gospodarczy jest jednak przedmiotem skrajnie różnych wnioskowań przyczynowo-skutkowych. Zagadnienia te są bowiem nie tylko przedmiotem ścisłych studiów naukowych. Z oczywistych względów podlegają one dyskusji z punktu widzenia polityki społecznej i gospodarczej, ale również filozofii, a nawet teologii. Już w XVI w. francuski uczyony Jean Bodin formułował tezę, że to ludność jest źródłem siły i bogactwa państwa, gdyż liczba mieszkańców oznacza w prosty sposób zwiększenie potencjału gospodarczego i militarne-go. Natomiast nieco ponad wiek później Thomas Robert Malthus przekonywał, że ludność rośnie w postępie geometrycznym, a środki do życia – w arytmetycznym, co grozi katastrofą. Wcześniej Platon wskazywał, że liczba ludności starożytnej Grecji niepokojąco przekracza możliwości produkcji rolniczej na nieurodzajnych glebach, a wtórował mu Arystoteles, w szybkim wroście ludności nie widząc wiele dobrego, gdyż przestrzegał przed chorobami społecznymi. Ostatnio A. Kowalewski (2006) przekonująco opisuje, w jaki sposób demografia jest wykorzystywana w polityce wewnętrznej i zagranicznej najbiedniejszych państw świata, mających równocześnie największe, dramatyczne problemy związane z przeludnieniem i zaspokojeniem najbardziej fundamentalnych potrzeb.

Generalnie, najuczciwsze będzie stwierdzenie, że współczesne poglądy przyczynowo-skutkowe demografii i ekonomii rozpościerają się właśnie pomiędzy populacjonizmem a maltuzjanizmem. Ponieważ w tych podejściach tkwi pierwiastek ideologiczny, spory te odżywiają zresztą z nieustająco wielką siłą, w końcu ubiegłego wieku za sprawą Raportu Rzymskiego i obserwowanej eksplozji ludnościowej, a obecnie – dyskusji na temat przyszłości demograficznej świata i Starego Kontynentu, zmian klimatyczno-hydrologicznych, ruchów „ekologicznych”, itd. Jest to zrozumiałe, bowiem pytania o pomyślność społeczeństw, ich warunki życia i szeroko rozumiany dobrobyt należą do kategorii niezwykłych. Mniej jest chłodnych naukowych ocen, w sposób bardziej ścisły i uargumentowany starających się powiązać czynniki rozwoju lub regresu demograficznego z odpowiednią sytuacją w gospodarce. Zarówno demografia, jak i ekonomia należą do nauk mających solidny warsztat empiryczny, jednak zastosowanie wyników tych badań w szeroko rozumianej polityce społeczno-gospodarczej z natury musi opierać się o przyjmowany aktualnie nadrzędny system priorytetów i celów, podlegających wpływowi ideologicznemu i politycznemu, a więc z założenia jest subiektywne. W efekcie sprowadza się to do tego, że ten sam bezdyskusyjny wskaźnik empiryczny może być interpretowany skrajnie.

W niniejszym artykule starano się przede wszystkim odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób przestrzenne zmiany demograficzne zachodzące w ostatnim czasie w Polsce lub spodziewane w przyszłości mogą wpływać na rozwój ekonomiczny, względnie jakie są w tym zakresie związki przyczynowo-skutkowe, w tym sprzężenia zwrotne. Na tym tle podejmowana była próba formułowania podstawowych celów z punktu widzenia szeroko rozumianej polityki przestrzennej, regionalnej i środowiskowej.

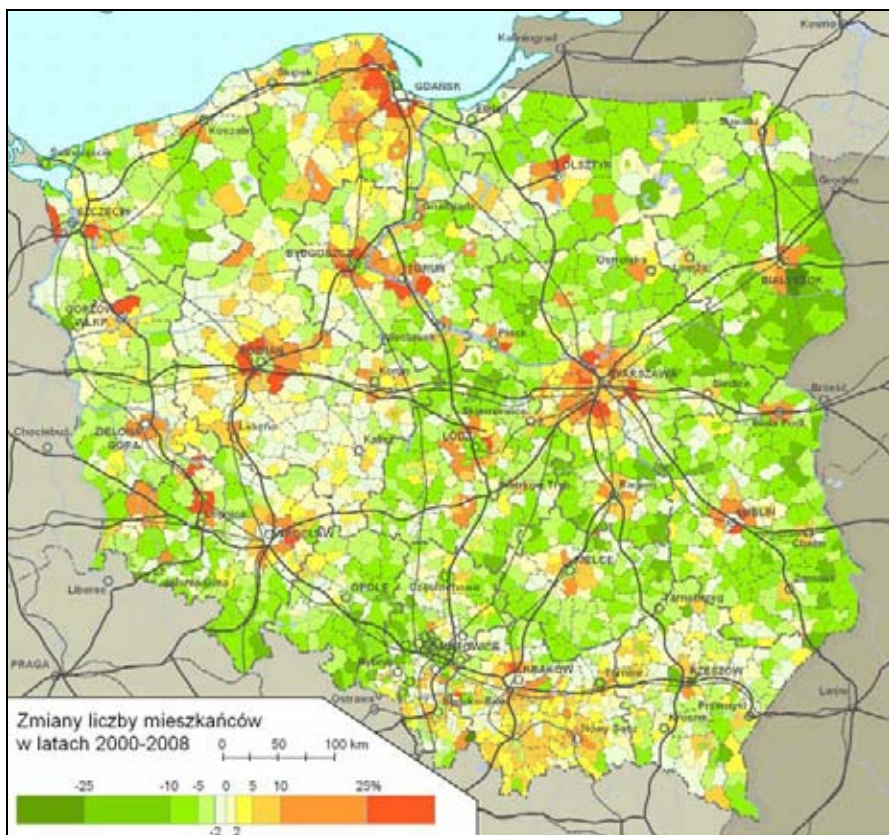
Generalnie brak jest powszechnie uznawanej, kompleksowej i wyczerpującej teorii na temat wpływu różnicowania przestrzennego struktur demograficznych na kształtowanie przestrzennych struktur ekonomicznych. Podejmowane badania z natury dotyczą specyficznych, wycinkowych układów przestrzennych (w rodzaju *case study*), z natury cechujących się niepowtarzalnością i trudnych do przełożenia na ogólne ramy społeczno-gospodarcze. Niewątpliwie badania takie muszą być jednak podejmowane, w różnych skalach i zakresach, gdyż poza wartością poznawczą jest to między innymi najlepszy transfer wiedzy naukowej do zastosowań praktycznych.

1. Współczesne i prognozowane przemiany przestrzenno-demograficzne w Polsce

Obserwowane obecnie przestrzenne zmiany liczby, struktury i rozmieszczenia ludności wskazują na kontynuację zjawisk i procesów, przy pogłębieniu skali lub intensywności części z nich. Generalnie, liczba prac na ten temat jest bardzo duża (ze zrozumiałych powodów ich autorami są głównie geografowie, por. też coroczne Raporty RRL), stąd też niniejsza część artykułu będzie bardziej streszczeniem istniejącego dorobku w tym zakresie. Przede wszystkim, z punktu widzenia tematyki poruszanej konferencji, wskazać trzeba kilka podstawowych w sensie ilościowym i jakościowym procesów zmian w przestrzennym rozmieszczeniu, mobilności i strukturze ludności w różnych skalach przestrzennych:

- 1) depopulacja głównie peryferyjne położonych obszarów wiejskich przy silnym starzeniu się pozostającej na miejscu ludności;
- 2) koncentracja młodszych i lepiej wyedukowanych roczników na obszarach metropolitalnych, zwłaszcza miast „wielkiej piątki” (Warszawa, Poznań, Trójmiasto, Wrocław, Kraków);
- 3) wewnętrzna relokacja, w tym dekoncentracja w obrębie obszarów metropolitalnych (suburbanizacja), powodująca różnicowania społeczno-przestrzenne obszarów zurbanizowanych, w tym narastające zjawisko segregacji społecznej;
- 4) niespotykany dotychczas wzrost roli emigracji zagranicznych, w tym cyrkulacyjnych;
- 5) wzrost wielkości i zasięgów mobilności dziennej w postaci dojazdów do pracy, wskutek m.in. powszechności motoryzacji, co skutkuje żywiołowym rozrastaniem się miast (*urban sprawl* – sprawlyzacja).

Przykładowe względne zmiany liczby ludności w ostatnich dwóch dekadach przedstawiono na ryc. 1.

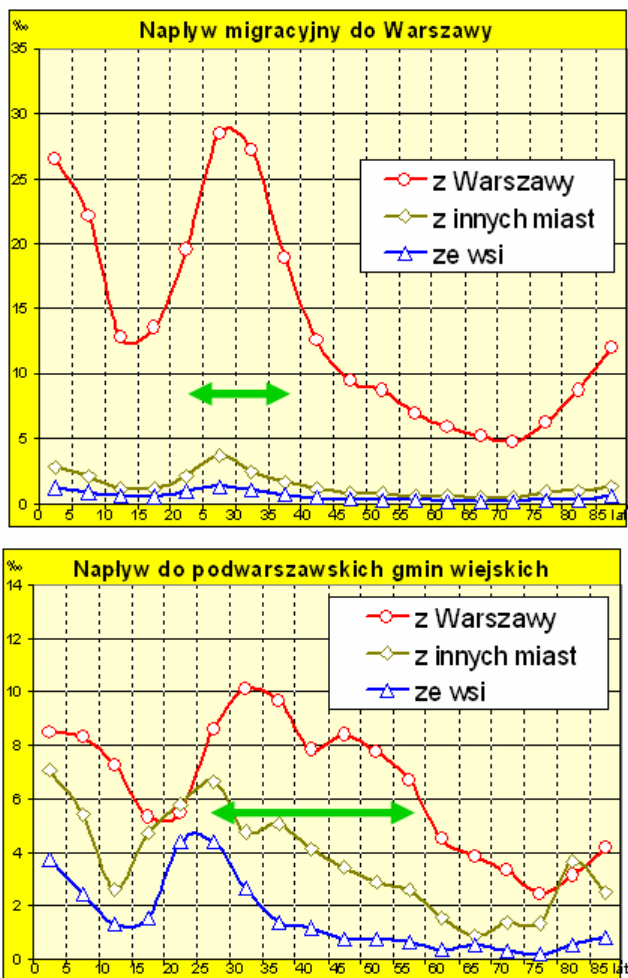

Ryc. 1. Procentowe zmiany liczby ludności w latach 2000–2008

Źródło: na podstawie rejestracji bieżącej GUS (dane za 2000 r. zaktualizowane wstecznie na podstawie wyników NSP 2002).

Koncentracja ludności następuje w ośrodkach miejskich i ich strefach podmiejskich, przy czym najwyższe tempo przyrostu notuje się w najbardziej atrakcyjnych aglomeracjach, tj. warszawskiej, trójmiejskiej, poznańskiej, wrocławskiej i krakowskiej. W środowiskach biznesowych ośrodki te nazywane są „wielką piątką”. Stosunkowo dużą dynamikę notują też mniejsze ośrodki. Dotyczy to szczególnie miast wschodniej Polski, gdzie wykształcenie się silnych ośrodków jest szczególnie pożądane (Lublin, Białystok, Rzeszów). Duże szanse na rozwój demograficzny ma także ośrodek olsztyński, a mniejsze kielecki. Wśród największych ośrodków regres demograficzny odnotowują konurbacja katowicka i Łódź. W zmianach tych, oprócz znanego czynnika kryzysu przemysłowego, na którym oparty był rozwój wspomnianych dwóch ośrodków, w przypadku Łodzi dodatkowo zachodzi pozostawanie w „cieniu” Warszawy, która w znacznie większym stopniu przyciąga lokalizację miejsc pracy i migracje.

W obrębie obszarów metropolitalnych, jak też mniejszych ośrodków miejskich, zachodzą intensywne procesy suburbanizacji. Istotą tych przemieszczeń w wymiarze demograficznym jest przenoszenie się ludności nieco starszej (30–50 lat) niż w przypadku tradycyjnych migracji (20–35 lat), a w wymiarze ekonomicznym – zasobniejszej finansowo (klasa średnia i wyższa). Dobrze ilustruje to rycina 2.

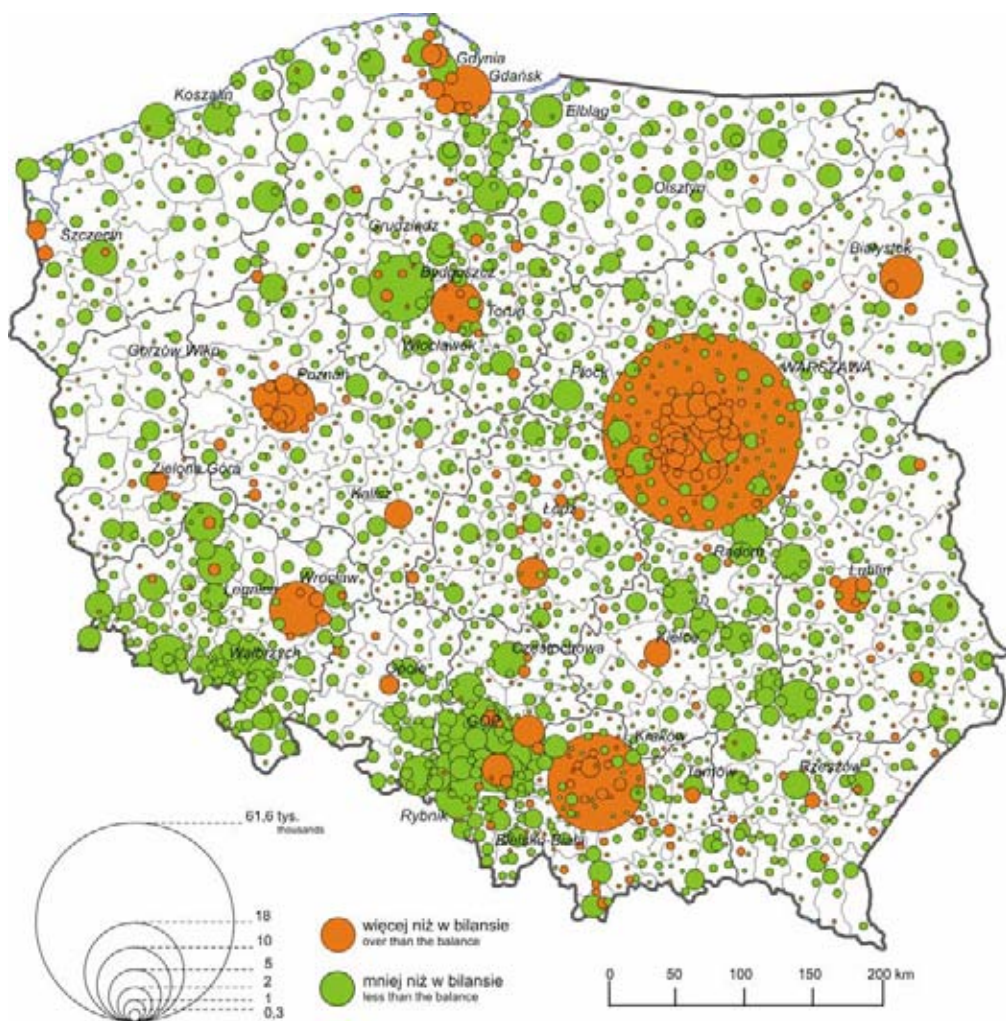

Ryc. 2. Napływy do Warszawy i do podwarszawskich gmin wiejskich w 1995 r. Zielonymi strzałkami porównano rozpiętości grup wiekowych mieszkańców podejmujących najczęściej migracje do Warszawy i jej strefy podmiejskiej.

Źródło: A. Potrykowska i P. Śleszyński, 1998.

Jak wspomniano, stan rozpoznania zmian liczby i struktury demograficznej w przestrzeni kraju jest niezły, ale w wielu wypadkach istniejąca wiedza jest niewystarczająca. Do badań słabiej rozpoznanych należą przemieszczenia ludności, a to one są podstawowym „motorem” współczesnych przemian, nie tylko demograficznych, ale w konsekwencji i gospodarczych. Przyczyny tego są obiektywne i wynikają ze słabości statystycznych, w tym niedoskonałości systemu rejestracji bieżącej ludności, jak i nawet definicji przyjmowanych w spisach powszechnych, które niektórzy wprost określają jako anachroniczne i niedostosowane do współczesnych potrzeb. Przykładowe porównanie stanów ludności z końca 2001 r. i według momentu spisowego 2002 przedstawiono na ryc. 3.

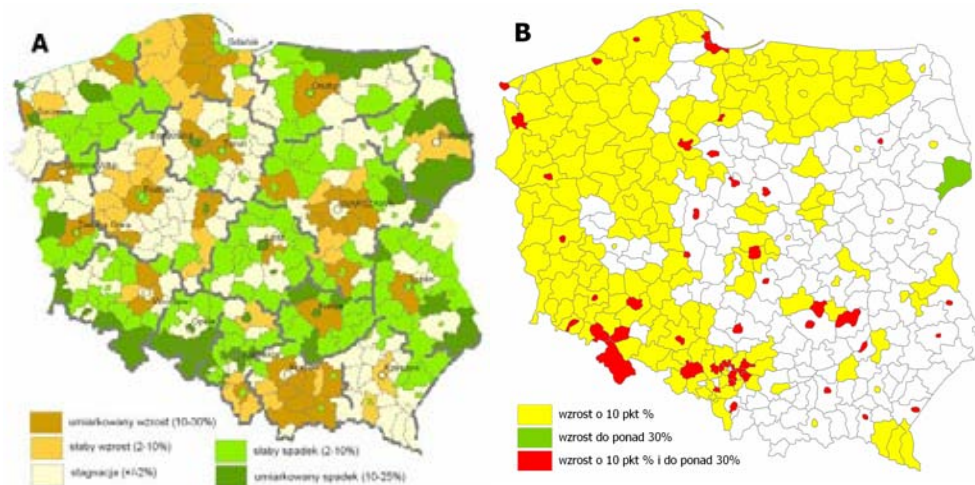
Ryc. 3. Porównanie liczby ludności według rejestracji bieżącej (31.12.2001) i spisu powszechnego (17.05.2002). Szczegółowe analizy wskazały na silny związek tych różnic z migracjami. Generalnie, ze względu na mechanizm „oficjalnego” potwierdzenia migracji, koła te oddają atrakcyjność (kolor pomarańczowy) i nieatrakcyjność (kolor zielony) ośrodków dla roczników w wieku 20–30 lat, nie posiadających własnego mieszkania i (lub) niedopelniających najczęściej przepisów meldunkowych.

Źródło: P. Śleszyński, 2005a.

W świetle powyższego palącym problemem staje się pozyskanie wiedzy o rzeczywistej liczbie, strukturach i przemieszczeniach ludności. Z jednej strony liczba mieszkańców największych ośrodków z pewnością jest niedoszacowana w oficjalnej statystyce, co powoduje brak podstaw m.in. do optymalnego planowania infrastruktury publicznej. Z drugiej strony formułowane są znaczne przeszacowania rzeczywistej liczby mieszkańców¹. Te kwestie powinny być jednoznacznie wyjaśnione przez naukę, gdyż stan obecny uniemożliwia rozsądną debatę na temat przyszłości społeczno-gospodarczej miast i regionów.

Opisane niedoskonałości rejestracyjne są też podstawowym czynnikiem, świadczącym na niekorzyść sprawdzalności prognoz i projekcji demograficznych. Z powodu niedoszacowania czynnika migracyjnego już w dwa-trzy lata po ogłoszeniu prognoz popispisowych GUS nie zgadzała się projektowana i rejestrowana liczba mieszkańców dla powiatów, przykładowo dla Warszawy. Dlatego też ostatnia prognoza GUS została przygotowana tylko dla województw, a ponieważ dla potrzeb planowania przestrzennego jest to podział zbyt mało szczegółowy, konieczne było jej zdezagregowanie. Wykorzystano jednak prognozę popispisową, weryfikując wyniki dla części powiatów, gdyż, jak się okazuje, przewidywane zmiany sprawdzają się znakomicie dla około 80% z nich. Wyniki tej operacji przedstawiono na ryc. 4. Jest to pierwszy, wstępny szacunek i dlatego powinien być traktowany z ostrożnością.

Ryc. 4. Szacunek zmian demograficznych w latach 2008–2030: liczby ludności ogółem (A) i udziału liczby ludności w wieku poprodukcyjnym (B)

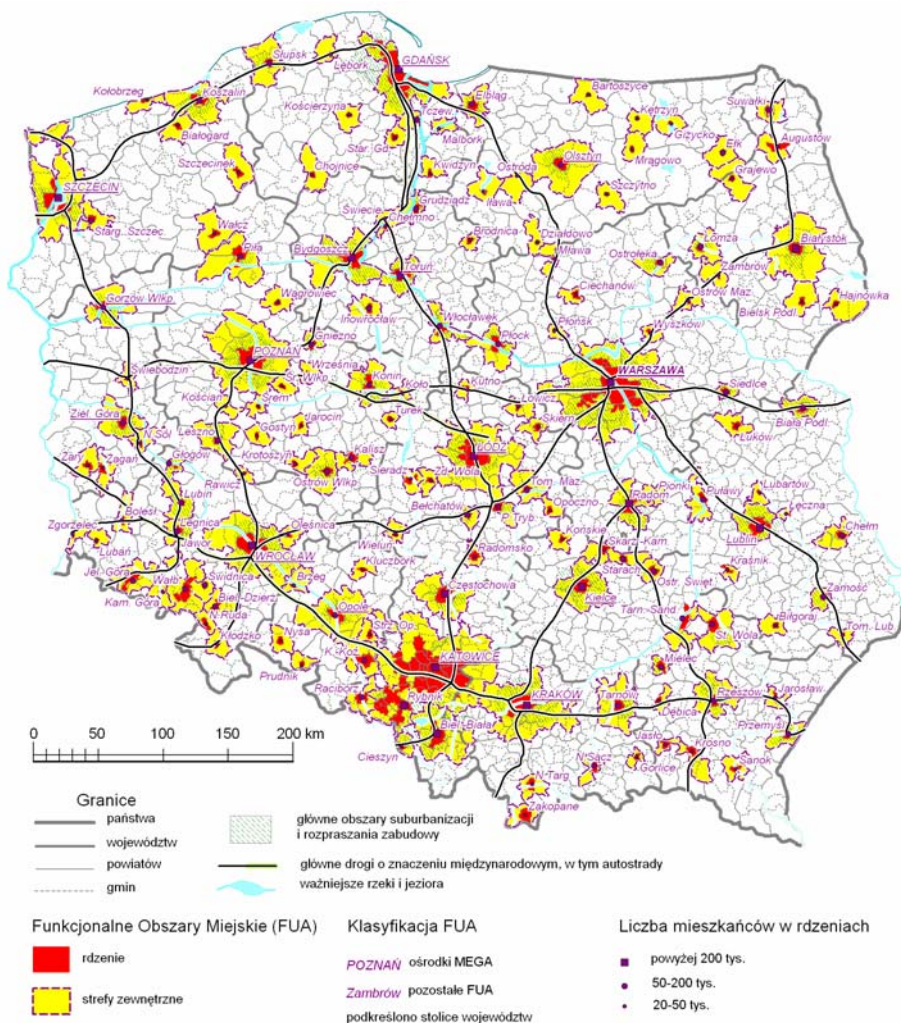
Źródło: na podstawie mapy struktury demograficznej przygotowanej do ostatniej Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania 2030 (P. Śleszyński). Punktem wyjścia była prognoza popispisowa GUS, którą zweryfikowano dla około 15% powiatów.

2. Nowe podejście w analizie zmian przestrzenno-demograficznych

Z punktu widzenia rozpoznania procesów demograficzno-ekonomicznych i ich związków przyczynowo-skutkowych niezwykle ważną jest agregacja statystyczna. W badaniach demograficznych, ekonomicznych i geograficznych z jednej strony dominuje podział na kategorie gmin: miejskie, wiejskie i miejsko-wiejskie oraz ewentualnie miasto i wieś według sztywnych reguł administracyjnych. Po drugie, jednostką analityczną są województwa, podregiony i powiaty, rzadziej gminy.

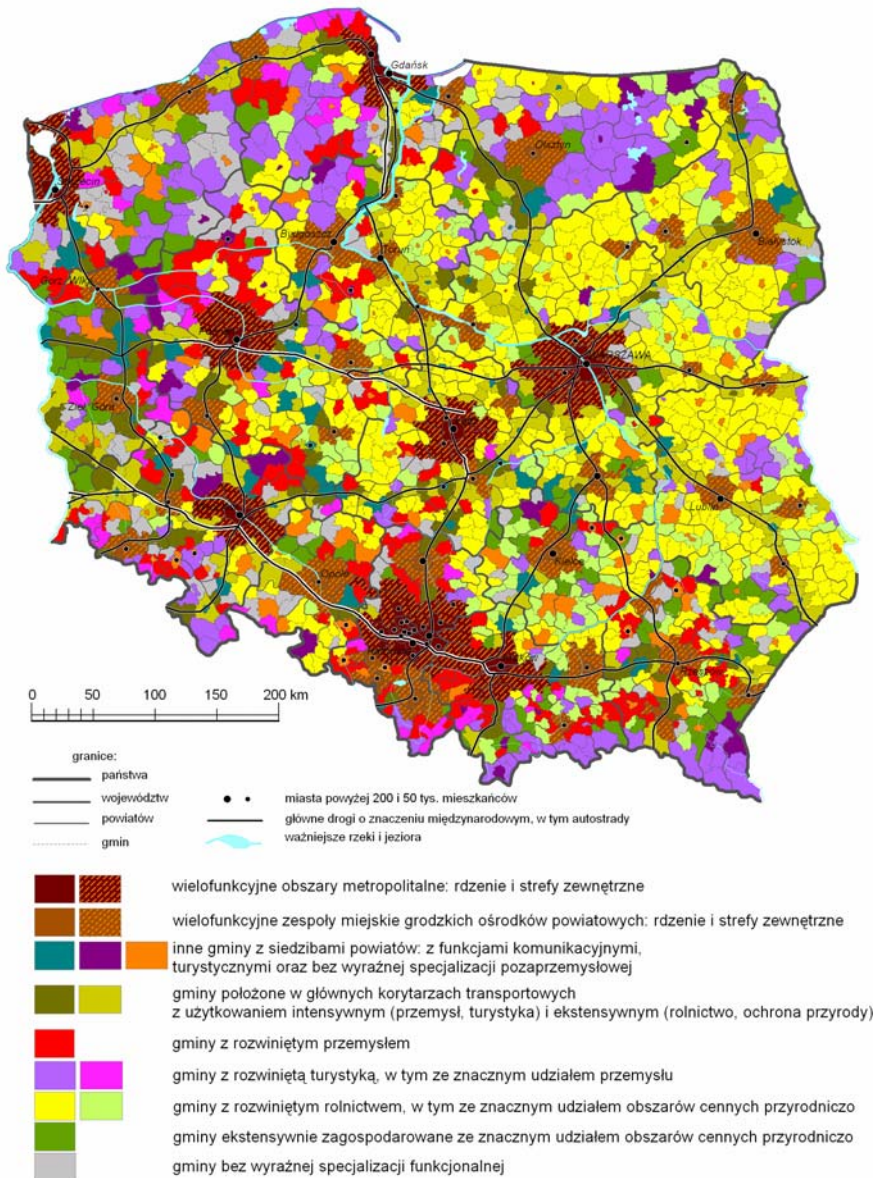
¹ Przykładowo „Dziennik” 20 września 2007 r. opublikował artykuł autorstwa J. Chelmińskiej i M. Kopczyńskiej pod znanym tytułem *Milion mieszkańców stolicy nie ma meldunku*, oparty na szacunkach władz samorządowych. W prasie można było również spotkać „prognozy” demograficzne, mówiące o przyroście w najbliższej dekadzie około 1–1,5 mln nowych mieszkańców. Z drugiej strony prognozy, opracowane w GUS i środowiskach naukowych w ostatnich latach, zakładające spadek liczby mieszkańców Warszawy o około 100–150 tys. osób w ciągu najbliższych dwóch dekad, są też trudne do zaakceptowania. Najprawdopodobniej liczba mieszkańców stolicy będzie nadal wolno rosła lub stagnowała, co jest związane ze stałym dopływem migracyjnym, z nawiązką wyrównującym suburbanizację demograficzną. Wskazują na to ostatnie, niepublikowane jeszcze wyniki badań migracyjno-osadniczych prowadzonych w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN na podstawie macierzy zameldowań i wymeldowań w Polsce w szczególności (gminnej i powiatowej) dezagregacji przestrzennej, prezentowane na konferencji RRL 17 grudnia 2009 r.

Nie chodzi jednak tylko o skalę i zasięg terytorialny rozpoznawanych zagadnień, wiadomo jest, że w szczegółowej dezagregacji geograficznej zróżnicowanie zachodzących zjawisk jest bardzo duże. Niemal w każdym województwie występuje bardzo silna polaryzacja procesów demograficznych, czego najlepszym przykładem jest Mazowsze, ze względu na umiejscowienie stolicy, potencjał ludnościowy i zajmowaną powierzchnię. Bardziej istotna wydaje się tutaj kwestia uzupełnienia istniejącego podziału, poprzez uwzględnienie specyfiki funkcjonalnej obszarów o różnych cechach geograficznych i społeczno-ekonomicznych. Propozycje takich delimitacji przedstawiane były m.in. przez P. Korcellę i P. Śleszyńskiego (2008) oraz T. Komornickiego i P. Śleszyńskiego (2008) (ryc. 5 i 6). Istotą przedstawianych rozwiązań jest, po pierwsze, analizowanie zmian demograficznych w obszarach nie ograniczających się wyłącznie do granic jednego miasta, ale branie pod uwagę całego związku funkcjonalnego – w tym przypadku rdzenia i strefy podmiejskiej. Po drugie, dobre efekty daje analiza według kategorii funkcjonalnych gmin, uwzględniających ich specyfikę lokalizacyjną czy społeczno-gospodarczą, a nie tylko „suchy” podział administracyjny (gminy miejskie i wiejskie).

Ryc. 5. Delimitacja Funkcjonalnych Obszarów Miejskich w Polsce

Źródło: P. Korcella i P. Śleszyński, 2008.

Ryc. 6. Klasyfikacja gmin według ich specyfiki funkcjonalnej

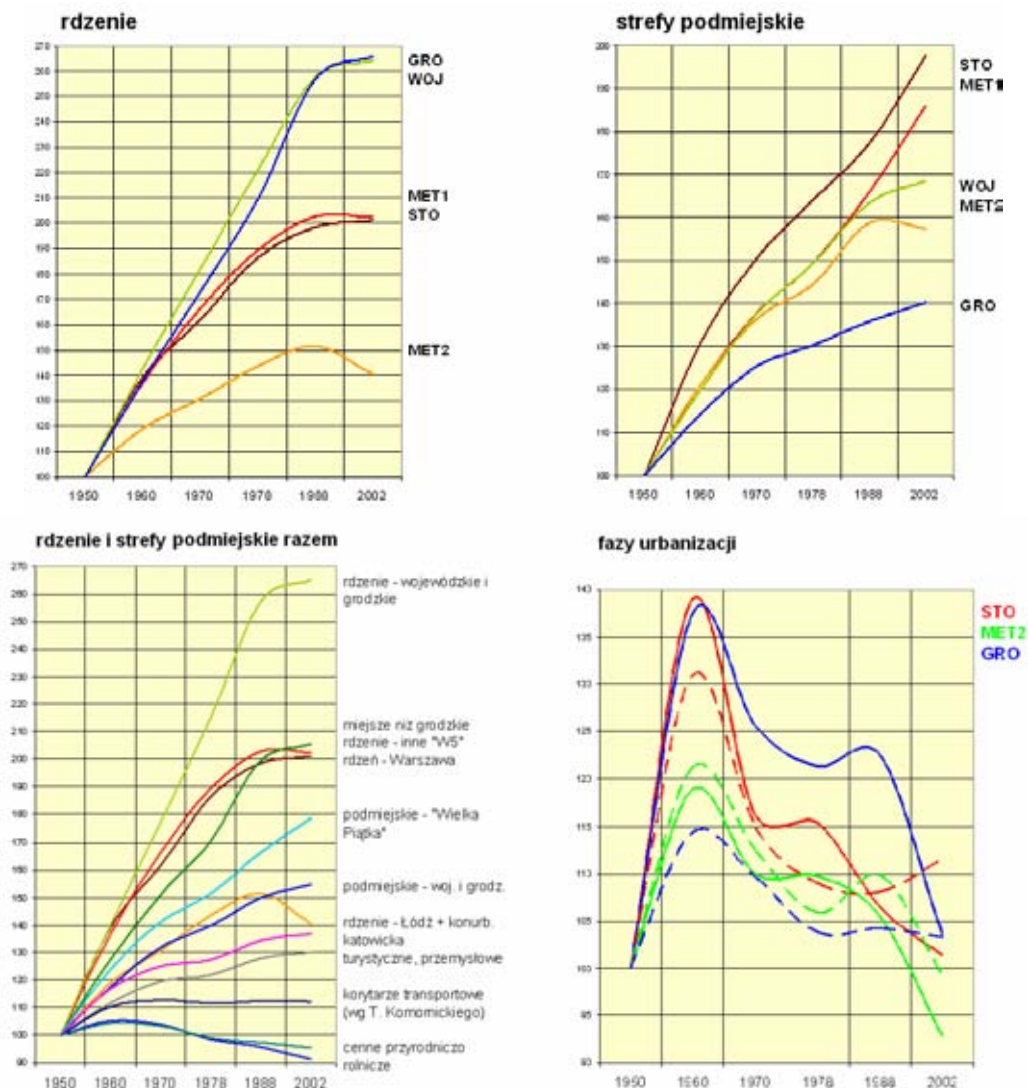
Źródło: P. Śleszyński i T. Komomicki, 2008.

Jeśli brać pod uwagę pierwsze opisaną propozycję metodyczną, to okaże się, że spadek liczby ludności w ośrodkach miejskich ma w znakomitej większości charakter czysto terytorialny – odnoszący się do miast w ich granicach administracyjnych, a nie funkcjonalny. Wraz z rozwojem procesów urbanizacji dochodzi bowiem do poszerzania tzw. dziennego systemu miejskiego na obszary otaczające. Ludność zamieszkała w strefie podmiejskiej jest ściśle powiązana z obszarem centralnym (rdzeniem), czyli stanowi część pewnego ściśle powiązanego ze sobą zespołu funkcjonalnego – dużego miasta lub sąsiadujących ze sobą miast (rdzenia) wraz z otaczającymi go przyległymi mniejszymi miastami satelickimi i wsiami. A zatem, rozpatrywanie

wzrostu, stagnacji lub regresu demograficznego miasta ma sens, jeżeli bierzemy pod uwagę cały obszar funkcjonalny. Można uzupełnić, że takie podejście dało zresztą podstawy do formułowania koncepcji demograficznego cyklu życia miasta, opierającego się na zmianach względnej i bezwzględnej liczby mieszkańców w podziale na rdzeń i strefę podmiejską. W Polsce podejście takie po raz pierwszy zostało zastosowane przez P. Korcellego (1987), a po 1990 r. m.in. przez A. Lisowskiego (2005).

Jeśli przyjmować pokazane wyżej sposoby delimitacji obszarów będących następnie przedmiotem agregacji danych statystycznych, to odsłaniają się nowe i obiecujące możliwości interpretacji przyczynowo-skutkowej procesów demograficzno-przestrzennych. Przykładowe, wstępne wyniki agregacji takich zagadnień przedstawiono na ryc. 7.

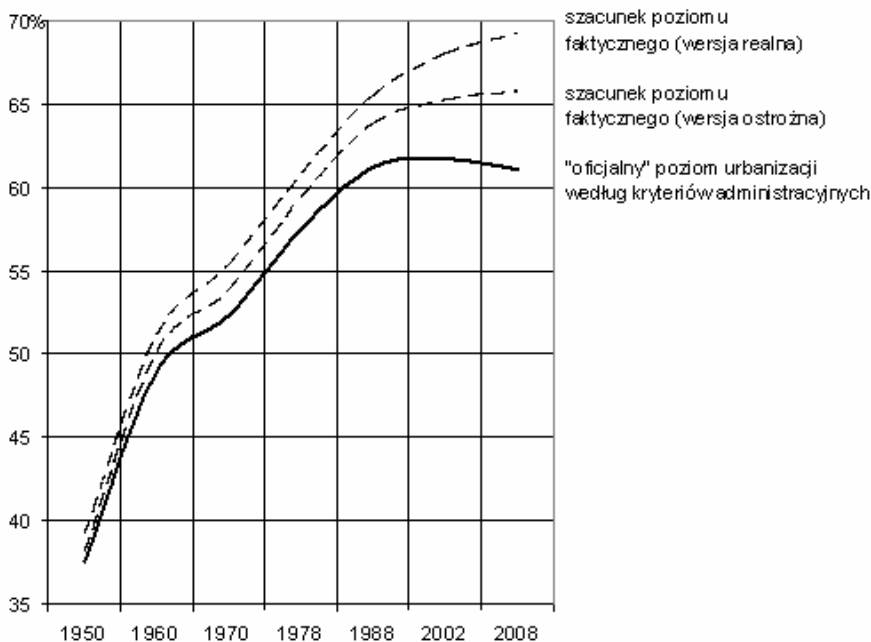

Ryc. 7. Dynamika demograficzna obszarów o różnej specyfice funkcjonalnej

Oznaczenia skrótów występujących na wykresach: STO – ośrodek stołeczny, MET1 – pozostałe ośrodki metropolitalne tzw. „wielkiej piątki” (Kraków, Wrocław, Poznań, Gdańsk), MET2 – ośrodki metropolitalne Łodzi i Katowic, WOJ – pozostałe ośrodki wojewódzkie, GRO – pozostałe ośrodki powiatowe grodzkie. Na wszystkich wykresach rok wyjściowy 1950 = 100.

Uwzględnienie specyfiki funkcjonalnej silnie zagęszczonych stref podmiejskich i zaliczenie ich *de facto* do kategorii obszarów zurbanizowanych daje nowy pogląd na tempo i skalę procesów urbanizacji w Polsce, nie tylko zresztą po 1989 roku (ryc. 8). Przyjmując takie założenia, zgodne zresztą ze standardami i praktyką innych krajów, zwłaszcza Stanów Zjednoczonych i Europy Zachodniej, okazuje się, że w Polsce rzeczywisty poziom urbanizacji jest znacznie wyższy od „oficjalnego” i oscyluje w granicach 65–70%, w zależności od przyjmowanych kryteriów. I odwrotnie, gdyby polskie kryteria administracyjno-statystyczne zastosować do pomiaru poziomu urbanizacji np. USA, to okazałoby się, że ten poziom jest niższy niż dla Polski (faktycznie wynosi blisko 80%, połowa ludności zamieszkuje obszary metropolitalne).

Dlatego te kwestie metodyczne są szczególnie ważne z punktu widzenia badania związków pomiędzy rozwojem ludnościowym a gospodarczym? Przede wszystkim można sądzić, że współczesny aparat metodyczno-statystyczny jest niewystarczający, a przynajmniej zbyt mało dokładny. Inaczej, dowód na potrzebę odmiennego lub co najmniej poszerzonego spojrzenia statystycznego wynika z faktu, że systemy społeczno-gospodarcze, choć nie są zamknięte, to funkcjonują w ramach określonych obszarów geograficznych o takich a nie innych cechach. Jeśli spróbuje się badać te systemy w ich „naturalnym” środowisku – ograniczonym lub zdelimitowanym do swego rodzaju regionów węzłowych (miasta i strefy podmiejskie) lub kategorii i typów klasyfikacyjnych, to być może prawdopodobieństwo uchwycenia prawidłowości będzie również większe.

Ryc. 8. Szacunek rzeczywistego poziomu urbanizacji w Polsce

Źródło: P. Śleszyński, 2009a.

3. Przeszkody metodologiczne oraz próby formułowania prawidłowości i koncepcji częściowych

Jak wspomniano wyżej, do dnia dzisiejszego w zasadzie nie stworzono kompleksowej, przejrzystej teorii wiążącej regionalny wzrost gospodarczy wraz z liczbą i strukturą ludności, względnie istniejące rozwiązania nie wyczerpują złożoności zagadnienia. Najczęściej wymieniana w podręcznikach demografii i ekonomii teoria (właściwie *quasi*-teoria) rozwoju transformacji demograficznej nie jest *explicite* rozwiązaniem wiążącym ściśle wzrost, stagnację lub spadek gospodarczy z odpowiednimi ilościowymi procesami demograficznymi w przestrzeni. Jej istotą jest bowiem wyjaśnienie ogólnego mechanizmu przejścia od

tradycyjnego do nowoczesnego lub modernistycznego modelu reprodukcji, a nie zmian ludnościowych w ogóle. Podnoszony niekiedy argument, że model ten można zastosować do dowolnego obszaru, łatwo podważyć tym, że nie są one układami zamkniętymi i różnicowanie liczby i struktury ludności następuje również wskutek ruchu wędrownego, a często ten ostatni jest dominujący w kształtowaniu struktury demograficznej. Zresztą teorie i modele migracyjne odrębnie korzystają z ekonomicznych objaśnień przyczyn przemieszceń ludności i ogólnie ruchliwości społecznej.

Co istotne, również klasyczne, jak i nowsze teorie rozwoju regionalnego wykorzystują wprawdzie elementy demograficzne, ale nie jest to zastosowanie wprost wiążące przykładowo wzrost lub regres liczby ludności względem odpowiedniej sytuacji ekonomicznej. Istotniejsze w tych teoriach są przede wszystkim cechy społeczne, związane z wykształceniem, mobilnością, indywidualną przedsiębiorczością, itd. lub rzadziej typowo demograficzne, charakteryzowane zwłaszcza przez wiek (przedprodukcyjny, produkcyjny, poprodukcyjny).

W zasadzie można raczej mówić o pewnych teorematkach, preteoriach oraz ideach, takich jak popularyzacja, maltuzjanizm (neomaltuzjanizm) czy optymalizm, które mogłyby dać impuls do tworzenia takich teorii. Warto podkreślić, że również w Polsce czyniono takie próby, można tu wskazać zwłaszcza prace S. Zająca i współpracowników (Podolec i in. 1978; Zając 1984; Sokołowski i Zając 1987; Zając 2006).

W dorobku naukowym znacznie więcej uwagi poświęca się wiązaniu niektórych cech lub kategorii cech demograficznych z kategoriami ekonomicznymi. Przykładowo dużą popularność zdobyła ekonomiczna teoria rozwoju ludnościowego H. Leibensteina (najbardziej dojrzała w pracy z 1975 r., zob. też wcześniej Leibenstein 1954), która zasada się na założeniu, że płodność wynika z autonomicznych, racjonalnych decyzji rodziców pod wpływem zmiennych ekonomicznych. Korzyści są według kategorii mikroekonomicznym definiowane jako użyteczność i są one następujące: konsumpcyjne (przyjemność płynąca z posiadania potomstwa), produkcyjne (wkład dzieci do ogólnego dochodu rodziny), socjalne (zabezpieczenie się na starość). Z kolei koszty są następujące: bezpośrednie (wychowanie i utrzymanie dziecka) oraz pośrednie (koszty utraconych możliwości, czyli zwłaszcza dodatkowy dochód możliwy do uzyskania przez rodziców, gdyby nie urodziło się dziecko). Wniosek z tego płynie zaś taki, że istnieje ujemna zależność między płodnością a poziomem rozwoju gospodarczego. Im większy dochód rodziców, tym mniej są skłonni do podejmowania decyzji o założeniu rodziny. Niewątpliwie to, zdaje się, czysto ekonomiczne lub nawet odhumanizowane podejście było przyczyną krytyki (najdobitniej dokonanej chyba przez ekonomicznego noblistę G.S. Beckera, 1981; zob. też jego wykład noblowski, 1992). Jednakowoż, w świetle dzisiejszej wiedzy, płynącej zwłaszcza z teorii drugiego przejścia demograficznego i koncepcji powstałych wokół niej, uwzględnienie czynników czysto ekonomicznych jako stymulatorów bądź ograniczników zachowań małżeńskich i prokreacyjnych wydaje się nie do podważenia.

Oprócz wspomnianych koncepcji Harveya Leibensteina, istnieje bardzo wiele innych cząstkowych teorii, koncepcji i modeli, wyjaśniających związki przyczynowo-skutkowe w odniesieniu do niektórych kategorii demograficznych i ekonomicznych. Generalnie, tematyka ta jest bardzo często obecna w literaturze (np. Hansen 1939, Coale i Hoover 1958, Taylor i Hall 1967, Harris i Todaro 1970, Caldwell 1981, Birdsall 1983 i 1989, Galor i Weil 2000, Rosenzweig 1990, Fogel 1994, Dahan i Tsiddon 1998, Hazan i Berdugo 2002, Brezis 2008, Puliafito i in. 2008). W podręcznikach z zakresu demografii dosyć często wymienia się płodnościowy model mikroekonomiczny G.S. Beckera (1960, zob. też Barro i Becker 1989) oraz popytowo-podażowy R.A. Easterlina (1968, 1980). Ponadto dosyć szeroko znane są dwa klasyczne badania I.S. Lowry'ego (1966) oraz L.H. Klaassena i J.H.P. Paelincka (1979, zob. też Suarez-Villa 1988). W pierwszym z nich wykazano, że wraz z regresem gospodarczym i powiększaniem stopy bezrobocia, w regionach tym dotkniętych nie następuje spadek odpływów, a jedynie napływów. Prawidłowości te z pozytywnym wynikiem testowano w krajach o różnym poziomie rozwoju. W drugim przypadku dowodono, że w dużych miastach wraz z narastaniem zjawiska starości demograficznej nie następuje spadek poziomu rozwoju gospodarczego.

Jeśli nie można oprzeć się na istniejącej teorii lub koncepcji, dalsze wywody, związane z objaśnieniem wpływu rozwoju demograficznego na rozwój ekonomiczny muszą być postawione *a priori*. W dalszej części artykułu podjęto próbę skrótego opisu najważniejszych grup zagadnień związanych ze wzrostem bądź spadkiem potencjału demograficznego, które mają w zasadzie związek ze wszystkimi najważniejszymi dziedzinami życia gospodarczego. Tych kategorii zagadnień problemowych, które mają silny związek z uwarunkowaniami przestrzennymi bądź regionalnymi, wyróżnić można cztery lub pięć:

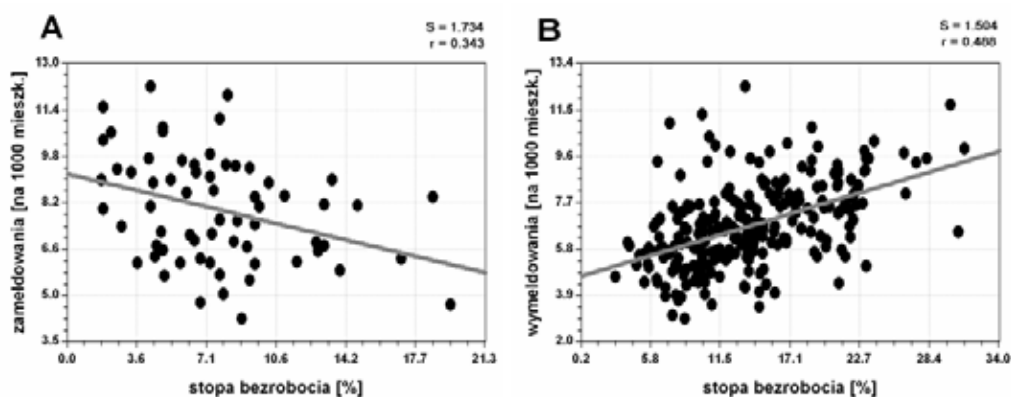
- 1) alokacja zasobów pracy,
- 2) obciążenie systemów zabezpieczeniowych (zasadniczo jest to pochodna punktu 1),
- 3) różnicowanie popytu,
- 4) efektywność zagospodarowania przestrzennego,
- 5) ekonomia lokalna (samorządowa).

4. Alokacja zasobów pracy

W teoriach rozwoju regionalnego czynnik podaży i popytu związanego z pracą należy niewątpliwie do najważniejszych. Mobilność ludności związana z poszukiwaniem pracy okazuje się dobrze objaśniać przestrzenne zmiany społeczno-gospodarcze i kształtowanie struktury regionalnej. Jak wskazują obserwacje, potoki migracyjne realizowane są tutaj na zasadzie mechanizmów przyciągania i wypychania. Stymulatorami są przede wszystkim różnice poziomu gospodarczego obszarów źródłowych i docelowych podróży, a tym samym warunków bytowych i wysokości płac.

Z punktu widzenia współczesnego regionalnego rozwoju demograficznego i ekonomicznego Polski zagadnienie mobilności pracowniczej dotyczy szczególnie jednostek o wyższych niż przeciętne kwalifikacjach lub bardziej przedsiębiorczych, „rzutkich”, nie obawiających się opuszczać swoich dotychczasowych miejsc zamieszkania w celu poprawy losu i możliwości kariery. Jest to sytuacja odmienna od lat 50., 60 i 70. ubiegłego wieku, kiedy silna industrializacja zacofanego dotychczas kraju pociągała za sobą odpowiedni wzrost procesów urbanizacji poprzez silne migracje słabo wykształconych pracowników ze wsi do miast (migracje lepiej wykształconych osób również miały miejsce, choćby ze względu na potrzeby rosnącej „klasy” urzędniczej, ale w porównaniu do migracji robotniczej stanowiły jej ułamek).

Współcześnie zjawisko wewnętrznego drenażu mózgow jest charakterystyczne dla wszystkich krajów i oznacza odpływ ludności bardziej przedsiębiorczej i lepiej wykształconej z obszarów słabo rozwiniętych (peryferyjnych) do szybko rozwijających się, najczęściej obszarów metropolitalnych. W ten sposób następuje polaryzacja demograficzna i społeczna. Proces ten jest szczególnie niebezpieczny na obszarach objętych kryzysem gospodarczym. Przykładowo w badaniach w rejonie Pomorza okazało się, że największy odpływ mieszkańców notuje się na obszarach o najwyższej stopie bezrobocia (Jasiulewicz 1995), podobnie było też w przypadku Opolszczyzny i migracji zagranicznych (Jończy 2004). Innymi słowy, obszary dotychczas znajdujące się w recesji, pogłębiały jeszcze bardziej swój kryzys. Zależności te dla charakterystycznych kategorii powiatów przedstawiono na wykresach (ryc. 9).

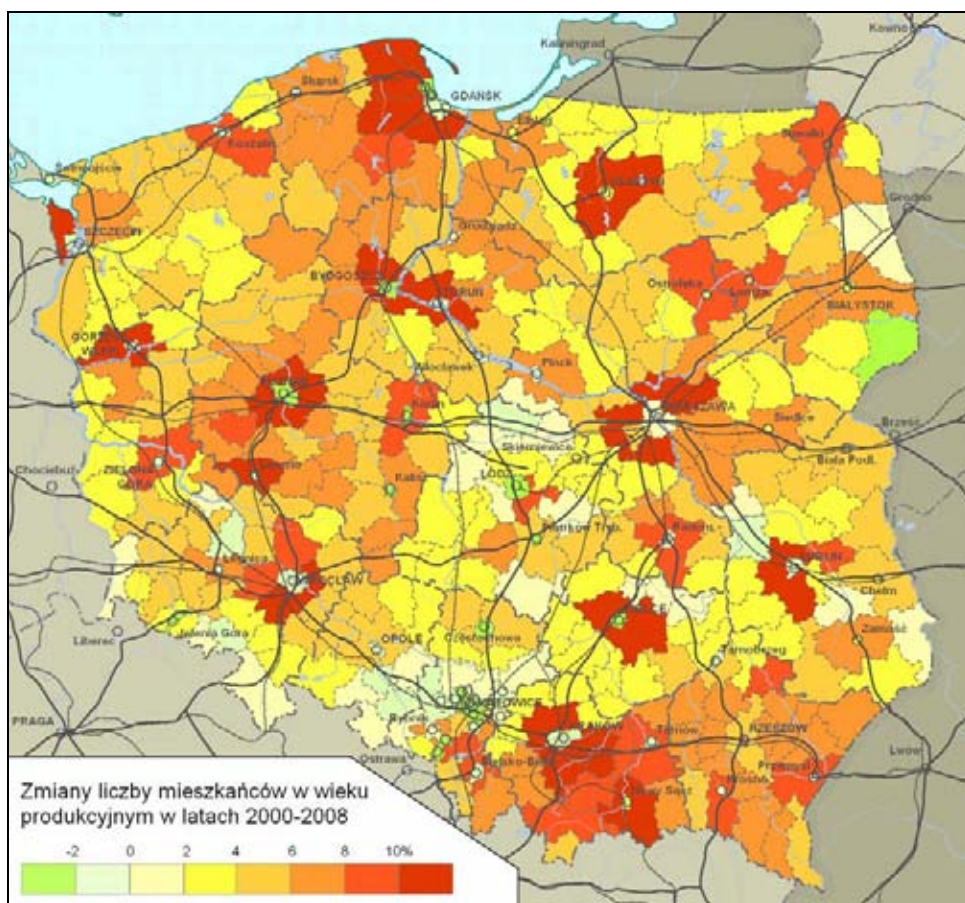

Ryc. 9. Stopa bezrobocia a wymeldowania i zameldowania na pobyt stały w 2008 r.; A – regresja liniowa dla powiatów grodzkich w 2008 r.; B – regresja liniowa dla powiatów niegrodzkich i niemietropolitalnych.

Źródło: na podstawie danych GUS (Bank Danych Regionalnych).

W regionach rozwiniętych następuje koncentracja zasobów potencjalnych pracowników o wysokich kwalifikacjach. Metropolie i generalnie obszary zurbanizowane są „napędzane” stałym dopływem młodej, wykwalifikowanej kadry, przyczyniając się w dużej mierze do ich rozwoju, gdyż kadra ta zapewnia szeroko rozumianą innowacyjność. Jest to inaczej kapitał kreatywny. Na marginesie, procesy te zostały podkreślone w nowszych (ostatnia dekada), słynnych już koncepcjach Richarda Floridy, co do istoty nie są one niczym nowym, gdyż niemal zawsze rozwój metropolii w świecie zachodnim polegał na przyciąganiu najbardziej zdolnej i twórczej części społeczeństwa, w sensie ilościowym nie zawsze była to przeważająca grupa, ale to ona stanowiła swoisty motor napędzający rozwój ośrodków i zapewniała jego wyjątkowość, innowacyjność, czy wreszcie przewagi kulturowe, a nawet mody. Przykładowo o tych procesach pisał już szczegółowo słynny historyk-geograf Fernand Braudel (1979).

Generalnie, w Polsce w ostatnich latach nastąpił przyrost zasobów pracy definiowanych jako liczba ludności w wieku produkcyjnym wskutek dobrze znanego wchodzenia na rynek pracy roczników z wyżu demograficznego z drugiej połowy 70. i pierwszej połowy lat 80. ubiegłego wieku. Zróżnicowanie regionalne tego procesu przedstawiono na ryc. 10. Okazuje się, że największe przyrosty dotyczyły stref podmiejskich, co w pierwszym rzędzie wiąże się z procesami suburbanizacji i przenoszeniem się roczników w tej kategorii wiekowej. Na tych obszarach zjawisko wchodzenia wyżu demograficznego ma charakter drugorzędny.

Ryc. 10. Przyrost zasobów pracy w latach 2002–2008 według powiatów (dane przeliczone do układu powiatowego z 2008 r.). Dane dotyczą osób zameldowanych i faktyczny przyrost zapewne jest wyższy na obszarach metropolitalnych, zwłaszcza w ich rdzeniach (wynajem mieszkań przez młodszych pracowników nie posiadających własnego lokum), a niższy – na peryferyjnych.

Źródło: na podstawie danych GUS (Bank Danych Regionalnych).

Zagadnienie koncentracji potencjału społeczno-gospodarczego w obrębie aglomeracji miejskich wiąże się też z procesem metropolizacji, który oznacza wzrost ich znaczenia w systemie krajowym lub ponadkrajowym przy jednoczesnym traceniu więzi z regionem. Proces metropolizacji faktycznie oznacza dalszą marginalizację nie tylko regionów peryferyjnych, ale i miast z ich zapleczeniami znajdujących się na niższych szczeblach hierarchii administracyjno-osadniczej, głównie poprzez „wymywanie” („wyplukiwanie”) i przejmowanie ich funkcji. Przykładowo szczegółowe badania ujawniają powstawanie koncentrycznych obszarów wokół metropolii, zwłaszcza Warszawy (w odległości około 100–150 km), o bardzo niskim udziale mieszkańców z wykształceniem wyższym z powodu nie tyle niskich chęci do zdobywania edukacji, co emigracji tych osób właśnie do stolicy (Smętkowski 2003, Śleszyński 2009b).

Zjawiska związane z niewłaściwą alokacją zasobów pracy mają też wymiar wewnątrzregionalny (poza wspomnianymi wyżej układami metropolia-peryferia), związany z niską mobilnością przestrzenną zasobów pracy w starszych kategoriach wiekowych.

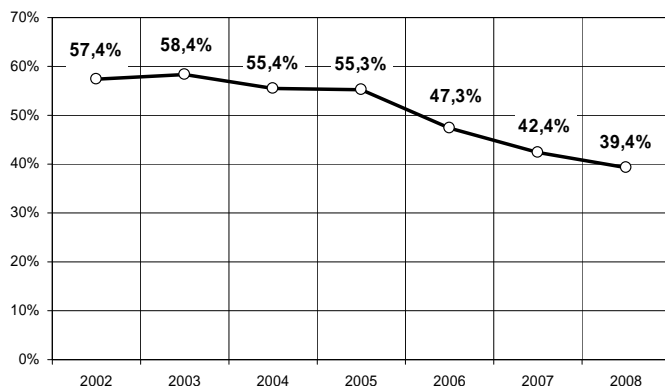
5. Obciążenie systemów zabezpieczeniowych

Najczęściej wskazywanym zagrożeniem z punktu widzenia stagnacji lub spadku liczby ludności jest rosnące obciążenie systemów zabezpieczeniowych – emerytalnych, zdrowotnych, ubezpieczeniowych itd. Nie dotyczy to oczywiście spadku ludności w ogóle, a ściślej struktury wiekowej pracujących. W istocie sprowadza się to do tego, ile osób pracujących musi „utrzymywać” niepracujących, szczególnie w starszych kategoriach wiekowych, wymagających wzmoczonej opieki społecznej i zdrowotnej. Ponieważ jednak systemy zabezpieczeń są na ogół narodowe (ogólnokrajowe), więc negatywne znaczenie ma przede wszystkim ogólne pogarszanie się struktury wiekowej i zatrudnienia (spadek populacji pracujących). W przypadku ogólnonarodowych systemów zabezpieczeniowych nie ma to znaczenia regionalnego, chociaż procesy integracyjne w krajach Europejskiego Obszaru Gospodarczego w zakresie funkcjonowania rynku pracy sprawiają, że ma to już faktycznie wymiar ponadnarodowy, a zatem coraz trudniej mówić w tym przypadku o wyłączności prawodawstwa krajowego.

Niewątpliwie zatem konieczna staje się koordynacja działań w zakresie ubezpieczeń społecznych i składek osób przemieszczających się (migrujących) w Unii Europejskiej. Wprowadzie zasadą ogólną jest stosowanie prawa miejsca pracy, ale istnieją od tego dosyć liczne wyjątki, obejmujące coraz większą część pracujących. Według serwisu ZUS jest to wykonywanie pracy najmniej w kilku państwach jednocześnie, prowadzenie działalności na własny rachunek, czasowe wykonywanie działalności w innym państwie UE lub Europejskiego Obszaru Gospodarczego, działalność prowadzona w kilku państwach jednocześnie. Odrębnym zagadnieniem są też ubezpieczenia społeczne osób zatrudnionych w transporcie i urzędników. Problem sprowadza się zaś do tego, w jaki sposób dokonywać np. rozliczeń w przypadku zdarzeń losowych, wymagających opieki lekarskiej. Pojawiły się już komplikacje, opisywane przez prasę, związane z nadużyciami w zakresie leczenia poza granicami kraju pracy w postaci tzw. turystyki operacyjnej. Problemem, który z pewnością będzie się ujawniał w coraz większym stopniu, będzie też koordynacja wspólnotowa w zakresie emerytur i rent (ZUS wymienia tutaj zwłaszcza pobieranie przez rencistę ZUS emerytur i rent zagranicznych, wpływ przychodów osiągniętych z tytułu działalności wykonywanej za granicą w państwach członkowskich na prawo i wysokość emerytury lub renty pobieranej z ZUS, przekazywanie (transfer) emerytur i rent przysługujących osobom zamieszkałym w państwach członkowskich, koordynację w zakresie pieniężnych świadczeń chorobowych oraz macierzyńskich, postępowania orzeczniczolekarskie). Ze względu na zasadnicze różnice w poziomie płac i świadczeń rentalno-emerytalnych oraz opiece społecznej i lekarskiej nietrudno przewidywać napięcia w tym zakresie.

W przypadku funkcjonowania regionalnych struktur wewnątrz krajowych, jak np. nieistniejących kas chorych, może dochodzić do zauważalnych problemów wynikających z różnic pomiędzy poziomami wydatków na cele wynikające z istoty funkcjonowania tych systemów, a źródeł ich zasilania, czyli głównie składek pochodzących z obciążeń płacowych. W uproszczeniu, jeśli porównać poziom przeciętnego wynagrodzenia z liczbą osób niepracujących, to okaże się, że w ostatniej dekadzie powiększa się dystans

pomiędzy najbogatszym a najbiedniejszym regionem kraju (ryc. 11). Na podanym przykładzie prosto obliczyć, że w uproszczeniu, pomijając zróżnicowanie składki w zależności od rodzaju prowadzonej działalności, progi podatkowo-ubezpieczeniowe itd., poziom finansowania w przeliczeniu na 1 mieszkańca województwa zachodniopomorskiego stanowiłyby zaledwie niecałe 40% finansowania w przypadku województwa mazowieckiego. Nakłada się na to zróżnicowanie struktury demograficznej, bowiem przykładowo wyższy udział starszych kategorii mieszkańców generuje wyższe koszty opieki społecznej i zdrowotnej. Niewątpliwie są to powody, dla których koncepcje regionalnych zabezpieczeniowych systemów zdrowotnych, w pewien sposób konkurujących ze sobą, tracą racje bytu.

Ryc. 11. Porównanie poziomu przeciętnego wynagrodzenia do liczby osób niepracujących w województwie mazowieckim i zachodniopomorskim w latach 2002–2008 (woj. mazowieckie = 100, wynagrodzenia skorygowane o wskaźnik inflacji).

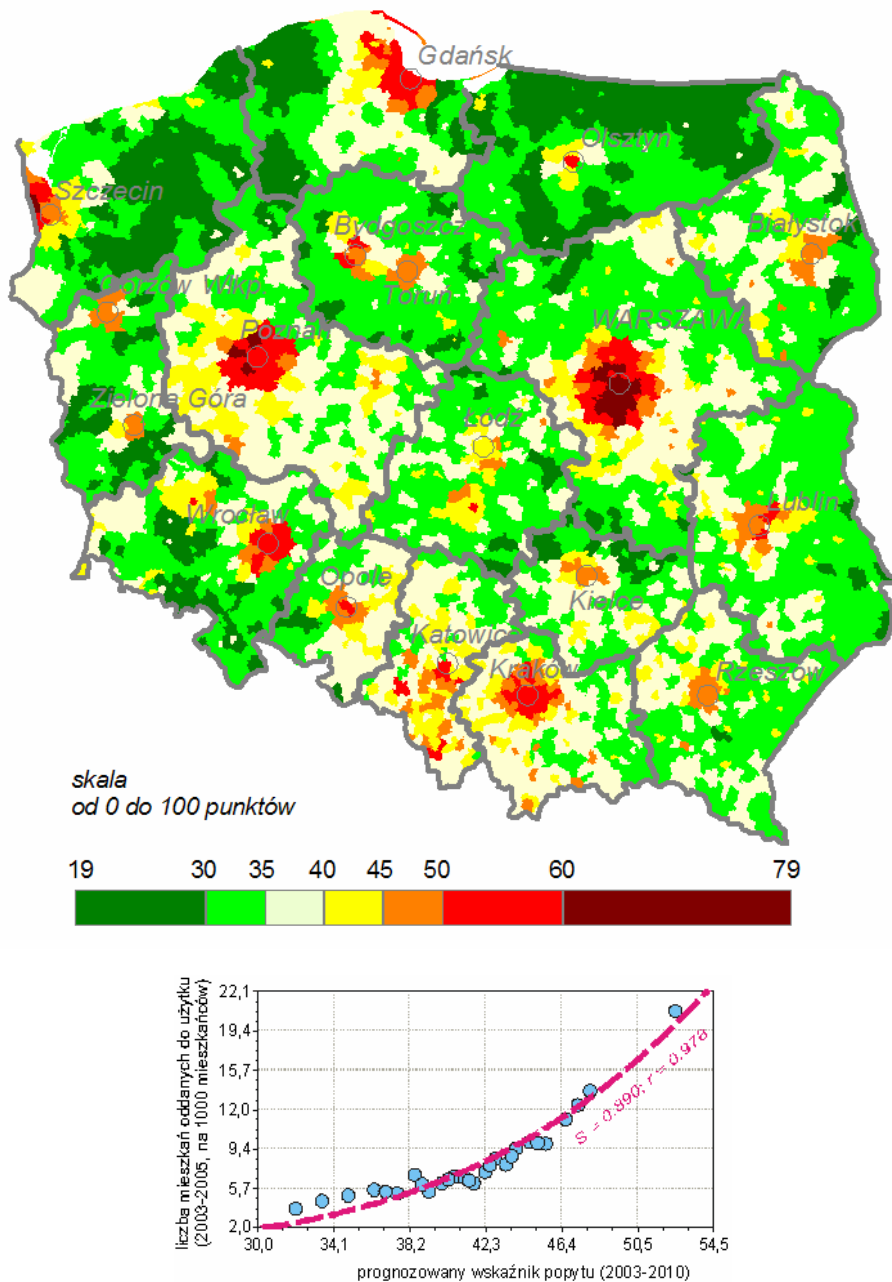
6. Popyt konsumpcyjny i inwestycyjny

Bardzo ważnym i często niedocenianym elementem związanym ze zmianami rozmieszczenia ludności oraz jej struktury jest popyt na określone dobra konsumpcyjne i inwestycyjne. Po pierwsze jest oczywiste, że spadek liczby ludności pogarsza wartości bezwzględne tego popytu. Natomiast zmiany demograficzne, zwłaszcza wiekowe, powodują bardzo głębokie przeobrażenia jego struktury. Gospodarstwa domowe rodzin z małymi dziećmi mają zupełnie inny koszt wydatków niż osoby starsze. Różne są potrzeby, budżety i szerzej, sytuacja majątkowa, wreszcie nawyki i przyzwyczajenia zakupowe.

Zróżnicowania przestrzenne rozmieszczenia ludności oraz jej struktury demograficznej i społecznej są przyczyną podejmowania szczegółowych studiów lokalizacyjnych przez inwestorów w sektorze handlu, kierujących się ze zrozumiałych względów maksymalizacją zysku. Przykładowo ze względu na wspomniane szczególne cechy społeczno-zawodowo-przestrzenne mieszkańców rozwinął się geomarketing, czyli taki rodzaj studiów i zabiegów marketingowych, które w efekcie mają doprowadzić do lepszego wykorzystania potencjału rynku ze względu na jego cechy przestrzenne. Szczegółowe, klasyczne analizy podejmowane w tym zakresie, to m.in. segmentacja przestrzenna rynku, analiza miejsca zamieszkania grup docelowych, szacowanie potencjału rynku oraz optymalizacja sieci sprzedaży.

Zróżnicowania przestrzenno-ludnościowe dotyczą przede wszystkim inwestycji w zakresie „twardej” infrastruktury, zwłaszcza mieszkaniowej, a następnie struktury popytu na dobra konsumpcyjne różnego rzędu. Zgodnie ze szczegółowymi badaniami mikroekonomicznymi, nawet w przypadku wzrostu dochodów popyt konsumpcyjny w przypadku najważniejszej (największej pod względem obrotów handlowych) grupy dóbr, tj. podstawowych i średniego rzędu, nie wzrasta bądź wzrasta nieznacznie, a przynajmniej wzrost dochodów musiałby być bardzo wysoki, aby zrekompensować spadek konsumpcji powodowany depopulacją.

Przykładowo oszacowany popyt mieszkaniowy i sprawdzenie jego w kolejnych latach zestawiono na ryc. 12.

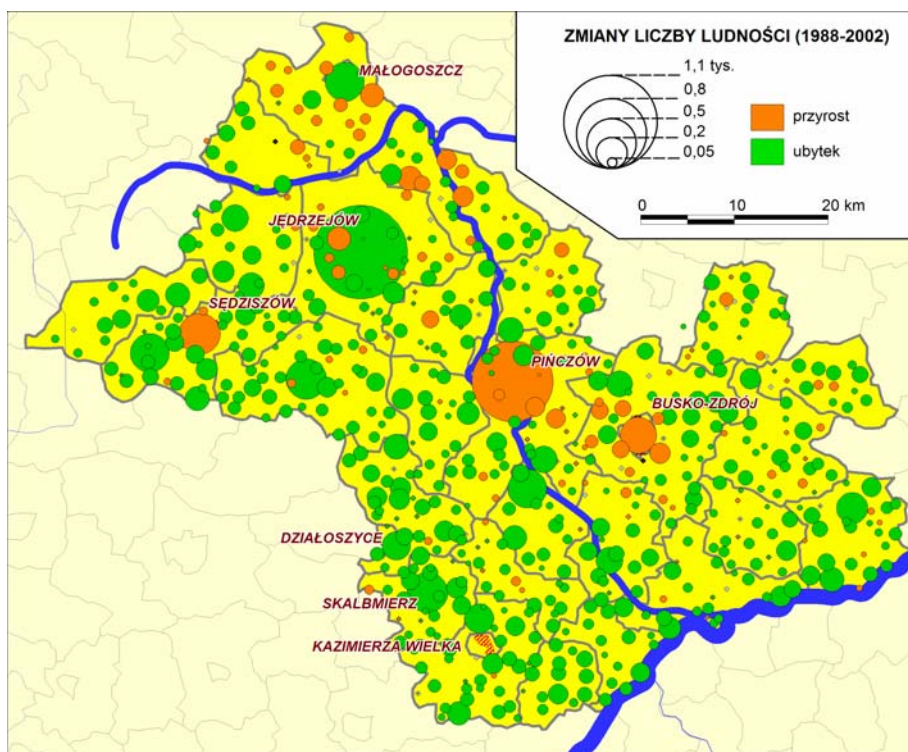
Ryc. 12. Prognoza popytu mieszkaniowego na lata 2003–2010 i jej sprawdzenie w początkowym okresie (2003–2005).

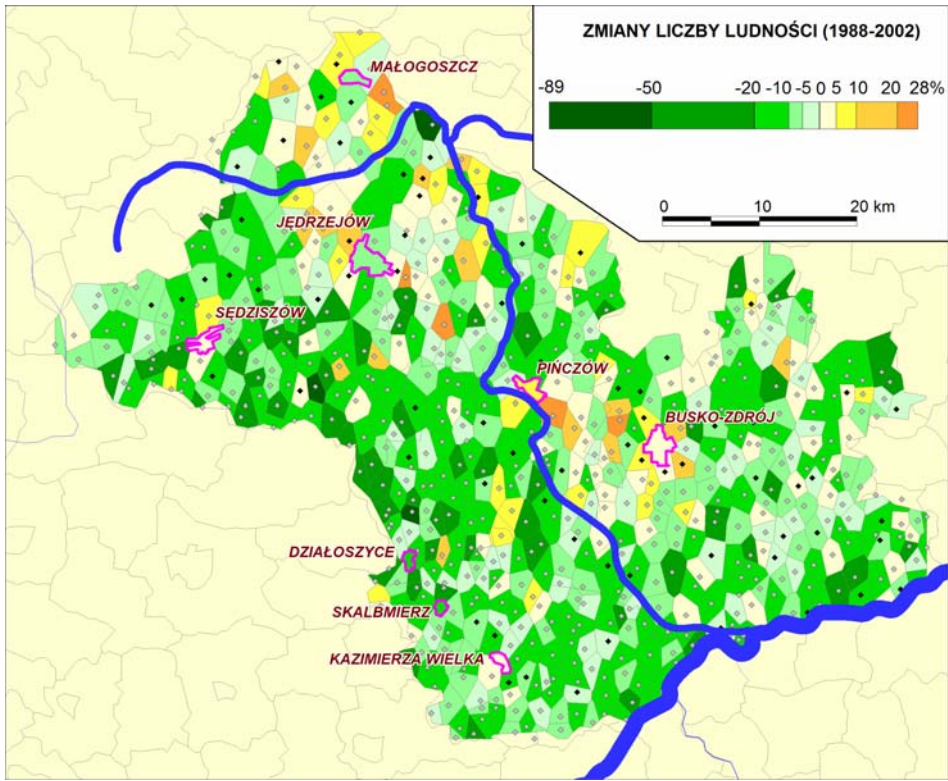
Źródło: Śleszyński 2005b, Śleszyński 2007.

7. Efektywność zagospodarowania przestrzennego

Kolejna grupa zagadnień, związana z wpływem uwarunkowań demograficznych na rozwój przestrzenno-gospodarczy, dotyczy efektywności zagospodarowania przestrzennego. Po pierwsze, na obszarach dotychczas zainwestowanych, a obecnie depopulacyjnych, dochodzi do strat z powodu niewykorzystanej lub źle wykorzystanej infrastruktury. Sprowadza się to do tego, że mniejsza niż niegdyś liczba mieszkańców korzysta z nadmiernie rozbudowanej sieci urządzeń. Konieczne jest ponoszenie kosztów utrzymania tej infrastruktury, a ponieważ te koszty są niewspółmierne do możliwości finansowych budżetów, najczęściej samorządów lokalnych, dochodzi do jej systematycznej dekapitalizacji. Dotyczy to sieci dróg, urządzeń wodno-kanalizacyjnych, wreszcie tkanki mieszkaniowej. W przypadku regresu demograficznego nakłada się dodatkowe silne sprzężenie zwrotne, w którym współwystępuje starzenie się mieszkańców. Nie wypracowują oni podatków lokalnych, nie są też kategorią mieszkańców, która mogłaby ponosić wyższe koszty utrzymania, związane z naprawami, remontami itd. Problem ten dotyczy zarówno obszarów wiejskich, jak i miast, choć w tym drugim przypadku, ze względu na silniejsze zagęszczenie ludności, kwestie zagospodarowania przestrzennego sprowadzają się w zasadzie przede wszystkim do infrastruktury mieszkaniowej.

W skrajnych przypadkach dochodzi do częściowego lub całkowitego wyludnienia oraz wygaszenia zapotrzebowania na poszczególne rodzaje infrastruktury. Dlatego też drugim istotnym problemem często spotykanym na obszarach depopulacyjnych jest „utyliczacja” elementów infrastruktury i zagospodarowania w przypadku ich porzucania, np. gospodarstw rolnych i budynków. Okazuje się przy tym, że problem ten dotyczy w szczególności najmniejszych jednostek osadniczych. W badaniach prowadzonych na obszarze kilku powiatów Poniżnia w województwie świętokrzyskim okazało się, że w latach 1988-2002 we wsiach o wielkości do 100 mieszkańców odnotowano tam spadek o około 25%, przy średniej 15% dla wszystkich wsi (ryc. 13). Przykładem szczegółowego studium na temat zmian przekształceń krajobrazu wskutek silnej depopulacji jest praca J. Wolskiego (2004).

Ryc. 13. Depopulacja obszarów wiejskich Poniądzia (województwo świętokrzyskie) w latach 1988–2002.

Źródło: P. Śleszyński, 2006a.

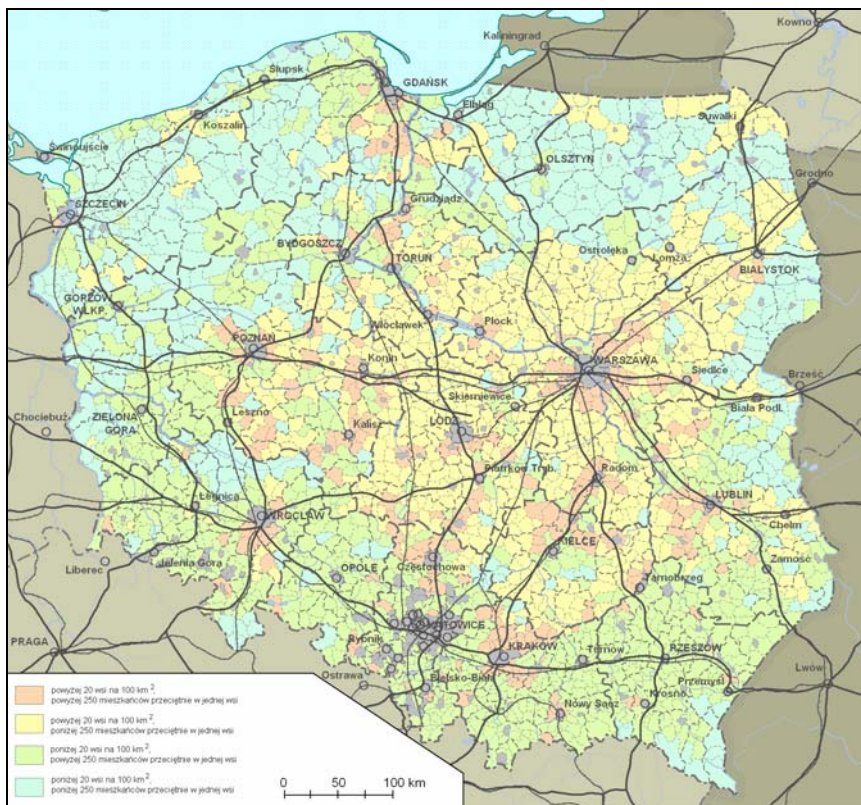
Demografia i zagospodarowanie przestrzenne mają też wyraźny aspekt „ekologiczny”. Najbardziej znanym i szeroko komentowanym jest żywiołowy rozwój stref podmiejskich miast w postaci „urban sprawl” (sprawlyzacji), jakkolwiek ta powszechna wiedza nie przekłada się na praktyczne efekty przyczyniające się do poprawy ładu przestrzennego, a wielu autorów, zwłaszcza w środowiskach urbanistycznych, wprost pisze o kryzysie gospodarki przestrzennej. W literaturze naukowej i publicystyce znacznie rzadziej porusza się odwrotne jakościowo zagadnienie, polegające na dekoncentracji demograficznej. Dlatego w tym miejscu można szczegółowiej wskazać następujące kwestie, związane z wpływem depopulacji obszarów wiejskich na zagospodarowanie przestrzenne z punktu widzenia związków tego ostatniego ze środowiskiem (Śleszyński 2006a):

- 1) mniejsza antropopresja ze strony stałych mieszkańców. Ze względu na mniejszą liczbę ludności i ograniczenie jej działalności, zmniejszeniu ulega zanieczyszczanie środowiska. Jest to niewątpliwie duża szansa dla poprawy jakości otoczenia;
- 2) wraz z poprawą jakości, podnoszone są też walory środowiskowe, a zatem równocześnie rozwijają się nowe bądź intensyfikują niektóre istniejące już formy zagospodarowania, związane przede wszystkim z rekreacją i turystyką;
- 3) pozostająca na obszarach depopulacyjnych ludność w starszych rocznikach, generalnie słabiej wykształcona i rolnicza, charakteryzuje się specyficznymi zachowaniami społecznymi w odniesieniu do ochrony przyrody, związane choćby z nawykami. Możliwe są tu potencjalne konflikty;

- 4) zagospodarowanie porzucanej infrastruktury (budynki, drogi dojazdowe) stwarza dylemat: niszczyć, konserwować, czy zachęcać do osiedlania się. Niedocenianym rozwiązaniem jest tutaj zachęcanie do inwestowania w tzw. drugie domy z funkcją wypoczynkowo-rekreacyjną. Niewątpliwie przeszkodą dla rozwoju tych funkcji jest obecnie słaba dostępność komunikacyjna, gdyż regiony depopulacyjne są zwykle położone peryferyjnie w stosunku do największych aglomeracji, będących największym źródłem popytu turystyczno-rekreacyjnego;
- 5) efektywność instalacji i urządzeń technicznych, w tym ochrony środowiska, na obszarach coraz słabiej zaludnionych stawia pytania, czy są one nie tylko opłacalne, ale czy w ogóle potrzebne;
- 6) konieczna jest optymalizacja użytkowania ziemi w związku z zagospodarowaniem odłogów i ugorów, zalesienia, zmiany struktury agrarnej;
- 7) istotną kwestią jest estetyka krajobrazu, gdyż obszary wyludniające się mają, jak wspomniano, wysoki potencjał środowiskowo-krajobrazowy, skutecznie szpeczony dekapitalizowaną infrastrukturą.

Oczywiście zagadnienia efektywności systemów zagospodarowania przestrzennego mają znaczenie nie tylko w skali lokalnej, ale również na wyższych szczeblach hierarchicznych. Przykładowo okazuje się, że planowana sieć połączeń autostradowych nie nawiązuje do kształtujących się głównych ośrodków wzrostu demograficznego, uniemożliwiając tym samym lepsze połączenia zarówno pomiędzy największymi metropoliami (warunek spójności przestrzennej, mocno podkreślany w polityce regionalnej Unii Europejskiej), jak i przenoszenie bodźców rozwojowych z biegunów wzrostu na peryferia (Komornicki i in. 2009). Nadal słaba jest też efektywność połączeń głównych ośrodków miejskich (Śleszyński 2009c).

Ryc. 14. Typologia sieci osadniczej w Polsce (2008).

Źródło: na podstawie mapy struktury osadniczej opracowanej na potrzeby Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (P. Śleszyński).

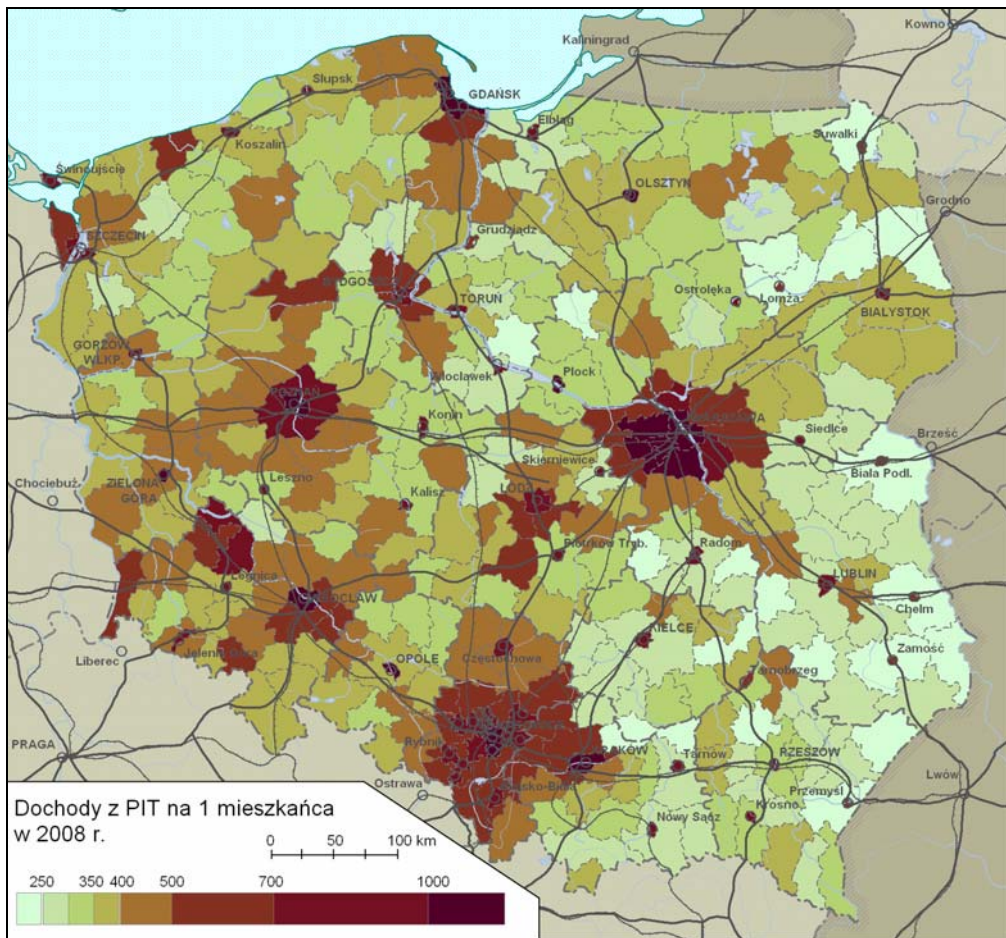
8. Lokalna ekonomia samorządowa

Ostatni problem, który należy zasygnalizować, wiąże się z lokalną ekonomiką i nawiązuje do popytu konsumencko-inwestycyjnego. Spadek liczby mieszkańców i pogarszająca się struktura demograficzno-społeczna oznacza **zmniejszenie dochodów jednostek samorządowych**, czerpiących nieraz poważne dochody z podatku od osób fizycznych i w mniejszym stopniu prawnych (faktycznie jest to pewien udział procentowy, zapisany ustawowo). Zestawienie sytuacji budżetowej gmin w zależności od typu rozwoju ludnościowego przedstawiono w tabeli 1. W badaniach dla lat 2003–2004 okazywało się, że najwyższe wartości dochodów budżetów gmin na 1 mieszkańca odnotowano w gminach, gdzie przyrost rzeczywisty mieszkańców wynikał przede wszystkim z napływu migracyjnego (639 zł). Również w następnych latach prawidłowość ta została utrzymana, rozkład dochodów z PIT w 2008 r. pokrywał się generalnie ze znaną strukturą salda migracyjnego (ryc. 15).

Tabela 1. Wskaźniki dochodów budżetów gmin w zależności od ich sytuacji demograficznej w latach 2003–2004

Typ rozwoju ludności według klasyfikacji Webba: A, B, C... – typy, PN – przyrost naturalny, UN – ubytek naturalny, PM – przyrost migracyjny, UM – ubytek migracyjny			Liczba		Ogółem	w tym				Wydatki inwestycyjne na 1 mieszkańca w zł
						mieszkańców (mln)	gmin	własne	w tym	
			CIT	ogółem					udział własnych	
						w zł na 1 mieszkańca				
Przyrost rzeczywisty	A	PN>UM	3,2	245	1 717	747	50	220	29,5	320
	B	PN>PM	2,1	182	1 544	610	40	188	30,9	270
	C	PM>PN	4,0	336	1 714	867	57	269	31,0	347
	D	PM>UN	5,2	257	2 392	1 635	39	639	39,1	438
Ubytek rzeczywisty	E	UN>PM	2,0	161	1 923	1 095	65	330	30,1	360
	F	UN>UM	4,3	333	1 754	920	54	302	32,9	257
	G	UM>UN	9,7	504	1 934	1 048	53	360	34,3	266
	H	UM>PN	7,7	460	1 811	902	54	303	33,5	290
POLSKA			38,2	2 478	1 888	1 018	52	347	34,1	311

Źródło: P. Śleszyński, 2006b.

Ryc. 15. Zróżnicowanie dochodów budżetów gmin z podatku PIT na jednego mieszkańca w 2008 r. (zagregowane i uśrednione w powiatach).

Źródło: na podstawie danych GUS (Bank Danych Regionalnych).

9. Zakończenie

W niniejszym artykule wielokrotnie podkreślano, że związki przyczynowo-skutkowe rozwoju demograficznego i ekonomicznego są skomplikowane i nie zawsze oczywiste. Można zatem zastanawiać się, w jaki sposób stwarzać warunki do optymalnego badania tych zagadnień, tak aby otrzymywane wnioski były zadowalające z metodologicznego, poznawczego i aplikacyjnego punktu widzenia. Wydaje się, że w chwili obecnej można wskazać na dwa aspekty, które mogą być pomocne w tych rozważaniach.

Po pierwsze, sygnalizowane w podrozdziale 3 uwzględnienie aspektu funkcjonalnego w dezagregacji statystycznej ograniczałoby przypadkowość i niepożądane uśrednianie cech objaśniających relacje demograficzno-ekonomiczne. Badania tych związków lepiej odnosić do spójnych jednostek przestrzennych i agregatów cechujących się podobieństwem funkcjonalnym.

Po drugie, wydaje się konieczne szersze niż dotychczas uwzględnianie skali geograficznej rozpatrywanych zagadnień. Na różnych poziomach przestrzennych związki przyczynowo-skutkowe rozwoju demograficznego i ekonomicznego są różne, a niekiedy nawet skrajnie odmienne, co wiąże się z dziennym, sezonowym lub okresowym charakterem ludzkiej aktywności. Ten sam spadek liczby ludności w warto-

ściach bezwzględnych lub względnych skutkuje odmiennymi konsekwencjami dla lokalnych rynków pracy, a innymi dla całej gospodarki. Niestety w wielu publikacjach analizy schodzą najwyżej do województw lub nawet tylko regionów (grupujących kilka województw), nic zatem dziwnego, że pomimo nieraz bardzo zaawansowanej metodologii, z tych badań niewiele wynika.

Przedstawione zagadnienia ledwie zarysowują różnorodność problemów, charakteryzujących związki przyczynowo-skutkowe rozwoju demograficznego i ekonomicznego. Z punktu widzenia polityki przestrzennej i regionalnej, niewątpliwie w najbliższych dekadach Polskę czeka dalsze różnicowanie, w tym pogłębianie różnic demograficznych, co przełoży się na możliwości rozwoju gospodarczego. A zatem konieczne jest przeformułowanie celów tych polityk, w tym przynajmniej położenie silniejszych akcentów na zagadnienia związane z jednej strony z depopulacją oraz starzeniem się społeczeństw, a z drugiej z nadmierną koncentracją demograficzną. Warto zatem zastanowić się nad przygotowaniem interdyscyplinarnego Raportu o zachodzących zmianach demograficznych, ich wpływie na gospodarkę i płynących wnioskach dla polityki regionalnej i przestrzennej.

Literatura

- Barro R.J., Becker G.S., 1989, *Fertility Choice in a Model of Economic Growth*, *Econometrica*, 57, 2, s. 481–501.
- Becker G.S., 1960, *An Economic Analysis of Fertility*, [w:] *Demographic and Economic Change in Developed Countries*, Universities-NBER Conference Series, 11, Princeton University Press, Princeton-New York, s. 209–240.
- Becker G.S., 1992, *Fertility and the Economy*, *Journal of Population Economics*, 5, 3, s. 185–201.
- Becker, G.S., 1981, *A Treatise on the Family*, Harvard University Press, Cambridge, (2 wyd. *A Treatise on the Family: Enlarged Edition*, 1991, Cambridge).
- Birdsall N., 1983, *Fertility and Economic Change in Eighteenth and Nineteenth Century Europe: A Comment*, *Population and Development Review*, 9, 1, s. 111–123.
- Birdsall N., 1989, *Economic analyses of rapid population growth*, *World Bank Research Observer*, 4, s. 23–50.
- Braudel F., 1979, *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siècle*, Armand Colin, Paris (wyd. polskie 1992, *Kultura materialna, gospodarka i kapitalizm XV–XVIII wiek. T. I–III*, PIW, Warszawa).
- Brezis E.S., 2008, *Population Dynamics and Economic Growth: Should we model differently poor and rich countries?*, *Seminare of Department of Economics, School of Law & Economics, Mannheim University, Mannheim* (mimeo, http://www2.vwl.uni-mannheim.de/fileadmin/user_upload/thadden/fsem/brezis.pdf).
- Caldwell J.C., 1981, *The Mechanism of Demographic Change in Historical Perspective*, *Population Studies*, 35, 5, s. 5–27.
- Coale A.J., Hoover E.M., 1958, *Economics and the Social Sciences: Population Growth and Economic Development in Low-Income Countries. A Case Study of India's Prospects*, Princeton University Press, New York.
- Dahan M., Tsiddon D., 1998, *Demographic Transition, Income Distribution, and Economic Growth*, *Journal of Economic Growth*, 3, 1, s. 29–52.
- Easterlin R.A., 1968, *An Economic Framework for Fertility Analysis*, *Studies in Family Planning*, 6, 3, s. 54–63.
- Easterlin R.A., Pollak R.A., Wachter M.L., 1980, *Toward a More General Economic Model of Fertility Determination: Endogenous Preferences and Natural Fertility*, [w:] A.R. Easterlin (red.), *Population and Economic Change in Developing Countries*, University of Chicago Press for NBER, Chicago, s. 81–140.
- Eberhardt P., 1989, *Regiony wyludniające się w Polsce*, *Prace Geograficzne*, 148, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa.
- Fogel R.W., 1994, *Economic Growth, Population Theory, and Physiology: The Bearing of Long-Term Processes on the Making of Economic Policy*, *American Economic Review*, 84, 3, s. 369–395.

- Galor O., Weil D.N., 2000, *Population, Technology, and Growth: From Malthusian Stagnation to the Demographic Transition and Beyond*, *American Economic Review*, 90, 4, s. 806–828.
- Hansen A.H., 1939, *Economic Progress and Declining Population Growth*, *American Economic Review*, 29, 1, s. 1–15.
- Harris J.R., Todaro M., 1970, *Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis*, *American Economic Review*, 60, 1, s. 126–142.
- Hazan M., Berdugo B., 2002, *Child Labor, Fertility, and Economic Growth*, *Economic Journal*, 112 (482), s. 810–828.
- Jasiulewicz M., 1995, *Migracje ludności a problem bezrobocia na obszarach wiejskich Pomorza Środkowego w latach 1988–1994*, [w:] *Restrukturyzacja funkcjonalno-przestrzenna obszarów wiejskich Polski (ze szczególnym uwzględnieniem województw: toruńskiego i wrocławskiego)*, Materiały XII Ogólnopolskiego Seminarium Geograficzno-Rolniczego oraz 44 Zjazdu PTG, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Komisja Geografii Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej PTG, Toruń, s. 81–89.
- Jończy R., 2004, *Wpływ migracji zarobkowych śląskiej ludności autochtonicznej na poziom bezrobocia w woj. opolskim*, *Polityka Społeczna*, 4, s. 13–16.
- Klaassen L.H., Paelinck J.H.P., 1979, *The Future of Large Towns*, *Environment and Planning A*, 10, 11, s. 1095–1104.
- Komornicki T., Śleszyński P., 2008, *Struktura funkcjonalna gmin a postępy w pracach planistycznych (2004–2006)*, *Studia Regionalne i Lokalne*, 33, 3, s. 53–75.
- Komornicki T., Śleszyński P., Rosik P., Pomianowski W., współpraca P. Siłka i M. Stępiak, 2009, *Dostępność przestrzenna jak przesłanka kształtowania polskiej polityki transportowej*, Biuletyn KPZK PAN, 241, Warszawa.
- Korcelli P., Śleszyński P., 2008, *Funkcjonalne Obszary Miejskie*, [w:] *Ekspertycki Projekt Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2008–2030*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa (wcześniej wykonane w 2006 r. dla potrzeb programu ESPON i niepublikowane).
- Korcelli P., 1987, *Growth fluctuations and alternative trajectories of future population change: A case study of the Warsaw region*, *Papers of the Regional Science Association*, 61, s. 131–144. Zob. też: Korcelli P., 1989, *Zmiany układu migracji w regionie miejskim Warszawy*, [w:] P. Korcelli, A. Gawryszewski (red.), *Współczesne przemiany regionalnych systemów osadniczych w Polsce*, Prace Geograficzne, IGiPZ PAN, 152, s. 107–122.
- Kowalewski A., 2006, *Społeczne, ekonomiczne i przestrzenne bariery rozwoju zrównoważonego*, Instytut Rozwoju Miast, Kraków.
- Leibenstein H., 1954, *A Theory of Economic Demographic Developments*, Princeton Academic Press, New York.
- Leibenstein H., 1975, *The economic theory of fertility decline*, *The Quarterly Journal of Economics*, 89, 1, s. 1–31.
- Lisowski A., 2005, *Procesy centralizacji i decentralizacji w aglomeracji warszawskiej w latach 1950–2002*, *Prace i Studia Geograficzne*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych, Warszawa, s. 13–43.
- Lowry I.S., 1966, *Migration and Metropolitan Growth: Two Analytical Models*, Chandler Publishing Company, San Francisco.
- Podolec B., Sokołowski A., Woźniak M., Zając K., 1978, *Metody badania zgodności poziomu rozwoju demograficznego i gospodarczego*, [w:] *Statystyka społeczno-ekonomiczna w Polsce. Stan i perspektywy*, PWE, Warszawa.
- Potrykowska A., Śleszyński P., 1999, *Migracje wewnętrzne w Warszawie i województwie warszawskim*, *Atlas Warszawy*, 7, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa.
- Puliafito S.E., Puliafito J.L., Grand M.C., 2008, *Modeling population dynamics and economic growth as competing species: An application to CO₂ global emissions*, *Ecological Economics*, 65, 3, s. 602–615.
- Rosenzweig M., 1990, *Population Growth and Human Capital Investments: Theory and Evidence*, *Journal of Political Economy*, 98, s. 38–69.

- Smętkowski M., 2003, *Polaryzacja procesów rozwoju w regionie metropolitalnym Warszawy*, [w:] I. Jażdżewska (red.), *Funkcje metropolitalne i ich rola w organizacji przestrzeni*, Katedra Geografii Miast i Turyzmu UŁ, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 135–145.
- Sokołowski A., Zajac K., 1987, *Rozwój demograficzny a rozwój gospodarczy*, PWE, Warszawa.
- Suarez-Villa L., 1988, *Metropolitan Evolution, Sectoral Economic Change, and the City Size Distribution*, *Urban Studies*, 25, 1, s. 1–20.
- Śleszyński P., 2005a, *Różnice liczby ludności ujawnione w Narodowym Spisie Powszechnym 2002*, *Przeгляд Geograficzny*, 77, 2, s. 193–212.
- Śleszyński P., 2005b, *Perspektywy rozwoju rynku mieszkaniowego w Polsce w świetle sytuacji demograficznej, ekonomicznej i stanu zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych*, *Studia Regionalne i Lokalne*, 1 (19), s. 45–64.
- Śleszyński P., 2006a, *Przemiany osadnicze i demograficzne Poniższa w okresie transformacji i ich znaczenie dla środowiska przyrodniczego*, *Regionalne Studia Ekologiczno-Krajobrazowe. Problemy Ekologii Krajobrazu*, 16/2, Kielce-Warszawa, Warszawa, s. 75–88.
- Śleszyński P., 2006b, *Współczesne przemiany demograficzne w przestrzeni Polski i ich znaczenie dla rozwoju gospodarczego kraju*, [w:] T. Komornicki, Z. Podgórski (red.), *Idee i praktyczny uniwersalizm geografii. Geografia społeczno-ekonomiczna. Dydaktyka, Dokumentacja Geograficzna*, 33, s. 240–246.
- Śleszyński P., 2009a, *W sprawie współczesnych procesów urbanizacyjnych w Polsce – uzupełnienie*, *Geografia w Szkole*, 62, 4 (316), s. 42–43.
- Śleszyński P., 2009b, *Dostępność metropolii jako warunek konkurencyjności polskiej przestrzeni*, *Mazowsze. Studia Regionalne*, 2, s. 53–71.
- Śleszyński P., 2009c, *Rozwój nowoczesnej drogowej sieci transportowej a efektywność połączeń głównych ośrodków miejskich (1989–2015)*, *Autostrady*, 7, s. 50–53.
- Taylor C.E., Hall M.-F., 1967, *Health, Population, and Economic Development, International health programs have an important role in promoting economic development and population control*, *Science*, 157, 11, s. 651–657.
- Wolski J., 2004, *Przekształcenia krajobrazu wiejskiego Bieszczadów Wysokich w ciągu 150 lat*, *Prace Geograficzne*, 214, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa.
- Zajac K., 1984, *Porównanie poziomu rozwoju demograficznego i społeczno-gospodarczego na przykładzie województw w latach 1975–1981*, *Studia Demograficzne*, 4.
- Zajac K., 2006, *Czynniki demograficzne warunkujące rozwój społeczno-gospodarczy*, *Rektor's Lectures*, 63, Akademia Ekonomiczna w Krakowie.

ZMIANY LUDNOŚCIOWE A KONIUNKTURA GOSPODARCZA W POLSCE

Wstęp

Po II wojnie światowej sytuacja ludnościowa Polski wykazywała dużą zmienność zarówno w ujęciu ilościowym, jak i w zakresie podstawowych struktur demograficznych. Zmienność tę widać również, jeśli badamy te zjawiska w najogólniejszym ujęciu, tzn. poprzez urodzenia, zgony oraz migracje wewnętrzne i zagraniczne. Jednocześnie, z perspektywy czasu, w omawianym okresie wyraźnie jest widoczna zmienność koniunktury gospodarczej. Aczkolwiek poszukiwanie bezpośrednich, zachodzących w krótkim okresie związków między cyklami koniunktury gospodarczej a zmianami ludnościowymi wydaje się nieuprawnione, to jednak analizując czynniki wskazywane jako istotne w kształtowaniu obu ww. sfer, dostrzec można wiele wspólnych elementów¹. W niniejszym opracowaniu podjęto próbę prześledzenia tych zależności w Polsce na poziomie bilansu ludności okresu.

Charakter niniejszego opracowania powoduje, iż analizując sytuację demograficzną Polski lat 1947–2007 w kontekście zmian koniunktury gospodarczej, należało rozpatrywać przedmiotowe zjawiska na dużym poziomie ogólności. Takie ujęcie pozwala na uchwycenie głównych prawidłowości występujących w zakresie badanych zjawisk. W opracowaniu tym nie chodzi bowiem o szczegółową analizę sytuacji demograficznej Polski po II wojnie światowej, ani o prowadzenie szczegółowych rozważań dotyczących cykli koniunktury gospodarczej w badanym okresie, lecz o wskazanie ewentualnych zbieżności w czasie zmian w obu sferach.

W pierwszej części opracowania omówiono w formie zestawień porównawczych, główne czynniki wpływające na kształtowanie się cykli gospodarczych oraz cykli demograficznych. Zestawienia te nie są próbą wskazywania bezpośrednich związków cykli demograficznych z cyklami gospodarczymi, a służą jedynie pokazaniu, iż wiele składowych odpowiedzialnych za zmiany koniunktury gospodarczej w długim, średnim i krótkim okresie jest ukazywanych równocześnie jako ważne czynniki wpływające na zmiany ludnościowe, a tym samym pośrednio również na cykle demograficzne.

W drugiej części opracowania przedstawiono wymienione na wstępie główne ogólne składowe zmian ludnościowych w Polsce ogółem w latach 1950–2007 w kontekście wyznaczników stosowanych przy określaniu cykli koniunktury gospodarczej (dochód narodowy podzielony/produkt krajowy brutto, spożycie, akumulacja). Zestawienie to służy weryfikacji, w skali ogólnopolskiej, spostrzeżenia, iż w okresie 1947–2007 w miarę poprawy warunków bytu materialnego ludności wystąpiły zjawiska właściwe czwartej fazie przejścia demograficznego, a nawet tzw. drugiego przejścia demograficznego².

W części ostatniej dokonano przeglądu zróżnicowań przestrzennych zmian sytuacji ludnościowej Polski w okresie transformacji (1995–2007), w kontekście wybranych aspektów zróżnicowanej przestrzennie lokalnej i subregionalnej koniunktury gospodarczej. Przeprowadzona analiza wskazuje na bardzo silne związki między poziomem lokalnej/subregionalnej koniunktury gospodarczej a migracjami rejestrowanymi stałymi oraz migracjami wahadłowymi (przyjazdy i wyjazdy do pracy), podczas gdy pozostałe składowe zmian ludnościowych (urodzenia i zgony) wykazują dość specyficzne związki z koniunkturą gospodarczą.

Koniunktura gospodarcza a zmiany ludnościowe – pojęcia podstawowe

Poszukując związków zmian ludnościowych z koniunkturą gospodarczą, należy zdefiniować pojęcia cykli koniunktury gospodarczej oraz cykli demograficznych. W tabeli 1 przedstawiono najczęściej występujące w literaturze wybrane definicje obu procesów.

¹ Obserwacja takich związków bywa nawet punktem wyjścia tworzenia koncepcji cykli demograficznych; np. R. A. Easterlin formułuje koncepcję zmian cyklu płodności w kontekście koncepcji cyklu koniunktury gospodarczej Kuzneta – por. R.A. Easterlin, *Birth and Fortune. The Impact of Numbers on Personal Welfare*, Grant McIntyre, London 1980.

² Por. J. Z. Holzer, *Demografia*, PWE, Warszawa 1999, s. 19–22.

Tablica 1. Zestawienie wybranych definicji zmian koniunktury gospodarczej oraz ludności

<p>W literaturze występuje wiele, niekiedy wykluczających się nawzajem definicji wahań i cykli koniunkturalnych:</p> <p>A. F. Burns i W. C. Mitchell: "Cykle koniunkturalne są rodzajem wahań występujących w agregatach przedstawiających działalność gospodarczą narodów, organizujących swoją produkcję przeważnie w przedsiębiorstwach; cykle składają się z okresów ekspansji, występujących w tym samym czasie w wielu działaniach gospodarczych, następujących po nich równie generalnych kryzysach, zastojach oraz ożywieniach, które łączą się z fazą ekspansji cyklu następnego (...)". (A. F. Burns, W. C. Mitchell, <i>Measuring Business Cycle</i>, "Studies in Business Cycles", NBER, New York 1946, No 2, s. 3).</p> <p>I. Mintz: "Cykle wzrostu są to wahania w zagregowanych działaniach gospodarczych. Składają się one z okresu relatywnie wysokiej stopy wzrostu, występującego w tym samym czasie w większości działań gospodarczych oraz z następującego po nim, również generalnego okresu relatywnie niskiej stopy wzrostu, prowadzącego do fazy wysokiej stopy wzrostu cyklu następnego". (I. Mintz, <i>Dating American Growth Cycle</i>, w: <i>The Business Cycle Today</i>, V. Zarnowitz (red.), NBER, New York 1972, s. 41).</p> <p>Pojęcie współczesnego cyklu koniunkturalnego w innym ujęciu: Cykl koniunkturalny w takim ujęciu definiowany jest jako „(...) występujące w procesie wzrostu gospodarczego wahania w relacji między popytem efektywnym i potencjalną podażą”. (<i>Diagnose und Prognose als Wirtschaftswissenschaftliche Methodenprobleme</i>, Berlin 1962, s. 490).</p> <p>„(...) ruch typu wahadłowego aktywności gospodarczej przejawiający się w zmianach stopnia wykorzystania potencjału produkcyjnego”. (F. Geigant, D. Sobotka, H.M. Westphal, <i>Lexikon der Volkswirtschaft</i>, München 1975, s. 373).</p>	<p>Pojęcie przejścia demograficznego Przejścia demograficzne „(...) w zasadzie nie są niczym innym jak skokowymi zmianami wskaźników demograficznych (...)”. Wyżej zdefiniowane „skokowe zmiany wskaźników demograficznych” są wyjaśniane w różny sposób, a najogólniej teorie wyjaśniające taki proces noszą nazwę teorii przejścia demograficznego.</p> <p>Krótkoterminowe cykle ludnościowe W okresie przejścia demograficznego występują małe fluktuacje, tzw. niże i wyże demograficzne. Istnieją jednak formy zmian poziomu urodzeń, umieralności i migracji, które sytuują się między długofalowym przejściem demograficznym a ww. fluktuacjami – są to tzw. cykle ludnościowe rozumiane jako wydarzenia powtarzające się, albo nieregularne odchylenia od normalnego przebiegu procesów demograficznych.</p> <p>W syntetycznym ujęciu: „Przejście demograficzne to długofalowa zmiana składników (urodzenia, zgoni, migracje), która może wpłynąć na bieg przemian ludnościowych; mniejse fluktuacje składników mogą powodować niewielkie zmiany (wyże i niże) w trendach liczby ludności, lecz ich działanie nie ma większego znaczenia. Przeciwnie, cykle ludnościowe to zmiany w składnikach wpływających na liczbę ludności, czasowo krótsze niż przejścia, a dłuższe niż niewielkie fluktuacje, których wielkość w znacznym stopniu wpływa na strukturę i stan liczby ludności”. (J. Balicki, E. Frątczak, Ch.B. Nam, <i>Przemiany ludnościowe. Fakty – interpretacje – opinie. Mechanizmy przemian ludnościowych. Globalna polityka ludnościowa</i>, Wyd. UKSW, Warszawa 2007, s. 49 oraz 61–62).</p>
---	--

Zaprezentowane w tablicy 1 wybrane ujęcia definicyjne cykli koniunktury gospodarczej oraz cykli demograficznych wskazują, że trudno znaleźć wzajemną bezpośrednią odpowiedniość przebiegu poszczególnych faz przedmiotowych zmian w czasie w obu sferach. Sytuacja przedstawia się nieco inaczej, jeśli weźmiemy pod uwagę katalog wybranych czynników najczęściej uznawanych za główne przyczyny zmian koniunktury gospodarczej oraz zmian demograficznych. Widać tu wyraźne potencjalne powiązania zjawisk demograficznych ze zmiennością koniunktury gospodarczej (tablica 2).

Tablica 2. Zestawienie wybranych przyczyn cykliczności koniunktury gospodarczej oraz zmian ludnościowych

<p>Cykle gospodarcze Według poglądów różnych autorów podejmujących problem analizy cykliczności produkcji przyczyny tego zjawiska mają charakter:</p> <ul style="list-style-type: none"> • rzeczowy, związany z szerokim zastosowaniem nowych, innowacyjnych metod produkcji (m.in. J.A. Schumpeter); • psychologiczny, wynikający ze zmian poglądów i zachowań ludzi w określonych warunkach gospodarczych (np. A.C. Pigou); • pieniężny, spowodowany zmianą globalnej podaży pieniądza w gospodarce narodowej (np. R.G. Hawtrey, W.P. Mitchell); • inwestycyjny, będący rezultatem zmian relacji inwe- 	<p>Zmiany demograficzne Poglądy współczesne na główne przyczyny przemian ludnościowych Cztery podejścia makro:</p> <ul style="list-style-type: none"> • podejście ekologiczne (relacje między technologią, organizacją społeczną, środowiskiem i zachowanie równowagi tych elementów) – pośrednio T. Malthus; • orientacja sociokulturowa – system społeczno-kulturowy danego obszaru kształtuje tamtejsze procesy demograficzne; • podejście modernizacyjne – pogłębianie podziału pracy i specjalizacja różnicują funkcje i role społeczne, w tym także procesy demograficzne; • podejście instytucjonalne – zmiany instytucji spo-
--	--

<p>stycji do zasobu kapitału produkcyjnego (np. A. Aftalion);</p> <ul style="list-style-type: none"> • konsumpcyjny, wynikający z powodu niedostatecznego popytu konsumpcyjnego społeczeństwa (np. J.A. Hobson); • polityczny, spowodowany sposobem wydawania dochodów budżetowych państwa w celu zdobycia bądź utrzymania władzy w kraju (np. M. Kalecki) • szokowy, zdeterminowany przez egzogeniczne szoki technologiczne w gospodarce (np. F. Keydland, E. Prescott). <p>(Za: M. Nasilowski, <i>Zarys historii myśli ekonomicznej (od XVIII do końca XX wieku)</i>, Wydawnictwo Key Tex, Warszawa 2004, s. 114)</p>	<p>lecznych, ekonomicznych, edukacyjnych, religijnych, politycznych, wpływają na przemiany ludnościowe. Podejście mikro w zakresie przyczyn przemian ludnościowych skupia się na jednostce, małżeństwie, rodzinie lub innej małej grupie – procesy podejmowania decyzji prokreacyjnych.</p> <p>Uwarunkowania filozoficzne i ideologiczne</p> <ul style="list-style-type: none"> • Orientacja optymistyczna: rosnąca populacja jest źródłem siły narodu, bezpieczeństwa i bogactwa. Wzrost liczby ludności pozytywnie wpływa na wysokość wydajność, postęp gospodarczy, a bogactwa naturalne Ziemi nie są ograniczone. • Orientacja pesymistyczna uznaje, iż zbyt duża w stosunku do środków utrzymania liczba ludności prowadzi do poważnych zaburzeń, negatywnie wpływa na gospodarkę <p>(Za: J. Balicki, E. Frątczak, Ch. B. Nam, <i>Przemiany ludnościowe. Fakty – interpretacje – opinie. Mechanizmy przemian ludnościowych. Globalna polityka ludnościowa</i>, Wyd. UKSW, Warszawa 2007, s. 43–44)</p>
---	--

Zmienność wybranych wskaźników koniunktury gospodarczej a zmiany demograficzne w Polsce w latach 1947–2007

Jak wspomniano na wstępie, podstawowe wyznaczniki sytuacji ludnościowej Polski po II wojnie światowej zmieniały się w sposób spektakularny. Liczba ludności kraju zwiększyła się z 23,6 mln w 1946 r. do 38,1 mln w 2008 r., czyli wzrosła o 14,5 mln, tj. o 61,3% stanu wyjściowego. Największy przyrost rzeczywisty ludności występował w latach 50. (ok. 400–500 tys. rocznie), znacznie niższy w latach 60. (200–300 tys.), a średni w latach 70. i początku lat 80. (ok. 300 tys.). Druga połowa lat 80. aż do roku 2006 to okres gwałtownego spadku przyrostu rzeczywistego ludności Polski zakończony ubytkiem rzeczywistym ludności: z poziomu ok. +200 tys. do –30 tysięcy. Dopiero w 2008 r. odnotowano ponownie niewielki rzeczywisty przyrost ludności (+20 tys.). W ujęciu względnym zmiany te zaprezentowano na rysunku 1.

Przedstawiony powyżej poziom przyrostu/ubytku rzeczywistego ludności był wypadkową zmienności liczby urodzeń, zgonów oraz w niewielkim stopniu rejestrowanych migracji zewnętrznych. Począwszy od końca II wojny światowej aż do roku 1951 obserwowany był gwałtowny przyrost liczby urodzeń (z 622,5 tys. do 783,6 tys.), przy czym wielkość ta utrzymała się aż do roku 1957 (ok. 780 tys. rocznie). W okresie 1958–1967 liczba urodzeń gwałtownie spadła do poziomu 521,8 tys., a w latach 1968–1983 ponownie wzrosła do 723,6 tys. Dwudziestolecie 1983–2003 to spadek liczby urodzeń o ponad połowę, tj. do poziomu 351,1 tys. Dopiero po roku 2003 liczba urodzeń zaczęła ponownie rosnąć – do 414,5 tys. w 2007 roku.

Już przedstawione zmiany w ujęciu bezwzględnym pokazują skalę znanego powszechnie „falowania struktury demograficznej” w Polsce. Jeszcze wyraźniej widać to w wielkościach względnych – w szczytowym okresie rodziło się w Polsce ponad 30 dzieci na 1000 mieszkańców rocznie (1951), a w okresie niżu demograficznego początku XXI w. około 9–10 dzieci na 1000 mieszkańców, czyli 3-krotnie mniej (rys. 1).

Przyczyn takich różnicowań poziomu urodzeń w Polsce nie można wiązać wyłącznie ze zmianą wiekowej struktury ludności. W okresie 1960–2001 liczba kobiet w wieku 15–49 lat stale się zwiększała: z 7,1 mln w 1950 r. do 10,2 mln w 2001 roku. Dopiero od roku 2002 liczba kobiet w ww. grupie wieku zmniejszyła się: z 10,1 mln do poziomu 9,7 mln w 2008 roku. W okresie 1950–2007 zasadniczo zmieniła się przeciętna liczba dzieci urodzonych, przypadających na 1000 kobiet w wieku 15–49 lat. W latach 1950–1969 poziom tego wskaźnika zmniejszył się z około 100 do 62,3, a w okresie 1970–1983 wzrósł z 64,1 do 78,8. W dwudziestolecie 1984–2003 poziom omawianego miernika spadł z 75,8 do 34,7 i dopiero zaczął wzrastać po roku 2004 – z 35,5 do 42,8 (2008 r.) – por. rysunek 2. Wahania powyższe były częściowo spowodowane zmienną liczebnością roczników kobiet o najwyższej dzietności w ramach omawianej grupy wiekowej 15–49 lat. Jednak przy stałym wspomnianym wzroście liczebności kobiet tej grupy wiekowej w ogóle widać wyraźny domniemany wpływ innych czynników na poziom urodzeń. Sytuacja ta wyraźnie nawiązuje do wspomnianej na wstępie czwartej fazy teorii przejścia demograficznego, a nawet do tzw. drugiego przejścia demograficznego.

Drugą ogólną składową współdecydującą o zmianach ludnościowych w Polsce były zgony, bowiem do połowy lat 80. ubiegłego wieku zewnętrzne migracje rejestrowane nie odgrywały w tym zakresie większej roli. Od zakończenia II wojny światowej do roku 1951 liczba zgonów w Polsce systematycznie rosła z 241,8 tys. do 312,3 tys. W latach 1952–1960 obniżyła się z 286,7 tys. do 224,2 tys. Począwszy od roku 1961, przez trzydzieści lat, aż do 1991 r. wielkość ta systematycznie rosła z 227,7 tys. do 405,7 tys. Spadek liczby zgonów odnotowano w latach 1992–2002 z 394,7 tys. do 359,5 tys., a w latach 2003–2008 obserwowany jest ponowny ich wzrost z 365,2 tys. do 379,4 tys. W ujęciu względnym zjawisko to wykazuje również znaczne zróżnicowania w czasie: największe nasilenie liczby zgonów 12,4 na 1000 mieszkańców (1951 r.) wobec 7,4 na 1000 mieszkańców w latach 1965 i 1966 – por. rysunek 1. Z oczywistych względów jedną z głównych przyczyn tych zmian w liczbie zgonów są przemiany struktury wiekowej ludności Polski. W latach 1950–2008 występowała w zasadzie stała tendencja zwiększania liczby osób w wieku 65 lat i więcej (z 1,3 mln (1950 r.) do 5,1 mln (2008 r.), czyli o 3,8 mln, tj. o 288%). Wyjątkiem był tu okres 1979–1984, kiedy to liczba ludności w tej grupie wieku zmniejszyła się z 3,6 mln do 3,5 mln osób. W ujęciu względnym odsetek ludności w wieku 65 lat i więcej w ogólnej liczbie ludności kraju zwiększył się w okresie 1950–2008 z 5,3% do 13,5%, czyli dwukrotnie (rys. 3).

Z punktu widzenia zmian ludnościowych w Polsce ogółem rejestrowane rozmiary migracji zagranicznych nie miały znaczącego wpływu na liczbę ludności kraju. W przypadku tych migracji widać wyraźne związki ich rozmiarów z przemianami politycznymi i społecznymi dokonującymi się w Polsce. W okresie tuż po II wojnie światowej (lata 1948–1950) odnotowano kilkudziesięcioletni ruch ludności zarówno w sferze napływu, jak i odpływu. Pierwsza połowa lat 50., z przyczyn ogólnie znanych, był to okres niemal całkowitego zamrożenia migracji zagranicznych. Krótkotrwałe ożywienie kontaktów zewnętrznych zaowocowało w latach 1957–1958 kilkudziesięciokrotnym zwiększeniem napływu (ok. 100 tys.) i odpływu (130–140 tys.) ludności „do” i „z” kraju. Począwszy od roku 1960 – aż do lat 90. – rejestrowany napływ ludności w ramach migracji zagranicznych był znikomy, natomiast odpływ kształtował się na poziomie 20–40 tys. rocznie aż do 2005 roku. Ożywienie napływu w ramach rejestrowanych migracji zagranicznych nastąpiło po roku 1990 i wzmocniło się po roku 2004, tj. po przyjęciu Polski do UE. Powyżej przedstawiony proces – w ujęciu względnego salda migracji zagranicznych w okresie 1947–2007 pokazuje rysunek 1.

W latach 1947–1959 rejestrowane migracje wewnętrzne były na względnie wysokim poziomie – około 50 osób na 1000 mieszkańców. Począwszy od końca lat 50. aż do końca lat 70. wykazywały one tendencję malejącą z 40 do 30 osób na 1000 mieszkańców rocznie, a po roku 1980 stopniowo obniżały się aż do początku XXI w. do poziomu 15 osób na 1000 mieszkańców rocznie. Pewne ożywienie rejestrowanych migracji wewnętrznych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców nastąpiło po roku 2001, ale są one ciągle na niskim poziomie (rys. 1). Przedstawiona powyżej dynamika procesów migracyjnych nie wymaga w zasadzie komentarzy, bowiem jednoznacznie rozwija się na podłożu politycznym i ekonomicznym.

Na rysunku 1 przedstawiono kolejno: wybrane wyznaczniki zmienności koniunktury gospodarczej (dochód narodowy podzielony, produkt krajowy brutto, akumulacja, spożycie) oraz elementy bilansu ludności (przyrost/ubytek rzeczywisty ludności, urodzenia, zgony, migracje wewnętrzne oraz saldo migracji zagranicznych) – odrębnie dla lat 1947–1990 oraz 1991–2007. Zabieg taki był konieczny w celu zestawienia

procesów demograficznych z wybranymi wskaźnikami koniunktury gospodarczej dla okresu gospodarki centralnie administrowanej 1947–1990 oraz gospodarki rynkowej (1991–2007). Koniunkturę gospodarczą dla okresu gospodarki centralnie administrowanej przedstawiono na podstawie porównywalnych danych GUS, tj. wykorzystując informacje o dynamice dochodu narodowego podzielonego (DNP), spożycia i akumulacji w cenach stałych, w których za podstawę przyjęto w GUS 1950 rok. Do obserwacji analogicznej dynamiki koniunktury gospodarczej w latach 1991–2007 wykorzystano dane GUS dotyczące: produktu krajowego brutto (PKB), spożycia i akumulacji – w cenach stałych przyjmując za podstawę stan z roku 1990 (rys. 1).

Dla okresu gospodarki centralnie administrowanej należy szczególnie ostrożnie podchodzić do wartości poznawczej informacji dotyczących wykorzystywanych tu kategorii ekonomicznych. Wynika to nie tylko z faktu, iż w minionym systemie ustrojowym pojawiała się często tendencja do „poprawiania” niewygodnych danych statystycznych, ale przede wszystkim dlatego, że wszelkie ujęcia wartościowe w gospodarce centralnie administrowanej opierały się na woluntarystycznie ustalonych wycenach „towarów i usług”. Pamiętając o tych wszystkich zastrzeżeniach, można mimo wszystko podjąć próbę sformułowania ogólnych wniosków w zakresie koniunktury gospodarczej w systemie centralnie administrowanym. Według tych informacji, począwszy od końca lat 40. aż do połowy lat 70. następował powolny, aczkolwiek stały wzrost poziomu dochodu narodowego podzielonego. W okresie tym zwraca uwagę wysoka dynamika akumulacji w stosunku do DNP i względnie niska poziomu spożycia. Zjawiska te przybrały szczególnie ostry wyraz w latach 70., kiedy to arbitralnie zadekretowany program modernizacji i rozbudowy gospodarczej Polski okazał się zupełnie oderwany od realnych możliwości jego przeprowadzenia. W efekcie forsowania realizacji tego programu doszło do bezprecedensowego wzrostu dynamiki i poziomu akumulacji, co doprowadziło do skrajnej nierównowagi i w efekcie do spadku dochodu narodowego podzielonego – incydentalnie w roku 1974, a następnie w latach 1978–1982. W ostatniej dekadzie istnienia w Polsce gospodarki centralnie administrowanej, tj. w latach 1980–1990, dynamika akumulacji była niższa od dynamiki DNP i spożycia, a DNP w latach 1982–1988 wykazywał jeszcze pewną tendencję wzrostową, ale pełne załamanie gospodarcze nastąpiło w 1989 roku.

Jak widać, w latach 1947–1990 w Polsce trudno wyróżnić klasyczne cykle zmian koniunktury gospodarczej. Wynika to z faktu, iż w okresie uprzemysłowienia (1950–1970) w systemie tym w sposób administracyjny poprzez działalność inwestycyjną uruchamiano proste rezerwy gospodarcze (zasoby pracy, zasoby surowcowe), co było możliwe ze względu na względnie niski poziom społeczno-gospodarczego rozwoju kraju. Stąd też okresowe wahania koniunktury tamtego okresu w tak ogólnym ujęciu są mało czytelne z perspektywy kilkudziesięciu lat. Dopiero o pewnych aspektach klasycznego cyklu zmian koniunktury gospodarczej można mówić w okresie modernizacji gospodarki polskiej lat 70. i skutków tej polityki w latach 80.

Zestawiając w czasie powyższy obraz zmian koniunktury gospodarczej z wybranymi głównymi elementami zmian demograficznych tego okresu, można zauważyć, iż nie występowały jednoznaczne związki między tymi dwiema sferami. Pewne zależności widać między poziomem akumulacji a nasileniem migracji wewnętrznych (lata 50. i 70.). Daje się natomiast zaobserwować ogólnie znaną i wspomnianą tu już prawidłowość zmniejszania się nasilenia urodzeń wraz z poprawą warunków bytowych ludności. Interesująca w tym kontekście wydaje się typowa reakcja na pogorszenie warunków bytowych (spadek poziomu dochodu narodowego podzielonego) oraz narastanie poczucia zagrożenia (m.in. stan wojenny) w formie wzrostu liczby urodzeń początku lat 80. Rzeczywiste przyczyny tego zjawiska nie są do końca rozpoznane.

Z nieco odmienną sytuacją w zakresie zmian koniunktury gospodarczej mamy do czynienia w latach 1991–2007 i to pomimo faktu, iż pierwsza część tego okresu polegała na restrukturyzacji istniejącego potencjału i uruchamianiu istniejących rezerw. W tym okresie wyróżnić można co najmniej kilka faz zmian koniunktury gospodarczej: załamanie transformacyjne lat 1991–1994, powolna ekspansja okresu 1995–1997, pogorszenie koniunktury gospodarczej w latach 1998–2003 i jej poprawa w okresie 2004–2008. Według danych GUS w omawianym okresie poziom PKB w zasadzie nie wykazywał tendencji spadkowej. Zmieniała się jednak wyraźnie stopa bezrobocia.

Podobną periodyzację w zakresie koniunktury gospodarczej w Polsce okresu transformacji spotyka się w literaturze przedmiotu: „Stosując (...) kryteria dla szeregów kwartalnych, obejmujących okres od I kwartału 1996 r. do II kwartału 2005 r., można wyodrębnić, po wyeliminowaniu trendu (...), trzy cykle zmian PKB w Polsce (...). Pierwszy z nich zawierał się między szczytem w I kwartale 1998 r. i trwał do kolejnego szczytu w IV kwartale 1999 r., osiągając dno w I kwartale 1999 r. Drugi cykl zawierał się między IV kwartałem 1999 r. a I kwartałem 2004 r., a jego dno wystąpiło w IV kwartale 2001 r. Trzeci cykl rozpoczął się w I kwartale 2004 r. i, jak można obecnie sądzić, osiągnął dno w I kwartale 2005 r.

Cykle o tym czasie trwania klasyfikowane są w literaturze jako tzw. cykle Kitchina, których średnia długość w rozwiniętych gospodarkach rynkowych wynosi 13–14 kwartałów. Ukształtna linia trendu zmian PKB wyznaczona dla całego badanego okresu wskazuje, że krótkookresowe cykle, o których mowa, występują na tle cyklu średniookresowego (...) z dnem na przełomie lat 2001 i 2002”³. Przedstawiony przykład periodyzacji cyklu koniunktury gospodarczej zdaje się wyjaśniać częściowo stosunkowo małą czytelność przechodzenia przez poszczególne fazy cykli koniunkturalnych średnio- i krótkookresowych, dla postronnego uczestnika – konsumenta. W pewnym stopniu również wyjaśnia to bardzo ograniczony wpływ cykli koniunkturalnych (zwłaszcza krótko- i średniookresowych) na procesy demograficzne.

Przy ogólnej poprawie warunków bytowych ludności, nasilenie urodzeń w latach 1991–2003 wykazywało tendencję malejącą, podobnie jak nasilenie zgonów, a także migracji wewnętrznych. Wszystkie te trzy elementy zmian ludnościowych zaczęły wykazywać niewielki wzrost w latach 2003–2007–2008. Trudno więc mówić o bezpośredniej zależności między koniunkturą gospodarczą a nasileniem urodzeń czy zgonów w tak krótkim okresie. Można jedynie wskazać, iż występują pewne związki między wzrostem rejestrowanych migracji wewnętrznych a koniunkturą gospodarczą.

Wyznaczniki lokalnej i subregionalnej koniunktury gospodarczej a zmiany ludnościowe

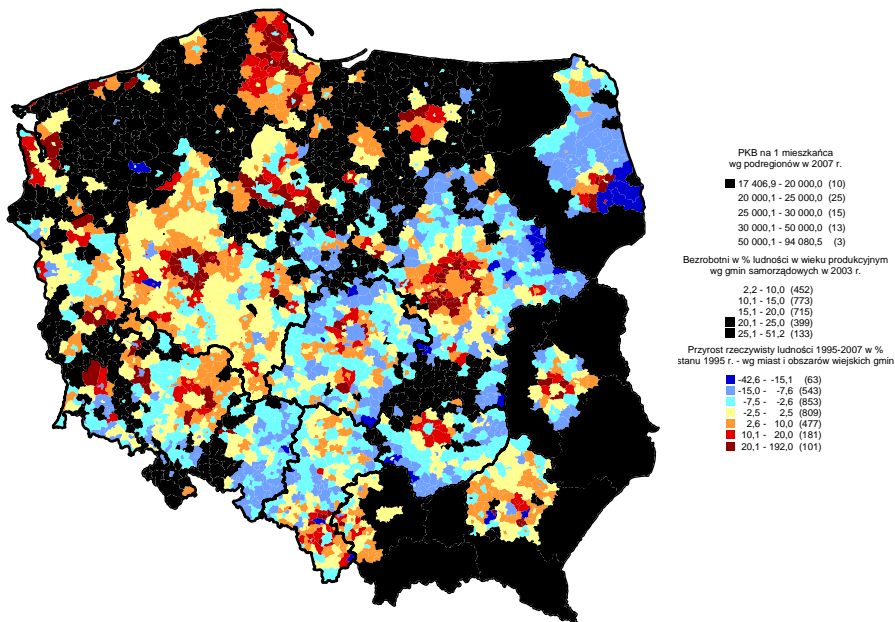
W przypadku gdy poszukujemy związków pomiędzy zmianami koniunktury gospodarczej a zmianami ludnościowymi w skali ogólnokrajowej, ze względu na posługiwanie się wielkościami zagregowanymi do skali ogólnokrajowej otrzymujemy niejednoznaczne wyniki. Sytuacja ta zmienia się, gdy poddajemy obserwacji lokalną koniunkturę gospodarczą oraz zmiany ludnościowe w skali lokalnej i subregionalnej. Na kartogramach 1–4 przedstawiono w skali miast i obszarów wiejskich gmin odpowiednio:

- przyrost rzeczywisty ludności w latach 1995–2007 w procentach stanu z 1995 r.;
- przyrost naturalny ludności w latach 1995–2007 w promilach średniego stanu ludności tego okresu;
- saldo migracji ludności w latach 1995–2007 w przeliczeniu na 1000 osób średniego stanu ludności tego okresu;
- skumulowaną liczbę wyjeżdżających i przyjeżdżających do pracy w 2006 r. w przeliczeniu na 1000 mieszkańców.

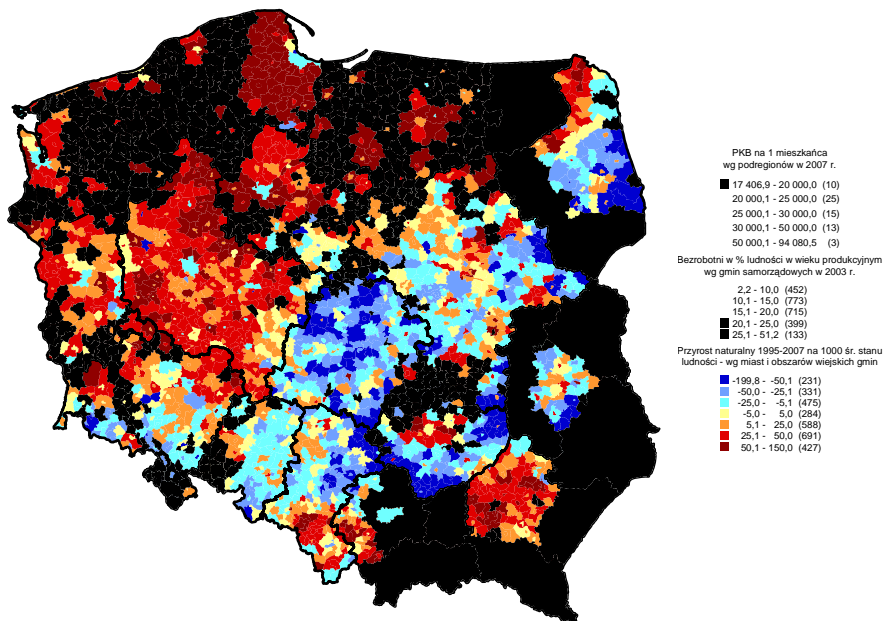
---

³ K. Marczewski, *Charakterystyka krótkookresowych zmian cyklicznych w Polsce po 1995 r.*, w: R. Barczyk, L. Kąsek, M. Lubiński, K. Marczewski, *Nowe oblicza cyklu koniunkturalnego*, PWE, Warszawa 2006, s. 197-226.

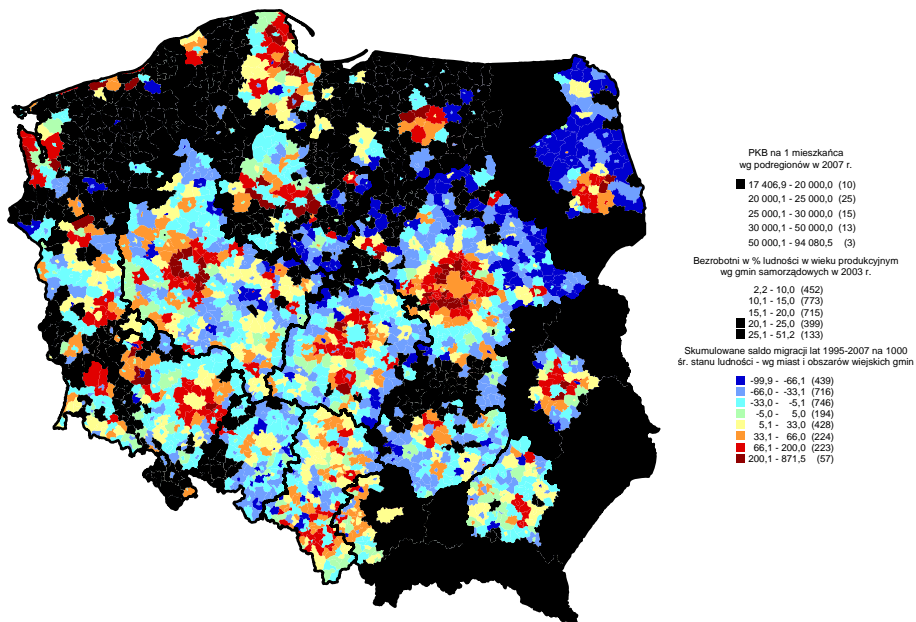
Kartogram 1. Przyrost rzeczywisty ludności według miast i obszarów wiejskich gmin w latach 1995–2007 na tle podregionów o najniższym PKB na mieszkańca w 2007 r. oraz gmin samorządowych o najwyższym odsetku bezrobotnych względem ludności w wieku produkcyjnym w 2003 r.

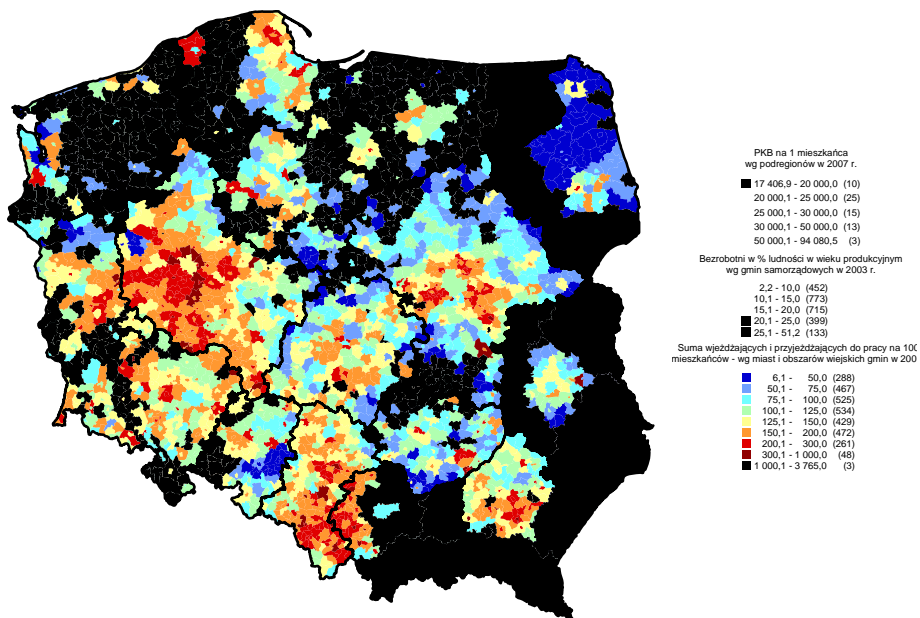
Kartogram 2. Przyrost naturalny ludności według miast i obszarów wiejskich gmin w latach 1995–2007 na tle podregionów o najniższym PKB na mieszkańca w 2007 r. oraz gmin samorządowych o najwyższym odsetku bezrobotnych względem ludności w wieku produkcyjnym w 2003 r.

Kartogram 3. Skumulowane saldo migracji według miast i obszarów wiejskich gmin w latach 1995–2007 na tle podregionów o najniższym PKB na mieszkańca w 2007 r. oraz gmin samorządowych o najwyższym odsetku bezrobotnych względem ludności w wieku produkcyjnym w 2003 r.

Kartogram 4. Suma wyjazdów i przyjazdów do pracy według miast i obszarów wiejskich gmin w 2006 r. na tle podregionów o najniższym PKB na mieszkańca w 2007 r. oraz gmin samorządowych o najwyższym odsetku bezrobotnych względem ludności w wieku produkcyjnym w 2003 r.

Zróznicowania powyższych wielkości zestawiono na każdym z czterech kartogramów z poziomem PKB na 1 mieszkańca według podregionów w 2007 r. oraz z odsetkiem bezrobotnych w stosunku do ludności w wieku produkcyjnym według gmin samorządowych.

Zestawienie takie pozwala sformułować następujące obserwacje:

- W okresie transformacji 1995–2007 niemal wszystkie miasta i obszary wiejskie w Polsce wykazujące najwyższe nasilenie przyrostu rzeczywistego ludności, generalnie rzecz biorąc, znajdowały się poza obszarami o najniższym poziomie PKB per capita (wyjątkiem są fragmenty województwa podkarpackiego oraz małopolskiego, na których to obszarach występuje najwyższe nasilenie urodzeń) oraz poza obszarami o najwyższym poziomie bezrobocia (wyjątkiem są tu obszary zachodniej części województwa pomorskiego oraz warmińsko-mazurskiego, gdzie występuje bezrobocie strukturalne) – kartogram 1.
- Najśłabsze związki z poziomem wybranych mierników lokalnej/subregionalnej koniunktury gospodarczej wykazuje poziom przyrostu naturalnego. Praktycznie rzecz biorąc, najwyższy poziom przyrostu naturalnego można zaobserwować na obszarach o niskim PKB per capita województw podkarpackiego, małopolskiego oraz warmińsko-mazurskiego, a także na ogarniętych wysokim bezrobociem terenach województw północnych: warmińsko-mazurskie, zachodnia część pomorskiego oraz przeważająca część zachodniopomorskiego – kartogram 2.
- Z oczywistych względów najsilniejsze związki z lokalną/subregionalną koniunkturą wykazuje saldo migracji w przeliczeniu na 1000 mieszkańców. Niemal wszystkie ośrodki regionalne i subregionalne oraz ich bezpośrednie otoczenie wykazują dodatnie najwyższe wartości tego salda. Odpowiednio obszary o najniższej produktywności per capita i najwyższym poziomie bezrobocia wykazują ujemne saldo migracji rejestrowanych. Mimo iż operujemy tu kategorią rejestrowanych migracji wewnętrznych, to jednak w tym przypadku wartość poznawcza tych wielkości jest bardzo duża. W analizowanym okresie 1995–2007, rejestrowane migracje wewnętrzne objęły w sumie w Polsce 5559,8 tys. osób (!). Oznacza to, że rejestrowany ruch migracyjny ściśle nawiązuje do wysokiego poziomu mierników lokalnej/subregionalnej koniunktury gospodarczej – kartogram 3.
- GUS, wykorzystując rejestry podatkowe, przeprowadził dla 2006 r. jednorazowe badanie dojazdów do pracy w układzie miast i obszarów wiejskich gmin. Było to badanie pełne, choć nie mogło z przyczyn metodycznych uwzględnić całości migracji wahałowych związanych z dojazdami do pracy (tzn. tych odbywających się w ramach szarej strefy). Odnotowany w tym badaniu GUS poziom nasilenia ruchu ludności w ramach migracji wahałowych jest dość ściśle skorelowany z lokalnym/subregionalnym poziomem rozwoju gospodarczego i poziomem bezrobocia. Praktycznie rzecz biorąc, wszystkie obszary o najniższym nasileniu ruchu w ramach migracji wahałowych wykazują albo niski poziom produktywności w ogóle (wyjątek fragmenty województw podkarpackiego i małopolskiego), albo wysoką stopę bezrobocia (fragmenty województw dolnośląskiego, lubuskiego, opolskiego, a także pomorskiego i warmińsko-mazurskiego) – kartogram 4.

Podsumowanie

Poszukując domniemanych związków między ogólnymi zmianami ludnościowymi, tj. urodzeniami, zgonami, migracjami na pobyt stały oraz migracjami wahałowymi a wybranymi wyznacznikami poziomu koniunktury gospodarczej, można stwierdzić, iż najwyraźniejsze związki tych sfer występują w zakresie migracji oraz ogólnej tendencji zmniejszania się przyrostu naturalnego w warunkach długookresowej i wyraźnej poprawy warunków bytu ludności. Z przyczyn oczywistych na poziom urodzeń i zgonów znaczący wpływ mają struktury demograficzne oraz struktury społeczno-kulturowe występujące na określonych obszarach. Powyższe stwierdzenia zweryfikowane zostały wstępnie w przeprowadzonej analizie. Formułowanie bardziej szczegółowych wniosków wykracza poza zakres niniejszego opracowania. Zwłaszcza interesujące byłoby zbadanie zmienności siły wpływu czynników stricte demograficznych na kształtowanie się przyrostu naturalnego, w porównaniu z czynnikami ekonomicznymi i społeczno-kulturowymi. Następujące w tym zakresie przewartościowania wydają się bardzo wyraźne, o czym świadczą choćby zmiany nasilenia urodzeń w grupie wiekowej kobiet 15–49 lat. Rozpoznanie tego mechanizmu jest istotne z punktu widzenia polityki ludnościowej.

II. „DOROBEK GRUPY ROBOCZEJ DO SPRAW STRATEGII MIGRACYJNEJ POLSKI”. REFERAT WYGŁOSZONY NA POSIEDZENIU RZĄDOWEJ RADY LUDNOŚCIOWEJ W DNIU 19 MAJA 2010 R.

Monika Prus

Dyrektor Departamentu Polityki Migracyjnej
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji

Wystąpienie podczas posiedzenia Rządowej Rady Ludnościowej, Warszawa,
19 maja 2010 r. (Podstawę wystąpienia stanowiła prezentacja multimedialna).

STRATEGIA MIGRACYJNA DLA POLSKI: STAN PRAC, WYZWANIA

Panie Przewodniczący, Szanowni Państwo!

Uprzejmie dziękuję za zaproszenie do udziału w dzisiejszym posiedzeniu. Z wielką przyjemnością przybliżę Państwu dorobek prac ekspertów rządowych w zakresie przygotowania strategii migracyjnej dla Polski. Moja prezentacja podzielona jest na dwie części. W pierwszej przedstawię Państwu w skrócie aktualną sytuację migracyjną Polski, stanowiącą punkt wyjścia do rozważań nad kierunkami strategii migracyjnej dla naszego kraju. Druga część będzie poświęcona omówieniu założeń oraz sposobu procedowania nad dokumentem strategicznym. Przekażę także informacje na temat dotychczasowych ustaleń grupy ekspertów przygotowujących dokument. Na wstępie chciałabym zaznaczyć, że na dzień dzisiejszy nie możemy jeszcze traktować przyjętych ustaleń jako strategii rządowej. Wypracowane rozwiązania są efektem przemyśleń i dyskusji prowadzonych na poziomie grupy eksperckiej; dopiero po oficjalnym przyjęciu przez Radę Ministrów, będą mogły być potraktowane jako plany rządowe.

Jak już wspomniałam, sytuacja migracyjna Polski stanowi istotny czynnik, który powinien być brany pod uwagę w trakcie dyskusji nad strategią migracyjną. W tym kontekście zaprezentuję Państwu dane obrazujące skalę imigracji do Polski. Przedstawione informacje będą odnosiły się do napływu obywateli państw trzecich (nie będących obywatelami państw członkowskich UE), ponieważ jest to ta część przepływów migracyjnych, którą można zarządzać na poziomie krajowym. Przepływ obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej podlega bowiem innemu reżimowi prawnemu – na mocy rozwiązań prawa wspólnotowego osobom tym przysługuje prawo pobytu na terytoriach innych państw członkowskich UE, a status członków ich rodzin, także tych nieposiadających obywatelstwa UE, regulują odrębne przepisy. Analogiczna sytuacja ma miejsce w przypadku obywateli państw, takich jak: Norwegia, Islandia, Lichtenstein oraz Szwajcaria, a także członków ich rodzin. Dlatego też dalsze rozważania dotyczące liczby cudzoziemców będą odnosiły się do tzw. obywateli państw trzecich z punktu widzenia prawodawstwa Unii Europejskiej.

Za podstawę określenia liczby imigrantów przebywających w Polsce przyjęto dane odnoszące się do liczby cudzoziemców posiadających ważne karty pobytu, czyli tych, którym wydano określony typ zezwolenia pobytowego, a więc przebywających lub zamierzających przebywać w naszym kraju przez dłuższy czas. Według stanu na dzień 31 grudnia 2009 roku 97 604 cudzoziemców posiadało ważne karty pobytu, z których najwięcej, bo aż 29%, wydano obywatelom Ukrainy. Na dalszych miejscach pod względem liczby posiadanych kart pobytu plasują się obywatele Rosji (14%), Białorusi (9%), Wietnamu (9%) oraz Armenii (4%), a w dalszej kolejności Chin, Stanów Zjednoczonych Ameryki, Indii, Turcji oraz Korei Południowej (obywatele każdego z ww. państw nie posiadali jednak więcej niż 3% ważnych kart pobytu). Warto zaznaczyć, że ponad 50% liczby wszystkich kart pobytu wydano obywatelom państw sąsiadujących z Polską (Ukrainy, Rosji, Białorusi), co jednoznacznie obrazuje, iż jest to dominujący kierunek napływu imigrantów do Polski.

W postępowaniach z zakresu legalizacji pobytu w roku 2009 cudzoziemcom udzielono 30 567 zezwoleń na zamieszkanie na czas oznaczony, 2938 zezwoleń na osiedlenie się oraz 1271 zezwoleń na pobyt rezydenta długoterminowego Wspólnot Europejskich. Niezależnie od zwiększającej się z każdym rokiem liczby cudzoziemców ubiegających się o uzyskanie w naszym kraju zezwoleń pobytowych, Polska przyjmuje również obywateli państw trzecich poszukujących ochrony międzynarodowej. Ochrona jest udzielana w formie statusu uchodźcy, zgody na pobyt tolerowany lub ochrony uzupełniającej, nowej instytucji, która z końcem maja 2008 r. zastąpiła częściowo zgodę na pobyt tolerowany. Analiza danych za lata 2004–2006 wskazuje na stały wzrost liczby cudzoziemców, którym nadano status uchodźcy; w roku 2006

wyniosła ona 485. Od tego czasu obserwowana jest tendencja spadkowa – w roku 2007 liczba ta nie przekroczyła 200, w roku 2009 nadano status uchodźcy 133 osobom. W przypadku zgody ma pobyt tolerowany obserwowany jest wzrost od 2004 r. do 2007 r., w którym wydano 3137 zgód. Począwszy od roku 2008 można zauważyć znaczący spadek liczby wydanych zgód na pobyt tolerowany (w 2008 r. wydano 1687 zgód, a w 2009 r. – 272 zgody), co wynika wprost z zastąpienia tej formy ochrony nową kategorią – ochroną uzupełniającą. Dane pokazują wzrost liczby przypadków objętych nową formą ochrony – w roku 2009 odnotowano 2376 pozytywnych decyzji w tym zakresie.

Analizując udział cudzoziemców w polskim rynku pracy, należy zwrócić uwagę na dwie podstawowe obecnie formy zatrudnienia cudzoziemców – na podstawie zezwolenia na zatrudnienie oraz oświadczenia pracodawcy o zamiarze powierzenia wykonywania pracy cudzoziemcowi. Ta druga możliwość, uzupełniona o obowiązek rejestracji oświadczenia przez przyszłego pracodawcę, stanowiła podstawę do zbudowania uproszczonego systemu zatrudnienia obywateli państw sąsiadujących z Polską: Białorusi, Rosji i Ukrainy oraz Mołdowy i Gruzji – państw uczestniczących w unijnej inicjatywie partnerstwa na rzecz mobilności, w przypadku wykonywania przez nich pracy nie przekraczającej 6 miesięcy w okresie 12 miesięcy. Należy także pamiętać o dość znaczącej grupie cudzoziemców, którzy mogą podejmować zatrudnienie bez konieczności posiadania zezwolenia na pracę czy oświadczeń. Należą do niej m. in. posiadacze zezwoleń na osiedlenie się, zezwoleń na pobyt rezydenta długoterminowego WE, uchodźcy, osoby objęte ochroną uzupełniającą, zgodą na pobyt tolerowany, posiadacze zezwoleń na zamieszkanie na czas oznaczony wydanych z uwagi na określone w ustawie okoliczności.

W poszczególnych latach od 2007 do 2009 liczba wydanych cudzoziemcom zezwoleń na pracę nie przekroczyła 30 000, przy czym obserwowana jest stała tendencja wzrostowa. W tej kategorii najliczniej reprezentowani byli obywatele Ukrainy (9504 zezwoleń na pracę), Chin (4536 zezwoleń) oraz Wietnamu (2577 zezwoleń). Z kolei w kategorii rejestrowanych oświadczeń o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi dominowali obywatele Ukrainy, następnie Białorusi i Mołdowy. Od 2007 r. można odnotować skokowy wzrost liczby zarejestrowanych oświadczeń (od niewiele ponad 23 tys. w 2007 r. do powyżej 189 tys. w 2009 r.). Warto podkreślić, że około 80% ogólnej liczby oświadczeń zarejestrowanych w 2009 r. dotyczyło zatrudnienia cudzoziemców w sektorze rolniczym (ok. 70%) oraz w budownictwie.

Odnosząc się do zagadnienia nielegalnej imigracji, należy przede wszystkim zwrócić uwagę na problem pozyskiwania danych na temat tego zjawiska. Jednym ze wskaźników pomocnych w oszacowaniu liczby nielegalnych imigrantów może być liczba wydanych decyzji o wydaleniu z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Liczba ta w latach 2006 i 2008 nie przekroczyła 5 tys., w 2007 r. dotyczyła mniej niż 3 tys. cudzoziemców, natomiast w 2009 r. niewiele ponad 2 tys. cudzoziemców otrzymało decyzje o wydaleniu.

Przedstawione wyżej dane i tendencje dotyczące sytuacji migracyjnej Polski są brane pod uwagę w pracach nad strategią migracyjną dla naszego kraju. Prace te zostały zainicjowane w lutym 2009 r., podczas posiedzenia Zespołu do Spraw Migracji¹. Podjęto wówczas decyzję o utworzeniu w ramach Zespołu grupy roboczej do spraw przygotowania *Strategii migracyjnej Polski*. W skład grupy weszli eksperci z instytucji reprezentowanych w pracach Zespołu do Spraw Migracji. Na przewodniczącego grupy wyznaczono przedstawiciela Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Zgodnie z ustaleniami zaakceptowanymi przez Zespół do Spraw Migracji grupa robocza miała przygotować dokument, którego celem będzie określenie priorytetów Polski w zakresie migracji oraz zapewnienie spójności działań podejmowanych wobec cudzoziemców przez różne instytucje państwowe. Przyjęto założenie, że *Strategia migracyjna Polski* będzie dokumentem syntetycznym, wskazującym na kierunki działania państwa w obszarze migracji. Dokument ten będzie ponadto stanowić praktyczny zbiór wytycznych dla administracji, pozwalający na ukierunkowanie i sprawne podejmowanie decyzji m.in. w zakresie

---

¹ Zespół do Spraw Migracji został powołany na mocy Zarządzenia nr 12 Prezesa Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2007 r. jako organ pomocniczy Prezesa Rady Ministrów. Przewodniczącym Zespołu jest Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji, a zastępcami przewodniczącego – sekretarz lub podsekretarz stanu w MSWiA oraz w Ministerstwie Pracy i Polityki Społecznej. Członkami Zespołu są – w randze sekretarza lub podsekretarza stanu – przedstawiciele wyznaczeni przez: Szefa Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, ministra właściwego do spraw finansów publicznych, ministra właściwego do spraw gospodarki, ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, ministra właściwego do spraw nauki i do spraw szkolnictwa wyższego, ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania, ministra właściwego do spraw pracy, ministra właściwego do spraw rozwoju regionalnego, ministra właściwego do spraw wewnętrznych, ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego, ministra właściwego do spraw zagranicznych, ministra właściwego do spraw zdrowia, a ponadto Prezes Głównego Urzędu Statystycznego lub jego zastępca, Szef Urzędu do Spraw Cudzoziemców lub jego zastępca, Komendant Główny Policji lub jego zastępca, Komendant Główny Straży Granicznej lub jego zastępca, Szef Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego lub jego zastępca.

legislacji, praktyki administracyjnej, planowania finansowego oraz na usprawnienie koordynacji działań różnych resortów w zakresie migracji. Zakłada się, że grupa przedstawi ostateczną wersję dokumentu w trzecim kwartale 2010 roku.

Prace nad *Strategią migracyjną Polski* są prowadzone na poziomie grupy roboczej oraz Zespołu do Spraw Migracji. Sposób procedowania w ramach grupy roboczej obejmuje cykliczne spotkania ekspertów (dotychczas odbyło się 12 posiedzeń), podczas których prowadzona jest dyskusja tematyczna na podstawie przygotowanych wcześniej materiałów. Możliwe jest także korzystanie z pomocy ekspertów zewnętrznych. Po każdym spotkaniu sporządzany jest protokół zawierający najważniejsze ustalenia, który wymaga akceptacji wszystkich członków grupy. Informacje na temat pracy grupy są prezentowane podczas posiedzeń Zespołu do Spraw Migracji.

W pracach nad *Strategią* Zespół do Spraw Migracji pełni ponadto funkcję rozstrzygającą w przypadku pojawienia się kwestii spornych (jak dotąd nie miały one miejsca). Po zapoznaniu się z ostatecznymi rezultatami prac grupy, Zespół podejmie uchwałę o przyjęciu dokumentu i przekazaniu Prezesowi Rady Ministrów, z ewentualnymi dodatkowymi rekomendacjami, albo o skierowaniu do grupy w celu uzupełnienia o dodatkowe elementy.

Planowana struktura *Strategii migracyjnej Polski* przewiduje, że dokument będzie zawierał opis stanu wyjściowego, tzn. sytuacji faktycznej, prawnej oraz instytucjonalnej w zakresie migracji, określenie założeń polityki migracyjnej państwa, wskazanie działań długo- i krótkoterminowych, a także będzie odnosił się do kwestii monitoringu realizacji polityki migracyjnej. Założenia polityki migracyjnej zostaną zaprezentowane z uwzględnieniem następujących obszarów: migracje legalne, integracja, obywatelstwo, przeciwdziałanie nielegalnej imigracji, ochrona międzynarodowa, emigracja, związki pomiędzy migracją a innymi politykami, współpraca międzynarodowa, funkcjonowanie systemu prawnego i instytucjonalnego, koszty proponowanych rozwiązań oraz konsultacje i współpraca przy określaniu i realizowaniu polityki.

Dotychczas odbyło się 12 posiedzeń grupy roboczej do spraw przygotowania strategii migracyjnej Polski. W trakcie spotkań oraz w toku konsultacji pisemnych członkowie grupy podjęli ustalenia, które Państwu zaprezentuję.

W zakresie **legalnej migracji** zastanawiano się nad zasadami pobytu określonych kategorii imigrantów. Zgodzono się, że – niezależnie od zachowania regulacji o charakterze ogólnym – niektóre grupy cudzoziemców powinny podlegać szczególnemu traktowaniu. Do grup tych należy zaliczyć: obywateli państw członkowskich UE, członków ich rodzin, innych cudzoziemców korzystających z zasady swobodnego przepływu osób (z uwagi na wymogi prawa wspólnotowego), osoby pochodzenia polskiego, członków rodzin obywateli polskich oraz cudzoziemców osiadłych w Polsce, małoletnich, w szczególności małoletnich bez opieki, studentów, naukowców, absolwentów polskich uczelni, cudzoziemców prowadzących działalność gospodarczą, imigrantów zarobkowych o potrzebnych kwalifikacjach, cudzoziemców znających język polski (czynnik integracyjny), osoby objęte ochroną na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, przypadki humanitarne, ofiary handlu ludźmi współpracujące z właściwymi organami oraz inne kategorie, które mogą być wyodrębnione na podstawie porozumień międzynarodowych, partnerstw mobilnych itp.

Rozważając zasady przyjmowania imigrantów do Polski członkowie grupy dyskutowali także o możliwości wprowadzenia systemu punktowego, znanego w politykach imigracyjnych wielu państw. Dyskusja wskazała jednak, że wprowadzenie takiego rozwiązania w chwili obecnej nie miałoby racjonalnego uzasadnienia, ponieważ system ten z reguły ma zastosowanie w krajach typowo imigracyjnych, doświadczających nadmiernego napływu imigrantów, do których Polska nie należy. Z uwagi na liczne dyskusje w ramach różnych środowisk dot. możliwości wprowadzenia systemu punktowego w Polsce, w *Strategii* powinno znaleźć się odniesienie do braku rekomendowania obecnie takiego systemu z przedstawieniem argumentów „za” i „przeciw”.

Jedną z najważniejszych kategorii cudzoziemców napływających do Polski są imigranci ekonomiczni. Odnosząc się do polityki w zakresie **migracji zarobkowych**, grupa robocza zwróciła uwagę na potrzebę uwzględnienia w działaniach prowadzonych w tym zakresie zasady konkurencyjności oraz priorytetu rynku pracy i związanych z tym potrzeb, w tym zwłaszcza ustanowienia mechanizmu systematycznego monitoringu popytu i podaży na rynku pracy. Zgodzono się, że przyjmowanie imigrantów zarobkowych powinno odbywać się na zasadzie komplementarności w stosunku do zasobów krajowego rynku pracy. Członkowie grupy opowiedzieli się za utrzymaniem zasady reglamentacji dostępu cudzoziemców do rynku pracy z uwzględnieniem zwolnień przedmiotowych i podmiotowych, odpowiednio dostosowanych do potrzeb rynku pracy. Grupa zgodziła się co do tego, że w pierwszej kolejności należy dopuścić do

rynku pracy cudzoziemców posiadających tytuł pobytowy i rokujących nadzieję na przeniesienie tzw. centrum życiowego do Polski, postulując jednocześnie uproszczenie przepisów prawnych w tym zakresie.

Potwierdzono także potrzebę zachowania preferencji geograficznych w dostępie do rynku pracy, wyrażonych w uchwale nr 2 Zespołu do Spraw Migracji z 15 października 2007 roku (kraje wschodniego sąsiedztwa, Bałkany Zachodnie, w dalszej kolejności kraje kaukaskie). Odnosząc się do ostatniej rekomendacji, chciałabym zaznaczyć, że nie oznacza ona zamknięcia rynku pracy dla cudzoziemców pochodzących z innych regionów. Zostanie bowiem utrzymany ogólny system zezwoleń na pracę oraz zwolnień w określonych przypadkach. Preferencje geograficzne wskazują natomiast państwa, wobec obywateli których w przyszłości – w zależności od rozwoju sytuacji ekonomicznej – warto byłoby rozważyć uproszczenia w dostępie do polskiego rynku pracy.

Jak już wspominałam, istotną grupą, do której powinny zostać skierowane działania w ramach polityki migracyjnej są także studenci. W przypadku migracji **studentów** grupa zgodziła się z ogólną potrzebą promowania szkolnictwa wyższego wśród potencjalnych studentów zagranicznych. Zauważono potrzebę ustalenia jednolitych wytycznych dla konsulów w zakresie wydawania wiz dla kandydatów na studia w Polsce, a także usprawnienia procedur wylaniania najlepszych kandydatów, z zastrzeżeniem, że system rekrutacji cudzoziemców kandydatów na studia w Polsce powinien uwzględniać wymogi wizowe oraz bezpieczeństwo państwa. Wśród rekomendacji grupy znalazła się także propozycja utworzenia wyodrębnionej jednostki zajmującej się kompleksowo sprawami studiowania w Polsce przez cudzoziemców (promowanie szkół wyższych, informacja o warunkach studiowania itp.). Postulowano także określenie zasad i narzędzi monitorowania procesu odbywania studiów w Polsce przez cudzoziemców.

Kolejnym istotnym obszarem zainteresowania *Strategii migracyjnej Polski* jest integracja cudzoziemców. Na dzień dzisiejszy działania integracyjne są prowadzone wyłącznie w odniesieniu do cudzoziemców, którym nadano status uchodźcy lub objęto ochroną uzupełniającą. Pewne działania są też podejmowane wobec osób ubiegających się o objęcie ochroną międzynarodową. Brak jest natomiast programów skierowanych do innych kategorii imigrantów. Członkowie grupy zgodzili się, że przede wszystkim należy zapewnić monitoring skuteczności działań podejmowanych w ramach integracji, ponieważ na dzień dzisiejszy brak jest takiego narzędzia. Przyjęto, że należy utrzymać system dotychczasowy w przypadku grup wymagających szczególnej troski (uchodźcy, osoby objęte ochroną), jednocześnie należy zaprojektować kompleksowe rozwiązania w odniesieniu do integracji cudzoziemców poza systemem ochrony międzynarodowej, również z uwzględnieniem możliwości uzyskania obywatelstwa polskiego. Grupa zaproponowała rozwiązanie, aby udział w programach integracyjnych miał charakter dobrowolny, z tym że powinno się wprowadzić system „bodźców” zachęcających do uczestnictwa w programie, np. osiągnięcie pewnego poziomu integracji (np. znajomości języka polskiego) mogłoby prowadzić do uproszczonego trybu uzyskania tytułu pobytowego o większych uprawnieniach. Zgodzono się, co do tego, że integracja powinna doprowadzić do możliwości samodzielnego funkcjonowania cudzoziemca w Polsce, nie może być postrzegana tylko przez pryzmat pomocy społecznej, natomiast dla procesu skutecznej integracji kluczowa jest znajomość języka polskiego. Członkowie grupy zwrócili uwagę, że szczególny nacisk powinien zostać położony na edukację dzieci imigrantów, a funkcjonująca w systemie oświaty instytucja asystenta dla takich dzieci oraz ich nauczycieli powinna być poddana monitoringowi i – w przypadku pozytywnej oceny – przeniesiona na inne działania z udziałem cudzoziemców. Zarekomendowano podejście, aby integracja była prowadzona na poziomie lokalnym z wykorzystaniem środków pochodzących ze szczebla centralnego, z zastrzeżeniem konieczności zaplanowania i monitorowania działań na poziomie centralnym. Uznano, że istotne jest zapewnienie finansowania polityki integracyjnej przez państwo, z komplementarnym wykorzystaniem środków wspólnotowych, w szczególności z Europejskiego Funduszu na rzecz Integracji Obywateli Państw Trzecich. Mając na uwadze, iż integracja jest procesem dwustronnym, obejmującym zarówno imigrantów, jak i społeczeństwo państwa przyjmującego, grupa zwróciła także uwagę na potrzebę popularyzowania działań przybliżających społeczeństwu polskiemu problematykę i specyfikę imigrantów.

W części dotyczącej **obywatelstwa polskiego** grupa zarekomendowała wprowadzenie ułatwień w dostępie do uzyskania obywatelstwa polskiego dla cudzoziemców pochodzenia polskiego, opowiadając się jednocześnie za preferencjami i ułatwieniami w zakresie dostępu do rynku pracy oraz przyznawania tytułów pobytowych dla tej grupy osób. Zaznaczono także możliwość ustanowienia preferencyjnych ścieżek w zakresie nabywania obywatelstwa dla określonych kategorii cudzoziemców (m. in. małżonków osób polskiego pochodzenia oraz osób znających język polski).

Kolejny ważny segment *Strategii migracyjnej* odnosi się do **przeciwdziałania nielegalnej imigracji**. Analizując tę kwestię, członkowie grupy uznali, że obecne przepisy dotyczące możliwości przeciwdziałania nadużyciom w postępowaniach związanych z legalizacją pobytu są wystarczające. Częstym problemem jest natomiast ich skuteczna egzekucja i należy podjąć działania zmierzające do poprawy tego stanu rzeczy. W ocenie grupy należy także wzmocnić system konsultacji wizowych oraz włączyć do tego procesu również procedury związane z udzielaniem wiz krajowych, a także wykorzystywać możliwości elektronicznego obiegu wniosków, co pozwoli na przyspieszenie procesu. Zdaniem członków grupy, należy usprawnić procedury kontroli prowadzonej w trakcie postępowania administracyjnego dotyczącego legalizacji (wywiady środowiskowe, zapewnienie skuteczności działań kontrolnych). Grupa zastanawiała się także nad możliwością przeprowadzenia abolicji dla cudzoziemców przebywających w Polsce nielegalnie, w tym nad określeniem kryteriów, od spełnienia których byłoby uzależnione zalegalizowanie pobytu w tym trybie. Zwrócono także uwagę na znaczenie dobrowolnych powrotów. Zaznaczono, że w polityce powrotowej istotną rolę powinien pełnić bilans kosztów i efektów w ramach optymalizacji procesu podejmowania tych decyzji. Uznano, że wspomagane finansowo dobrowolne powroty są trwalsze, taniej i skuteczniej rozwiązują problem powrotu imigrantów do krajów pochodzenia.

Odrębny rozdział *Strategii* będzie poświęcony problematyce ochrony międzynarodowej. Przy określaniu zaleceń w tym zakresie zasięgnięto opinii ekspertów spoza grupy – przedstawicieli Rady do Spraw Uchodźców, warszawskiego Biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców oraz warszawskiego Biura Międzynarodowej Organizacji do Spraw Migracji. Podczas spotkania uzgodniono, że wskazane jest rozróżnienie przesłanek udzielania zgody na pobyt tolerowany dotyczących ochrony międzynarodowej od okoliczności uzasadniających przyznanie ochrony „humanitarnej” (względny o charakterze rodzinnym, zdrowotnym itp.). Zarekomendowano także wprowadzenie podstawy do działań preintegracyjnych – np. jako zadanie państwowe, które mogłoby być zlecane do realizacji organizacjom pozarządowym. Działania preintegracyjne mogłyby obejmować m. in. naukę języka polskiego, wartości społecznych, obyczajowych etc. W ocenie grupy wskazane jest dążenie do wprowadzenia systemu mniejszych ośrodków recepcyjnych dla cudzoziemców ubiegających się o objęcie ochroną, zlokalizowanych w większych miejscowościach, dogodniejszych infrastrukturalnie. Postulowano także rozważenie możliwości wprowadzenia instytucji mentora/asystenta dla osób objętych programami integracji. Zgodzono się także co do możliwości przystąpienia przez Polskę w przyszłości do programu przesiedleń uchodźców z krajów trzecich.

Strategia migracyjna Polski będzie także zwracała uwagę na wielopłaszczyznowe związki pomiędzy migracją a innymi politykami, wśród których należy wymienić: politykę ludnościową, z uwzględnieniem procesów demograficznych, w tym starzenia się społeczeństwa, politykę rynku pracy, politykę integracji cudzoziemców, edukacji, politykę zagraniczną oraz bezpieczeństwo wewnętrzne i porządek publiczny. Intencją autorów dokumentu jest podkreślenie wpływu działań podejmowanych w ramach ww. polityk na sytuację imigrantów, co powoduje, że w odbiorze społecznym mogą być postrzegane, jako realizacja określonej polityki migracyjnej państwa. Ważne jest zatem, aby tego rodzaju działania były prowadzone spójnie z założeniami przyjętymi w *Strategii*, a twórcy rozwiązań proponowanych w ww. obszarach uwzględniali ich potencjalne znaczenie dla imigrantów.

Kolejnym tematem, do którego będzie się odnosić *Strategia migracyjna Polski*, jest kwestia **międzynarodowych uwarunkowań polityki migracyjnej**, ze szczególnym uwzględnieniem zobowiązań wynikających z członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Należy zauważyć, że dorobek prawny Unii Europejskiej w coraz większym stopniu wpływa na kształt przepisów krajowych w obszarze migracji (harmonizacja procedur i praktyk poprzez nowelizację przepisów regulujących tę problematykę, inicjatywy i instrumenty finansowe przygotowywane przez Komisję Europejską). Polityka Unii Europejskiej w zakresie imigracji i azylu jest przedmiotem postanowień zarówno Traktatu Amsterdamskiego (z 1997 r.) jak i Traktatu Lizbońskiego przyjętego w 2007 r., który koncentruje się m.in. na pogłębianiu działań służących wprowadzeniu zintegrowanego zarządzania granicami zewnętrznymi, prowadzeniu wspólnej polityki azylowej oraz dążeniu do rozwijania wspólnej polityki migracyjnej (z wyłączeniem możliwości określania na poziomie UE kwot imigrantów zarobkowych). Polityka migracyjna znajduje swoje odzwierciedlenie w założeniach kluczowych programów wspólnotowych, tj.: Programu z Tampere (1999 r.), Programu Haskiego (2004 r.), Europejskiego Paktu o Imigracji i Azylu (2008 r.) oraz Programu Sztokholmskiego (2009 r.). Jednym z priorytetów polskiej polityki europejskiej są działania w obszarze Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, a w szczególności w ramach Partnerstwa Wschodniego.

Niewątpliwie jednym z najważniejszych wyzwań w najbliższym czasie w ramach członkostwa w UE jest objęcie przez Polskę przewodnictwa w Radzie UE w II połowie 2011 roku. W agendzie polskiej przy-

dencji w obszarze problematyki migracji znajdują się m.in. następujące priorytety: ochrona i zarządzanie granicami, ustanowienie instytucjonalnych mechanizmów współpracy z krajami Partnerstwa Wschodniego w zakresie promowania mobilności i swobody przepływu osób oraz przeciwdziałanie zagrożeniom bezpieczeństwa wewnętrznego UE w obszarze migracji, tj.: nielegalnej migracji i handlowi ludźmi. Ważnym tematem będzie także rozwinięcie działań realizujących Globalne Podejście do Migracji w wymiarze wschodnim.

W odniesieniu do pozostałych aspektów współpracy międzynarodowej w zakresie migracji, należy zwrócić uwagę, iż transgraniczny, wieloaspektowy charakter migracji zakłada konieczność prowadzenia aktywnej współpracy międzynarodowej zarówno w wymiarze dwustronnym, jak i wielostronnym. Dyskusja przeprowadzona w ramach grupy roboczej wskazuje, że polityka i działania prowadzone w tym zakresie powinny promować interesy Polski. Podejmowane działania mogłyby polegać m.in. na dążeniu do rozszerzenia współpracy transgranicznej oraz ruchu osobowego w stosunku do naszych wschodnich partnerów, rozszerzenia obszarów objętych małym ruchem granicznym, wprowadzenia ułatwień w zakresie wjazdu i pobytu na terytorium Polski dla obywateli krajów trzecich, posiadających polskie pochodzenie, realizowaniu działań mających na celu dalsze uszczelnienie zewnętrznej granicy UE na odcinku wschodnim oraz zwalczania zjawiska nielegalnej migracji, zintensyfikowania migracji zarobkowych obywateli państw sąsiadujących z Polską na wschodzie, między innymi poprzez ich ściślejsze powiązania gospodarcze z UE, harmonizacji i ujednolicenia praktyk w zakresie kontroli na granicach zewnętrznych UE oraz stosowania jednakowych wymogów i procedur w odniesieniu do wiz krótkoterminowych, a ponadto zwiększenia wpływu polskich ekspertów na kształt stanowionego przez UE prawa oraz udziału Polaków w obszarze stanowisk w instytucjach europejskich.

Jeden z rozdziałów *Strategii* będzie dotyczył funkcjonowania systemu prawnego i instytucjonalnego. Obecnie zwraca uwagę rozproszenie kompetencji instytucji państwowych w obszarze imigracji oraz skomplikowane przepisy prawne. Zgodnie z rekomendacjami członków grupy istnieje potrzeba uproszczenia obowiązujących przepisów oraz odformalizowania niektórych procedur, szczególnie dla cudzoziemców przebywających już w Polsce, którzy nie naruszają prawa polskiego, nie stanowią zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego, a ich pobyt nie wiąże się z obciążeniami dla systemu pomocy społecznej. Ponadto wskazane byłoby wprowadzenie lepszej korelacji pomiędzy przepisami ustaw regulujących zasady wjazdu, pobytu i wyjazdu cudzoziemców oraz procedury udzielania im ochrony międzynarodowej z ustawami z obszaru szkolnictwa, ubezpieczenia zdrowotnego, pracy, prowadzenia działalności gospodarczej itp. w celu przejrzystego określenia uprawnień poszczególnych kategorii cudzoziemców oraz zadań realizowanych przez właściwe instytucje. W ocenie członków grupy obecnie realizowane zadania wymagają scalenia w nową strukturę – wyspecjalizowanego organu administracji rządowej zajmującego się szeroko rozumianą problematyką migracyjną. Uznano, że nowy urząd powinien realizować zadania znajdujące się obecnie w zakresie właściwości Szefa Urzędu do Spraw Cudzoziemców, Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji (z zakresu postępowań dotyczących obywatelstwa i repatriacji), wojewody (sprawy realizowane z zakresu pobytu cudzoziemców, obywatelstwa i repatriacji) oraz Ministra Pracy i Polityki Społecznej (dopuszczenie do rynku pracy oraz współudział w tworzeniu i realizowaniu polityki integracji cudzoziemców – aczkolwiek kwestia ta wymaga jeszcze dodatkowych uzgodnień). Grupa zarekomendowała także rozważenie utworzenia przy nowym urzędzie rady konsultacyjnej, składającej się z przedstawicieli organizacji społecznych i ośrodków naukowo-badawczych prowadzących działalność w obszarze migracji. Innym zadaniem nowej struktury byłby monitoring sytuacji cudzoziemców, w stosunku do których urząd prowadziłby postępowania oraz prowadzenie kampanii informacyjnych ukierunkowanych na promocję otwartości i tolerancji społecznej w stosunku do migrantów i cudzoziemców.

W trakcie prac nad kierunkami polityki migracyjnej Polski eksperci uczestniczący w pracach grupy zwracali wielokrotnie uwagę na brak **systemu monitoringu** przepływów migracyjnych, co znacząco utrudnia planowanie rozwiązań odnoszących się do cudzoziemców. W ocenie członków grupy skuteczny monitoring powinien polegać na systemowym powiązaniu istniejących w poszczególnych instytucjach baz danych i rejestrów, tak aby stanowiły one spójny system generowania statystyk, powiązanych ze sobą funkcjonalnie (do referencyjnych rejestrów, które obejmują znaczną populację imigrantów należą: rejestr PESEL, rejestry ZUS, rejestr NFZ, rejestry podatkowe oraz system POBYT – nadal trwa dyskusja, czy w zakresie monitoringu rynku pracy wiodącym rejestrem nie powinien być rejestr ZUS). Zgodzono się, że monitorowaniu powinna również podlegać realizacja *Strategii migracyjnej Polski*, czym mogłaby się zająć np. specjalna grupa robocza powołana w ramach międzyresortowego Zespołu do Spraw Migracji.

Strategia będzie się także odnosić do kwestii **konsultacji** i współpracy przy określaniu i realizacji polityki migracyjnej. Zasadne jest, aby projekt *Strategii* został skonsultowany z partnerami społecznymi zaj-

mającymi się problematyką migracji, tj. organizacjami pozarządowymi, organizacjami migrantów, ośrodkami naukowo-badawczymi, stowarzyszeniami pracodawców i pracowników, branżowymi organizacjami gospodarczymi, a wyniki tych konsultacji zostaną przedstawione międzyresortowemu Zespołowi do Spraw Migracji.

Część zagadnień objętych *Strategią* wymaga jeszcze dodatkowych uzgodnień. Należą do nich: reemigracja, koszty proponowanych rozwiązań oraz określenie działań długo- i krótkoterminowych. W przypadku reemigracji grupa oczekuje na skonsolidowany materiał dotyczący tej problematyki przygotowany przez doradców strategicznych Prezesa Rady Ministrów. Koszty rozwiązań zostaną przedyskutowane po zaakceptowaniu projektu *Strategii*, co pozwoli na całościową ocenę wydatków, wynikających z proponowanych rozwiązań. Dotychczasowe uzgodnienia w niektórych obszarach, np. w zakresie zmian instytucjonalnych, zakładają zróżnicowany czas ich realizacji, jednakże kompleksowa dyskusja w tym obszarze odbędzie się po zaakceptowaniu projektu *Strategii*, ponieważ określenie działań długo i krótkoterminowych ma ścisły związek z określeniem kosztów proponowanych rozwiązań.

Na zakończenie warto zwrócić uwagę na znaczenie postulatów Rządowej Rady Ludnościowej dla *Strategii migracyjnej Polski*. Postulaty Rządowej Rady Ludnościowej dotyczące opracowania założeń polityki migracyjnej państwa zostały sformułowane w deklaracji *Polska a Europa, procesy demograficzne u progu XXI wieku* przyjętej przez uczestników I Kongresu Demograficznego oraz w corocznych raportach RRL „Sytuacja demograficzna Polski” publikowanych w ciągu minionych kilku lat. Projekt *Strategii migracyjnej Polski* w dużej mierze odzwierciedla rekomendacje Rządowej Rady Ludnościowej. W szczególności uwzględniono zalecenia, iż polityka migracyjna Polski powinna stać się trwałym elementem strategii rozwoju Polski, obejmować zagadnienia emigracji (w tym migracji zarobkowych Polaków), uwzględniać wewnętrzne czynniki demograficzne, czynniki społeczne i kulturowe, a także uwzględniać i uzupełniać politykę migracyjną Unii Europejskiej oraz jej dorobek prawny.

Tytułem podsumowania chciałabym podzielić się z państwem kilkoma spostrzeżeniami z dotychczasowych prac nad przygotowaniem *Strategii*. Po pierwsze, z uwagi na wielowymiarowy charakter zjawisk migracyjnych prace nad przygotowaniem dokumentu strategicznego wymagają współpracy wielu zainteresowanych podmiotów. Po drugie, należy uznać, że przyjęta formuła grupy roboczej Zespołu do Spraw Migracji, w pracach której uczestniczą przedstawiciele kilkunastu instytucji państwowych, okazała się optymalnym rozwiązaniem. Prace prowadzone w ramach grupy pokazały, że kluczowym problemem w przygotowaniu założeń polityki migracyjnej jest brak skutecznego monitoringu skutków rozwiązań prawnych oraz działań podejmowanych w odniesieniu do cudzoziemców. Wreszcie chciałabym zaznaczyć, że aczkolwiek prace nad *Strategią migracyjną Polski* znajdują się na zaawansowanym etapie konsultacji eksperckich, na dzień dzisiejszy nie można jeszcze określać ww. dokumentu mianem strategii rządowej.

Dziękuję za uwagę, zachęcam Państwa do zadawania pytań.

UZUPEŁNIENIE:

Wystąpienie na temat *Strategii migracyjnej Polski* zostało przedstawione w trakcie posiedzenia Rządowej Rady Ludnościowej w dniu 19 maja 2010 r. i obrazowało stan prac nad dokumentem na ten dzień. W wyniku dalszych uzgodnień prowadzonych na poziomie eksperckim nastąpiły zmiany w treści dokumentu w porównaniu z materiałem stanowiącym podstawę prezentacji. Uzupełnione zostały rozdziały dotyczące emigracji z Polski oraz spraw związanych z obywatelstwem i repatriacją. Zmianie uległa także nazwa dokumentu, co było związane z przyjęciem przez Radę Ministrów w dniu 24 listopada 2009 r. „Planu uporządkowania strategii rozwoju”, zakładającego ograniczenie liczby obowiązujących i opracowywanych dokumentów o charakterze strategicznym, które przyjmowane są przez Radę Ministrów, do dziewięciu kierunkowych strategii oraz ich systemowego uporządkowania. Plan ten nie przewiduje, aby problematyka migracji stanowiła obszar odrębnej strategii rozwojowej, co oznacza, że jej częstokrotne elementy znajdują się w innych określonych w tym dokumencie strategiach. Z tych względów podjęto decyzję o zmianie tytułu dokumentu podsumowującego wyniki prac grupy roboczej na: *Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania*.

W sierpniu br. dokument został przekazany do zaopiniowania członkom Zespołu do Spraw Migracji. Najprawdopodobniej na początku października br. Zespół powinien zdecydować o przekazaniu materiału do szerokich konsultacji społecznych. Po analizie zebranych opinii Zespół podejmie uchwałę o przedstawieniu Radzie Ministrów końcowej wersji dokumentu.

III. SPRAWOZDANIE Z POSIEDZENIA PLENARNEGO RZĄDOWEJ RADY LUDNOŚCIOWEJ W DNIU 19 MAJA 2010 R.

Protokół z posiedzenia plenarnego Rządowej Rady Ludnościowej z dnia 19 maja 2010 r.

Posiedzenie prowadził przewodniczący RRL prof. dr hab. Zbigniew Strzelecki. Uczestniczyli w nim członkowie Rady oraz zaproszeni goście – 33 osoby (lista obecności w załączeniu).

Przyjęto następujący porządek obrad:

1. Dorobek Grupy Roboczej do spraw Strategii Migracyjnej Polski – Podsekretarz Stanu w MSWiA Piotr Stachańczyk.
2. Projekt raportu 2009–2010 „Sytuacja demograficzna Polski” – dr hab. prof. SGH Zbigniew Strzelecki.
3. Informacje o konferencjach międzynarodowych:
  - 43 Sesja Komisji Ludności i Rozwoju ONZ, 12–16 kwietnia 2010 r. Nowy Jork.
4. Sprawy różne:
  - Projekt planu pracy RRL i sekretariatu RRL w 2010 r.
  - Sprawozdanie z działalności RRL za 2009 rok.
  - Protokół z posiedzenia RRL w dniu 17.12.2009.

Przebieg posiedzenia

Otwierając posiedzenie, przewodniczący RRL prof. dr hab. *Zbigniew Strzelecki* powitał zebranych, zwracając uwagę na treść porządku obrad poświęconą omówieniu problematyki dorobku grupy roboczej do spraw strategii migracyjnej Polski oraz zagadnieniom statutowym RRL. Poinformował o zmianie przedstawiciela Ministra Zdrowia: członkiem Rady z ramienia MZ wyznaczono *Marcina Kędzierskiego* – zastępcę Dyrektora Departamentu Organizacji Ochrony Zdrowia.

Ad. 1 porządku obrad

Wprowadzenia dokonał prof. dr hab. *Zbigniew Strzelecki* informując, iż problematykę dzisiejszego posiedzenia dotyczącą dorobku Grupy Roboczej do spraw Strategii Migracyjnej Polski przedstawi Pani *Monika Prus*, Dyrektor Departamentu Polityki Migracyjnej MSWiA, która kieruje także pracami tego zespołu. Przypomniwał, iż zagadnienie migracji wiąże się integralnie z opublikowanym *Raportem 2004* RRL, przedłożonym i przyjętym przez Rząd i zawierającym „Założenia polityki ludnościowej w Polsce”. W „Założeniach...” cel ogólny IV obejmuje „Określenie kierunków i zasad polityki migracyjnej państwa polskiego w dobie integracji europejskiej”, pozytywnie przyjętych przez resort spraw wewnętrznych. Rada uznała, iż w nawiązaniu do diagnozy należy wypracować i przyjąć polską doktrynę migracyjną stanowiącą podstawy kształtowania polityki migracyjnej – emigracyjnej i imigracyjnej oraz opracować

i wdrożyć środki określające metody, zasady i cele polityki migracyjnej państwa w sferze społeczno-gospodarczej.

Profesor Z. Strzelecki przypomniał, że ta część założeń polityki ludnościowej była opracowana przez zespół pod kierownictwem prof. Antoniego Rajkiewicza, a na dzisiejszym posiedzeniu spróbujemy podyktować nad etapem realizacji przyjętego kierunku działań przyjętych przez RRL.

Dyrektor Departamentu Polityki Migracyjnej MSWiA *Monika Prus* podziękowała za zaproszenie skierowane do MSWiA oraz przeprosiła za nieobecność Ministra Piotra Stachańczyka, któremu ważne obowiązki służbowe uniemożliwiły udział w posiedzeniu. Przedstawiając stan prac nad strategią migracyjną Polski, podkreśliła, iż całość prezentowanych informacji znajduje się obecnie na etapie konsultacji eksperckich. Na dzień dzisiejszy nie można więc powiedzieć, że jest to strategia rządowa. Przedstawiając stan prac nad strategią migracyjną Polski, swoją prezentację podzieliła na dwie części: w pierwszej przybliżyła ogólny zarys sytuacji migracyjnej Polski, a w drugiej odniosła się do dokumentu strategicznego, do dotychczasowych założeń i ustaleń, jakie grupa robocza podczas prac zespołu stara się osiągnąć. Podkreśliła, że przy tworzeniu modelu polityki migracyjnej bardzo ważne jest przyjęcie zarówno warunków brzegowych, jak i stanu faktycznego. Zwróciła uwagę, iż zajmujemy się strategią dotyczącą napływu imigrantów z krajów trzecich, co jest istotne z uwagi na nasze członkostwo w UE, gdzie kwestie związane z przemieszczaniem się obywateli państw członkowskich oraz członków ich rodzin podlegają odmiennemu reżimowi. Jako kraj niewiele możemy postanowić w zakresie zasad przyjmowania osób z tego obszaru. Prezentując sytuację migracyjną Polski, tj. głównych kierunków napływu imigrantów do naszego kraju, skupiła się na liczbie cudzoziemców (z wyłączeniem obywateli UE) przebywających w Polsce na podstawie ważnych kart pobytu. Wskazała, iż wśród imigrantów dominują obywatele wschodnich państw sąsiadujących (53%), tzn. obywatele Ukrainy, Rosji, Białorusi i Armenii. Następnie omówiła szczegółowo zagadnienia dotyczące:

- zezwoleń pobytowych;
- udzielania ochrony;
- migracji zarobkowej, podkreślając, że wśród najliczniej reprezentowanych obywateli państw trzecich, którzy otrzymali zezwolenia na pracę, znaleźli się: obywatele Ukrainy, Chin oraz Wietnamu, a pod względem obywatelstwa cudzoziemców, którym polscy pracodawcy zamierzali powierzyć wykonywanie pracy, przeważali obywatele Ukrainy, Białorusi, Mołdowy i Rosji;
- migracji nielegalnej, zaznaczając, że wśród cudzoziemców najczęściej otrzymujących decyzje o wydaleniu z terytorium Rzeczypospolitej Polski znajdują się obywatele takich państw, jak: Ukraina, Mołdowa, Wietnam, Białoruś oraz Rosja.

M. Prus podkreśliła, że z założenia będzie to syntetyczny dokument, wskazujący na kierunki działania państwa w obszarze migracji, jak również praktyczny zbiór wytycznych dla administracji, pozwalający na ukierunkowanie i sprawne podejmowanie decyzji m. in. w zakresie legislacji, praktyki administracyjnej, planowania finansowego oraz na koordynację działań różnych resortów w zakresie migracji; będzie on dostępny w III kwartale 2010 roku. Następnie omówiła:

- genezę prowadzonych prac, w tym Zespołu do Spraw Migracji oraz grupy roboczej ds. przygotowania strategii migracyjnej Polski;
- założenia migracyjnej strategii Polski zawierające określenie priorytetów Polski w zakresie migracji i zapewnienie spójności działań podejmowanych wobec cudzoziemców;
- sposób procedowania na poziomie zarówno grupy roboczej, jak i Zespołu do spraw Migracji;
- planowaną strukturę: stanu wyjściowego, tzn. sytuację faktyczną, prawną, instytucjonalną oraz rozdziały w założeniach polityki migracyjnej państwa;
- działania długo i krótkoterminowe;
- monitoring realizacji polityki migracyjnej.

Przybliżając ustalenia w ramach poszczególnych części tworzonego dokumentu, M. Prus omówiła zasady pobytu w ramach legalnej migracji określonych kategorii imigrantów, w tym grupy imigrantów, którzy powinni zostać objęci szczególnymi uregulowaniami, m.in. osoby pochodzenia polskiego, obywatele państw członkowskich UE, członkowie ich rodzin, inni cudzoziemcy korzystający z zasady swobodnego przepływu osób, członkowie rodzin obywateli polskich oraz cudzoziemcy osiadli w Polsce, małoletni, studenci, naukowcy, absolwenci polskich uczelni, cudzoziemcy prowadzący działalność gospodarczą, imigranci zarobkowi o potrzebnych kwalifikacjach, cudzoziemcy znający język polski, osoby objęte ochroną na terytorium RP.

W ramach uzgodnień dotyczących kolejnej grupy w obrębie legalnej migracji – studentów przyjęto:

- promowanie polskiego szkolnictwa wyższego,
- utworzenie systemu rekrutacji cudzoziemców – kandydatów na studia z uwzględnieniem wymogów wizowych oraz bezpieczeństwa państwa,
- ustalenie jednolitych wytycznych dla konsulów dotyczących wydawania wiz dla kandydatów na studia w Polsce w celu usprawnienia procedur wyłaniania najlepszych kandydatów,
- utworzenie wyodrębnionej jednostki zajmującej się sprawami studiowania w Polsce,
- ustalenie zasad monitorowania procesu odbywania studiów przez cudzoziemców w Polsce.

Omawiając najistotniejszy element migracji – migrację zarobkową – M. Prus podkreśliła, iż w uzgodnieniach grupy roboczej przyjęto:

- uwzględnianie zasady konkurencyjności oraz priorytetu rynku pracy i związanych z tym potrzeb, w tym zwłaszcza ustanowienia mechanizmu systematycznego monitoringu popytu i podaży na rynku pracy,
- przyjmowanie imigrantów zarobkowych na zasadzie komplementarności w stosunku do zasobów krajowego rynku pracy,
- utrzymanie zasady reglamentacji dostępu cudzoziemców do rynku pracy z uwzględnieniem zwolnień przedmiotowych i podmiotowych, odpowiednio dostosowanych do potrzeb rynku pracy,
- dopuszczenie w pierwszej kolejności do rynku pracy cudzoziemców posiadających tytuł pobytowy, rokujących nadzieję na przeniesienie tzw. centrum życiowego do Polski oraz uproszczenie przepisów prawnych w tym zakresie,
- utrzymanie preferencji geograficznych, zgodnie z priorytetami określonymi w uchwale nr 2 Zespołu do spraw Migracji z 15 października 2007 r. (kraje wschodniego sąsiedztwa, Bałkany Zachodnie, w dalszej kolejności kraje kaukaskie).

W przypadku integracji w polskich uwarunkowaniach wskazała na potrzebę:

- ustanowienia monitoringu działań podejmowanych w ramach integracji,
- utrzymania dotychczasowego systemu w przypadku grup wymagających szczególnej troski (uchodźcy, osoby objęte ochroną),
- zaproponowania kompleksowych rozwiązań w odniesieniu do integracji cudzoziemców poza systemem ochrony międzynarodowej, również z uwzględnieniem możliwości uzyskania obywatelstwa polskiego, przy czym udział w programach integracyjnych powinien mieć charakter dobrowolny, ale należy wprowadzić system bodźców zachęcających do udziału w programie; osiągnięcie pewnego poziomu integracji (np. znajomości języka polskiego) powinno prowadzić do uproszczonego trybu uzyskania tytułu pobytowego wyższego stopnia,
- doprowadzenia do możliwości samodzielnego funkcjonowania cudzoziemca w Polsce (odejście od funkcji pomocy społecznej),
- znaczenia znajomości języka polskiego,
- położenia szczególnego nacisku na edukację dzieci – migrantów (funkcjonująca w systemie oświaty instytucja asystenta dla takich dzieci oraz ich nauczycieli powinna być poddana monitoringowi i – w przypadku pozytywnej oceny – przeniesienia na inne działania z udziałem cudzoziemców),
- zapewnienia finansowania polityki integracyjnej przez państwo z komplementarnym wykorzystaniem środków wspólnotowych, w szczególności z Europejskiego Funduszu na rzecz Integracji Obywateli Państw Trzecich,
- prowadzenia działań integracyjnych na poziomie lokalnym z wykorzystaniem środków pochodzących ze szczebla centralnego, z zastrzeżeniem konieczności zaplanowania i monitorowania działań na poziomie centralnym,
- popularyzowania działań przybliżających społeczeństwu polskiemu problematykę imigrantów.

W kwestii obywatelstwa uzgodniono:

- wprowadzenie preferencji i ułatwień dla cudzoziemców pochodzenia polskiego w zakresie dostępu do rynku pracy, przyznawania tytułów pobytowych oraz ułatwień w dostępie do uzyskania obywatelstwa polskiego,

- wprowadzenie preferencyjnych ścieżek w zakresie nabywania obywatelstwa dla określonych kategorii osób (m.in. małżonków osób polskiego pochodzenia oraz osób posiadających znajomość języka polskiego).

W kolejnym temacie dotyczącym przeciwdziałaniu nielegalnej imigracji uzgodnienia obejmują:

- utrzymanie obecnych przepisów dotyczących możliwości przeciwdziałania nadużyciom w postępowaniach związanych z legalizacją pobytu oraz ich skuteczne egzekwowanie,
- wzmocnienie systemu konsultacji wizowych oraz włączenie do tego procesu procedur związanych z udzielaniem wiz krajowych,
- usprawnienie kontroli prowadzonej w trakcie postępowania administracyjnego dotyczącego legalizacji pobytu (wywiady środowiskowe, zapewnienie skuteczności działań kontrolnych),
- rozważenie możliwości przeprowadzenia kolejnej abolicji,
- znaczenie dobrowolnych powrotów.

W kwestii ochrony międzynarodowej uzgodniono:

- rozróżnienie przesłanek udzielania pobytu tolerowanego: dotyczących ochrony międzynarodowej oraz ochrony „humanitarnej” (członkowie rodzin, prawo do życia w rodzinie, prywatności itp.),
- wprowadzenie podstawy do działań prointegracyjnych – np. jako zadanie państwowe, które mogłoby być zlecane do realizacji organizacjom pozarządowym (nauka języka polskiego, wartości społecznych, obyczajowych etc),
- dążenie do wprowadzenia systemu mniejszych ośrodków zlokalizowanych w większych, dogodniejszych infrastrukturalnie miejscowościach,
- rozważenie możliwości wprowadzenia instytucji mentora/asystenta dla osób objętych programami integracji,
- koncepcja przesiedleń.

Kolejnym tematem była prezentacja związków pomiędzy polityką migracji a innymi politykami, w tym zobrazowanie zagadnień dotyczących: polityki ludnościowej, polityki rynku pracy, integracji cudzoziemców, edukacji, polityki zagranicznej oraz bezpieczeństwa wewnętrznego i porządku publicznego.

Omawiając kolejny temat dotyczący współpracy w zakresie migracji w ramach Unii Europejskiej

M. Prus wskazała na:

- wpływ dorobku prawnego Unii Europejskiej na kształt przepisów krajowych w obszarze migracji (harmonizacja procedur i praktyk poprzez nowelizację przepisów regulujących tę problematykę, inicjatywy i instrumenty finansowe przygotowywane przez Komisję Europejską);
- umiejscowienie polityki w zakresie imigracji i azylu w Traktacie Amsterdamskim (1997 r.) oraz w Traktacie Lizbońskim (2007 r.):
  - wprowadzenie zintegrowanego zarządzania granicami zewnętrznymi,
  - wpisanie nowych pojęć w polityce azylowej i uchodźczej – prowadzenie wspólnej polityki wspólnych procedur i jednolitego statusu azylowego w dziedzinie ochrony międzynarodowej,
  - dążenie do rozwijania wspólnej polityki imigracyjnej (z wyłączeniem możliwości określania na poziomie UE kwot imigrantów zarobkowych);
- odzwierciedlenie polityki migracyjnej znajduje się w kluczowych programach wspólnotowych, tj.: Program z Tampere (1999 r.), Program Haski (2004 r.), Europejski Pakt o Imigracji i Azylu (2008 r.) oraz Program Sztokholmski (2009 r.);
- przewodnictwo Polski w Radzie UE w II połowie 2011 r. – proponowane priorytety w zakresie migracji:
  - ochrona granic i zarządzanie nimi – praktyczne aspekty współpracy (dążenie do ujednoczenia praktyk w zakresie kontroli na granicach zewnętrznych),
  - ustanowienie instytucjonalnych mechanizmów współpracy z krajami Partnerstwa Wschodniego w zakresie promowania mobilności, swobody przepływu osób, siły roboczej studentów oraz przeciwdziałanie zagrożeniom bezpieczeństwa wewnętrznego UE w obszarze migracji, tj. nielegalna migracja, handel ludźmi,

- rozwinięcie działań realizujących Globalne Podejście do Migracji w wymiarze wschodnim – Europa Wschodnia i Azja Centralna (planowana jest konferencja ministerialna poświęcona problematyce migracji legalnych, szczególnie migracji cyrkulacyjnych),
- działania na rzecz zorganizowania i rozwoju systemu obserwacji ruchów migracyjnych.

Omawiając następny temat, M. Prus wskazała na istotne elementy obejmujące współpracę międzynarodową, funkcjonowanie systemu prawnego i instytucjonalnego, monitoring polityki migracyjnej oraz konsultacje i współpracę przy określaniu i realizowaniu polityki.

W podsumowaniu Pani Dyrektor podkreśliła, iż z uwagi na wielowymiarowy charakter zjawisk migracyjnych prace nad przygotowaniem Strategii Migracyjnej Polski wymagają współpracy wielu zainteresowanych podmiotów. Przyjęta formuła Grupy Roboczej Zespołu do spraw Migracji, w pracach której uczestniczą przedstawiciele kilkunastu instytucji państwowych, okazała się optymalnym rozwiązaniem. Kluczowym problemem w przygotowaniu założeń polityki migracyjnej jest brak skutecznego monitoringu skutków rozwiązań prawnych oraz działań podejmowanych w odniesieniu do cudzoziemców. Prace nad Strategią Migracyjną Polski znajdują się na zaawansowanym etapie konsultacji eksperckich, na dzień dzisiejszy nie można jednak określać ich mianem strategii rządowej.

Prof. *Janusz Witkowski* podziękował Dyrektor M. Prus za obszerną i kompleksową prezentację. Podkreślił, że jest to pierwsza próba zbudowania w skali kraju rządowej strategii migracyjnej. Zachęcił obecnych do dyskusji.

Prof. *Irena E. Kotowska* zwróciła uwagę, że prezentowana strategia migracyjna dotyczy imigracji, a zagadnienia związane z emigracją są jedynie zasygnalizowane w części reemigracji. Zadała pytanie, jak podchodzić do napływu imigrantów z punktu widzenia rynku pracy, jeśli nie jest włączona nowa migracja zarobkowa, które to zagadnienia są pomijane. Poprosiła o stanowisko w tej sprawie oraz o informacje, czy będą dalsze prace dotyczące powiązania polityki migracyjnej z rynkiem pracy.

Prof. *Bożena Paradowska* zwróciła uwagę na braki w zapisach projektu dotyczących problemu emigracji. Stwierdziła iż te luki są zapisane w założeniach polityki ludnościowej z 2004 r. w części dotyczącej polityki migracyjnej państwa. Ponadto za słabo został zaakcentowany problem uczestnictwa przedstawicieli MSZ, jak również związku pomiędzy strategią polityki migracyjnej a polityką zagraniczną naszego rządu. Wątek ten należy podjąć, ponieważ skutki emigracji zagranicznej są istotne, mimo że kwestie emigracji przy swobodzie przepływu osób są trudne do sterowania. Poprosiła o uzupełnienie, czy w związku z imigracją zarobkową będą utrzymane preferencje geograficzne (przedstawiciele państw azjatyckich mocno się „osadzają” w Polsce) oraz czym zostały podyktowane priorytety odsuwające Azję.

Dr *Kazimierz Szczygielski* zapytał o horyzont czasowy zaprezentowanej strategii, jakie są tendencje do projekcji demograficznej oraz zwrócił uwagę na wątek migracji wewnątrz strefy Schengen. Spytał, czy sterowanie migracją zewnętrzną spoza krajów Unii jest komplementarne oraz czy wskazania rynku pracy i migracji są w wariacie sterowane i monitorowane

Prof. *Izidor Sobczak* poprosił o skomentowanie wykresu dotyczącego liczby cudzoziemców (z wyłączeniem obywateli UE) przebywających w Polsce na podstawie ważnych kart pobytu.

Prof. *Adam Kurzynowski* zwrócił uwagę, że Polska jako państwo UE musi posiadać politykę i przygotowaną strategię polityki migracyjnej. Podkreślił, iż w ramach UE stosowane przez państwa polityki powinny być zbieżne. Z tego punktu widzenia prezentowany dokument przedstawia sprawy, ale jednocześnie kwestie migracyjne powinny być rozpatrywane w kontekście z problematyką emigracyjną. Pozytywnie ocenił w projekcie dwie interesujące sprawy: 1) państwa ustalają reguły, 2) zwrócenie uwagi na poziom lokalny, zwłaszcza w odniesieniu do integracji europejskiej. Zgłosił szczegółowe uwagi dotyczące kwestii małżeństw binacjonalnych, dzieci urodzonych z tych związków oraz ich przepływy.

Dyrektor *Monika Prus* odpowiadając na zgłoszone uwagi, a szczególnie w kwestii emigracji, wyjaśniła, że ten temat jest zaplanowany do zamieszczenia w strategii, ale najpierw muszą być wyjaśnione i poznane uwarunkowania. Państwo polskie nie ma regulacji i szczególnych instrumentów do nakłaniania nowych emigrantów do powrotu do kraju. Grupa ds. Strategii Migracyjnej Polski poświęciła jedno spotkanie zagadnieniu emigracji i reemigracji, opierając się w dużej mierze na wynikach prac grupy roboczej pod auspicjami Michała Boniego i przy współudziale doradców strategicznych Prezesa Rady Ministrów. Poprosiła Macieja Duszczyka o wyjaśnienie kwestii emigracji.

Dr *Maciej Duszczyk* z Instytutu Polityki Społecznej, doradca grupy strategicznej zespołu Prezesa RM, wyjaśnił, iż według szacunków od 800 tys. do 1 mln Polaków wyjechało z kraju. Możemy jedynie po

obserwacji statystyk państw przyjmujących mówić o przemieszczaniu się naszych emigrantów, np. statystyki brytyjskie wykazują 880 tys., kanadyjskie 100 tys. Fala emigracyjna jest bardzo pokaźna i pozostaje w dużym zainteresowaniu rządu. Z punktu widzenia dorobku prac zespołu trudno stworzyć katalog uprawnień dla Polaków czasowo przebywających za granicą po 1 maja 2004 r., a dziś powracających. Obecnie koncentrujemy się na kwestii usuwania barier. Jedną z podstawowych barier jest abolicja podatkowa w dużej części wyjaśniona (obecnie Polacy nie powinni mieć problemów z rozliczaniem podatków). Inną kwestią jest nieznamość regulacji zabezpieczenia systemu społecznego (prawie 50% pytań dotyczy różnego rodzaju świadczeń społecznych, np. wsparcia matek samotnie wychowujące dzieci), które to bariery należy usuwać, by zachęcać do powrotu. Taki pakiet likwidowania barier zostanie dostarczony do strategii migracyjnej, ale wymaga on jeszcze dopracowania.

Prof. *Janusz Witkowski*, dziękując za uzupełnienie informacji, zaznaczył, jak niezwykle ważna jest problematyka reemigracji w kontekście polityki migracyjnej. Można nawet zasugerować, iż procesy reemigracyjne urosły do ważnych problemów z uwagi również na deklaracje polityczne. Należy sformułować zasady, jakimi mamy się posługiwać w polityce emigracyjnej czy reemigracyjnej, nie czekając na zakończenie kryzysu. Powinniśmy mieć wypracowane zasady i koncepcje. Polityka integracji obowiązuje wszystkie kraje, ale nie zawsze my z tego korzystamy.

Prof. *Irena E. Kotowska* zgłosiła propozycję, aby zostało zorganizowane spotkanie RRL, na którym dr M. Duszczyk zaprezentuje prace zespołu ze szczególnym uwzględnieniem wyników dyskusji w zakresie podejścia do polityki migracyjnej. Zwróciła uwagę na konieczność spojrzenia na nasz system zabezpieczeń społecznych z punktu widzenia jego atrakcyjności dla osób powracających. Należy ocenić, jak mamy zmienić obecne rozwiązania, by czynić je atrakcyjnymi dla powracających oraz by były porównywalne do rozwiązań w krajach, w których przebywają emigranci. Należy dążyć do konkurencyjności naszego systemu zabezpieczeń społecznych. Poruszyła problem związany z przyszłością demograficzną, podkreślając, iż procesy reemigracyjne urosły do rangi politycznej, więc potrzebujemy polityki migracyjnej, w ramach której reemigracja będzie jej częścią.

Prof. *Bożena Paradomska* zaproponowała *ad vocem*, aby na planowane posiedzenie RRL z zespołem dr M. Duszczyka – poświęcone założeniom polityki emigracyjnej, w tym także wątkowi zabezpieczenia społecznego, zaprosić eksperta w tej dziedzinie – prof. G. Uścińską.

Prof. *Janusz Witkowski* poparł tę propozycję oraz zasugerował, aby zaprosić także M. Boniego ze swoim zespołem, aby wzbogacić dyskusję o dodatkową wiedzę.

Prof. *Robert Rauziński* odniósł się do apelu wystosowanego przez Biskupa Opolskiego i marszałka Sejmu do społeczeństwa opolskiego o powrót do kraju; apel ten spowodował wiele dyskusji, wielu emigrantów nie ma bowiem do czego wracać (brak miejsc pracy). Postulował, aby apele i decyzje o powrotach były uzgadniane i konsultowane z urzędami pracy czy też z instytucjami zapewniającymi pracę.

Prof. *Janusz Witkowski* zwrócił uwagę na niezwykle dużą rangę spotkań i prac grupy przygotowującej strategię dla Polski, prac których wynikiem jest budowa systemu o migracjach. Podobne prace prowadzone są także przez grupę roboczą ds. gromadzenia i wymiany statystyki. W ramach tej grupy prowadzone są intensywne działania; na ostatnim spotkaniu w marcu przedstawiono ich stan oraz system i osiągnięcia dotyczące budowy takiego systemu migracyjnego. Przyspieszenie prac na poziomie europejskim jest widoczne. Odbyło się kilka konferencji, na których problematyka statystyki migracyjnej była dyskutowana głównie na konferencjach organizowanych przy okazji spotkań prezesów US (w Europie – dyrektorów generalnych) na najwyższym szczeblu koordynacji prac w ramach oficjalnej statystyki. Takie spotkanie z propozycjami konkretyzowania odbyło się na posiedzeniu grup ds. statystyki społecznej, gdzie zostały zaprezentowane ścieżki realizowania zamierzeń dotyczących statystyki migracyjnej. Wyniki prowadzonych prac zostaną opublikowane w kolejnym numerze „Wiadomości Statystycznych”. System statystyki migracyjnej, jaki budujemy w Polsce, wykorzystując nasze prace, przy aktywnym udziale w konferencjach oraz wykorzystując to, co robią inne kraje, wskazuje, że Polska jest na właściwej ścieżce, realizując filozofię myślenia i koncepcje Eurostatu i Komisji Europejskiej.

Prof. *Iwona Roeske-Słomka* wskazała na konieczność analizowania tych prac odnośnie do polityki reemigracyjnej, których celem będzie zapewnienie korzystnych warunków dla powracających – obawiając się – czy stworzenie tych korzystnych warunków nie będzie czynnikiem skłaniającym do emigracji pozostałą część młodych ludzi.

Prof. *Antoni Rajkiewicz* z satysfakcją odnotował umieszczenie w porządku posiedzenia tematyki spraw migracji. Nawiązał do memoriału Komitetu Prognoz „Polska 2000” z 2002 r., w którym postulowano

opracowanie takiej strategii migracyjnej. W 2004 r. przewodniczył grupie, która przygotowywała raport o migracjach zamieszczony w Raporcie RRL o sytuacji demograficznej Polski. Przedstawił kwestie:

- Symetrii rozwiązań instytucjonalnych i kontekstu międzynarodowego problemów migracyjnych. Mamy do czynienia z imigracją obszar emigracyjny wymaga dopracowania (korzystając z wyników badań). Zachęcał do wytrwałości w prowadzeniu prac przez zespół i zakończenia prac – prace prowadzone są od końca 1990 roku. Wskazał na konieczność większego uwzględnienia wyników badań ośrodków naukowych, nie tylko oceny resortów: np. powinny być wykorzystane dane z ośrodka badań migracyjnych.
- Kwestia rozwiązań instytucjonalnych; przypomniał sentencję Norwida: „aby mierzyć drogę przyszlą, trzeba wiedzieć skąd się przyszło”. Migracje są zjawiskiem, które towarzyszyły już Polsce międzywojennej i Polsce przed 1989 rokiem, wówczas były organy koordynujące kwestie migracyjne. Dobrze że resort podjął próbę przygotowania strategii migracyjnej Polski. Zastrzegł jedynie, dlaczego nie widać udziału MSZ, który powinien odgrywać rolę szczególną. Poparł konieczność stworzenia organu koordynującego sprawy migracji, który miałby uprawnienia również do regulacji (np. drogą rozporządzeń) pewnych problemów migracyjnych (np. abolicji, indywidualizacji zgody na pobyt).
- Kontekst międzynarodowy. UE w sprawach migracji prowadzi dwoistą politykę (z jednej strony polityka koordynacji pewnych wskazań ma charakter restrykcyjny, np. obrona granic UE Schengen. Jednocześnie działalność UE dotyczy wspierania procesów integracyjnych in statu nascendi, w trakcie powstawania, gdy Polska mogłaby wystąpić z inicjatywą porozumień międzynarodowych. A. Rajkiewicz zauważył, iż pominięto w materiale sprawy umów międzynarodowych, które Polska podpisała (16 umów); pojawia się pytanie, kto jest obecnie gospodarzem tych umów (które ministerstwo) i jak wygląda sprawa ich aktualności. System umów powinien być elementem polityki migracyjnej czy też strategii.

Prof. Rajkiewicz zwrócił uwagę na zagadnienia wizowe i obietnice Unii i zapytał, czy Polska jest przygotowana do wystąpienia do zniesienia wiz (np. z Ukrainą).

Prof. *Jerzy T. Kowaleski* zgłosił uwagę dotyczącą studentów za granicą jako ważny czynnik preferowania zapewne wynikający z wyżu demograficznego

Dyr. *Monika Prus* podsumowując, podziękowała za uwagi i pytania, które pozwolą na doskonalenie tworzonej strategii, a odpowiadając na nie, wyjaśniła:

- w kwestii emigracji – spotkania grupy są bardzo dobrym rozwiązaniem, które umożliwiają odpowiedź na wiele pytań w tym zakresie;
- co do uwag – pojawił się wątek MSZ i jego udziału oraz reprezentacji w strategii. Przedstawiciele głównie departamentu konsularnego reprezentują resort, ale również na posiedzenie zapraszani są inni przedstawiciele MSZ, którzy aktywnie uczestniczą w pracach grupy;
- w kwestii priorytetów geograficznych – musimy zdawać sobie sprawę z innych standardów zatrudnienia cudzoziemców z regionu Azji oraz biorąc pod uwagę przepisy prawne nie mamy instrumentów, by zobowiązać np. Chińczyków do przestrzegania polskich zasad kodeksu pracy;
- dla osób zainteresowanych jest możliwe udostępnienie prac analitycznych;
- horyzont czasowy strategii migracyjnej jeszcze nie był dyskutowany, propozycje będą wprowadzane na przestrzeni najbliższych lat, a inne modele mogą mieć charakter docelowy w długotrwałej perspektywie;
- problem monitoringu przepływu obywateli z krajów grupy Schengen jest spowodowany brakiem ewidencji osób przekraczających granice, możemy liczyć jedynie na rejestry innych państw. Nie ma mechanizmów pozwalających kontrolować wyjazdy obywateli polskich. Stąd skala emigracji jest trudna do określenia, jak również kwestia dostosowania napływu imigrantów do odpływu z określonych terenów. W tej problematyce – w związku z miejscami pracy – dużą rolę ma m.in. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej – poprzez określenie potrzeb i można wtedy zastanowić się nad systemem oferowania miejsc pracy imigrantom w tych konkretnych rejonach;
- w kwestii dostosowania napływu imigrantów i dostosowania tych obszarów do brakujących miejsc pracy jest duża rola ministra pracy; może on stworzyłby taki system informujący gdzie są takie potrzeby na rynku pracy, a wówczas można dopasowywać oferowanie miejsc pracy imigrantom w konkretnych rejonach, gdzie są braki. Na dzień dzisiejszy nie ma takiego systemu (jest jedynie system zgłoszeń o wolnych miejscach pracy);

- odnosząc się do kwestii związanych z udziałem członków zespołu w pracach grupy ds. strategii migracyjnej oraz korzystania z dorobku ośrodków naukowych wskazała na liczne przykłady (m.in. kwietniowa konferencja w ramach grupy roboczej oraz spotkania z członkami Ośrodka Badań nad Migracjami poświęcone raportom nt. podejścia do migracji zarobkowej).

Na zakończenie *Monika Prus* jeszcze raz zaznaczyła, iż jest to tematyka wielowątkowa i szczegółowe wyjaśnienie nawet najdrobniejszych uwag może wymagać do rangi odrębnej prezentacji.

Prof. *Antoni Rajkiewicz* zapytał o krajowy punkt kontaktowy sieci migracyjnej jako jeden z elementów integrujących informacje dotyczące przepływu migrantów.

Wyjaśniając, *Monika Prus* wskazała, że krajowy punkt kontaktowy europejskiej sieci migracyjnej działa i przygotowuje raporty na potrzeby Komisji Europejskiej. Najbliższa konferencja odbędzie się w grudniu. Z góry podziękowała za oferty współpracy, które zostały zebrane i w najbliższym czasie powinna zostać zorganizowana konferencja krajowa sieci, aby ustalić formę współpracy osób, które wyraziły zainteresowanie udziałem w pracach.

Prof. *Janusz Witkowski* na zakończenie podziękował za interesującą prezentację i przybliżenie w sposób kompleksowy problematyki, nad którą pracuje Grupa Robocza ds. Strategii Migracji. Podkreślił, że wystąpienie Pani Dyrektora poparte prezentacją było przyjęte z dużym zainteresowaniem. Wyraził nadzieję, że w III kw. br. zostaną zakończone prace projektowe i będzie to początkiem opracowywania wersji ostatecznej. Podkreślił, że propozycja RRL w zakresie wypracowania polityki ludnościowej, w tym migracyjnej, było bodźcem do jej utworzenia i prowadzenia ciekawych i wartościowych prac przez grupę ds. migracji. W imieniu Rady wyraził zadowolenie z przebiegu prowadzonych prac grupy i przyjęcia propozycji zaprezentowania strategii.

Ad. 2. porządku obrad: Projekt raportu 2009–2010 „Sytuacja demograficzna Polski”

Prof. *Janusz Witkowski* poinformował członków RRL, że przedłożony projekt struktury Raportu RRL „Sytuacja demograficzna Polski 2009–2010” został po dyskusji przyjęty na posiedzeniu Prezydium w dniu 2.03.2010 roku. W stosunku do poprzednich edycji Raportu obecny ma porównywalną strukturę; podczas dyskusji nad nim braliśmy pod uwagę fakt, że grono użytkowników i czytelników oczekuje na informacje w pełni porównywalne. Przygotowując prezentacje, cały czas będziemy się starali doskonalić formę Raportu, ale zakres tematyczny tej problematyki jest zbliżony do tej, którą redagowaliśmy do tej pory. Poszczególne rozdziały raportu zawierają analizy i oceny dotyczące: bilansu ludności i zmian w strukturze demograficznej mieszkańców Polski; ruchu naturalnego ludności (a więc zawierania małżeństw, rozwodów, urodzeń i płodności oraz umieralności), migracji zagranicznych i przestrzennego zróżnicowania procesów demograficznych. Rozdział VII dotyczyć będzie Polski w Unii Europejskiej.

Prof. *Antoni Rajkiewicz* wnioskował, by rozszerzyć Raport o temat sytuacji edukacyjnej w Polsce, prezentując jej przestrzenne i terytorialne aspekty.

Prof. *Janusz Witkowski* zaproponował, by tę tematykę pokazać po spisie ludności, gdy będziemy mieć precyzyjne dane, zwłaszcza w ujęciu przestrzennym. Obecnie możemy wykonać prezentację, pokazując aspiracje edukacyjne, tzn. gdzie, na jakim poziomie i jak dużo się kształcą młodzieży i studentów – jedynie na podstawie aktywności ekonomicznej, ale nie są to precyzyjne szacunki.

Prof. *Andrzej Rączaszek* porwał pomysł uzupełnienia braku w tej w problematyce – nikt nie zajmuje się aspektem przestrzennym wykształcenia i edukacji.

Po głosowaniu, wobec braku głosów wstrzymujących się i przeciwnych, Rada przyjęła projekt Raportu „Sytuacja demograficzna Polski 2009–2010”.

Ad. 3. porządku obrad – Informacje o konferencjach międzynarodowych

43. Sesja Komisji Ludności i Rozwoju ONZ – 12–16 kwietnia 2010 r., Nowy Jork

Dr *Alina Potrykowska* omówiła udział polskiej delegacji w 43. Sesji Komisji Ludności i Rozwoju ONZ (*Commission on Population and Development, CPD*) nt. „Zdrowia, zapadalności na choroby, umieralności i rozwoju” (*Health, morbidity, mortality and development*), która miała szczególny charakter w związku ze zbliżającym się terminem spotkania poświęconego przeglądowi realizacji Milenijnych Celów Rozwoju

(MDGs). W związku z powyższym oraz mając na uwadze szeroko ujęty temat przewodni, w toku dyskusji koncentrowano się na zagadnieniach związanych z realizacją Celów Milenijnych dot. problematyki zdrowotnej. Szczególną uwagę zwracano na opóźnienia w realizacji MDG 5, dotyczącym ograniczenia śmiertelności matek i zapewnienia powszechnego dostępu do zdrowia prokreacyjnego. W tym kontekście ponownie uwidoczniły się kontrowersje pomiędzy państwami członkowskimi Organizacji, także w obrębie grup takich jak UE czy G7. Szersze podejście do tematu prezentowano w toku debaty generalnej dotyczącej, z jednej strony, postępów w implementacji założeń Programu Działań ICPD, z drugiej natomiast – narodowych doświadczeń w tym zakresie, a także w ramach wyjątkowo interesujących prezentacji zaproszonych gości (*keynote speakers*). 43. sesja Komisji była dla Polski istotna także ze względu na udział polskiego przedstawiciela w pracach Biura (w charakterze wiceprzewodniczącego z ramienia Grupy Regionalnej Państw Europy Wschodniej) oraz pełnienie w okresie sesji funkcji sprawozdawcy.

Skład oficjalnej delegacji rządowej na 43 Sesję Komisji Ludności i Rozwoju NZ nt. „Zdrowia, zapadalności na choroby, umieralności i rozwoju” był następujący:

Przewodniczący: *Adam Fronczak*, Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Zdrowia

Wiceprzewodniczący: *Paweł Herczyński*, Z-ca Stałego Przedstawiciela RP przy ONZ

Eksperti:

dr *Alina Potrykowska*, Sekretarz generalny Rządowej Rady Ludnościowej

Ineza Królik, Dyrektor Departamentu Współpracy Międzynarodowej w Ministerstwie Zdrowia

Piotr Firłus, Naczelnik Wydziału Organizacji Międzynarodowych Departamentu Współpracy Międzynarodowej w Ministerstwie Zdrowia

Agnieszka Klaus, III Sekretarz w Stałym Przedstawicielstwie RP przy ONZ.

Delegacja ściśle współpracowała z UE w wypracowaniu tekstów rezolucji, jakie zostały przyjęte przez Komisję, a także konsultowała się z UE w pozostałych kwestiach będących przedmiotem obrad Komisji.

Agendę 43. Sesji Komisji ONZ Ludność i Rozwój stanowiły następujące tematy:

1. Wybór członków Biura 43. Sesji.
2. Przyjęcie programu i zasad organizacji pracy 43. Sesji.
3. Dalszy ciąg działań w zakresie rekomendacji Światowej Konferencji „Ludność i Rozwój”, Kair 1994.
4. Debata generalna – doświadczenia krajowe w temacie zdrowia, zapadalności na choroby, umieralności i rozwoju.
5. Realizacja programu i przyszły program pracy Sekretariatu w obszarze zagadnień ludnościowych.
6. Wkład prac Komisji „Ludność i Rozwój” do tematyki dorocznego spotkania Ministerialnego na Światowym Spotkaniu Przygotowawczym do Corocznego Przeglądu Ministerialnego 2010.
7. Program na 44. Sesję Komisji.
8. Przyjęcie Raportu Komisji z prac 43. Sesji.

Komisja Ludności i Rozwoju jest jedną z dziewięciu komisji funkcjonalnych Rady Gospodarczej i Społecznej (ECOSOC) ONZ, której podstawowym zadaniem jest monitorowanie, dokonywanie przeglądu i ocena postępów poczynionych w procesie implementacji (na poziomach krajowym, regionalnym i międzynarodowym) Programu Działań (*Programme of Action*, PoA) Międzynarodowej Konferencji Ludności i Rozwoju (*International Conference on Population and Development*, ICPD), przyjętego w 1994 r. w Kairze. Ten postępowy, przełomowy dokument reguluje szereg kwestii z zakresu problematyki ludnościowej i rozwojowej (takich, jak m.in. zrównoważony rozwój, zdrowie, równouprawnienie płci i uprawnienie kobiet, rola rodziny, urbanizacja, migracja, edukacja, technologia).

Została ona powołana do życia w 1946 r. pod nazwą Komisji ds. Ludności przez Radę Społeczno-Ekonomiczną (ECOSOC). Następnie nazwa Komisji uległa zmianie na Komisję Ludności i Rozwoju (CPD), zgodnie z nazwą konferencji kairskiej w 1994 roku. Jest to jedna z komisji Rady Gospodarczej i Społecznej (ECOSOC)

Od 1996 r. Komisja co roku zbiera się w celu dokonania przeglądu i wprowadzania w życie Programu Działania konferencji kairskiej. Prace Komisji koncentrują się obecnie na przygotowywaniu opracowań dotyczących kwestii ludnościowych i trendów w tej dziedzinie, głównie dynamiki przyrostu naturalnego, integrowaniu strategii ludnościowych i rozwojowych oraz na udzielaniu pomocy i rekomendacji w sprawach ludnościowych ONZ państwom członkowskim oraz organizacjom wyspecjalizowanym Narodów Zjednoczonych (Fundusz Ludnościowy Organizacji Narodów Zjednoczonych). Komisja, która początkowo liczyła 12 członków, obecnie skupia 47 państw członkowskich, wybieranych przez ECOSOC na 4 lata

według następującego klucza geograficznego: Afryka – 12 członków, Azja – 11, Ameryka Łacińska – 9, Europa Wschodnia – 5, Europa Zachodnia i inne kraje – 10 .

Kolejna sesja CPD, której pierwsze posiedzenie miało miejsce zaraz po zamknięciu ostatniego posiedzenia 43. Sesji, służyła głównie wyborowi składu Biura 44. sesji, będzie ostatnią, w której Polska weźmie udział w charakterze członka. Nasze członkostwo w Komisji dobiega końca w 2011 roku.

Omawiając przebieg obrad, dr *Alina Potrykowska* przedstawiła najistotniejsze kwestie. Po uroczystej inauguracji sesji, w ramach której wystąpienia wygłosili Zastępca Sekretarza Generalnego ds. Gospodarczych i Społecznych *Sha Zukang*, przedstawicielka Dyrektor Wykonawczego Funduszu Ludnościowego Narodów Zjednoczonych *Thorayi Ahmed Obaid*, oraz Dyrektor Wydziału Ludności Sekretariatu ONZ *Hania Zlotnik*, przyjęte zostały dokumenty o charakterze organizacyjnym, tj. program sesji i informacja dot. organizacji sesji (dok. E/CN.9/2010/1 i E/CN.9/2010/L.1) oraz raport z posiedzeń Biura 43. sesji Komisji (dok. E/CN.9/2010/2).

W dalszej części sesji obrady przebiegały jak w ubiegłych latach dwutorowo. Równolegle miały miejsce posiedzenia plenarne oraz nieformalne konsultacje dot. projektu rezolucji o tytule pokrywającym się z tematem przewodnim sesji, projektu decyzji w sprawie tematu przewodniego sesji Komisji w 2012 r. oraz projektu decyzji w sprawie wstępnego programu obrad kolejnej 44. sesji Komisji w 2011 roku.

W ramach posiedzeń plenarnych w dniach 12–16 kwietnia br. wygłoszone zostały wykłady na następujące tematy: *Population Trends, Health Outcomes and Development* (prezentacja przedstawiciela Banku Światowego *Eduarda Bosa*), *Strengthening Health Systems for Current and Future Challenges* (prezentacja zastępcy Dyrektora Generalnego WHO *Carissy Etienne*) oraz *Global Economic and Health Change: Problem and Solution* (prezentacja prof. *Barry'ego M. Popkina* z Uniwersytetu Północnej Karoliny), po których miała miejsce dyskusja z udziałem delegatów. Przyjęto także następujące raporty Sekretarza Generalnego ONZ:

- w ramach punktu 3. programu sesji: *Report of the Secretary-General on health, morbidity, mortality and development* (dok. E/CN.9/2010/3);
- *Report of the Secretary-General on monitoring of population programmes, focusing on health, morbidity, mortality and development* (dok. E/CN.9/2010/4);
- *Report of the Secretary-General on the flow of financial resources for assisting in the implementation of the Programme of Action of the International Conference on Population and Development* (dok. E/CN.9/2010/5);
- w ramach punktu 5. programu sesji: *Report of the Secretary-General on Programme implementation and progress of work in the field of population in 2009: Population Division, Department of Economic and Social Affairs* (dok. E/CN.9/2010/6); oraz
- *Proposed strategic framework for the period 2012–2013: sub-programme 6, Population, of programme 7, Economic and social affairs* (dok. E/CN.9/2010/7).

W ramach poszczególnych punktów agendy sesji prowadzono debaty plenarne, w trakcie których prezentowane były wystąpienia przedstawicieli państw członkowskich. W dniu 13 kwietnia br. przemówienie dot. polskich doświadczeń w zakresie implementacji Programu Działań w sferze objętej tematem przewodnim sesji wygłosił minister *Adam Fronczak*.

Wszystkie ww. dokumenty, podobnie jak pozostałe opracowania przygotowane na potrzeby sesji oraz teksty rezolucji i decyzji przyjętych na jej zakończenie, są dostępne na stronie internetowej: <http://www.un.org/esa/population/cpd/cpd2010/conim2Q10.htm>. Zostały również zamieszczone wystąpienia narodowe wygłoszone w związku z przyjęciem rezolucji.

Szczegółowe sprawozdanie zostanie zamieszczone w „Biuletynie RRL” nr 56.

Ad. 4. porządku obrad – Sprawy różne

• Projekt planu pracy RRL i sekretariatu RRL w 2010 r.

Prof. *Janusz Witkowski* poprosił o uzupełnienie planu pracy o propozycję zgłoszoną przez prof. I.E. *Kotowską* dotyczącą kontynuacji dyskusji nad strategią polityki migracyjnej ze szczególnym uwzględnieniem problematyki emigracji i reemigracji.

• Sprawozdanie z działalności RRL za 2009 rok

Wobec braku uwag zgłoszonych w wymaganym terminie Rada przyjęła „Sprawozdanie z działalności RRL za 2009 r.”

• **Protokół z posiedzenia RRL w dniu 17.12.2009 r.**

Wobec braku uwag zgłoszonych w wymaganym terminie Rada przyjęła protokół z posiedzenia RRL w dniu 17 grudnia 2009 roku.

Profesor Z. Strzelecki podziękował wszystkim za udział w posiedzeniu.

Zatwierdził:

Przewodniczący Rządowej Rady Ludnościowej
dr hab. prof. SGH Zbigniew Strzelecki

Opracowała:

mgr Ewa Orzelek

Główny specjalista

Sekretarz Generalny RRL

dr Alina Potrykowska

Al. Niepodległości 208
00-925 Warszawa
Pok. 554 (blok C)
tel.: + 48 (22) 608 30 40
tel.: + 48 (22) 608 31 75
fax: + 48 (22) 608 38 87
e.orzelek@stat.gov.pl
www.stat.gov.pl

Załączniki:

1. Lista obecności na posiedzeniu plenarnym RRL w dniu 19.05.2010 r.
2. Plan pracy RRL oraz sekretariatu RRL w 2010 r.

**Lista obecności na Posiedzeniu Plenarnym RRL
w dniu 19 maja 2010 roku**

Lp	Imię	Nazwisko	Podpis
1.	Wiesław	Adamczyk	<i>[Signature]</i>
2.	Tomasz	Arabski	
3.	Bożena	Balcerzak-Paradowska	<i>B. Paradowska</i>
4.	Janusz	Balicki	<i>J. Balicki</i>
5.	Michał	Boni	
6.	Bogdan	Chazan	
7.	Mariola	Chojnacka	<i>M. Chojnacka</i>
8.	Władysława	Czech - Matuszewska	<i>W. Czech</i>
9.	Marck	Degórski	
10.	Beata	Dmowska	
11.	Mateusz	Gaczyński	<i>M. Gaczyński</i>
12.	Andrzej	Gałązka	
13.	Andrzej	Gałązka	
14.	Agata	Gómy	
15.	Iza	Grabowska-Lusińska	
16.	Elwira	Gross-Golacka	<i>E. Gross-Golacka</i>
17.	Aleksandra	Grzymała-Kazłowska	
18.	Józefina	Hrynkiewicz	
19.	Krystyna	IGLICKA	
20.	Anna	Iwańczyk	<i>A. Iwańczyk</i>
21.	Ewa	Jaźwińska	
22.	Janina	Jóźwiak	<i>J. Jóźwiak</i>
23.	Marcin	Kędziński	
24.	Dagmara	Korbasińska	
25.	Joanna	Korezyńska-Winiarczyk	
26.	Irena E.	Kotowska	<i>I. Kotowska</i>
27.	Jerzy T.	Kowaleski	<i>J. Kowaleski</i>
28.	Irena	Kowalska	<i>I. Kowalska</i>

Lp	Imię	Nazwisko	Podpis
29	Irena	Kowalska	<i>Irena Kowalska</i>
30	Irena	Kowalska	
31	Franciszek	Kubiczek	<i>Franciszek Kubiczek</i>
32	Jolanta	Kulus	<i>Jolanta Kulus</i>
33	Jolanta	Kurkiewicz	<i>Jolanta Kurkiewicz</i>
34	Ireneusz	Kuropka	<i>Ireneusz Kuropka</i>
35	Adam	Kurzynowski	<i>Adam Kurzynowski</i>
36	Krzysztof	Lewandowski	<i>Krzysztof Lewandowski</i>
37	Wojciech	Łukowski	
38	Edward	Marek	<i>Edward Marek</i>
39	Grażyna	Marciniak	
40	Joanna	Mazur	<i>Joanna Mazur</i>
41	Marcin	Nawrot	
42	Lucyna	Nowak	<i>Lucyna Nowak</i>
43	Anna	Nowożyńska	<i>Anna Nowożyńska</i>
44	Ewa	Orzełek	<i>Ewa Orzełek</i>
45	Alina	Potrykowska	<i>Alina Potrykowska</i>
46	Monika	Prus	<i>Monika Prus</i>
47	Krzysztof	Przewoźniak	
48	Antoni	Rajkiewicz	<i>Antoni Rajkiewicz</i>
49	Robert	Rauziński	<i>Robert Rauziński</i>
50	Andrzej	Rączaszek	<i>Andrzej Rączaszek</i>
51	Iwona	Roeske-Słomka	<i>Iwona Roeske-Słomka</i>
52	Rafał	Rogała	
53	Zbigniew	Rykowski	<i>Zbigniew Rykowski</i>
54	Barbara	Sakson	<i>Barbara Sakson</i>
55	Barbara	Sakson	
56	Włodzimierz	Sekuła	<i>Włodzimierz Sekuła</i>
57	Zofia	Słomska	<i>Zofia Słomska</i>
58	Izydor	Sobczak	<i>Izydor Sobczak</i>

Lp	Imię	Nazwisko	Podpis
59	Piotr	Stachańczyk	<i>[Signature]</i>
60	Dariusz	Stola	<i>[Signature]</i>
61	Zbigniew	Strzelecki	<i>[Signature]</i>
62	Kazimierz	Szczygielski	<i>[Signature]</i>
63	Piotr	Szukalski	<i>[Signature]</i>
64	Janusz	Szyborski	<i>[Signature]</i>
65	Małgorzata	Waligórska	<i>[Signature]</i>
66	Ewa	Więckowska	<i>[Signature]</i>
67	Janusz	Witkowski	<i>[Signature]</i>
68	Alina	Wojtowicz-Pomierna	<i>[Signature]</i>
69	Witold	Zatoński	
70	Eugeniusz	Zdrojewski	<i>[Signature]</i>
71	<i>[Handwritten]</i>	<i>[Handwritten]</i>	<i>[Signature]</i>
72	<i>[Handwritten]</i>	<i>[Handwritten]</i>	<i>[Signature]</i>
73	<i>[Handwritten]</i>	<i>[Handwritten]</i>	<i>[Signature]</i>
74	<i>[Handwritten]</i>	<i>[Handwritten]</i>	<i>[Signature]</i>
75	<i>[Handwritten]</i>	<i>[Handwritten]</i>	<i>[Signature]</i>
76	MALCJĘ	Duszyńska	<i>[Signature]</i>
77	Renata	Bielal	<i>[Signature]</i>
78	<i>[Handwritten]</i>	<i>[Handwritten]</i>	<i>[Signature]</i>
79	<i>[Handwritten]</i>	<i>[Handwritten]</i>	<i>[Signature]</i>
80			
81			
82			
83			
84			
85			
86			
87			

Plan pracy Rządowej Rady Ludnościowej oraz sekretariatu RRL w 2010 r.

Lp.	Temat - zadanie	Nadzór merytoryczny	Termin wykonania
1	Raport 2009-2010 Rządowej Rady Ludnościowej o sytuacji demograficznej Polski	Przewodniczący RRL - dr hab. prof. SGH Z. Strzelecki	grudzień 2010 r.
2	Posiedzenia plenarne nt. ➤ <i>Dorobek Grupy Roboczej do spraw Strategii Migracyjnej Polski</i> ➤ <i>Żywność i żywienie a polityka ludnościowa w Polsce</i>	Przewodniczący RRL - dr hab. prof. SGH Z. Strzelecki	maj, listopad 2010 r.
3	Biuletyn RRL nr 55 jubileuszowy	Przewodniczący RRL - dr hab. prof. SGH Z. Strzelecki	sierpień 2010 r.
	Biuletyn RRL nr 56	Sekretarz Generalny RRL – dr A. Potrykowska	listopad 2010 r.
4	Współpraca z Komisją Ludność i Rozwój ONZ	Przewodniczący RRL - dr hab. prof. SGH Z. Strzelecki	praca ciągła
5	Projekt stanowiska w sprawie ad <i>Polityka ludnościowa a gospodarka żywnościowa w Polsce</i>	Sekretarz Generalny RRL – dr A. Potrykowska	listopad 2010 r.
6	Realizacja zaleceń Rady Ministrów i jej komitetu oraz Prezesa Rady Ministrów, dotyczących polityki ludnościowej i rodzinnej	Przewodniczący RRL - dr hab. prof. SGH Z. Strzelecki	praca ciągła
7	Opiniowanie projektów aktów normatywnych związanych z realizacją polityki ludnościowej i rodzinnej	Przewodniczący RRL - dr hab. prof. SGH Z. Strzelecki	praca ciągła
8	Inicjowanie badań naukowych w dziedzinie demografii, polityki ludnościowej i rodzinnej	Przewodniczący RRL - dr hab. prof. SGH Z. Strzelecki	praca ciągła
9	Inicjowanie, organizowanie i współudział w organizowaniu konferencji i sympozjów poświęconych zagadnieniom polityki ludnościowej	Przewodniczący RRL - dr hab. prof. SGH Z. Strzelecki	praca ciągła
10	Prace dotyczące współpracy z instytucjami krajowymi i zagranicznymi w sprawach należących do zakresu działania Rządowej Rady Ludnościowej	Przewodniczący RRL - dr hab. prof. SGH Z. Strzelecki	praca ciągła
Plan pracy sekretariatu RRL			
11	Koordynacja prac nad opracowywaniem okresowych (corocznych) projektów raportów o sytuacji demograficznej kraju i ich przedkładanie do rozpatrzenia na plenarnym posiedzeniu Rządowej Rady Ludnościowej	Sekretarz Generalny RRL – dr A. Potrykowska Ewa Orzełek	praca ciągła
12	Opracowanie informacji z dziedziny demografii i polityki ludnościowej do Biuletynu RRL nr 56	Sekretarz Generalny RRL – dr A. Potrykowska Ewa Orzełek	praca ciągła

Plan pracy Rządowej Rady Ludnościowej oraz sekretariatu RRL w 2010 r. (dok.)

Lp.	Temat – zadanie	Nadzór merytoryczny	Termin wykonania
13	Wstępna ocena informacji, wniosków i projektów przedstawianych Rządowej Radzie Ludnościowej przez ministrów, kierowników urzędów centralnych oraz inne instytucje i organizacje społeczne	Sekretarz Generalny RRL – dr A. Potrykowska	praca ciągła
14	Koordinacja prac nad opiniowaniem projektów aktów normatywnych związanych z realizacją polityki ludnościowej i rodzinnej	Sekretarz Generalny RRL – dr A. Potrykowska	praca ciągła
15	Sporządzanie sprawozdań z prac Rządowej Rady Ludnościowej oraz sporządzanie protokołów z posiedzeń plenarnych Rządowej Rady Ludnościowej i z posiedzeń jej Prezydium	Sekretarz Generalny RRL – dr A. Potrykowska Ewa Orzełek	praca ciągła
16	Koordinacja prac dotycząca współpracy z instytucjami krajowymi i zagranicznymi w sprawach należących do zakresu działania Rządowej Rady Ludnościowej	Sekretarz Generalny RRL – dr A. Potrykowska	praca ciągła
17	Organizowanie i współudział w organizowaniu konferencji i sympozjów poświęconych zagadnieniom polityki ludnościowej	Sekretarz Generalny RRL – dr A. Potrykowska Ewa Orzełek	praca ciągła
18	Opracowywanie projektów preliminary budżetowych Rządowej Rady Ludnościowej	Sekretarz Generalny RRL – dr A. Potrykowska	praca ciągła
19	Przygotowywanie materiałów na posiedzenia plenarne Rządowej Rady Ludnościowej oraz na posiedzenia jej Prezydium	Sekretarz Generalny RRL – dr A. Potrykowska Ewa Orzełek	praca ciągła

Zatwierdził:
Prof. SGH dr hab. Zbigniew Sirzelecki
 Przewodniczący RRL

IV. DOKUMENTACJA Z 43. SESJI KOMISJI LUDNOŚCI I ROZWOJU ONZ „HEALTH, MORBIDITY, MORTALITY AND DEVELOPMENT” (NOWY JORK 12–16 KWIETNIA 2010 R.)

**SPRAWOZDANIE Z WYJAZDU DELEGACJI RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ NA 43. SESJĘ
KOMISJI LUDNOŚCI I ROZWOJU ONZ nt. „ZDROWIA, ZACHOROWALNOŚCI, UMIERAL-
NOŚCI I ROZWOJU”, NOWY JORK, 12.04-16.04 2010 r.**

I. CEL WYJAZDU

Celem wyjazdu delegacji RP do Nowego Jorku było wzięcie czynnego udziału w 43. Sesji Komisji Ludności i Rozwoju ONZ nt. „Zdrowia, zachorowalności, umieralności i rozwoju”.

II. SKŁAD DELEGACJI

Skład oficjalnej delegacji rządowej na 43. Sesję Komisji Ludności i Rozwoju ONZ nt. „Zdrowia, zachorowalności, umieralności i rozwoju” był następujący:

Przewodniczący:

Pan Adam Fronczak, Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Zdrowia

Wiceprzewodniczący :

Pan Paweł Herczyński, Zastępca Stałego Przedstawiciela RP przy ONZ

Eksperti:

Pani dr Alina Potrykowska, Sekretarz generalny Rządowej Rady Ludnościowej

Pani Ineza Królik, Dyrektor Departamentu Współpracy Międzynarodowej w Ministerstwie Zdrowia

Pan Piotr Firlus, Naczelnik Wydziału Organizacji Międzynarodowych Departamentu Współpracy Międzynarodowej w Ministerstwie Zdrowia

Pani Agnieszka Klaus, III Sekretarz w Stałym Przedstawicielstwie RP przy ONZ

III. ZADANIA DELEGACJI

W trakcie 43. Sesji Komisji Ludności i Rozwoju ONZ delegacja polska uczestniczyła aktywnie w pracach Komisji. W dniu 13 kwietnia br. przemówienie dot. polskich doświadczeń w zakresie problematyki zdrowotnej i ludnościowej w imieniu RP wygłosił Przewodniczący polskiej delegacji, Adam Fronczak, Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Zdrowia. Tekst przemówienia stanowi Załącznik nr 2.

Pozostali przedstawiciele delegacji brali aktywny udział w generalnej debacie oraz w dyskusjach na posiedzeniach zespołów roboczych i komisji organizowanych w ramach programu 43. Sesji Komisji ONZ Ludność i Rozwój.

Delegacja ściśle współpracowała z UE w wypracowaniu tekstów rezolucji, jakie zostały przyjęte przez Komisję, a także konsultowała się z UE w pozostałych kwestiach będących przedmiotem obrad Komisji. 43. Sesja Komisji była dla Polski istotna także ze względu na udział polskiego przedstawiciela w pracach Biura (w charakterze wiceprzewodniczącego z ramienia Grupy Regionalnej Państw Europy Wschodniej) oraz pełnienie w okresie sesji funkcji sprawozdawcy.

IV. PROGRAM 43. SESJI

Agendę 43. Sesji Komisji ONZ Ludności i Rozwoju stanowiły następujące tematy:

1. Wybór członków Biura 43. Sesji.
2. Przyjęcie programu i zasad organizacji pracy 43. Sesji.
3. Dalszy ciąg działań w zakresie rekomendacji Światowej Konferencji „Ludność i Rozwój”, Kair 1994.

4. Debata generalna – doświadczenia krajowe dotyczące zdrowia, zapadalności na choroby, umiarności i rozwoju.
5. Realizacja programu i przyszły program pracy Sekretariatu w obszarze zagadnień ludnościowych.
6. Wkład prac Komisji Ludności i Rozwoju w zakresie tematyki Corocznego Przeglądu Ministerialnego 2010.
7. Program na 44. Sesję Komisji.
8. Przyjęcie Raportu Komisji z prac 43. Sesji.

V. KOMISJA LUDNOŚCI I ROZWOJU

Komisja Ludności i Rozwoju jest jedną z dziewięciu komisji funkcjonalnych Rady Gospodarczej i Społecznej ONZ. Została powołana do życia w 1946 r. pod nazwą Komisji ds. Ludności przez Radę (ECOSOC). Następnie nazwa Komisji uległa zmianie na Komisję Ludności i Rozwoju (CPD), zgodnie z nazwą konferencji kairskiej w 1994 roku. Od 1996 r. Komisja co roku zbiera się w celu dokonania przeglądu, monitorowania i oceny postępów w procesie wprowadzania w życie (na poziomach krajowym, regionalnym i międzynarodowym) Programu Działań (*Programme of Action*) Międzynarodowej Konferencji Ludności i Rozwoju (*International Conference on Population and Development, ICPD*), przyjętego w 1994 r. w Kairze. Ten postępowy, przełomowy dokument reguluje szereg kwestii z zakresu problematyki ludnościowej i rozwojowej (takich jak m.in. zrównoważony rozwój, zdrowie, równouprawnienie płci i uprawnienie kobiet, rola rodziny, urbanizacja, migracja, edukacja, technologia). Prace Komisji koncentrują się obecnie na przygotowywaniu opracowań dotyczących kwestii ludnościowych i trendów w tej dziedzinie, głównie dynamiki przyrostu naturalnego, na integrowaniu strategii ludnościowych i rozwojowych oraz udzielaniu pomocy i rekomendacji w sprawach ludnościowych ONZ państwom członkowskim i organizacjom wyspecjalizowanym Narodów Zjednoczonych (Fundusz Ludnościowy Organizacji Narodów Zjednoczonych).

Komisja, która początkowo liczyła 12 członków, obecnie skupia 47 państw członkowskich, wybieranych przez ECOSOC na 4 lata według następującego klucza geograficznego: Afryka – 12, Azja – 11, Ameryka Łacińska – 9, Europa Wschodnia – 5, Europa Zachodnia i inne kraje – 10 członków. W roku 2010 w skład Komisji wchodziły następujące państwa:

PAŃSTWA AFRYKAŃSKIE (12 członków)

	Rok zakończenia członkostwa
Benin	2011
Demokratyczna Republika Kongo	2013
Gambia	2010
Gwinea Równikowa	2011
Kenia	2012
Republika Południowej Afryki	2010
Ruanda	2013
Sierra Leone	2010
Tunezja	2012
Uganda	2012
Zambia	2010
Wybrzeże Kości Słoniowej	2013

PAŃSTWA AZJI (11 członków)

Bangladesz	2013
Chiny	2010
Indie	2010
Indonezja	2013
Iran	2011
Japonia	2012

Kazachstan	2012
Liban	2010
Oman	2010
Pakistan	2013
Sri Lanka	2011

PAŃSTWA EUROPY ŚRODKOWEJ I WSCHODNIEJ (5 członków)

Białoruś	2013
Chorwacja	2012
Polska	2011
Rosja	2010
Ukraina	2010

PAŃSTWA AMERYKI ŁACIŃSKIEJ I WYSP KARAIBSKICH (9 członków)

Brazylia	2013
Grenada	2011
Haiti	2013
Honduras	2011
Jamajka	2010
Kolumbia	2012
Kuba	2013
Meksyk	2010
Urugwaj	2010

PAŃSTWA EUROPY ZACHODNIEJ I INNE KRAJE (10 członków)

Belgia	2013
Finlandia	2012
Niemcy	2013
Holandia	2013
Hiszpania	2011
Izrael	2013
Szwecja	2010
Szwajcaria	2013
Wielka Brytania	2010
USA	2010

Należy podkreślić, że Polska rozpoczęła swoją kadencję członka Komisji Ludności i Rozwoju w 2008 roku. Członkostwo Polski w latach 2008-2011 jest trzecim w historii Komisji.

VI. OBRADY 43. SESJI KOMISJI LUDNOŚCI I ROZWOJU ONZ nt. „ZDROWIA, ZACHOROWALNOŚCI, UMIERALNOŚCI I ROZWOJU”, NOWY JORK, 12.04–16.04.2010.

Tegoroczna sesja przypadła w 10. rocznicę przyjęcia Milenijnych Celów Rozwoju. 2010 r. jest rokiem przeglądownym stanu ich realizacji, która w zakresie problematyki zdrowotnej jest najbardziej opóźniona i nie satysfakcjonująca. 43 Sesja Komisji stanowiła okazję do dokonania podsumowań i ocen, czemu przyjął także temat sesji (Health, Morbidity, Mortality and Development) .

Podczas obrad Komisji pracowano nad projektem rezolucji „*Health, Morbidity, Mortality and Development*”, która zawierała wytyczne na następne pięć lat, w celu osiągnięcia Milenijnych Celów Rozwoju wyznaczonych w 2000 roku.

W pierwszym dniu (sesja 2 i 3) 12.04.2010 obrady otworzył Pan Ambasador Daniel Carmon, Zastępca Stałego Przedstawiciela Izraela przy ONZ w Nowym Jorku, Przewodniczący Biura 43. Sesji Komisji Ludności i Rozwoju ONZ. Pierwszym punktem obrad zgodnie z dokumentem E/CN.9/2010/1- „*Election of officers*” był wybór członków Biura. Jednocześnie Przewodniczący poinformował Komisję, że na jej pierwszym posiedzeniu, które miało miejsce w dniu 3 kwietnia 2009 roku, wybrano skład Biura 43 Sesji². Na członków Biura wybrani zostali (jako wiceprzewodniczący) przedstawiciele (pracownicy Stałych Przedstawicielstw): Polski – Pani Agnieszka Klaus, Brazylii – Pan L.G. Rios-Neto, Republiki Południowej Afryki – Pan Lizwi Eric Nkombela Edwaro i Japonii – Pan Shoji Miyagawa, któremu powierzono dodatkowo funkcję prowadzącego nieformalne konsultacje. Przedstawicielka Polski, Pani Agnieszka Klaus, otrzymała propozycję pełnienia w okresie sesji funkcji sprawozdawcy. Propozycje te zostały jednogłośnie zaakceptowane.

Po wyborze składu Biura Przewodniczący przeszedł do przyjęcia w kolejności dwóch dokumentów o charakterze organizacyjnym, tj. programu sesji *Provisional Agenda* i informacji dot. organizacji sesji *Organization of work* (dok. E/CN.9/2010/1 i E/CN.9/2010/L.1) oraz raportu z posiedzeń Biura 43. Sesji Komisji (dok. E/CN.9/2010/2).

Przewodniczący Komisji, Pan Daniel Carmon, który dokonał otwarcia 43. Sesji, podkreślił ważne znaczenie tematu, ponieważ jest on poświęcony 10. rocznicy ustalenia Milenijnych Celów Rozwoju w zakresie problematyki zdrowotnej.

Przemówienie inauguracyjne wygłosił zastępca Sekretarza Generalnego ds. Społeczno-Ekonomicznych **Sha Zukang** (Under Secretary General for Economic and Social Affairs), który podkreślił, że w 10. rocznicę przyjęcia Milenijnych Celów Rozwoju w większości krajów rozwijających się zanotowano zadowalający tok ich realizacji. Najwięcej do zrobienia pozostaje nadal w krajach najmniej rozwiniętych. Znaczenie 43. Sesji Komisji Ludności i Rozwoju ONZ polega na tym, że Komisja ma ocenić, jak realizacja programów zdrowotnych przyczynia się do osiągnięcia Milenijnych Celów Rozwoju dotyczących zdrowia oraz oszacować sumę funduszy potrzebnych do realizacji głównych celów do 2015 roku.

Zastępca Dyrektor Wykonawczej Funduszu Ludnościowego Narodów Zjednoczonych (Executive Director of the United Nations Population Fund – UNFPA) **Pani Thorayi Obaid** wygłosiła wystąpienie pt. „*Health, Morbidity, Mortality and Development*”, w którym podkreśliła, że obecnie ludzie żyją dłużej, co jest największym z osiągnięć ludzkości w ciągu ostatniego półwiecza; bowiem średnia oczekiwana długość życia wzrosła we wszystkich regionach świata, a zwłaszcza w krajach rozwiniętych – z 41 do 66 lat. Jednakże duże rozbieżności w tej mierze występują między krajami w poszczególnych regionach, np. w Afryce średnia oczekiwana długość życia wynosi 54 lata w porównaniu do 69 lat w Azji, 73 lat w Ameryce Łacińskiej i na Karaibach, 75 lat w Europie i 79 lat w Ameryce Północnej. Największym wyzwaniem jest przezwyciężenie dysproporcji i zaspokojenie potrzeb zdrowotnych wszystkich ludzi, młodych i starych, biednych i niepełnosprawnych. Obecnie zbyt wiele kobiet umiera przy porodzie, zbyt wiele dzieci przed ukończeniem 1 roku życia i zbyt wielu ludzi jest zarażonych wirusem HIV i umierających na AIDS. Zdrowie jest integralną częścią rozwoju społeczno-gospodarczego – lepsze zdrowie jest związane z wysokimi dochodami i wysokim statusem społeczno-ekonomicznym. Dobre zdrowie zależy od czynników społecznych, jak: praca, edukacja, mieszkalnictwo i polityka prorodzinna. Ponadto czynniki takie jak dyskryminacja płci i przemoc wywierają negatywny wpływ na zdrowie kobiet i dziewcząt, w dziedzinie zdrowia seksualnego i prokreacyjnego, które pozostaje wciąż zaniedbaną sferą polityki.

Mówczynie podkreśliła osiągnięcia pierwszych ośmiu lat XXI wieku w dziedzinie dostępu do edukacji i zdrowia dla najbiedniejszych (pomoc w leczeniu AIDS, prewencja przeciw HIV, malarii i poprawa zdrowia dzieci poprzez szczepienia). Światowy kryzys ekonomiczny stanowi zagrożenie dla kontynuacji działań w zakresie poprawy zdrowia i redukcji ubóstwa. W apelu o mobilizację środków w celu przeciwdziałania ubóstwu i osiągnięciu Milenijnych Celów Rozwoju przedstawiła nowe możliwości wykorzystania zasobów naturalnych, technologii i wiedzy na rzecz dobrobytu ludzi, a szczególnie najbiedniejszych, oraz położenia fundamentów w rozwijaniu globalnego partnerstwa i zrównoważonego rozwoju ekonomicznego, społecznego i środowiska.

---

² Biuro wykonuje zadania o charakterze technicznym, przygotowuje sesję Komisji w danym roku i zapewnia jej techniczną obsługę. Członkowie Biura są nominowani przez poszczególne grupy regionalne, następnie zaś wybierani przez członków Komisji. Najczęściej rekrutują się spośród pracowników Stałych Przedstawicielstw poszczególnych krajów przy ONZ w Nowym Jorku, w związku z koniecznością uczestnictwa w posiedzeniach odbywających się w siedzibie Sekretariatu ONZ i zdawania sprawozdań z ich przebiegu członkom grup regionalnych, z których się rekrutują.

Hania Zlotnik, Dyrektor Wydziału Ludności ONZ (Director of the Population Division, Department of Economic and Social Affairs), rozpoczynając swoje wystąpienie stwierdziła, że w 10. rocznicę ustanowienia Milenijnych Celów Rozwoju warto przypomnieć osiągnięcia ludzkości w zakresie problematyki zdrowotnej, a szczególnie wydłużenie się średniej oczekiwanej długości życia we wszystkich regionach świata.

Philip Guest (Assistant-Director Population Division, DESA) przedstawił raport Sekretarza Generalnego *Report of the Secretary-General on health, morbidity, mortality and development* (dok. E/CN.9/2010/3), dotyczący monitorowania rozwoju ludności świata i związany z tematem sesji. Raport podkreśla, że gwałtowny wzrost ludności spowodowany wysoką płodnością był związany z wysokim poziomem biedy, niskim poziomem edukacji na szczeblu podstawowym oraz wysoką śmiertelnością dzieci i niemowląt oraz matek. Podkreślono, że powszechny dostęp do zdrowia prokreacyjnego rekomendowany w Programie Działań ICPD może przyspieszyć osiągnięcie Milenijnych Celów Rozwoju, zwłaszcza w najmniej rozwiniętych krajach świata.

Werner Haug (Director, Technical Division, UNFPA) przedstawił raport Sekretarza Generalnego *Report of the Secretary-General on monitoring of population programmes, focusing on health, morbidity, mortality and development* (dok. E/CN.9/2010/4), dotyczący monitoringu Programów Ludnościowych związanych z tematem „*Health, morbidity, mortality and development*”. Raport opisuje związki między ICPD i Milenijnymi Celami Rozwoju jako przykłady programu pracy Funduszu Ludnościowego ONZ (UNFPA) w pomocy krajom świata we wdrażaniu Programu Działań ICPD, a szczególnie w osiągnięciu Milenijnych Celów Rozwoju. Program Działań ICPD jest kluczowy w podnoszeniu poziomu jakości życia mężczyzn, kobiet, młodzieży i dzieci, populacji szczególnie zagrożonych i słabszych. Indywidualne osoby, mężczyźni i kobiety, muszą mieć wsparcie w edukacji, planowaniu rodziny, przezwycięzaniu ubóstwa, które trapi miliony ludzi i przeszkadza w rozwoju. UNFPA pomaga krajom w przezwycięzaniu biedy przez poprawę i dostęp do zdrowia prokreacyjnego i planowania rodziny, a przez to poprawę zdrowia ludności. UNFPA angażuje się w politykę dialogu i formułowanie polityk na rzecz biednych, np. narodowych planów rozwoju, a szczególnie strategii ograniczania ubóstwa i sektorowych planów zdrowia.

Jose Miguel Guzman (Chief Population and Development Branch Technical Division, UNFPA) przedstawił Raport Sekretarza Generalnego pt. *Report of the Secretary-General on the flow of financial resources for assisting in the implementation of the Programme of Action of the International Conference on Population and Development* (dok. E/CN.9/2010/5). Raport zamieszcza informacje o darczyńcach i wydatkach na działania w zakresie programów ludnościowych w krajach rozwijających się i krajach transformacji ekonomicznej w 2009 r., szacunki za rok 2009 i 2010 oraz prognozy na 2015 rok. Fundusze pochodzące od darczyńców i krajowe wydatki w 2008 r. wynosiły 10,0 mld USD. Zarówno wydatki od darczyńców jak i wydatki krajowe na programy ludnościowe wzrosły. Wydatki pochodzące od darczyńców oszacowano na poziomie 10,0 mld USD w 2008 r., zaś krajowe wydatki (to jest wydatki poszczególnych państw rozwijających się na programy ludnościowe) zostały oszacowane na poziomie 23 mld USD w roku 2009 (wydatki razem tj. 24 mld USD przewyższyły sumę prognozowaną na 2010 r.). Według szacunków sumy te wzrosną w przyszłym okresie. Nowe szacunki uwzględniają zarówno bieżące potrzeby i koszty, jak też uwzględniają dodatkowe koszty akcji na podstawie najnowszych badań i wiedzy; koszty te wynoszą 1,6 mld USD. Szacunki te są również oparte na podejściu metodologicznym w ocenie bieżących kosztów, związanym z dążeniem do osiągnięcia Milenijnych Celów Rozwoju, w szczególności Milenijnych Celów Rozwoju +5 na temat zdrowia matek.

Podczas debaty oświadczenia wygłosili przedstawiciele Rosji, Bangladeszu, Szwajcarii i Kazachstanu oraz obserwatorzy Sudanu (w imieniu grupy 77 i Chin) oraz Czech (w imieniu Unii Europejskiej i stowarzyszonych krajów).

W dalszej części sesji obrady przebiegały, jak w ubiegłych latach, dwutorowo. Równolegle miały miejsca posiedzenia plenarne oraz nieformalne konsultacje dot. projektu rezolucji o tytule pokrywającym się z tematem przewodnim sesji, projektu decyzji w sprawie tematu przewodniego sesji Komisji w 2012 r. oraz projektu decyzji w sprawie wstępnego programu obrad kolejnej 44. sesji Komisji w 2011 roku.

Ostatecznie ustalono, że program 44. Sesji zostanie zmodyfikowany poprzez zawężenie zakresu punktu dot. przyszłości ICPD do kwestii związanych z obchodami 20. rocznicy konferencji kairskiej. W odniesieniu do decyzji w sprawie tematu sesji w 2012 r. uzgodniono jego zmianę na temat dot. młodzieży (*Adolescents and youth*). G77 uzależniła jednak wyrażenie zgody na zmianę proponowanego początkowo tematu sesji (tj. *International migration and development*) od otrzymania zapewnienia ze strony pozostałych

państw, iż w przyszłym roku migracja rozważana będzie jako jeden z możliwych tematów 46. Sesji Komisji w 2013 roku. Oba dokumenty zostały przyjęte podczas ostatniego posiedzenia plenarnego w ramach 43. Sesji Komisji.

W ramach posiedzeń plenarnych w dniach 12–16 kwietnia br. wygłoszone zostały trzy wykłady ekspertów na światowym poziomie, a mianowicie: prezentacja przedstawiciela Banku Światowego, Pana **Eduarda Bosa** nt. tendencji ludnościowych, zdrowia i rozwoju (*Population Trends, Health Outcomes and Development*), prezentacja zastępcy Dyrektora Generalnego WHO, Pani **Carissy Etienne** nt. wzmocnienia systemów służby zdrowia wobec obecnych i przyszłych wyzwań (*Strengthening Health Systems for Current and Future Challenges*) oraz prezentacja prof. **Barry'ego M. Popkina** z Uniwersytetu Północnej Karoliny nt. problemów i rozwiązań dotyczących globalnych zmian ekonomicznych i zdrowotnych (*Global economic and Health Change: Problem and Solution*), po których miała miejsce dyskusja z udziałem delegatów.

W ramach pkt. 5 programu sesji przyjęto także następujące raporty Sekretarza Generalnego ONZ:

Report of the Secretary-General on Programme implementation and progress of work in the field of population in 2009: Population Division, Department of Economic and Social Affairs (dok. E/CN.9/2010/6);

Proposed strategic framework for the period 2012-2013: sub-programme 6, Population, of programme 7, Economic and social affairs (dok. E/CN.9/2010/7).

W ramach poszczególnych punktów agendy sesji prowadzono debaty plenarne, w których trakcie prezentowane były wystąpienia przedstawicieli państw członkowskich. W dniu 13. kwietnia br. przemówienie dot. polskich doświadczeń w zakresie implementacji Programu Działań w sferze objętej tematem przewodnim sesji wygłosił minister **Adam Fronczak**.

Wszystkie ww. dokumenty, podobnie jak pozostałe opracowania przygotowane na potrzeby sesji oraz teksty rezolucji i decyzji przyjętych na jej zakończenie, są dostępne na stronie internetowej o adresie <http://www.un.org/esa/population/cpd/cpd2010/conim2010.htm>. Zostały na niej również zamieszczone wystąpienia narodowe wygłoszone w związku z przyjęciem rezolucji.

NiefORMALNE konsultacje dot. projektów dwóch decyzji i projektu rezolucji 43. Sesji Komisji prowadzone były pod przewodnictwem wiceprzewodniczącego Biura, eksperta Stałego Przedstawicielstwa Japonii przy ONZ w Nowym Jorku, Pana **Soji Miyagawy**. W przeciwieństwie do praktyki poprzednich lat, negocjacje dotyczyły nie tylko tekstu projektu rezolucji, ale także projektów decyzji. Rozmowy w sprawie decyzji prowadzone były niefORMALNE i na zasadzie bilateralnej; głównymi interlokutorami były UE i G77. Najbardziej kontrowersyjne okazały się jednak rozmowy dotyczące tekstu projektu rezolucji.

Proces negocjacyjny był trudny i odznaczał się całkowitym brakiem przejrzystości. Bez wiedzy przewodniczącego negocjacji, z inicjatywy pojedynczych państw, a nawet osób formalnie odcinających się od konkretnych państw czy grup państw, ad hoc tworzone były grupy robocze w celu rozstrzygnięcia określonych kwestii (w tym ustalenia kompromisowych zapisów dot. zagadnień związanych ze zdrowiem prokreacyjnym). Rezolucja została ograniczona do zapisów niekontrowersyjnych i uzgodnionych w trakcie pierwszego czytania tekstu. W przypadku zapisów wzbudzających kontrowersje, a opartych na propozycjach zawartych w oryginalnym projekcie dokumentu, powrócono do pierwotnych sformułowań. Propozycje nowych zapisów nie mające oparcia w oryginalnym tekście zostały odrzucone. Z tego powodu w tekście mediatora znalazł się oryginalny paragraf dot. HIV/AIDS zawierający odniesienia do praw i usług prokreacyjnych, którego treść nie została uzgodniona w toku negocjacji.

Mimo podobieństwa obecnej sytuacji do sytuacji sprzed roku oraz zapowiedzi przewodniczącego co do zamiaru opracowania tekstu zgodnie z ww. zasadami, sposób przeprowadzania procedur przy opracowywaniu ostatecznego tekstu rezolucji wywołał niespodziewany, gwałtowny sprzeciw szeregu państw. Wśród nich znalazły się państwa członkowskie Unii Europejskiej – Dania, Holandia, Szwecja, Hiszpania, Finlandia, Wielka Brytania, Francja – zabiegające przede wszystkim o uwzględnienie w tekście daleko idących zapisów dot. praw i usług prokreacyjnych i seksualnych. Państwa arabskie, szczególnie Syria, protestowały przeciwko wykreśleniu forsowanych przez nie zapisów dot. terytoriów okupowanych. Brazylia, Republika Południowej Afryki i Zambia domagały się wprowadzenia zapisów dot. praw własności intelektualnej w kontekście polityki zdrowotnej. Kuba natomiast nalegała na uwzględnienie postanowienia dot. współpracy na linii Południe–Południe.

Polska potwierdziła zgłoszone w ubiegłym roku zastrzeżenia do dwóch paragrafów zawierających odniesienia do zdrowia prokreacyjnego i seksualnego oraz praw prokreacyjnych.

W związku z powyższym, po przyjęciu rezolucji na wznowionym posiedzeniu plenarnym Komisji, Polska zaprezentowała *Explanation of position*, w którym wyjaśniła rozumienie zapisów tekstu rezolucji zawierających odniesienia do zdrowia, praw i usług seksualnych i prokreacyjnych oraz planowania rodziny. Zostało ono przekazane w wersji elektronicznej, a także papierowej do Sekretarza Generalnego ONZ, Sekretariatu CPD, Wydziału Ludności DESA i służb konferencyjnych Sekretariatu ONZ w celu jak najszerszego upowszechnienia. Tekst wystąpienia został zamieszczony na stronie internetowej Stałego Przedstawicielstwa RP przy ONZ..

Po przyjęciu rezolucji, wystąpienia odnośnie do tych fragmentów tekstu, które zawierają podobne odniesienia do praw i usług dot. zdrowia seksualnego i prokreacyjnego, wygłosiły Malta, Chile i Stolica Apostolska. Wystąpienia o treści przeciwnej, wskazujące na zachowawczy charakter rezolucji w zakresie problematyki zdrowia prokreacyjnego, wygłosiła Dania w imieniu własnym oraz Finlandii, Francji, Holandii, Niemiec, Szwecji i Wielkiej Brytanii.

Przed zamknięciem ostatniego posiedzenia 43. Sesji Komisji Ludności i Rozwoju przyjęto wstępną wersję raportu z przebiegu sesji. Przemówienia końcowe zaprezentowali: Zastępca Sekretarza Generalnego ds. Koordynacji Polityk, Pan Thomas Stelzer, oraz przedstawiciel UNFPA, Pan Werner Haug.

Zastępca Sekretarza Generalnego ds. Koordynacji Polityk, **Pan Thomas Stelzer**, podkreślił, że dobre zdrowie i długie życie są podstawą dobrobytu ludności. W czasie 43. Sesji podjęto wysiłki w kierunku poprawy zdrowia i redukcji umieralności w świecie. Wystąpienia dotyczące narodowych doświadczeń i wysiłków w tej mierze dostarczyły bogatego i szczegółowego wachlarza różnorodności podejść. Ponadto przedstawiono wyzwania dla polityki rządów o charakterze zarówno uniwersalnym jak i specyficznym. W krajach, w których ludność jest pozbawiona środków do życia, jest ona szczególnie narażona na choroby towarzyszące biedzie. Bardzo ważne jest, aby w walce z tymi chorobami podwoić wysiłki w celu przyspieszenia osiągnięcia Milenijnych Celów Rozwoju. Podkreślić należy, iż tematyka obrad 43. Sesji Komisji wykraczała poza zakres Milenijnych Celów Rozwoju., szczególnie w tych krajach, gdzie występują choroby związane z biedą .

Gdy choroby zakaźne i zapadalność matek na choroby nie powodują już w większości zgonów, są one zastąpione przez inne choroby: degeneracyjne, chroniczne i niezakaźne, tzw. cywilizacyjne. Przyczyny tych chorób są różne, lecz warunki życia oraz pracy wywołują je i powodują liczne zgony. Większość tych chorób można uniknąć, zmieniając styl życia (właściwa dieta i ograniczenie ilości pokarmów oraz kalorii, zakaz palenia tytoniu, ruch i sportowy tryb życia), co pomoże zmienić życie społeczeństw i polepszy stan ich zdrowotności, zdrowie bardziej zależy bowiem od nas samych niż od dostępu do usług medycznych. Niemniej jednak prewencja nie jest sama w sobie skuteczna, bowiem wcześniej czy później każdy z nas potrzebuje opieki zdrowotnej na odpowiednim poziomie. Rodzi się tu następne wyzwanie, by stworzyć systemy opieki zdrowotnej odpowiadające wzrastającym potrzebom starzejących się społeczeństw. Wyniki 43. Sesji potwierdzają, że za kilka lat zostaną zrewidowane, gdyż wiele krajów uczy się, jak przystosować się do zmieniających się realiów demograficznych i epidemiologicznych.

Werner Haug – (Director, Technical Division, UNFPA) pogratulował Przewodniczącemu i członkom Biura 43 Sesji Komisji Ludności i Rozwoju sukcesu w przebiegu i organizacji sesji oraz podziękował wszystkim uczestnikom sesji za owocny wkład w pracach Komisji podczas obrad, konsultacji i negocjacji dotyczących uchwalenia rezolucji.

Niezwłocznie po zamknięciu 43. Sesji Komisji Ludności i Rozwoju otwarte zostało pierwsze, *stricte* formalne posiedzenie 44. Sesji Komisji celem dokonania wyboru członków jej Biura. Przez aklamację wybrano przedstawicieli Malawi (przewodniczący Biura, reprezentant Grupy Regionalnej Państw Afrykańskich), Pakistanu (Grupa Regionalna Państw Azjatyckich), Jamajki (Grupa Regionalna Państw Ameryki Łacińskiej i Karaibów) i Belgii (Grupa Regionalna Państw Zachodnioeuropejskich i Innych). Wobec nie zgłoszenia do chwili przeprowadzenia wyborów kandydatury na członka Biura z ramienia Grupy Regionalnej Państw Europy Wschodniej, wybór jej przedstawiciela nastąpi w późniejszym terminie.

43. Sesja Komisji Ludności i Rozwoju, odbywająca się pod tematem przewodnim *Health, morbidity, mortality and development*, miała charakter szczególnie w związku ze zbliżającym się terminem spotkania poświęconego przeglądowi realizacji Milenijnych Celów Rozwoju (MDGs). W związku z powyższym oraz mając na uwadze szeroko ujęty temat przewodni, w toku dyskusji koncentrowano się na zagadnieniach związanych z realizacją Celów Milenijnych dot. problematyki zdrowotnej. Szczególną uwagę zwracano na opóźnienia w realizacji MDG 5, dot. ograniczenia śmiertelności matek i zapewnienia powszechnego dostępu do zdrowia prokreacyjnego. W tym kontekście ponownie uwidoczniły się kontrowersje

pomiędzy państwami członkowskimi Organizacji, także w obrębie grup, takich jak UE czy G77. Szersze podejście do tematu prezentowano w toku debaty generalnej, dotyczącej z jednej strony postępów w implementacji założeń Programu Działań ICPD, z drugiej natomiast – narodowych doświadczeń w tym zakresie, a także w ramach wyjątkowo interesujących prezentacji zaproszonych gości (*keynote speakers*). 43. Sesja Komisji była dla Polski istotna także ze względu na udział polskiego przedstawiciela w pracach Biura (w charakterze wiceprzewodniczącego z ramienia Grupy Regionalnej Państw Europy Wschodniej) oraz pełnienie w okresie sesji funkcji sprawozdawcy.

Dr Alina Potrykowska
Sekretarz Generalny Rządowej Rady Ludnościowej

Economic and Social Council

Distr.: Limited
19 January 2010

Original: English

Commission on Population and Development
Forty-third session
12-16 April 2010
Item 2 of the provisional agenda*
Adoption of the agenda and other organizational matters

Organization of work of the session

Note by the Secretariat

1. The draft organization of work of the forty-third session of the Commission on Population and Development, which is contained in the annex to the present note, has been prepared in order to facilitate the Commission's consideration of the items in the agenda for the session, in accordance with the time and conference services allocated to it. The annotated provisional agenda for the session is contained in document E/CN.9/2010/1.
2. Meeting facilities will be available for two meetings of the Commission each day. Meetings are held from 10 a.m. to 1 p.m. and from 3 to 6 p.m.

---

* E/CN.9/2010/1.

10-21322 (E) 220110

Please recycle

Annex**Draft organization of work, 12-16 April 2010***Date/time**Agenda item/programme documentation***Monday, 12 April**

10 a.m.-noon	2. Adoption of the agenda and other organizational matters Provisional agenda and organization of work (E/CN.9/2010/1; E/CN.9/2010/L.1) Report of the Bureau of the Commission on its intersessional meetings (E/CN.9/2010/2)
	3. Actions in follow-up to the recommendations of the International Conference on Population and Development Report of the Secretary-General on world population monitoring, focusing on health, morbidity, mortality and development (E/CN.9/2010/3) Report of the Secretary-General on the monitoring of population programmes, focusing on health, morbidity, mortality and development (E/CN.9/2010/4) Report of the Secretary-General on the flow of financial resources for assisting in the implementation of the Programme of Action of the International Conference on Population and Development (E/CN.9/2010/5)
Noon-1 p.m.	Keynote statement by Eduard Bos on "Population trends, health outcomes and development"
3-6 p.m.	3. <i>(continued)</i> Simultaneous with plenary: informal consultations on draft resolutions

Tuesday, 13 April

10 a.m.-noon	3. <i>(continued)</i> 4. General debate on national experience in population matters: health, morbidity, mortality and development Simultaneous with plenary: informal consultations on draft resolutions
Noon-1 p.m.	Keynote statement by Carissa Etienne on "Strengthening health systems to address current and future challenges in public health"

<i>Date time</i>	<i>Agenda item programme/documentation</i>
3-6 p.m.	4. <i>(continued)</i> Simultaneous with plenary: informal consultations on draft resolutions
Wednesday, 14 April	
10 a.m.-noon	4. <i>(continued)</i> Simultaneous with plenary: informal consultations on draft resolutions
Noon-1 p.m.	Keynote statement by Barry Popkin on "Global economic and health change: problems and solutions"
3-6 p.m.	5. Programme implementation and future programme of work of the Secretariat in the field of population Report of the Secretary-General on programme implementation and progress of work in the field of population, 2009 (E/CN.9/2010/6) Note by the Secretary-General on the proposed strategic framework for the period 2012-2013: subprogramme 6, Population, of programme 7, Economic and social affairs (E/CN.9/2010/7) Simultaneous with plenary: informal consultations on draft resolutions <i>Deadline for submission of proposals under items 3, 5 and 7</i>
Thursday, 15 April	
10 a.m.-1 p.m.	6. Contribution of population and development issues to the theme of the annual ministerial review in 2010
3-6 p.m.	Informal consultations
Friday, 16 April	
10 a.m.-1 p.m.	Informal consultations
3-6 p.m.	<i>Action on proposals</i> 7. Provisional agenda for the forty-fourth session of the Commission Note by the Secretariat containing the provisional agenda for the forty-fourth session of the Commission (E/CN.9/2010/L.2)

Date/time

Agenda item/programme documentation

---

8. Adoption of the report of the Commission on its forty-third session

Closure of the session^a

---

^a In accordance with Economic and Social Council decision 2005/213, the Commission, immediately following the closure of the forty-third session, will hold the first meeting of its forty-fourth session for the sole purpose of electing a new Chairman and other members of the Bureau, in accordance with rule 15 of the rules of procedure of the functional commissions of the Council.

REPUBLIC OF POLAND
PERMANENT MISSION TO THE UNITED NATIONS

9 EAST 66th STREET, NEW YORK, N.Y. 10065

TEL. (212) 744-2506

Check against delivery

Commission on Population and Development
Forty-third session
12 – 16 April 2010
General debate on national experience
in population matters

STATEMENT

by

Mr. Adam Fronczak

Under Secretary of State, Ministry of Health

Poland

New York, 13 April 2010

*Mister Chairman,
Distinguished Delegates,
Ladies and Gentlemen,*

I am honored to address the 43rd session of the Commission on Population and Development on behalf of the Republic of Poland.

At the beginning, I would like to congratulate you for your election as President of the 43rd Session of the Commission of Population and Development, and other Members of the Bureau on their election.

While supporting the statement delivered by Spain on behalf of the European Union under agenda point 3, I would like to state that in our understanding any reference made to the sexual and reproductive health and rights or services does not constitute an encouragement to the promotion of abortion on request.

While paying attention during this session to the interdependence between public health and development, it is necessary to underline the special significance of this year during which the international community is summing up ten year of common efforts towards the implementation of the Millennium Development Goals. Let me underscore that the Polish Government is fully engaged in the fulfillment of the UN development agenda.

As we debate today on the connection between health and development, it is important to point out that health protection remains one of the main tasks of the respective states and governments, though in view of the growing migration and the appearance of new epidemiological threats, health has become a global challenge.

The concern of the international community for the health of the most vulnerable groups was reflected in the elaboration of the three Millennium Development Goals dealing with the health of children, mothers and the threat of contagious diseases.

*Distinguished Delegates,
Ladies and Gentlemen,*

Addressing the topic of this year's debate, let me refer to Poland's experience over the past twenty years. The transformation Poland has undergone since 1989 included very deep social and economic reforms, among them the modernization of the health care system and the introduction of patient-oriented policies. Thus, today's session offers an excellent opportunity to present the relevant Polish experience. Even more so since the Polish Government has placed among its priorities a systematic improvement of the quality and accessibility of medical services provided to all citizen, with particular attention to children and women during pregnancy, taking into account observance of patients' rights in line with domestic and international norms, including the provisions of the 1994 Cairo Conference on Population and Development.

While underlining our achievements during the transformation of health-care system, I would like to note that Poland is still facing some challenges that need to be tackled by the Government. Nevertheless, Poland is ready to share its experiences and knowledge acquired during the transformation period that can serve as a kind of reference for developing countries or countries in transition in their efforts aimed at rebuilding their health-care systems. Sharing

1

of expertise, also in the area of health care, is one of the priorities of Poland's growing official development assistance.

*Mister Chairman,
Esteemed Delegates,*

As I present the main systemic changes in Poland, let me begin with reforms designed to abandon the centralized model. We have achieved this by transferring the management of the health care system and ownership of medical facilities to local government bodies, and combining that with the introduction of a system of universal medical insurance. The process of systemic changes coincided with the enhancement of the position of physicians providing basic medical care.

Along with health services financed from the medical insurance, in 2009 the Government implemented 14 health policy programmes financed from the state budget. Among the principal programmes were Neonatal screening programme, National Programme for Development of Transplantation Medicine, and National programme for prevention and treatment of cardiovascular diseases.

Another element of the systemic changes consisted in the appearance of privately-owned service providers on the market of medical services, though Poland, as most other European countries, implements the principle of universal access to health care benefits financed out of public funds.

*Ladies and Gentlemen,
Distinguished Delegates,*

Poland is undergoing a period of rapid demographic changes. The shrinking of the vocationally active part of the population will increase the burden on people of working-age, creating serious socio-economic challenges. Experts anticipate substantial threats to the national pension and social care systems. According to EU forecasts, the aging of societies will lead to a substantial growth of expenditures on pensions, health care and social security. All these phenomena are likely to impact the quality of life, as well as the size and stability of Polish families. Thus, in an age of a looming crisis and negative demographic trends, special importance is assumed by care for proper development and health of over 8 million children and young people who constitute over 21 per cent of Poland's population.

The mortality rate in Poland has been reduced by about 23 per cent (from 1137.6 in 1990 down to 828.8 in 2008) as a result of lowering the incidence of deaths caused by circulatory diseases and external factors. However, the mortality rate caused by circulatory diseases is almost double the rate in countries most advanced in treating such diseases. The favorable changes in the mortality rates connected with circulatory diseases and cancer have been coupled with a growing death rate connected to digestive tract diseases – a tendency observed for many years in the 0 to 59 age group.

Another indicator of the progress achieved in Poland in terms of the quality of health care is an increase in life expectancy. Life span has extended for women to 80 years, and for men to 71 years.

Distinguished Delegates,

Health care for pregnant women and children is one of the highest priorities of the Polish Government in the health-care area. The main task here is to ensure a proper course of pregnancy and the earliest possible identification of risk factors, making it possible to provide an appropriate assistance. The infant mortality rate has been falling for the past 62 years; last year it amounted to 5.6 per mill 1000 live births – down from 19.3 in 1990.

Medical care in the perinatal period has the objective of ensuring good health of mother and child, with the lowest possible level of medical intervention, though with the observance of the relevant safety rules. Safety in this case means care based on proven practices, to minimize risk and error and provide support for the physiological aspect of birth. Striving for the empowerment of the patient is what distinguishes today's health care for children and youth from that before the reform; the patient's right to self-determination – meaning decisions concerning his life and health – is fully respected.

*Mister Chairman,
Esteemed Delegates,*

The effective suppression of communicable diseases has been the greatest achievement of Polish public services over the last fifty years. After World War II, contagious diseases constituted the main mortality factor in Poland. Our success was attained through an overall improvement of hygienic standards, upgrading of hospital hygiene, development of water mains and sewage systems, the development and broad use of antibiotics and antiviral drugs, and mass vaccination programs.

Mass vaccinations constitute the most effective example of public health intervention, which produces rapid effects in the form of savings to the health care system and reduction in diseases incidence.

As concerns contagious diseases, I wish to mention the efforts of the Polish Government in countering HIV/AIDS. The Polish strategy of fighting HIV/AIDS has been based on respect for human dignity and human rights. That has resulted in a systematic improvement of the quality of life of persons infected with HIV and living with AIDS, as well as enhanced public awareness of the problem – as clearly indicated by opinion polls conducted in Poland in recent years.

Let me add that the institutional system in Poland guarantees continuous financing of preventive measures and cost-free ARV treatment of patients. Thanks to the antiretroviral treatment of women during the pregnancy and in the perinatal period, the incidence of related infections has been cut to 1 per cent. Ensuring equal access to prevention, treatment and support for the most vulnerable groups is one of the main goals of the Polish Government's strategy.

Currently, under the European CASCADE project, we are conducting works to establish Poland's first observation cohort with a known moment of infection. Also, the Government is collaborating with academic centers to examine the possible utilization for epidemiological purposes of lab tests distinguishing between long-term and recent HIV infections.

Poland believes that the international community still needs to actively counter the spread of HIV/AIDS, with special emphasis on the protection of human rights and respect for the

dignity of persons living with the disease. Let me underline here that Poland's engagement in the international cooperation in the HIV/AIDS area has substantially intensified in recent years. Poland is involved in the implementation of a growing number of projects in partnership with other countries, particularly our immediate neighbors.

*Distinguished Delegates,
Ladies and Gentlemen,*

Finally, at the end of my statement, let me describe briefly the projects, financed by Poland, that are congruent with the Millennium Development Goals in the broadly perceived sphere of health and medical care – such as reduction of child mortality rates, improvement of health care for mothers, broader access to potable water, and gender equality in access to medical care. Poland has been systematically increasing its allocations for development assistance. We also make voluntary contributions earmarked for health protection and medical care. In 2009 Poland made voluntary contributions of USD 50 thousand to the UN Population Fund (UNFPA) and USD 100 thousand to the UN HIV/AIDS program (UNAIDS).

Among Polish projects in this area, mention should be made of a center for blind children in Rwanda, to which Poland has donated EUR one million. Another worthy initiative is being implemented by a Polish NGO called The Other Space: in Azerbaijan, it is working on the establishment of the first birth schools and working to cut mortality rates among mothers and children - rates which are higher than any other CIS country. The project is designed to raise awareness among women and the maternity clinic staff as to the possibility of improving the perinatal situation of women.

The Polish Government is also financing numerous undertakings to enhance access to drinking water. This includes such projects as:

- provision of running drinking water for the Camp Luka hospital in Kinshasa,
- improvement of the sanitation situation in three educational facilities in Bethlehem,
- construction of a water well in a refugee center in Ghazni,
- improvement of potable water accessibility in the town of Kochor-Ata in Kirgizstan.

Several other important projects are financed by the Polish Government in the broadly perceived sphere of medical care. These include renovation of the maternity ward at a hospital in Ghazni, renovation of the intensive care unit for children at a hospital in Chisinau, assistance to Angolan patients suffering from HIV/AIDS and TB, purchase of hearing aids and wheelchairs for disabled children in the Golan Heights, running of a support and prevention center for seniors at the Santa Teresita parish in Santiago de Cuba.

Thank you for your kind attention.

United Nations

Commission on Population and Development

Resolution 2010/1

Health, morbidity, mortality and development* *The Commission on Population and Development, Recalling* the Programme of Action of the International Conference on Population and Development³ and the key actions for its further implementation,⁴ *Recalling also* the United Nations Millennium Declaration⁵ and the 2005 World Summit Outcome,⁶ as well as General Assembly resolution 60/265 of 30 June 2006 on the follow-up to the development outcome of the 2005 World Summit, including the Millennium Development Goals and the other internationally agreed development goals, *Recalling further* the outcomes of the major United Nations conferences and summits in the economic, social and related fields, especially those related to global health, *Recognizing* that the full implementation of the Programme of Action of the International Conference on Population and Development and the key actions for its further implementation, including those related to sexual and reproductive health and reproductive rights, which would also contribute to the implementation of the Beijing Platform for Action,⁷ population and development, education and gender equality, is integrally linked to global efforts to eradicate poverty and achieve sustainable development and that population dynamics are all-important for development, *Recalling* all General Assembly resolutions related to global public health, including those related to global health and foreign policy,⁸ *Welcoming* the ministerial declaration of the 2009 high-level segment of the Economic and Social Council, on the theme “Implementing the internationally agreed goals and commitments in regard to global public health”,⁹ *Welcoming also* the Political Declaration and Plan of Action on International Cooperation towards an Integrated and Balanced Strategy to Counter the World Drug Problem, adopted at the high-level segment of the fifty-second session of the Commission on Narcotic Drugs, held in Vienna from 11 to 20 March 2009,¹⁰ *Welcoming further* the declaration adopted at the First Global Ministerial Confer-

* For the discussion, see chap. II.

³ *Report of the International Conference on Population and Development, Cairo, 5–13 September 1994* (United Nations publication, Sales No. E.95.XIII.18), chap. I, resolution 1, annex.

⁴ General Assembly resolution S-21/2, annex; Official Records of the General Assembly, Twentyfirst Special Session, Supplement No. 3 (A/S-21/5/Rev.1); and A/S-21/PV.9.

⁵ See General Assembly resolution 55/2.

⁶ See General Assembly resolution 60/1.

⁷ *Report of the Fourth World Conference on Women, Beijing, 4–15 September 1995* (United Nations publication, Sales No. E.96.IV.13), chap. I, resolution 1, annex II.

⁸ See General Assembly resolutions 63/33 and 64/108.

⁹ See *Official Records of the General Assembly, Sixty-fourth Session, Supplement No. 3 (A/64/3/Rev.1)*.

¹⁰ See *Official Records of the Economic and Social Council, 2009, Supplement No. 8 (E/2009/28)*, chap. I, sect. C; see also A/64/92-E/2009/98, sect. II.A.

ence on Road Safety: Time for Action, held in Moscow on 19 and 20 November 2009, *Taking note* of the decision of the Economic and Social Council to devote the high-level segment of its substantive session of 2010 to the theme “Implementing the internationally agreed goals and commitments in regard to gender equality and the empowerment of women”, *Taking note with appreciation* of the initiative of the Government of the Russian Federation to organize an international conference on non-communicable diseases in Moscow in June 2011, *Recalling* that health is a state of complete physical, mental and social wellbeing and not merely the absence of disease or infirmity, *Recognizing* that population dynamics, development, human rights, and sexual and reproductive health and reproductive rights, which contribute to the implementation of the Programme of Action of the International Conference on Population and Development and the Beijing Platform for Action, empowerment of young people and women, gender equality, rights of women and men to have control over and decide freely and responsibly on matters related to their sexuality and reproduction free of coercion, discrimination and violence, based on mutual consent, equal relationships between women and men, full respect of the integrity of the person and shared responsibility for sexual behaviour and its consequences, are important for achieving the goals of the Programme of Action of the International Conference on Population and Development, *Noting with concern* that, despite some progress made in public health in the last decade, for millions of people throughout the world the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health, including, inter alia, access to medicines, vaccines and commodities, equipment and other supplies and to comprehensive primary health-care services, health promotion and disease prevention, still remains a distant goal and that, in many cases, especially for those living in poverty and populations in vulnerable or marginalized situations, this goal is becoming increasingly remote, *Emphasizing* that poverty is a major common denominator in health-related issues and is responsible for the serious worsening, above all in developing countries, of the main health indicators, deterioration of living standards, shortening of the average life expectancy and persistence of, and in some cases, the increase in preventable diseases and deaths, particularly of children, *Expressing deep concern* that hundreds of thousands of women die every year from largely preventable complications related to pregnancy or childbirth; that, for every death, an estimated twenty additional women and girls suffer from pregnancy-related and childbirth-related injury, disability, infection and disease; that more than 200 million women worldwide lack access to safe, affordable and effective forms of contraception, and that complications from pregnancy and childbirth are one of the leading causes of death for women between the ages of 15 and 19, in particular in many developing countries, *Noting* that, as reported by the World Health Organization, the causes of maternal death, in order of prevalence worldwide, include severe bleeding (haemorrhage), infections, complications due to unsafe abortion, high blood pressure in pregnancy (eclampsia), obstructed labour, and other direct causes, accounting for an estimated 80 per cent of maternal mortality worldwide, as well as other indirect causes, *Emphasizing* that achieving the health-related Millennium Development Goals is essential to socio-economic development and poverty eradication, concerned by the relatively slow progress in achieving them, especially in reducing maternal mortality, and mindful that special consideration should be given to the situation in the least developed countries and in Africa, *Noting with concern* that perinatal mortality continues to be alarmingly high in many countries, contributing substantially to the lack of progress in the reduction of child mortality and improved maternal health, *Expressing deep concern* that some nine million children under five years of age die every year from conditions that are largely preventable and treatable and, in that context, reaffirming the objectives of the Programme of Action of the International Conference on Population and Development concerning the reduction of infant and child mortality, and recognizing the importance of promotion and respect for the rights of the child for the achievement of health-related goals, in particular Millennium Development Goal 4, *Recognizing* that communicable diseases, which have been prioritized by the Millennium Development Goals, such as HIV/AIDS, malaria and tuberculosis, as well as other communicable diseases and neglected tropical diseases, pose severe risks for the entire world and serious challenges to the achievement of development goals, *Recognizing also* that an epidemiological transition is now under way in all regions of the world, indicating an increase in chronic and degenerative diseases, while high levels of infectious and parasitic diseases persist in many developing countries and countries with economies in transition that are confronting the double burden of fighting emerging and re-emerging communicable diseases, such as HIV/AIDS, tuberculosis and malaria, in parallel with the increasing threat of non-communicable diseases, *Recognizing further* that the emergence of non-communicable diseases is imposing a heavy burden on society, one with serious social and economic

consequences, and that there is a need to respond to cardiovascular diseases, cancers, diabetes and chronic respiratory diseases, which represent a leading threat to human health and development, *Concerned* about the persistence of health inequities, both among and within countries, and gender disparities that have resulted in detrimental health and mortality outcomes and are impeding the improvement of health among women, and noting that such inequities result from economic and social determinants that can be addressed by heeding the recommendations formulated by the Commission on Social Determinants of Health,¹¹ *Reaffirming* that good public health is better achieved through a combination of good public health policies, including multisectoral policies that stress better nutrition, safe drinking water, hygiene, sanitation and sustainable urbanization and that effectively combat major risk factors, *Noting* the increase in the prevalence of non-communicable diseases including, inter alia, cardiovascular diseases, chronic respiratory diseases, cancer and diabetes, in all countries and the developmental challenges posed by it, and recognizing the importance of reducing the prevalence of major risk factors for non-communicable diseases including, inter alia, tobacco use, harmful use of alcohol where its consumption is not against the law, abuse of narcotic drugs and psychotropic substances including amphetamine-type stimulants, unhealthy diets, obesity and lack of physical activity, as identified in the 2008–2013 Action Plan for the Global Strategy for the Prevention and Control of Non-Communicable Diseases of the World Health Organization, *Taking note* of the reports of the Secretary-General on health, morbidity, mortality and development¹² and on the monitoring of population programmes, focusing on health, morbidity, mortality and development,¹³ and taking note also of the report of the Secretary-General on the flow of financial resources for assisting in the implementation of the Programme of Action of the International Conference on Population and Development,¹⁴

1. *Reaffirms* the Programme of Action of the International Conference on Population and Development³ and the key actions for its further implementation;⁴
2. *Reaffirms* its strong commitment to the full implementation of the Programme of Action adopted at the International Conference on Population and Development in 1994, as well as the key actions for the further implementation of the Programme of Action agreed at the five-year review of the Programme of Action, and the Copenhagen Declaration on Social Development and the Programme of Action;¹⁵
3. *Recognizes* that health and poverty are interlinked and that achieving the health-related goals is central to sustainable development, and encourages Governments to give priority attention to the health-related Millennium Development Goals at the upcoming High-level Plenary Meeting of the sixty-fifth session of the General Assembly;
4. *Encourages* Member States and international organizations to scale up actions aimed to accelerate progress on all health-related targets of the Millennium Development Goals, in particular universal access to reproductive health, immunization and key child survival interventions, HIV prevention, mitigation and treatment, prevention and treatment of neglected tropical diseases, prevention and treatment services for malaria and tuberculosis, and access to affordable safe water and sanitation, the achievement of which would have the greatest impact on public health and development;
5. *Reaffirms* the values and principles of primary health care, including equity, solidarity, social justice, universal access to services, multisectoral action, transparency, accountability and community participation and empowerment, as the basis for strengthening health systems, recalls in this regard the Declaration of Alma-Ata,¹⁶ and recognizes the importance of providing comprehensive primary health-care services, including health promotion and universal access to disease prevention, curative care, palliative care and rehabilitation that are integrated and coordinated according to needs, while ensuring effective referral systems;
6. *Recognizes* traditional medicine as one of the resources of primary health-care services which could contribute to improved health-care services leading to improved health outcomes, including those targeted

---

¹¹ See Commission on Social Determinants of Health, *Closing the Gap in a Generation: Health Equity through Action on the Social Determinants of Health: Final Report of the Commission on Social Determinants of Health* (Geneva, World Health Organization, 2008).

¹² E/CN.9/2010/3.

¹³ E/CN.9/2010/4.

¹⁴ E/CN.9/2010/5.

¹⁵ *Report of the World Summit for Social Development, Copenhagen, 6–12 March 1995* (United Nations publication, Sales No. E.96.IV.8), chap. I, resolution I, annexes I and II.

¹⁶ See *Report of the International Conference on Primary Health Care, Alma-Ata, Kazakhstan, 6–12 September 1978* (Geneva, World Health Organization, 1978).

in the Millennium Development Goals, and urges States, in accordance with national capacities, priorities, relevant legislation and circumstances, to respect and preserve the knowledge of traditional medicine, treatments and practices, appropriately based on the circumstances in each country, and on evidence of safety, efficacy and quality;

7. *Urges* Governments to strengthen health systems so that they can deliver equitable health outcomes on the basis of a comprehensive approach by focusing appropriate attention on, inter alia, health financing, the health workforce, procurement and distribution of medicines and vaccines, infrastructure, information systems, service delivery, planning and implementation, universal access, and political will in leadership and governance;

8. *Calls upon* Governments to reduce health inequities by, inter alia, considering the recommendations formulated by the Commission on Social Determinants of Health,¹¹ and urges the international community to support the efforts of States to address the social determinants of health and to strengthen their public policies aimed at promoting full access to health and social protection for, inter alia, the most vulnerable sectors of society, including, as appropriate, through action plans to promote risk-pooling and pro-poor social protection schemes, and to include support for the efforts of developing countries in building up and improving basic social protection floors;

9. *Emphasizes* the need to increase the accessibility, availability, acceptability and affordability of health-care services and facilities to all people in accordance with national commitments to provide access to basic health care for all, as well as the need to increase the healthy lifespan and improve the quality of life of all people, and to reduce disparities in life expectancy between and within countries;

10. *Recognizes*, in that regard, the significant efforts undertaken by developing countries, including through South-South cooperation and triangular cooperation, and encourages the international community to enhance support for those efforts;

11. *Emphasizes* that advances in health depend, among other factors, on the promotion and protection of all human rights, the promotion of gender equality and the empowerment of women, and the elimination of gender-based discrimination, especially by ensuring equal opportunities for women and men in education, employment and access to social services, including health services; by instituting zero tolerance regarding violence against women and girls, including harmful traditional practices such as female genital mutilation or cutting; by preventing child and forced marriage; and by ensuring women's and men's access to the means to determine the number and spacing of their children;

12. *Urges* Governments, in order to ensure the contribution of the Programme of Action of the International Conference on Population and Development to the internationally agreed development goals, including the Millennium Development Goals, to, inter alia, protect and promote the full respect of human rights and fundamental freedoms regardless of age and marital status, including by eliminating all forms of discrimination against girls and women; working more effectively to achieve equality between women and men in all areas of family responsibility and in sexual and reproductive life; empowering women and girls, promoting and protecting women's and girls' right to education at all levels; providing young people with comprehensive education on human sexuality, on sexual and reproductive health, on gender equality and on how to deal positively and responsibly with their sexuality; enacting and enforcing laws to ensure that marriage is entered into only with the free and full consent of the intending spouses; ensuring the right of women to have control over and decide freely and responsibly on matters related to their sexuality, including sexual and reproductive health, free

of coercion, discrimination and violence; combating all forms of violence against women, including harmful traditional and customary practices such as female genital mutilation; developing strategies to eliminate gender stereotypes in all spheres of life and achieving gender equality in political life and decision-making, which would contribute to the implementation of the Programme of Action of the International Conference on Population and Development, the Beijing Platform for Action and the Millennium Development Goals;

13. *Urges* Governments to redouble efforts to reduce maternal morbidity and mortality by ensuring that universal access to reproductive health, including family planning, is achieved by 2015; that health systems provide a continuum of antenatal and neonatal health care, including delivery assistance by skilled health workers and emergency obstetric care; that women receive nutritional support; and that sexual and reproductive health information and services are integrated into HIV/AIDS plans and strategies;

14. *Also urges* Governments to intensify efforts to provide quality delivery care, including during the often neglected early post-natal period, as such care improves health outcomes for both women and children;
15. *Calls upon* Governments to scale up significantly efforts to meet the goal of ensuring universal access to HIV prevention, treatment, care and support, and the goal of halting and reversing the spread of HIV/AIDS by 2015, particularly by integrating HIV/AIDS interventions into programmes for primary health care, sexual and reproductive health, and mother and child health, by strengthening efforts to eliminate the mother-to-child transmission of HIV, and by preventing and treating other sexually transmitted diseases;
16. *Notes with concern* the feminization of the pandemic of HIV/AIDS, especially among young women, and the fact that women now represent 50 per cent of people living with HIV worldwide and nearly 60 per cent of people living with HIV in Africa and, in that regard, reaffirms the commitment to intensify efforts to ensure a wide range of prevention programmes that take account of local circumstances, ethics and cultural values, such as information, education and communication, as well as encouraging responsible sexual behaviour, including abstinence and fidelity, and expanded access to essential commodities, including female condoms and microbicides, through the adoption of measures to reduce costs and improve availability;
17. *Emphasizes* the urgency of combating the main causes of child morbidity and mortality, inter alia, pneumonia, diarrhoea, malaria and malnutrition, through vaccination, long-lasting insecticide-treated bednets, nutritional support, improved sanitation, access to safe drinking water, and access to effective medicines and other treatments, while strengthening health systems;
18. *Stresses* the need to sustain and strengthen progress made in combating tuberculosis and malaria and developing innovative strategies for tuberculosis and malaria prevention, detection and treatment, including strategies to treat co-infection of tuberculosis with HIV, multidrug resistant tuberculosis and extensively drug-resistant tuberculosis, including through ensuring the availability of affordable, good-quality and effective medicines and equipment;
19. *Urges* Governments to increase efforts to control and eliminate neglected tropical diseases, including through increased use of existing medicines, development of new medicines, research into new modes of vector control, and implementation of appropriate prevention strategies, as well as to make a concerted effort to eradicate poliomyelitis worldwide by intensifying immunization activities and adopting country-specific strategies to address the remaining barriers to stopping poliomyelitis transmission, and emphasizes the importance of strengthening health systems to address communicable diseases;
20. *Also urges* Governments to give increased attention to the prevention and control of non-communicable diseases, further taking into account the social and environmental determinants of non-communicable diseases by, inter alia, taking action to implement the World Health Organization Global Strategy for the Prevention and Control of Non-Communicable Diseases¹⁷ and its related Action Plan;
21. *Urges* Governments to develop and put into effect comprehensive and integrated illicit drug demand reduction policies, programmes and legal frameworks, including prevention and care in the health-care and social services, from primary prevention to early intervention to treatment and to rehabilitation and social reintegration, and in related support services, aimed at promoting health and social well-being, aiming to effectively reduce the direct and indirect adverse consequences of illicit drug abuse for individuals and all societies as a whole, in compliance with the three international drug control conventions and in accordance with national legislation;
22. *Emphasizes* the role of education and health literacy in improving health outcomes over a lifetime, and urges Governments to ensure that health education starts early in life and that special attention is paid to encouraging health-enhancing behaviour among adolescents and young people in a gender-sensitive manner, especially by discouraging the use of tobacco and alcohol, encouraging physical activity and balanced diets, and providing information on sexual and reproductive health that is consistent with their evolving needs and capacities so that they can make responsible and informed decisions in all issues related to their health and well-being and understand the synergies between the various health-related behaviours;
23. *Underlines* the health and rehabilitation needs of victims of terrorism, encompassing both physical and mental health;

---

¹⁷ World Health Organization, *Fifty-third World Health Assembly, Geneva, 15–20 May 2000, Resolutions and Decisions, Annexes (WHA53/2000/REC/1)*.

24. *Also underlines* its commitment to developing and implementing national strategies that promote public health in programmes or actions that respond to challenges faced by all populations affected by conflict, natural disasters and other humanitarian emergencies, and acknowledges that inequities in access to health care can increase during times of crisis, and that special efforts should be made to maintain primary health-care functions during these periods, as well as to ensure that the needs of the poorest and most vulnerable are met during the post-crisis, peacebuilding and early recovery stages;

25. *Further underlines* the need of people living in situations of armed conflict and foreign occupation for a functioning public-health system, including access to health care and services;

26. *Expresses concern* at the continuing increase in road traffic fatalities and injuries worldwide, in particular in developing countries, calls for the implementation of existing General Assembly resolutions aimed at addressing global road safety issues and strengthening international cooperation in this field,¹⁸ and urges Governments to enact comprehensive laws and effective compliance and enforcement measures to protect all road users, including pedestrians, by setting appropriate speed limits and blood alcohol concentration limits, and by encouraging the use of appropriate protection mechanisms, including helmets, seat belts and child restraints;

27. *Recalls* the Global Strategy and Plan of Action on Public Health, Innovation and Intellectual Property,¹⁹ and urges States, the relevant international organizations and other relevant stakeholders to support actively its wide implementation;

28. *Reaffirms* the right to use to the full the provisions contained in the Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights,²⁰ the Doha Declaration on the Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights and Public Health,²¹ the decision of the World Trade Organization General Council of 30 August 2003 on the implementation of paragraph 6 of the Doha Declaration²² and, when formal acceptance procedures are completed, the amendment to article 31 of the Agreement, which provide flexibilities for the protection of public health and, in particular, to promote access to medicines for all, and encourage the provision of assistance to developing countries in this regard; and calls for a broad and timely acceptance of the amendment to article 31 of the Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, as proposed by the World Trade Organization General Council in its decision of 6 December 2005;²³

29. *Encourages* all States to apply measures and procedures for enforcing intellectual property rights in such a manner as to avoid creating barriers to the legitimate trade in medicines and to provide for safeguards against the abuse of such measures and procedures;

30. *Calls upon* Governments and the international community to develop health workforce strategies and to continue the ongoing work of the World Health Organization on a code of practice on international recruitment of health personnel with a view to its finalization, and to conduct a review of training, recruitment and retention policies in order to provide incentives for health workers to stay in underserved, remote and rural areas, taking into account the challenges facing developing countries in the retention of skilled health personnel, improve the conditions of work and increase the number of health workers to ensure the attainment of the health-related Millennium Development Goals, in particular by training more skilled birth attendants and midwives in low-income countries;

31. *Also calls upon* donor Governments and the international community to make international cooperation and assistance, in particular external funding, more predictable and better aligned with national priorities and to channel such assistance to recipient countries in ways that strengthen national health systems; welcomes the progress made in developing new, voluntary and innovative financing approaches and initiatives; and emphasizes that innovative financing mechanisms should supplement and not substitute for traditional sources of finance;

¹⁸ See General Assembly resolutions 57/309, 58/9, 58/289, 60/5, 62/244 and 64/255.

¹⁹ See World Health Organization, *Sixty-first World Health Assembly, Geneva, 19–24 May 2008, Resolutions and Decisions, Annexes* (WHA61/2008/REC/1), World Health Assembly resolution 61.21.

²⁰ See *Legal Instruments Embodying the Results of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations, done at Marrakesh on 15 April 1994* (GATT secretariat publication, Sales No. GATT/1994–7).

²¹ See World Trade Organization, document WT/MIN(01)/DEC/2.

²² See World Trade Organization, document WT/L/540 and Corr.1.

²³ World Trade Organization, document WT/L/641.

32. *Further calls upon* Governments, with the support of regional and international financial institutions and other national and international actors, to adopt appropriate measures to overcome the negative impacts of the economic and financial crises on health, ensuring that policies maintain commitment to the internationally agreed development goals, including the Millennium Development Goals;

33. *Urges* Governments to continue to address the environmental causes of ill health and their impact on development by integrating health concerns, including those of the most vulnerable populations, into strategies, policies and programmes for poverty eradication, sustainable development, and climate change adaptation and mitigation;

34. *Recognizes* that the lack of adequate funding remains a significant constraint to the full implementation of the Programme of Action of the International Conference on Population and Development, calls upon Governments of both developed and developing countries to make every effort to mobilize the required resources to ensure that the health, development and human rights-related objectives of the Programme of Action are met, and urges Governments and development partners to cooperate closely to ensure that resources, including those from the Global Fund to Fight AIDS, Tuberculosis and Malaria, are used in a manner which ensures maximum effectiveness and in full alignment with the needs and priorities of developing countries;

35. *Reaffirms* the need to develop, make use of, improve and strengthen national health information systems and research capacity with, as appropriate, the support of international cooperation, in order to measure the health of national populations on the basis of disaggregated data, including by age and sex, so that, inter alia, health inequities can be detected and the impact of policies on health equity measured;

36. *Requests* the Secretary-General to continue, in the framework of the implementation of the Programme of Action of the International Conference on Population and Development, his substantive work on health, morbidity, mortality and development, including integrating a gender perspective into its analyses and recommendations, in collaboration and coordination with relevant United Nations agencies, funds and programmes and other relevant international organizations, and to continue assessing the progress made in achieving the goals and objectives on health, morbidity, mortality and development set out in the outcomes of the major United Nations conferences and summits, giving due consideration to their implications for development.

E/2010/25

E/CN.9/2010/9

10-34599 5

E/2010/25

E/CN.9/2010/9

4 10-34599E/2010/25

E/CN.9/2010/9

6 10-34599

E/2010/25

E/CN.9/2010/9

10-34599 7

E/2010/25

E/CN.9/2010/9

8 10-34599

E/2010/25

E/CN.9/2010/9

10-34599 9

E/2010/25

E/CN.9/2010/9

10 10-34599

E/2010/25

E/CN.9/2010/9

10 - 34599 11

V. SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI RZĄDOWEJ RADY LUDNOŚCIOWEJ W 2009 R.

Spis treści

Wprowadzenie

- I. Posiedzenia plenarne RRL
- II. Raport Rządowej Rady Ludnościowej pt. „Sytuacja Demograficzna Polski. Raport 2007–2008”
- III. X Ankieta ONZ „TENTH INQUIRY AMONG GOVERNMENTS ON POPULATION AND DEVELOPMENT”
- IV. Komisja ONZ ds. ludności i rozwoju
- V. Udział w konferencjach krajowych i międzynarodowych
- VI. Posiedzenia prezydium RRL oraz prace sekretariatu RRL

Załączniki:

1. Sprawozdanie z konferencji „*Przemiany ludnościowe w Polsce. Przeszłość i perspektywy*” Rządowej Rady Ludnościowej z okazji 35-lecia jej funkcjonowania połączona z jubileuszowym posiedzeniem plenarnym Rządowej Rady Ludnościowej z dnia 14 maja 2009 r. (*patrz* Biuletyn 54, Warszawa 2009, RRL, str. 187–198)
2. Protokół z posiedzenia plenarnego Rządowej Rady Ludnościowej z dnia 19 listopada 2009 r.
3. Sprawozdanie z konferencji „*Aktualne przemiany demograficzne a gospodarka Polski*” połączonej z posiedzeniem plenarnym Rządowej Rady Ludnościowej z dnia 17 grudnia 2009 r.

Wprowadzenie

Rządowa Rada Ludnościowa działa pod przewodnictwem dr hab. prof. SGH Zbigniewa Strzeleckiego, a jej obsługę zapewnia Główny Urząd Statystyczny. Funkcjonuje na podstawie Zarządzenia Nr 85 Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 maja 2006 r. w sprawie utworzenia Rady do spraw koordynacji działań międzyresortowych w zakresie polityki ludnościowej z póź. zm. – Zarz. nr 165 Prezesa RM z dn. 7 listopada 2006 r., Zarz. nr 29 Prezesa RM z dn. 23 marca 2007 r. Szczegółowy tryb działania Rządowej Rady Ludnościowej oraz zakres działania Przewodniczącego, Prezydium i Sekretarza Generalnego Rady określa regulamin uchwalany przez Rządową Radę Ludnościową – Uchwała Nr 1/2006 Rządowej Rady Ludnościowej z dnia 14 grudnia 2006 r. Od marca 2005 r. RRL posiada stronę internetową www.stat.gov.pl, na której zamieszczone są publikacje oraz informacja o działalności, strukturze i składzie RRL.

Zgodnie z Zarządzeniem nr 85 Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 maja 2006 r. w sprawie Rady do Spraw Koordynacji działań międzyresortowych w zakresie polityki ludnościowej oraz Zarz. nr 29 Prezesa RM z dn. 23 marca 2007 r. w **skład Rządowej Rady Ludnościowej wchodzi:**

- 1) Przewodniczący – dr hab. Zbigniew Strzelecki prof. Szkoły Głównej Handlowej,
- 2) Zastępcy przewodniczącego:
  - a) prof. dr hab. Józefina Hryniewicz – Uniwersytet Warszawski,
  - b) prof. dr hab. Janusz Witkowski – Wiceprezes Głównego Urzędu Statystycznego,

- 3) Sekretarz Generalny Rady – dr Alina Potrykowska – Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN.
- 4) Członkowie powoływani imiennie:
  - a) dr hab. Bożena Balcerzak-Paradowska – Instytut Pracy i Spraw Socjalnych,
  - b) ks. prof. dr hab. Janusz Balicki – Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego,
  - c) prof. dr hab. Bogdan Chazan – Dyrektor Szpitala Położniczo-Ginekologicznego im. Św. Rodziny w Warszawie,
  - d) prof. dr hab. Lucyna Frąckiewicz – Akademia Ekonomiczna w Katowicach,
  - e) prof. dr hab. Irena E. Kotowska – Szkoła Główna Handlowa,
  - f) prof. dr hab. Jerzy T. Kowaleski – Uniwersytet Łódzki,
  - g) dr hab. Ireneusz Kuropka – prof. AE, Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu,
  - h) prof. dr hab. Adam Kurzynowski – Szkoła Główna Handlowa,
  - i) prof. dr hab. Antoni Rajkiewicz – Uniwersytet Warszawski,
  - j) prof. dr hab. Robert Rauziński – Instytut Śląski w Opolu,
  - k) dr hab. Andrzej Rączaszek – prof. AE, Akademia Ekonomiczna w Katowicach
  - l) prof. dr hab. Iwona Roeske-Słomka – Akademia Ekonomiczna w Poznaniu,
  - m) prof. dr hab. Izidor Sobczak – Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna, Uniwersytet Gdański,
  - n) prof. dr hab. med. Janusz Szymborski – Biuro Rzecznika Praw Dziecka,
  - o) prof. dr hab. Eugeniusz Z. Zdrojewski – Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Warszawie,
- 5) członkowie pełniący określone funkcje:
  - a. przedstawiciel Kancelarii Prezesa Rady Ministrów,
  - b. przedstawiciel Komitetu Nauk Demograficznych Polskiej Akademii Nauk,
  - c. przedstawiciel Polskiego Towarzystwa Demograficznego,
  - d. przedstawiciel organizacji pozarządowych,
  - e. przedstawiciel Konwentu Marszałków,
  - f. przedstawiciel Instytutu Kardiologii,
  - g. przedstawiciel Instytutu Matki i Dziecka,
  - h. przedstawiciel Centrum Onkologii – Instytutu im. Marii Skłodowskiej-Curie w Warszawie,
  - i. przedstawiciel Instytutu Żywności i Żywienia,
- 6) członkowie delegowani przez:
  - a. Ministra Edukacji Narodowej,
  - b. Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego,
  - c. Ministra Obrony Narodowej,
  - d. Ministra Pracy i Polityki Społecznej,
  - e. Ministra Sportu,
  - f. Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji,
  - g. Ministra Spraw Zagranicznych,
  - h. Ministra Zdrowia,
  - i. Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych,
  - j. Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego,
  - k. Prezesa Urzędu do Spraw Repatriacji i Cudzoziemców.

I. Posiedzenia plenarne RRL

W 2009 roku odbyły się trzy posiedzenia plenarne Rządowej Rady Ludnościowej (w dniach: 14 maja, 19 listopada oraz 17 grudnia).

W dniu 14 maja 2009 r. odbyła się konferencja jubileuszowa pt. „Przemiany ludnościowe w Polsce. Przeszłość i perspektywy” z okazji 35-lecia funkcjonowania Rządowej Rady Ludnościowej połączona z posiedzeniem plenarnym RRL. Konferencję otworzył Przewodniczący Rady dr hab. prof. SGH Zbigniew Strzelecki. W posiedzeniu udział wzięli: Pan Michał Boni Minister – Członek Rady Ministrów, wiceprezes GUS Janusz Witkowski, wiceprezes GUS Halina Dmochowska, Radca Generalny Prezesa GUS Tadeusz Ołdakowski, członkowie Rządowej Rady Ludnościowej oraz zaproszeni goście.

Otwierając posiedzenie Przewodniczący Rady dr hab. prof. SGH Zbigniew Strzelecki zwrócił uwagę na problematykę konferencji „Przemiany ludnościowe w Polsce. Przeszłość i perspektywy” dotyczącą podsumowania okresu 35 lat działalności Rządowej Komisji/Rady Ludnościowej. Podkreślił, iż ważniejszym jednak celem, któremu podporządkowano strukturę konferencji, było zastanowienie się – na tle sytuacji demograficznej Polski i uwarunkowań rozwoju demograficznego w nowym, funkcjonującym od 20 lat systemie społeczno-politycznym oraz 5 lat po uzyskaniu członkostwa Polski w Unii Europejskiej – jaki wpływ na przyszłość rozwoju demograficznego Polski mają te zmiany oraz jakie wyzwania stawiają społeczeństwu polskiemu i gospodarce będącej podsumowaniem naukowych badań demograficznych i polskich doświadczeń w tym zakresie.

Jako przedstawiciel Rządu RP wystąpił Pan Michał Boni, Minister – Członek Rady Ministrów, który gratulując Radzie sukcesów w 35-letniej działalności, podkreślił ważne znaczenie prac w dziedzinie demografii, polityki ludnościowej i społecznej. Zapewnił uczestników konferencji o wsparciu Rządu na polu aktywności RRL. Pan Prof. Janusz Witkowski wiceprezes GUS odczytał list gratulacyjny od Pana Prof. Józefa Oleńskiego, Prezesa GUS, w którym podkreślił istotne znaczenie wzajemnego współdziałania RRL z GUS. Zaznaczył, że statystyka publiczna ma ogromny szacunek dla efektów pracy Rady i podejmowanych inicjatyw w dziedzinie demografii i polityki ludnościowej państwa. Na ręce Pana Przewodniczącego list gratulacyjny przesłała również Pani Prof. Barbara Kudrycka – Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego (w załączeniu do sprawozdania).

Pan Minister Michał Boni wręczył listy gratulacyjne zasłużonym członkom Rządowej Rady Ludnościowej: prof. A. Rajkiewiczowi, prof. L. Frąckiewicz, prof. Z. Strzeleckiemu, prof. J. Hrynkiwicz, prof. J. Witkowskiemu i prof. R. Rauzińskiemu oraz członkom Komisji Ludnościowej dr H. Wasilewskiej-Trenkner i dr K. Dzieńno.

Program konferencji obejmował:

- prezentację 35 lat doświadczeń Rządowej Rady Ludnościowej przedstawioną przez prof. dr hab. Antoniego Rajkiewicza, dr Halinę Wasilewską – Trenkner, dr Kazimierza Dzieńno oraz dr hab. prof. SGH Zbigniewa Strzeleckiego.
- *Przeszłość i przyszłość demograficzna Polski* – referat wygłoszony przez dr hab. prof. SGH Zbigniewa Strzeleckiego i prof. dr hab. Janusza Witkowskiego, który obejmował zarówno przemiany demograficzne w Polsce powojennej jak również wyniki najnowszej prognozy ludnościowej kraju do 2035 r.
- Badania naukowe podstawą prac RRL – sesję panelową prowadzoną przez prof. dr hab. Janusza Witkowskiego, w której udział wzięli paneliści – prof. dr hab. Józefina Hrynkiwicz, ks. prof. dr hab. Leon Dyczewski, prof. dr hab. Janusz Szymborski, prof. dr hab. Irena E. Kotowska, prof. dr hab. Robert Rauziński, prof. dr hab. Janina Józwiak – na której zaprezentowano obszary badawcze: *Polityka społeczna i warunki życia, System wartości i postawy, Zdrowie, Rynek pracy i zasoby pracy, Migracje zagraniczne oraz Badanie i edukacja w zakresie demografii.*

Konferencja zakończyła się dyskusją i podsumowaniem przez prof. dr hab. Janusza Witkowskiego oraz dr hab. prof. SGH Zbigniewa Strzeleckiego.

Szczegółowe omówienie przebiegu konferencji zawiera sprawozdanie – załącznik nr 1.

Przedmiotem posiedzenia plenarnego w dniu 19 listopada 2009 r. było:

1. Projekt raportu 2008–2009 „Sytuacja demograficzna Polski” – dr hab. prof. SGH Zbigniew Strzelecki.
2. X Ankieta ONZ nt. Ludności i Rozwoju – dr Alina Potrykowska.
3. Informacje o konferencjach międzynarodowych:
  - 42 Sesja Komisji Ludności i Rozwoju ONZ – Nowy Jork – dr Alina Potrykowska.
  - Forum Regionalne poświęcone upamiętnieniu i podsumowaniu 15. rocznicy Międzynarodowej Konferencji dot. Ludności i Rozwoju (ICPD) w Stambule – dr Alina Potrykowska.
4. Sprawy różne:
  - Nagroda Narodów Zjednoczonych za rok 2010.
  - Protokół z posiedzenia RRL w dniu 14 maja 2009 r.

Szczegółowe omówienie przebiegu posiedzenia zawiera Protokół z posiedzenia plenarnego Rządowej Rady Ludnościowej z dnia 19 listopada 2009 r. – załącznik nr 2.

W dniu 17 grudnia 2009 r. odbyła się konferencja pt. „Aktualne przemiany demograficzne a gospodarka Polski” połączona z posiedzeniem plenarnym Rządowej Rady Ludnościowej.

I. Otwarcia konferencji dokonał Przewodniczący RRL, dr hab. prof. SGH Zbigniew Strzelecki,

II. Referaty prezentowali :

1. Prof. dr hab. Jerzy Kleer – „Sektor publiczny. Między demografią a gospodarką”.
2. Prof. dr hab. Elżbieta Mączyńska – „Przełom cywilizacyjny a wzrost gospodarczy. Niedoceniane aspekty demograficzne”.
3. Prof. dr hab. Elżbieta Kryńska – „Wpływ zmian demograficznych na rynek pracy – aspekty gospodarcze”.
4. Prof. dr hab. Tadeusz Stryjakiewicz – „Demograficzno-społeczne czynniki rozwoju sektora kreatywnego”.
5. Dr hab. – Tomasz Przemysław Śleszyński „Znaczenie przemian demograficznych W przestrzeni Polski dla rozwoju gospodarczego”.
6. Dr Andrzej Gałązka – „Cykle koniunkturalne a trendy demograficzne”.

III. Dyskusja

IV. Podsumował obrady Prof. dr hab. Janusz Witkowski

V. Zakończenia dokonał dr hab. prof. SGH Zbigniew Strzelecki

Szczegółowe omówienie przebiegu konferencji zawiera sprawozdanie – załącznik nr 3, który zostanie przekazany członkom Rady na najbliższym posiedzeniu plenarnym RRL.

II. Raport Rządowej Rady Ludnościowej pt. „Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2007–2008”

Podstawowym statutowym obowiązkiem Rządowej Rady Ludnościowej jest opracowywanie corocznych raportów o sytuacji demograficznej Polski. RRL opracowała i przyjęła Raport 2007–2008 „Sytuacja demograficzna Polski”.

W dniu 23 marca 2009 r. Przewodniczący RRL przesłał do Kancelarii Prezesa RM do Sekretarza Komitetu Rady Ministrów XXXIII raport o sytuacji demograficznej kraju pt. „Sytuacja demograficzna Polski – Raport 2007–2008”, który po uzgodnieniach międzyresortowych został w dniu 8 czerwca 2009 r. przyjęty przez stały komitet Rady Ministrów i przedstawiony do wiadomości członkom Rady Ministrów.

Najważniejsze ustalenia i wnioski Raportu są następujące:

Tendencje ogólne

Szacuje się, że pod koniec 2007 r. liczba ludności Polski wynosiła 38 115,6 tys. osób, co oznacza, że był to dziewiąty rok z rzędu, kiedy to zaludnienie naszego kraju się zmniejszyło. Następnie w pierwszym półroczu 2008 r. liczba mieszkańców kraju zmalała o kolejne 9,9 tys. osób. Rzeczywisty roczny spadek liczby mieszkańców Polski w 2007 r. wyniósł 10 tys. osób (0,03%) głównie w wyniku ubytku w związku z migracjami zagranicznymi (saldo wyniosło –20 tys. osób). Na stałe wyjechało za granicę ok. 35 tys. osób, czyli blisko dwukrotnie więcej niż średnio w latach poprzednich, natomiast zamieszkało na stałe w Polsce 15 tys. przybywających z zagranicy. Skalę ubytku migracyjnego tylko w niewielkim stopniu zmniejszył niewielki przyrost naturalny, pierwszy po czterech latach, wynoszący 10,7 tys. osób. Pamiętać jednocześnie należy, że w Narodowym Spisie Powszechnym Ludności i Mieszkań 2002 ustalono liczebność mieszkańców Polski na 38 230 tys. osób, co oznaczało liczbę mniejszą o ponad 402 tys. od szacunku bilansowego. Świadczy to o głębszym ubytku rzeczywistym liczby ludności, niż to do niedawna wynikało z szacunków bieżących, dla których podstawą były wyniki NSP 1988 r. i bieżąca statystyka. Do końca 2002 r. liczba mieszkańców zmniejszyła się o dalsze 11 tys. osób, rok 2003 to kolejny spadek zaludnienia Polski o 28 tys. mieszkańców, 2004 r. o kolejne 16,8 tysięcy, a 2005 r. – o identyczną liczbę jak rok wcześniej. Z informacji za rok 2007 i pierwsze półrocze 2008 r. wynika, że zaczęło przybierać na sile zmniejszanie się liczebności mieszkańców Polski związane z licznymi wyjazdami Polaków za granicę – głównie czasowymi, co także częściowo znalazło odzwierciedlenie w statystyce wyjazdów na stałe. Drugie półrocze 2008 r. pozwala jednak sądzić, że proces ten został zahamowany i zostanie odwrócony.

Z analizy prezentowanej w raporcie można wywnioskować obecność zarówno pozytywnych, jak i negatywnych tendencji w składnikach decydujących o kierunku rozwoju demograficznego Polski. Tendencje te mają długi i krótki okres trwania.

Do **pozytywnych** tendencji należy zaliczyć:

- niewielki wzrost z roku na rok liczby urodzeń – od 2003 r. w miastach i od 2004 r. na wsi, w znacznej mierze związany z przemianami w strukturze wieku ludności Polski, ponieważ do wieku zdolności rozrodczej doszły wyższe generacje z lat 1982–1984;
- stały wzrost poziomu wykształcenia ludności; w 2002 r. 9,9% ludności w wieku 13 lat i więcej posiadało wyższe wykształcenie i cały czas wskaźnik ten wzrasta. W 2006 r. wzrósł on do 15,3%;
- trzy lata z rzędu wzrasta liczba zawieranych małżeństw. W 2005 r. było to o 15,1 tys. więcej niż w roku 2004 (wzrost o 7,9%), a w 2006 r. o 19,3 tys. więcej niż w roku 2005 (tj. o 9,3% więcej). W 2007 r. zawarto 248,7 tys. małżeństw, tj. o 22,5 tys. więcej niż w roku poprzednim. Należy oczekiwać, że być może tendencja ta utrzyma się przez kilka lat i przełoży się w pewnym stopniu na wzrost urodzeń w najbliższych latach. Podkreślić również trzeba, że nie jest zagrożona, jak na razie, instytucja małżeństwa w Polsce. Wynika to z faktu, że zdecydowana większość zawieranych małżeństw to związki wyznaniowe, oraz z tego, że w dalszym ciągu wzrasta jednorodność cech partnerów zawierających małżeństwa. Powinno to być przesłanką dla silniejszych więzi w tych związkach i ich trwałości;
- ustabilizowanie się odsetka małżeństw pierwszych (85,1% w 2007 r.);
- utrzymujący się w dalszym ciągu istotny spadek skłonności do zawierania związków małżeńskich przez nastolatków oraz zmniejszanie się ich udziału wśród nowożeńców;
- przesuwanie się rozpadu małżeństw na coraz późniejszy wiek i coraz dłuższy okres życia małżeńskiego, co oznacza zmniejszenie się skali konsekwencji wobec dzieci najmłodszych i w wieku przedszkolnym. Rok 2007 przyniósł też dalszy spadek udziału dzieci w tym wieku wśród ogółu dzieci z rozwodzących się małżeństw;
- kontynuacja spadkowego trendu umieralności w większości roczników ludności. W ciągu ostatnich 15 lat ogólny standaryzowany współczynnik zgonów strukturą ludności z 2000 r. zmniejszył się o ponad 23%. Przyczyniło się do tego przede wszystkim obniżenie natężenia zgonów wywołanych najgroźniejszymi chorobami, czyli chorobami układu krążenia oraz działaniem przyczyn zewnętrznych. W latach 1990–2007 standaryzowane współczynniki zgonów z powodu tych czynników zmniejszyły się odpowiednio z 604,3 zgonów na 100 tys. ludności do 381,1 oraz z 83,6 do 60,7 zgonów na 100 tys. ludności. Skutkiem tego jest wydłużanie się przeciętnego trwania życia mieszkańców Polski oraz zmniejszanie dystansu, jaki dzieli w tym zakresie Polaków od pozostałych mieszkańców krajów Unii Europejskiej. Wyniosło ono w 2007 r. dla noworodka, chłopca 70,9 lat, a dziewczynki 79,6 lat. Wciąż jednak trwanie życia jest przeciętnie o 8–9 lat dla mężczyzn i o 4–5 lat dla kobiet krótsze w porównaniu z mieszkańcami przodujących pod tym względem krajów. Wskaźnik ten wyróżnia jednak Polskę pozytywnie w grupie krajów naszego regionu, które ostatnio cechuje rosnąca umieralność;
- 60. rok obniżania się umieralności niemowląt, choć jej poziom (6‰ w 2007 r.) jest jeszcze ok. dwukrotnie wyższy niż w większości krajów zachodnich. Polska jest drugim po Czechach krajem naszego regionu, który ma najpoważniejsze osiągnięcia w walce z umieralnością niemowląt;
- pojawianie się symptomów nadziei na odwrócenie malejącej przez poprzednie kilkadziesiąt lat mobilności przestrzennej ludności. Jej poziom jest bardzo niski i ściśle związany z sytuacją społeczno-gospodarczą kraju. Tak niski poziom przemieszczeń ludności nie cechuje społeczeństw zachodnich.

Do tendencji **negatywnych** w rozwoju demograficznym Polski należy zaliczyć:

- pogłębiającą się już dziewiąty rok depopulację w rozwoju Polski. Zapoczątkowany w 1998 r. ubytek liczby mieszkańców trwa, a jego tempo się nasila. Dzieje się tak w wyniku wciąż wyższej emigracji ludności z Polski nad jej imigracją, co w 2006 r. przybrało na sile. Ubytku tego nie niweluje wielkość przyrostu naturalnego, który w latach 2002–2005 był ujemny, a w 2007 r. przyjął wartość dodatnią – 10,7 tys. osób;
- od 1989 r. utrwalający się w Polsce proces zawężonej zastępowalności pokoleń, który w miastach rozpoczął się już w 1963 r., a na wsi, z opóźnieniem jednego pokolenia, już w latach transformacji

(1995 r.). W 2007 r. zastępowalność pokoleń była niższa o ponad 40% od niezbędnej, aby pokolenie rodziców było równo licznie zastąpione pokoleniem dzieci (współczynnik zastępowalności pokoleń wyniósł w 2007 r. 0,632 i obniżył się w porównaniu z 2000 r. o 8,2%, zaś współczynnik dzietności ogólnej wyniósł 1,31). Wskaźniki w tym zakresie kształtują się w Polsce na najniższym poziomie wśród krajów UE. Oznacza to poważne zmiany w kierunku przyspieszenia starzenia się ludności i nasilenie się konsekwencji społeczno-ekonomicznych wynikających z dużego przyrostu liczby ludzi w starszym wieku;

- kolejny rok potwierdzają się zaobserwowane w 2002 r. symptomy zmiany stabilizującej się od ponad 20 lat proporcji w liczbie kobiet i mężczyzn w skali kraju. Może to oznaczać, że prawdopodobnie jest to początek fazy powrotu do wzrostu skali feminizacji społeczeństwa (szczególnie w miastach);
- w dalszym ciągu trwa proces starzenia się partnerów zawierających małżeństwa, co jest związane z odsuwaniem chwili zakładania rodziny na nieco późniejszy okres życia nowożeńców, w związku m.in. z wydłużaniem nauki, ograniczeniami i trudnościami na rynku pracy wśród ludzi młodych, ograniczonymi możliwościami nabycia przez nich mieszkań itp. Jednak pozytywnym tego przejawem jest mniejsze zaawansowanie tego procesu niż w pozostałych krajach Unii Europejskiej;
- odwrócenie w 1993 r. spadkowej tendencji natężenia rozwodów z pierwszego okresu transformacji i jego nasilenie się od 1994 r. Od roku 2002 tempo wzrostu liczby rozwodów wzrastało do 2006 r., zaś w 2007 r. rozwiodło się 66,6 tys. małżeństw. W 2007 r. liczba ta spadła w stosunku do 2006 r. o 50 rozwodów na 1000 nowo zawartych małżeństw: na 1000 nowo zawartych małżeństw 268 rozwiodło się. Jeszcze w 1993 r. relacja ta wyniosła 134, a w 2000 r. już 202,5. Wysoką dynamikę rozwodów w ostatnich kilku latach należy wiązać bez wątpienia z ustawą z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Dz.U. z 2006 r. Nr 139, poz. 992, z późn. zm.) obowiązującą od 1 maja 2004 r., różnicującą znacznie wysokość zasiłków na korzyść rodzin z jednym z rodziców. Wzrasta jednocześnie skala problemu nieletnich dzieci pośród rozwodzących się małżeństw. Już 89 dzieci na 10 tys. w wieku poniżej 18 lat jest dotkniętych rozwodem rodziców (w 1995 r. liczba ta wyniosła 44, co oznacza wzrost ponad dwukrotny);
- utrwalający się już od wielu lat niski poziom rozrodzości, związany do 1990 r. głównie z niekorzystnymi zmianami w strukturze wieku rozrodczego kobiet, a w kolejnych latach ze znaczącym spadkiem poziomu płodności kobiet. Sytuację w tym zakresie należy już uznać za krytyczną;
- dalsze starzenie się matek rodzących pierwsze dziecko, co w konsekwencji pogłębia spadek dzietności kobiet;
- rosnący udział urodzeń pozamałżeńskich, który w 2007 r. wyniósł 19,5% ogółu urodzeń żywych. W latach 1980–2007 udział ten zwiększył się o 305,4% (w miastach o 330,2%, a na wsi o 267,1%);
- brak istotnego postępu w obniżaniu poziomu umieralności ludności dorosłej, czego przyczyną tkwią w czynnikach pozademograficznych; systematyczny wzrost udziału zgonów spowodowanych chorobami nowotworowymi (stanowią one już przyczynę co czwartego zgonu);
- kontynuacja fazy odwracania tendencji urbanizacyjnych, gdyż dalej ubywa mieszkańców w miastach, a wzrasta ich liczba na wsi;
- dalszy ubytek (ostatnio nasilający się) liczby mieszkańców w wyniku przewagi emigracji nad imigracją. W statystykach odnotowano najwyższą od 1960 r. imigrację do Polski oraz najwyższą emigrację z Polski. Poziom emigracji na stałe w 2007 r. w porównaniu z rokiem wcześniejszym zmniejszył się o 11,4 tys., a imigracja na stałe po raz pierwszy przekroczyła poziom 15 tys. osób, w wyniku czego zmniejszyło się ujemne saldo migracji zagranicznych w stosunku do roku poprzedniego, osiągając w 2007 r. poziom –20,5 tys. osób. O wiele większe znaczenie ma w tym zakresie skala emigracji czasowej. Jej skalę GUS szacuje na blisko 2,2 mln osób (1,95 mln w końcu 2007 r.). Niesie to ze sobą wiele konsekwencji nie tylko demograficznych, ale i ekonomicznych i społecznych. Zjawisko to stanowi zarazem jeden z ważniejszych problemów do pilnego rozwiązania;
- w konsekwencji tych pozytywnych i negatywnych tendencji w rozwoju demograficznym Polski następuje przyspieszenie procesu starzenia się ludności oraz zasobów pracy. Liczba osób w wieku emerytalnym wzrosła w 2007 r. w porównaniu do 1988 r. o ok. 1,3 mln i stanowi 15,9% ogółu populacji (12,4% w 1988 r.). Jednocześnie ponad milionowa jest liczebność seniorów (osoby 80-letnie i starsze), co już jest zjawiskiem znaczącym dla systemu opieki zdrowotnej, społecznej oraz struktury usług i zaopatrzenia.

W świetle powyższych tendencji brak jest podstaw do odrzucenia twierdzenia, że jeśli będą się one utrzymywać, przez kolejne lata postępować będzie ubytek liczby mieszkańców Polski do 35,9 mln w 2035 r., co potwierdzają także eksperci ONZ i UE. Pogarszać się również będzie jej struktura ilościowa i jakościowa. Wiąże się to z potrzebą zasadniczych przewartościowań w polityce ekonomicznej i społecznej państwa na rzecz stymulowania rozrodczości i wspierania rodziny w jej funkcji prokreacyjnej i ekonomicznej.

Bilans ludności

Liczba ludności w Polsce nadal się zmniejsza. Potwierdzają to też dane z okresu ostatniego 1,5 roku. W dniu 30 VI 2008 r. nasz kraj liczył 38 115,9 tys. mieszkańców; oznacza to, że w stosunku do 31 XII 2006 r. populacja kraju zmalała o 9,6 tys. osób.

Ubytek rzeczywisty w 2007 r. był spowodowany wyłącznie ujemnym saldem migracji zagranicznych. Gdyby w tym okresie nie wystąpił dodatni, choć nieduży, przyrost naturalny ludności, wynoszący 10,7 tys. osób, ludność Polski zmniejszyłaby się w jeszcze większym stopniu.

Ubytek populacji notowano wyłącznie w miastach. W dniu 30 VI 2008 r. ludność w tym środowisku liczyła 23 305,0 tys. osób. W stosunku do stanu z końca 2006 r., czyli w ciągu 1,5 roku, zmniejszyła się więc o 63,9 tys. osób.

Odmienny proces miał miejsce na wsi. W dniu 30 VI 2008 r. zamieszkiwało tam 14 810,9 tys. osób. Oznacza to, że w tym samym, 1,5-rocznym okresie populacja w środowisku wiejskim wzrosła o 54,3 tys. osób.

Struktura ludności według płci w latach 2007–2008 nie uległa istotnym zmianom. Na 100 mężczyzn w połowie 2008 r. przypadało 107 kobiet.

W omawianym 1,5-rocznym okresie zanotowano pewne zmiany w strukturze ludności według wieku. Obserwuje się spadek udziału populacji w wieku przedprodukcyjnym oraz wzrost udziału procentowego ludności w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym.

W procesie starzenia się ogółu ludności daje się także zaobserwować starzenie się ludności w wieku produkcyjnym. Oznacza to, że w tej grupie ludnościowej zwiększa się udział procentowy roczników w starszym wieku, czyli w wieku niemobilnym, maleje zaś udział populacji w młodszym wieku, czyli w wieku mobilnym. Zjawisko starzenia się ludności w wieku produkcyjnym występuje w Polsce od kilkunastu już lat. Nie uległo także zahamowaniu w ostatnim 1,5-rocznym okresie.

Małżeństwa i rozwody

W związku z wchodzeniem w wiek matrymonialny licznej generacji osób urodzonych na początku lat 80. minionego stulecia, z pierwszą dekadą nowego wieku wiązano oczekiwania wzrostu liczby zawieranych związków małżeńskich. Tymczasem do 2006 r. nadzieja na pozytywne zmiany w tworzeniu nowych par okazała się płonna. Wprawdzie zarówno w 2005, jak i 2006 r. zawarto więcej związków niż w latach je poprzedzających, nadal notowany jest ubytek par małżeńskich na skutek ujemnego salda małżeństw zawieranych i rozwiązanych.

Rok 2007 r. przyniósł optymistyczne informacje o wyraźnym wzroście liczby nowych związków oraz znaczącym wzroście małżeństw nowo zawartych wobec rozwiązanych. Dodatnie saldo wyniosło 16,3 tys. (dla porównania rok wcześniej ubyło 13,3 tys. par). W 2007 r. zawarto w kraju 248,7 tys. związków – w tej liczbie 150,2 tys. w miastach i 98,5 tys. na wsi. Zdecydowaną większość zawieranych w Polsce małżeństw stanowią związki wyznaniowe. W 2007 r. ich udział wśród ogółu zawartych małżeństw w skali całego kraju wynosił 69,4% – w tym 64,5% w miastach i 76,8% na wsi.

Mimo redukcji liczby rozwodów i separacji, w 2007 r. w porównaniu z rokiem poprzednim ich skala w dalszym ciągu jest bardzo wysoka – orzeczono 66,6 tys. rozwodów oraz 4,9 tys. separacji, a ich skutki dotknęły odpowiednio 59,4 tys. i 6,2 tys. nieletnich dzieci.

Trendy w liczbie zawieranych małżeństw oraz zmiany postaw i zachowań matrymonialnych w Polsce są zbieżne ze zmianami notowanymi od kilkadziesiąt lat w krajach Europy Zachodniej i Północnej. Wśród nich na podkreślenie zasługuje istotne obniżanie intensywności zawierania związków przez osoby w grupie wieku 20–29 lat, w której przez lata natężenie to było najwyższe. Notowane zjawisko wynika głównie z opóźniania decyzji o zawarciu małżeństwa, a w części – z rosnącej skłonności młodych do pozostawiania w związkach nieformalnych; w odróżnieniu od krajów zachodnich w Polsce nie ma wystarczających podstaw do twierdzenia, że jest ono powodowane rezygnacją z małżeństwa w ogóle.

Obok czynników demograficznych znaczący wpływ na notowane zmiany wywierają różnorodne czynniki społeczno-demograficzne, kulturowe i inne. Od kilku lat szczególnie znaczenie ma wśród nich wydłużający się okres nauki szkolnej i studiów, brak poszukiwanych miejsc pracy, adekwatnych do umiejętności i potrzeb licznej rzeszy absolwentów szkół średnich i wyższych uczelni. Młodzi, stający przed koniecznością pełnienia różnorodnych ról życiowych, wstrzymują się z decyzją o zawarciu małżeństwa przed podjęciem pracy. Część dorastającego społeczeństwa, przywiązującego wagę do zdobywania i pogłębiania wiedzy oraz kariery zawodowej, dostrzega w rodzinie i dziecku barierę na drodze osobistego rozwoju oraz osiągnięcia życiowego sukcesu, coraz częściej wyrażającego się w postawie „mieć”, a nie „być”.

W rozważaniach na temat przyczyn zmian w matrymonialnych postawach i zachowaniach nie sposób pominąć istotnego czynnika, jakim jest emigracja młodego pokolenia za granicę. Trudno określić dokładną liczbę osób opuszczających kraj, ale jest wśród nich liczna grupa młodych, którzy poza Polską poszukują szans na lepsze życie.

Ważnym i jednocześnie bardzo niepokojącym elementem zmian we wzorcu funkcjonowania małżeństw jest stosunkowo wysoka liczba rozwodów i separacji. Powiększa ona populację rodzin niepełnych oraz dzieci wychowywanych przez jednego z rodziców. Przegląd literatury przedmiotu wskazuje na poważne konsekwencje rozpadu rodzin dla małych dzieci. Niedojrzałe rodzice nierzadko walczą o dziecko w sądach, uniemożliwiają kontakty z dzieckiem rozwiedzionemu rodzicowi, a nawet, mimo przyznania przez sąd prawa do takich kontaktów, zniechęcają dziecko do spotkań. W walce o dziecko zwykle przegrywa ojciec, choćby z tego względu, że w 57% sąd powierza władzę rodzicielską matce, tylko w 4% – ojcu, a w 37% – obojgu rodzicom.

Reasumując, sytuacja w sferze tworzenia i rozwoju rodzin w 2007 r. po raz pierwszy stanowi podstawę do optymizmu. Pozytywna jest informacja o nadwyżce związków nowo zawartych nad rozwiązanymi oraz o redukcji liczby rozwodów i separacji. Pamiętać jednak należy o tym, że trendy te nie będą długotrwałe ze względu na zmiany czynników, które je warunkują.

Urodzenia i płodność

W charakterystyce kształtowania się zachowań prokreacyjnych w Polsce w latach 1980–2007 należy zwrócić uwagę na następujące istotne cechy:

1. W latach 1980–2003 obserwowano spadkową tendencję zarówno liczby urodzeń, jak i ich natężenia w przeliczeniu na 1000 mieszkańców. Był to rezultat zarówno zmian struktury populacji, jak i przemian w kształtowaniu się zachowań prokreacyjnych. Zmiana kierunku trendu wystąpiła w 2003 r., gdy do wieku zdolności rozrodczej zaczęły dochodzić wyższe generacje początku lat 80. W wyniku tego liczba urodzeń zwiększyła się z 352,8 tys. w 2003 r. do 389,7 tys. w 2007 r., tj. o 26,9 tys. (7,6%).
2. Przemiany zachowań prokreacyjnych znajdują odzwierciedlenie w strukturze urodzeń według ich kolejności. Uwzględnienie kolejności urodzeń pozwala sformułować wniosek, że demograficzny wyż początku lat 80. był rezultatem wzrostu przede wszystkim liczby urodzeń kolejności wyższych. W latach 2003–2007 obserwujemy wzrost liczby urodzeń kolejności pierwszej, a od 2004 r. także urodzeń drugich. Zatem obecnie – inaczej niż to było na początku lat 80. – w procesie demograficznego ożywienia w Polsce uczestniczą przede wszystkim osoby młode będące na początku swojej rodzinnej kariery.
3. Ogólny wzrost wykształcenia ludności powoduje, że coraz więcej dzieci przychodzi na świat w rodzinach o wyższym poziomie edukacji. Proces kształcenia się może być przyczyną odkładania zarówno zawierania małżeństw, jak i rodzicielstwa. Wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia zmieniają się postawy i zachowania prokreacyjne. Przejawia się to w następujących ważniejszych prawidłowościach:
  - niezależnie od poziomu wykształcenia w ogólnej liczbie urodzeń żywych wzrastał udział urodzeń pierwszych;
  - udział urodzeń drugich obniżał się najsilniej w przypadku kobiet z wykształceniem wyższym;
  - w 2007 r. najwyższy udział stanowiły dzieci urodzone przez matki z wykształceniem średnim. Kolejne miejsce w miastach zajmują urodzenia dzieci wśród matek z wykształceniem wyższym, a na wsi z wykształceniem zasadniczym zawodowym;
  - w 2007 r. niezależnie od miejsca zamieszkania wysoki jest udział urodzeń kolejności pierwszej dla wszystkich poziomów wykształcenia. Odsetki urodzeń wyższych kolejności sukcesywnie maleją oprócz struktury urodzeń wśród matek z wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym.

4. W latach 2000–2007 kontynuowany był wzrost udziału urodzeń pozamałżeńskich w ogólnej liczbie urodzeń żywych. Wzrastał on we wszystkich grupach wieku matek. Najwyższy udział urodzeń pozamałżeńskich występował wśród kobiet bardzo młodych. Odsetki te były znacznie wyższe w miastach niż na wsi. Udział urodzeń pozamałżeńskich zmniejszał się przy przechodzeniu do klas wieku 20–24 i 25–29 lat, a następnie odsetek ich wzrastał.
5. Przemiany wzorca płodności wskazują na odkładanie urodzeń, o czym świadczy przesuwanie się maksimum współczynnika płodności z klasy wieku 20–24 lat do klasy 25–29 lat. Wzrost poziomu płodności kobiet po przekroczeniu 25 roku życia oznacza realizowanie odłożonych wcześniej urodzeń. Opóźnienia dotyczyły przede wszystkim urodzeń pierwszej i drugiej kolejności. Zjawiska takiego nie obserwujemy w środowisku wiejskim. Spadek płodności występował w przypadku wszystkich kolejności urodzeń dzieci przez matki poniżej 25 roku życia.
6. Zmniejszała się wielkość rodziny w wyniku ograniczania urodzeń wyższych kolejności.
7. Począwszy od 2004 r. obserwujemy wzrost poziomu dzietności związanej z niższymi kolejnościami urodzeń (pierwsze i drugie), co w konsekwencji pozwala oczekiwać spadku częstości definitywnej bezdzietności. Obniża się jednocześnie dzietność ujmująca poziom płodności związanej z wyższymi kolejnościami urodzeń.
8. Przemianom poziomu płodności towarzyszy też wzrost średniego wieku matek w chwili rodzenia dzieci. Przejściowy jego spadek wystąpił w latach 1988–1991. W latach 1980–2007 zmieniała się bowiem struktura populacji kobiet w wieku zdolności rozrodczej. Struktura populacji kobiet w 1980 r. była, z punktu widzenia rozrodczości, bardziej korzystna niż w 2007 r.

Umieralność i trwanie życia

Dekada lat 90. XX wieku oraz początek nowego to czas korzystnych zmian pod względem umieralności w Polsce. W latach 1990–2007 przeciętne dalsze trwanie życia noworodka płci męskiej zwiększyło się o 4,73 roku, a noworodka płci żeńskiej o 4,5 roku – w 2007 r. wynosiło odpowiednio 70,96 i 79,74 roku. Zmiany te są przede wszystkim efektem obniżenia natężenia zgonów z powodu chorób układu krążenia oraz oddziaływania przyczyn zewnętrznych. Ciągle jednak w porównaniu z wieloma krajami w Polsce notujemy wysoką umieralność w związku z tymi dolegliwościami – np. w Holandii czy Islandii natężenie zgonów wywołanych chorobami układu krążenia jest dwukrotnie niższe niż w Polsce. Podobnie jest w Grecji, jeśli mowa o oddziaływaniu przyczyn zewnętrznych.

Niezmiennie utrzymuje się w kraju wysoki poziom umieralności z powodu chorób nowotworowych. Choć w młodszej części społeczeństwa w wieku 0–44 lata natężenie zgonów tym powodowanych maleje, to „rekompensuje” to rosnąca umieralność osób w wieku 45 i więcej lat.

Dodatkowo systematycznie zwiększa się negatywny wpływ chorób układu trawiennego na zdrowie i życie Polaków. Wśród osób w wieku 0–59 lat intensywność zgonów z tego powodu jest coraz większa. Choroby te mają mniejsze znaczenie niż trzy wyżej wymienione przyczyny, ale obserwowana tendencja zmian jest niepokojąca. Korzystnym w tym przypadku jest obserwowany w latach 2000–2007 fakt malejącej umieralności powodowanej chorobami układu trawiennego wśród osób starszych. W tej zbiorowości podobne zmiany zaobserwowano też w przypadku chorób układu oddechowego.

Mimo coraz lepszej opieki nad kobietami w ciąży stosunkowo duża jest umieralność niemowląt. Co prawda w latach 1990–2007 współczynnik zgonów niemowląt zmniejszył się z 19,3 do 6 (na 1000 urodzeń żywych), w wielu krajach natężenie zjawiska jest znacznie mniejsze. Ponadto zwrócić należy uwagę na wzrost tego współczynnika w roku 2007 w porównaniu z rokiem 2006. W zbiorowości dziewczynek współczynnik wzrósł z 5,3 do 5,4 (na 1000 urodzeń żywych), a na wsi z 5,7 do 5,9 (na 1000 urodzeń żywych).

Mimo zmniejszającego się natężenia zgonów mężczyzn w wieku produkcyjnym, czyli zbiorowości, w której umieralność jest znaczna, wciąż obserwujemy w Polsce dużą różnicę w umieralności mężczyzn i kobiet. W konsekwencji statystyczna Polka ma przed sobą o 8–9 lat dłuższe życie niż Polak. W krajach wyżej rozwiniętych ta różnica jest znacznie mniejsza – waha się między 4 a 5 lat. Podobnie jest z natężeniem zjawiska rozpatrywanym z uwzględnieniem miejsca zamieszkania. Od wielu lat utrzymuje się w Polsce wyższa umieralność na wsi niż w miastach i, mimo znacznego postępu w jej obniżaniu, nie udaje się zniwelować dystansu dzielącego te zbiorowości.

Migracje zagraniczne

Analiza migracji zagranicznych wskazuje na nowe zjawiska migracyjne zachodzące w Polsce od czasu jej akcesji do Unii Europejskiej. W dziedzinie emigracji rejestruje się wzmożony odpływ migrantów zarobkowych oraz zmianę dotychczasowych kierunków migracji z Polski. W dziedzinie imigracji notuje się wzrost napływu z krajów Europy Zachodniej oraz zamorskich, a także wzrost napływu w celach zarobkowych. I wreszcie, polska polityka migracyjna reaguje w coraz bardziej aktywny sposób na nowe wyzwania: emigrację i remigrację Polaków, napływ repatriantów i imigrantów zarobkowych.

Od początku okresu transformacji obserwujemy nową jakość migracji zagranicznych, co jest związane z liberalizacją przepisów paszportowych oraz rozwojem ruchu bezwizowego jako m.in. efekt akcesji Polski do Unii, a następnie znalezienie się Polski w strefie Schengen. Można powiedzieć, że Europa otwiera przed polskimi migrantami swoje podwoje, przynajmniej pod względem otwartych granic.

Potwierdzają to drugie już od czasu wejścia Polski do UE szacunki GUS na koniec 2007 r. – poza granicami Polski przebywało czasowo ok. 2,27 mln osób (ok. 1 mln w 2004 r.; 1,45 mln w 2005 r. oraz 1,95 mln osób w 2006 r.), przy czym 1,925 mln w Europie (1,61 mln w 2006 r.). Zdecydowana większość emigrantów z Polski przebywała w krajach członkowskich UE – ok. 1860 tys. w 2007 r. i liczba ta zwiększyła się o 310 tys. w ciągu tylko jednego roku; była czterokrotnie wyższa w okresie naszego członkostwa w UE. Szacunek ten uwzględnia także tych Polaków, którzy od dłuższego czasu przebywali poza granicami Polski, w tym w krajach UE, bez względu na status pobytu. Przytaczane szacunki rozmiarów emigracji dla lat 2004–2007 dotyczą wyłącznie zasobów migracyjnych i w żadnym wypadku nie powinny być sumowane. Nie obejmują też emigracji sezonowych.

Również szacunki GUS pokazały nowe kierunki emigracji ściśle związane z otwieraniem się rynków pracy w poszczególnych krajach członkowskich Unii. Z roku na rok zwiększa się skala emigrantów przebywających w Wielkiej Brytanii. Według szacunków na koniec 2004 r. przebywało tam ok. 150 tys. osób, na koniec 2005 r. – 340 tys. osób, natomiast na koniec 2006 r. było to 580 tys. osób oraz 690 tys. w 2007 r., co daje Wielkiej Brytanii pierwsze miejsce pod względem rozmiarów zasobów polskich emigrantów czasowych. Dynamika wzrostu liczby emigrantów na koniec 2007 r. w stosunku do 2004 r. była blisko pięciokrotna.

Na drugim miejscu na koniec 2006 r. znajdowały się Niemcy, tracąc pozycję lidera na rzecz wspomnianej Wielkiej Brytanii ze stanem emigracji czasowej na poziomie 490 tys. osób w 2007 r. oraz 450 tys. osób w roku poprzednim. Ze względu na największą dynamikę zjawiska należy podkreślić znaczenie Irlandii jako nowego kierunku emigracji (wzrost blisko czternastokrotny w stosunku do stanu na koniec 2004 r. oraz Holandii z poziomem 98 tys. osób – wzrost czterokrotny).

Jak wskazują szacunki GUS, zdecydowana większość (80–90%) polskich emigrantów, którzy przebywali od maja 2004 r. do końca 2007 r., wciąż pozostaje za granicą z uwagi na pracę. Należy również podkreślić, że zwiększa się liczba osób, które pozostają na utrzymaniu polskiego emigranta (małżonkowie, dzieci).

To, ilu Polaków powróci w przyszłości z Wielkiej Brytanii czy Irlandii, pozostaje przedmiotem dyskusji i spekulacji. Tak, jak masowy napływ migrantów z Polski był zaskoczeniem dla brytyjskich analityków, tak i skala powrotów pozostaje dla nich niewiadomą.

Równocześnie, mimo intensyfikacji odpływu z i napływu do Polski, skala migracji nielegalnej pozostaje na niskim poziomie. Statystyki dotyczące migracji nielegalnych do Polski wskazują, iż zagrożenie naszego kraju tym procederem nie zwiększa się. Liczba osób zatrzymanych przy próbie przekroczenia granicy państwowej wbrew przepisom, liczba cudzoziemców przekazanych w ramach readmisji, a także liczba decyzji o wydaleniu z Polski wskazują na małą skalę tego zjawiska, a nawet wykazują tendencję malejącą.

Powszechna globalizacja wpływa na procesy migracyjne. Utrzymanie podziału na migracje stałe i czasowe nie wydają się już tak znaczące jak wcześniej. Historia pokazuje, że Polacy trwale są uczestnikami tych ruchów. Akcesja do UE włączyła Polskę w jeszcze większym stopniu w światowy, ale przede wszystkim europejski system migracyjny. Stwarza to nowe wyzwania dla polskiej polityki migracyjnej, między innymi w dziedzinie integracji imigrantów, polskich emigrantów i osób pochodzenia polskiego przyjeżdżających do naszego kraju. Polska polityka migracyjna staje się więc coraz bardziej aktywna.

Przestrzenne zróżnicowanie procesów demograficznych w Polsce

Analiza przestrzennego zróżnicowania przebiegu wybranych procesów demograficznych wskazuje, że są one wynikiem oddziaływania złożonych czynników o charakterze społeczno-ekonomicznym. Oznacza to, że wśród uwarunkowań kształtujących procesy demograficzne wyróżnić można czynniki stricte demograficzne, a szerzej – społeczne, oraz ekonomiczne. Wszystkie te zmienne, ze względu na przestrzenny

zasięg oddziaływania, można podzielić na: lokalne, subregionalne, regionalne, krajowe i zagraniczne (w szczególności ogólnounijne).

Wspomniane uwarunkowania ekonomiczne są z punktu widzenia sytuacji demograficznej o tyle istotne, iż stanowią podłoże procesów społecznych. W okresie 2002–2007 występowały korzystne, ogólnoeconomiczne warunki dla kreowania pozytywnych zjawisk demograficznych. W szczególności nastąpiło wyraźne podniesienie poziomu życia ludności. Jest to przede wszystkim wynik poprawiającej się w owym okresie koniunktury gospodarczej. Mierzalnym potwierdzeniem takich zmian w skali Polski są m.in. następujące zjawiska:

- wzrost poziomu PKB na 1 mieszkańca z 48,4% (2002) do 51,3% (2005) średniej UE 27;
- wzrost nominalnych dochodów do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych na 1 mieszkańca z 15,2 tys. zł (2002) do 18,1 tys. zł (2006);
- spadek liczby zarejestrowanych bezrobotnych z ok. 3,2 mln (2002) do 1,7 mln (tj. o ok. 46%) i spadek stopy bezrobocia rejestrowanego z 20,0% (2002) do 11,4% (2007);
- rozwój budownictwa mieszkaniowego – wybudowanie w latach 2002–2007 ok. 732 tys. mieszkań i wzrost poziomu nasycenia w mieszkania z 325 (2002) do 341 (2007) mieszkań na 1000 ludności;
- wzrost liczby zarejestrowanych samochodów osobowych z 11,0 mln (2002) do 14,6 mln tj. o 3,6 mln i wzrost nasycenia takimi pojazdami z 289 do 383 na 1000 ludności.
- Jednocześnie w okresie 2002–2007 występowały takie zjawiska, które z punktu widzenia rozwoju potencjału demograficznego kraju można uznać za niekorzystne:
- mimo wyraźnego ograniczenia zasięgu sfery ubóstwa, szacowano, iż „w 2005 r. zmniejszył się nieco odsetek osób żyjących w rodzinach, w których poziom wydatków był niższy od tak zwanej ustawowej granicy ubóstwa (z 19% w 2004 r. do 18% w 2005 r.) oraz relatywnej granicy ubóstwa (z ok. 20% do ok. 18%)”;
- występowała wyraźna przestrzenna polaryzacja rozwoju gospodarczego kraju widoczna w rosnącym udziale województw z największymi, wielofunkcyjnymi aglomeracjami w tworzeniu ogólnopolskiego PKB. Niepokojąco zróżnicowane było regionalne tempo wzrostu. W latach 2002–2005 przeważnie lepiej rozwinięte ekonomicznie regiony poprawiły poziom swego PKB względem średniej UE27 o kilka punktów procentowych (najwięcej: mazowieckie – z 74,7% na 81,2%, wielkopolskie – z 50,2% na 54,8%, lubuskie – z 42,5% na 46,2%, opolskie – z 39,1% na 42,5%, dolnośląskie – z 50,0% na 53%). Z drugiej strony regiony o niższej produktywności poprawiły swoją pozycję względem średniej UE o mniej niż 1 punkt procentowy (zachodniopomorskie, podlaskie, kujawsko-pomorskie, lubelskie);
- rozwinęły się, na niespotykaną nigdy wcześniej skalę, długotrwałe wyjazdy zagranicę w celach zarobkowych.

Jak widać, w omawianym okresie występowały bardzo różnorodne zjawiska warunkujące procesy przemian demograficznych w Polsce.

Wnioski o charakterze merytorycznym, wynikające z przeprowadzonych analiz przestrzennych zróżnicowań wybranych procesów demograficznych w Polsce w latach 2002–2007 (ze szczególnym uwzględnieniem 2007 r.), sprowadzić można do stwierdzenia, iż procesy te są w przeważającej mierze wynikiem przemian ustrojowych, społecznych i gospodarczych dokonujących się w Polsce w okresie transformacji. U podłoża tych zmian leżą:

- W wyniku restrukturyzacji i modernizacji potencjału gospodarczego kraju następuje w znacznym stopniu relokacja wewnętrzna głównych ośrodków wzrostu gospodarczego Polski. Najdynamiczniej rozwijają się duże centra o znaczeniu regionalnym i subregionalnym. Zmniejszają swoją rolę peryferyjnie położone obszary (w tym zwłaszcza te o dominującej funkcji rolniczej) oraz „stare” okręgi przemysłowe.
- Przyrost rzeczywisty ludności notuje się tylko w regionach, na których terenie położone są duże, rozwijające się aglomeracje (obszary metropolitalne): mazowieckie, pomorskie, wielkopolskie i małopolskie. Wiążąc to z problematyką sieci osadniczej, formalnie rzecz biorąc, liczba ludności miejskiej w Polsce w okresie 1990–2007 zmniejszyła się z około 23,615 mln do 23,317 mln (przy wzroście liczby miast o 61, tj. z 830 do 891). Jednocześnie liczba ludności wiejskiej wzrosła z 14,569 mln do 14,799 przy zmniejszeniu się liczby miejscowości wiejskich z 56 866 do 53 818.
- Polaryzacja warunków bytowych ludności, w tym możliwości uzyskania i utrzymania zatrudnienia, możliwości awansu zawodowego i społecznego. Proces ten prowadzi do przemieszczeń ludności

(zwłaszcza grupy w wieku mobilnym) w poszukiwaniu miejsca pracy, a z czasem także i mieszkania dla pobytu stałego. Zjawisko to osiągnęło współcześnie taką skalę, że ujawnia się obecnie już nawet w formie przemieszczeń ludności w ramach migracji rejestrowanych. Napływ ludności głównie skupia się w otoczeniu regionalnych i subregionalnych ośrodków wzrostu. Dzieje się tak ze względu na ekonomiczną barierę dostępności mieszkań oraz koszty utrzymania w największych miastach. Jednocześnie również na atrakcyjne obszary podmiejskie napływa, w poszukiwaniu wyższego standardu mieszkania i środowiska mieszkalnego, lepiej sytuowana pod względem ekonomicznym ludność z terenów wielkomiejskich.

- Przemiany o charakterze cywilizacyjno-obyczajowym w pierwszej kolejności i w największej liczbie elementów składowych obejmują obszary najbardziej zurbanizowane, o najsilniejszych powiązaniach z otoczeniem, także europejskim. Elementem tych przemian jest m.in. widoczna najwyraźniej na takich terenach zmiana modelu rodziny (od wielopokoleniowej, wielodzietnej w formie związków sformalizowanych do nuklearnej lub nawet niepełnej w związkach nieformalnych), obniżenie poziomu dzietności, wydłużenie czasu trwania życia itp., a w konsekwencji także stopniowa depopulacja i starzenie się takich społeczności lokalnych.

Tempo, skala i zróżnicowanie przestrzenne zmian sytuacji demograficznej Polski przełomu XX i XXI wieku mają i będą miały daleko idące konsekwencje dla społeczno-gospodarczego rozwoju kraju tak w krótkim, jak i w długim okresie. W szczególności dotyczy to polityki rozwoju regionalnego i lokalnego. Na podstawie wycinkowych informacji można stwierdzić, iż niektóre gminy położone na obszarze najdynamiczniej rozwijających się obszarów metropolitalnych kraju mają faktycznie o 20–40% większą liczbę stale tam mieszkającej ludności niż wynikałoby to z liczby osób zameldowanych tam na pobyt stały lub czasowy. Jeśli dodamy do tego istotne rozmiary migracji zagranicznych, a wszystko to będziemy rozpatrywali w układzie koncentracji/dekoncentracji przestrzennej omawianych zjawisk, wówczas okaże się, iż ciągle nie dysponujemy wystarczającą bazą informacyjną do programowania rozwoju w różnych skalach przestrzennych.

Starzenie się ludności Polski. Stan i perspektywy.

Konsekwencje dla gospodarki i społeczeństwa

Przemiany demograficzne zachodzące w ostatnich dekadach w Polsce odciskają swe piętno również i na demografii relacji międzypokoleniowych. Z punktu widzenia społeczeństwa jako całości wzrasta wyraźnie obciążenie ludności w wieku produkcyjnym ludnością w wieku nieprodukcyjnym, głównie w wyniku wzrostu udziału osób starszych. Obniżają się wartości współczynników potencjału wsparcia, określające zdolność zapewnienia przez społeczeństwo nieformalnego wsparcia osobom najstarszym. Z kolei z punktu widzenia relacji wewnątrzrodzinnych zwiększa się prawdopodobieństwo współżyczeń z reprezentantami innych generacji, a tym samym poszerza się sfera wielopokoleniowości. Obie powyższe zmiany prowadzą do konieczności przemyślenia zasad publicznego kontraktu międzypokoleniowego, określającego, kto i jak długo pracuje, jak długo i na jakich zasadach finansuje się pobieranie nauki czy pobieranie świadczeń rentowo-emerytalnych. Rodzi to pytania o możliwość przeprowadzenia głębokich zmian zasad kontraktu międzypokoleniowego w sytuacji występowania zapóźnienia kulturowego.

Zdrowotna charakterystyka starości

Starość jest niejednorodna pod względem biologicznym, zdrowotnym i socjalnym. Z tego względu wszelkie plany podejmowane na rzecz osób starych powinny zakładać duży „margines swobody” oraz umożliwiać przystosowanie tych planów zależnie od zaawansowania starości demograficznej, dzielnicy kraju, środowiska życiowego, a także stanu zdrowia, sprawności oraz sytuacji socjalnej i ekonomicznej osób wymagających wsparcia.

Według opinii publicznej, a zapewne także w opinii wielu decydentów, osoby starsze mają mniejsze potrzeby życiowe, które można zaspokajać prostszymi środkami i mniejszym nakładem finansowym. W rzeczywistości potrzeby osób starych, zarówno w obszarze ochrony zdrowia, jak i w dziedzinie opieki socjalnej są wyższe od potrzeb młodszego pokolenia, zaś zwiększająca się liczba osób starych we wszystkich współczesnych społeczeństwach wskazuje na konieczność coraz większych nakładów finansowych na świadczenia zdrowotne i socjalne. Niestety nasz kraj nie należy do przodujących w tej dziedzinie.

Ponieważ dolegliwości związane z procesem starzenia oraz wynikające z nich problemy zdrowotne są powszechne i dotyczą coraz większej liczby ludności, konieczne jest zapewnienie łatwego dostępu do

opieki medycznej niezależnie od miejsca zamieszkania czy stopnia utraty sprawności. Taką dostępność zapewniają jedynie placówki medycyny rodzinnej. To determinuje zasadę, że podstawową opiekę zdrowotną nad osobami starszymi powinien świadczyć lekarz rodzinny, jako swego rodzaju „geriatra pierwszej linii”.

Obecna sytuacja demograficzna wymaga, aby wszystkie kierunki medycyny były przystosowane wedle potrzeb ludzi starych (co nazywam mianem „medycyny geriatrycznej”), natomiast geriatra, jako jedna ze specjalności medycznych, powinna znaleźć określone miejsce w strukturze ochrony zdrowia: poradnie geriatryczne, oddziały geriatryczne w szpitalach oraz kliniki geriatry w uniwersytetach medycznych. Mimo coraz większego zrozumienia dla odmienności problematyki zdrowotnej ludzi starych, nadal odnieść można wrażenie, że rola geriatry w diagnostyce, terapii i dydaktyce uniwersyteckiej jest nie w pełni doceniana przez władze uczelni medycznych.

Biorąc pod uwagę zdrowotną charakterystykę starości, można określić następujące zadania na przyszłość:

- w dziedzinie medycznej – wypracowanie takiego systemu opieki nad ludźmi starymi, który będzie uwzględniał odmienność starczej patologii, potrzeby zdrowotne seniorów oraz zasadę zintegrowanej opieki nad osobami starymi;
- w dziedzinie społecznej – zorganizowanie w pełni sprawnego systemu zapewniającego realizację potrzeb socjalnych ludzi w wieku starszym, elastyczny system przechodzenia na emeryturę w zależności od stopnia utraty sprawności a nie wieku metrykalnego, przełamanie roszczeniowych postaw ludzi starych i wychowanie aktywnych seniorów, o dużym stopniu niezależności, zintegrowanych z resztą społeczeństwa.

REKOMENDACJE

- W świetle przedstawionych w raporcie charakterystyk rozwoju demograficznego Polski w długim i krótkim okresie widać, że **lata 2007 i 2008 nie zmieniły istotnie wcześniejszej spadkowej tendencji płodności i radykalnych zmian modelu rodziny**. Na procesy te nałożyły się **dotatkowo duże co do skali wyjazdy Polaków za granicę**. Oznacza to **wzrost tempa starzenia się ludności kraju oraz jego przyspieszenie w przyszłości**.
- W tej sytuacji **konieczne jest podjęcie zdecydowanej i aktywnej polityki ludnościowej**. Rządowa Rada Ludnościowa rekomenduje w tym zakresie wdrożenie przedłożonych Radzie Ministrów w 2006 r. działań zawartych w „Raporcie o sytuacji demograficznej Polski 2004” (RRL, Warszawa 2006). W założeniach opracowanych przez zespół Rady składający się z wybitnych uczonych i ekspertów z wielu dziedzin przyjęto, że *„polityka ludnościowa to celowe, długofalowe oddziaływanie państwa i podmiotów publicznych na przebieg procesów ruchu naturalnego i wędrownego ludności w celu ukształtowania pożądanego stanu i struktury ludności, przez tworzenie warunków społecznych, ekonomicznych i politycznych korzystnych dla przebiegu procesów demograficznych, zapewniających biologiczne przetrwanie narodu oraz zrównoważony rozwój społeczno-ekonomiczny i ekologiczny. Współczesna polityka ludnościowa wpływa na kształtowanie procesów ludnościowych pośrednio i bezpośrednio, poprzez stosowanie odpowiednich instrumentów polityki społecznej (mieszczących się w obszarach polityk szczegółowych: rodzinnej, mieszkaniowej, edukacyjnej, ochrony zdrowia, zabezpieczenia społecznego, zatrudnienia) oraz polityki gospodarczej, odpowiednich dla pożądanego przebiegu tych procesów”*.
- **Realizacja** – odpowiedzialność za realizację polityki ludnościowej w Polsce ponosi wiele podmiotów. **Głównym podmiotem realizującym cele polityki ludnościowej powinno być państwo** odpowiedzialne za tworzenie systemu prawa i warunków społeczno-ekonomicznych oddziałujących na procesy demograficzne. Państwo dzieli swoje zadania i uprawnienia między **organy rządowe** (centralne) i **samorządowe** (regionalne i lokalne) odpowiedzialne za poszczególne obszary działań. **Ścisłe z państwem** w realizacji celów polityki ludnościowej **powinny współdziałać** inne podmioty w zakresie swych uprawnień, a mianowicie: **organizacje pozarządowe, kościoły różnych wyznań, związki zawodowe, organizacje pracodawców**.
- Rządowa Rada Ludnościowa w 2008 r. dokona weryfikacji i aktualizacji „Założeń” i przedłoży je Radzie Ministrów do zatwierdzenia. Na tej podstawie organy rządowe (centralne) opracują plan i harmonogram realizacji działań, który po przyjęciu przez Radę Ministrów zostanie przedłożony do zatwierdzenia przez Parlament RP jako program narodowy.

- Dla właściwej oceny sytuacji demograficznej kraju przeprowadzane są spisy powszechne ludności zgodnie z zaleceniami ONZ oraz UE – najbliższy jest planowany na rok 2011. Polska, w związku z pojawieniem się po otwarciu granic migracji zagranicznych na dużą skalę, wymaga ustalenia aktualnej liczby ludności, jej struktury i zjawisk zachodzących w wielu obszarach rozwoju demograficznego, co umożliwi lepsze konstruowanie założeń do prognoz demograficznych. Ustalenia te są konieczne przede wszystkim do profesjonalnego zarządzania państwem i konstruowania założeń polityki społeczno-gospodarczej. Przeprowadzenie Narodowego Spisu Powszechnego Ludności 2011 determinuje harmonogram prac doprowadzających do przeprowadzenia właściwego spisu. Muszą się one rozpocząć z początkiem 2009 r. Jest to konieczne ze względu na radykalną zmianę metod zbierania danych spisowych, co związane jest z porządkowaniem wielu rejestrów administracyjnych oraz usprawnienia rozbudowy i udoskonalenia możliwości korzystania z internetu.
- **Realizacja: prezes Głównego Urzędu Statystycznego** – w zakresie prac przygotowawczych oraz opracowania projektu ustawy o przeprowadzeniu Narodowego Spisu Powszechnego Ludności 2011 r. **Minister Finansów** – umożliwienie finansowania prac przygotowawczych do spisu już od 2009 r.; w przeciwnym razie nie będzie możliwe przeprowadzenie spisu zgodnie z zobowiązaniami międzynarodowymi. **Rada Ministrów** – przyjęcie projektu ustawy o przeprowadzeniu Narodowego Spisu Powszechnego Ludności 2011 r. **Parlament RP** – uchwalenie ustawy.
- Problemy związane z sytuacją demograficzną Polski oraz z możliwościami oddziaływania na zmianę utrwalających się trendów kryzysowych wymagają szerokiego ich upowszechniania oraz kształtowania stosownych postaw społeczeństwa, władz państwowych, kościołów, organizacji pozarządowych, pracodawców i organizacji pracobiorców oraz innych instytucji państwowych. W tym celu konieczne jest zorganizowanie **II Kongresu Demograficznego w Polsce pod patronatem najwyższych władz państwowych i kościelnych**, do którego należy włączyć jak najszerszą reprezentację ekspertów, władz, instytucji oraz przedstawicieli społeczeństwa. Pierwszy taki kongres odbył się w latach 2001–2002, kiedy jeszcze sytuacja demograficzna Polski nie była tak kryzysowa.
- **Realizacja – Rządowa Rada Ludnościowa, Polskie Towarzystwo Demograficzne we współpracy z Głównym Urzędem Statystycznym i środowiskiem naukowym oraz innymi podmiotami.** Sfinansowanie prac przygotowawczych, organizacji i przebiegu II Kongresu oraz wydania materiałów – **Minister Finansów.**
- Polska w całym okresie powojennym jest krajem emigracyjnym. W ostatnich kilku latach proces ten jednak lawinowo narastał. Ocenia się, że poza granicami Polski przebywa czasowo około 2,2 mln osób. W tym czasie w kraju dały o sobie istotnie znać braki w wielu zawodach na rynku pracy oraz konsekwencje będące skutkami dezorganizacji rodzin, a także wiele związanych z tym zjawisk społecznych. **Konieczne jest prowadzenie przez Radę Ministrów polityki społeczno-gospodarczej uwzględniającej mechanizmy i instrumenty zmniejszające skłonność do emigracji wielu grup zawodowych szczególnie w dziedzinach, w których kraj już odczuwa poważny deficyt na rynku pracy, jak zawody medyczne czy budowlane.**
- Należy ustanowić **program badawczy procesów demograficznych zachodzących na obszarach i w rodzinach emigracyjnych.** Są uzasadnione przypuszczenia, że właśnie w takich rodzinach zwielokrotniły się procesy rozpadu przejawiające się ostateczną ich formą w postaci rozwodów. Średnioroczny wzrost liczby rozwodów w latach 2004–2006 był bowiem trzykrotnie wyższy niż w poprzednim trzyleciu. **Realizacja – Minister Nauki.**
- Przyspieszeniu ulega proces starzenia się ludności kraju, którego skutki dotknęły wiele rozwiniętych krajów współczesnego świata, a szczególnie kraje Unii Europejskiej. W najbliższym okresie efekty tego typu przekształceń w coraz większym stopniu dotykać będą i Polskę w postaci kondycji rynku pracy i jej wydajności, modelu produkcji i rodzajów poszukiwanych usług, modelu konsumpcji, oszczędzania i inwestycji, a w konsekwencji i wielkości oraz struktury wydatków budżetowych i ubezpieczeniowych. W tej sytuacji **konieczne jest opracowanie programu przygotowującego gospodarkę i społeczeństwo do funkcjonowania w dynamicznie starzejącym się społeczeństwie.** Przewiduje się, że proces starzenia się ludności postępować będzie szybciej w krajach Europy Środkowej i Wschodniej niż w państwach piętastki, a w Polsce wraz ze Słowacją i Słowenią starzenie się ludności będzie miało największą dynamikę. W wyniku tego procesu Polska w 2050 r. znajdzie się w grupie krajów o najstarszej strukturze ludności i na 100 mieszkańców przypadać będzie 39 osób w wieku 60 lat i starszych. **Realizacja – wszystkie resorty w zakresie swoich kompetencji.**

III. X ANKIETA ONZ „TENTH INQUIRY AMONG GOVERNMENTS ON POPULATION AND DEVELOPMENT”

X ANKIETA ONZ „TENTH INQUIRY AMONG GOVERNMENTS ON POPULATION AND DEVELOPMENT” została przygotowana przez Dyrektora Wydziału Ludnościowego ONZ dr Hanię Złotnik. Dr Alina Potrykowska kierowała pracami koniecznymi do opracowania ankiety. zwrócić należy uwagę na bardzo krótki termin, jaki Rada otrzymała do jej opracowania (MSZ przesłał ankietę na jeden miesiąc przed złożeniem do ONZ) oraz podziękować za pomoc w opracowywaniu ankiety kierownikom resortów oraz pracownikom Departamentu Badań Demograficznych w GUS bez pomocy, których nie można byłoby jej kompletnie wypełnić. ankieta dotyczyła siedmiu obszarów: polityki ludnościowej i celów rozwoju, w tym celów milenijnych: wzrostu ludności i struktury wg wieku, zagadnień zdrowia i umieralności, płodności i planowania rodziny, rozmieszczenia ludności, procesów urbanizacyjnych i migracji wewnętrznych, migracji zagranicznych oraz dostępności do danych statystycznych. zatem struktura ankiety była bardzo zróżnicowana. W ankiecie przedstawiona została polska na tle polityki ludnościowej oraz działania rządowej rady ludnościowej. zaprezentowano w niej osiągnięcia i kongresu demograficznego, współpracę międzynarodową rady z organizacjami międzynarodowymi, w tym w szczególności z komisją ludności i rozwoju ONZ, oraz polską politykę milenijną. X ANKIETA ONZ „TENTH INQUIRY AMONG GOVERNMENTS ON POPULATION AND DEVELOPMENT” została opublikowana w „Biuletynie RRL” nr 54/2009.

IV. Komisja Ludności i Rozwoju ONZ

W dniach 30 marca – 3 kwietnia 2009 r. odbyła się w Nowym Jorku 42. Sesja Komisji Ludności i Rozwoju ONZ nt. „Wkład Programu Działania Międzynarodowej Konferencji Ludność i Rozwój w międzynarodowe cele rozwoju, uwzględniając Milenijne Cele Rozwoju”.

W skład oficjalnej delegacji rządowej na 42. Sesję Komisji Ludności i Rozwoju ONZ weszli: Przewodnicząca: Pani Elżbieta Radziszewska, Sekretarz Stanu w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, Pełnomocnik Rządu ds. Równego Traktowania; Wiceprzewodniczący: Pan Adam Fronczak, Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Zdrowia; Pan Andrzej Towpik, Ambasador Stałego Przedstawicielstwa RP przy ONZ; Eksperti: Pani dr Alina Potrykowska, Sekretarz generalny Rządowej Rady Ludnościowej, Pani Katarzyna Gajewska, Specjalista w Krajowym Centrum ds. AIDS, Pani Agnieszka Klaus, III Sekretarz w Stałym Przedstawicielstwie RP przy ONZ. W imieniu Rzeczypospolitej Polski przemówienie wygłosił Zastępca Przewodniczącej polskiej delegacji, Minister Adam Fronczak, Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Zdrowia, prezentując polskie doświadczenia w zakresie implementacji Programu Działań oraz problematyki ludnościowej. Delegacja polska ściśle współpracowała z UE w wypracowaniu tekstów rezolucji, jakie zostały przyjęte przez Komisję, a także konsultowała się z UE w pozostałych kwestiach będących przedmiotem obrad Komisji.

Komisja Ludności i Rozwoju jest jedną z dziewięciu komisji funkcjonalnych Rady Gospodarczej i Społecznej (ECOSOC) ONZ, której podstawowym zadaniem jest monitorowanie, dokonywanie przeglądu i ocena postępów poczynionych w procesie implementacji (na poziomach krajowym, regionalnym i międzynarodowym) Programu Działań (ang. *Programme of Action*, PoA) Międzynarodowej Konferencji Ludności i Rozwoju (ang. *International Conference on Population and Development*, ICPD), przyjętego w 1994 r. w Kairze. Ten postępowy, przełomowy dokument reguluje wiele kwestii z zakresu problematyki ludnościowej i rozwojowej (takich jak m.in. zrównoważony rozwój, zdrowie, równouprawnienie płci i uprawnienie kobiet, rola rodziny, urbanizacja, migracja, edukacja, technologia).

Komisja została powołana do życia w 1946 r. pod nazwą Komisji ds. Ludności przez Radę Społeczno-Ekonomiczną (ECOSOC). Następnie nazwa Komisji uległa zmianie na Komisję Ludności i Rozwoju (CPD), zgodnie z nazwą konferencji kairskiej w 1994 r. Jest to jedna z komisji Rady Gospodarczej i Społecznej (ECOSOC)

Od 1996 r. Komisja co roku zbiera się w celu dokonania przeglądu i wprowadzania w życie Programu Działania konferencji kairskiej. Prace Komisji koncentrują się obecnie na przygotowywaniu opracowań dotyczących kwestii ludnościowych i trendów w tej dziedzinie, głównie dynamiki przyrostu naturalnego,

integrowania strategii ludnościowych i rozwojowych oraz udzielania pomocy i rekomendacji w sprawach ludnościowych ONZ państwom członkowskim oraz organizacjom wyspecjalizowanym Narodów Zjednoczonych (Fundusz Ludnościowy Organizacji Narodów Zjednoczonych). Komisja, która początkowo liczyła 12 członków, obecnie skupia 47 państw członkowskich, wybieranych przez ECOSOC na 4 lata według następującego klucza geograficznego: Afryka – 12 członków, Azja – 11, Ameryka Łacińska – 9, Europa Wschodnia – 5, Europa Zachodnia i inne kraje – 10 .

W trakcie obrad tegorocznej sesji przypadła 15. rocznica przyjęcia Programu Działań ICPD. Wyjątkowość tej sesji zbieżnej z 15. rocznicą Międzynarodowej Konferencji na temat Ludności i Rozwoju w Kairze, gdzie przyjęto Program Działań; stanowiła więc okazję do dokonania podsumowań i ocen, czemu sprzyjał także temat sesji: *The contribution of the Programme of Action of the International Conference on Population and Development to the internationally agreed development goals, including the Millennium Development Goals*. Podczas obrad Komisji pracowano nad projektem rezolucji *The contribution of the Programme of Action of the ICPD [International Conference on Population and Development] to the internationally agreed development goals, including the Millennium Development Goals*, która zawierała wytyczne na następne pięć lat, w celu osiągnięcia celów wyznaczonych w Kairze w 1994 roku. Po uroczystej inauguracji sesji, w ramach której wystąpienia wygłosili Zastępca Sekretarza Generalnego ds. Gospodarczych i Społecznych, Pan Sha Zukang, Dyrektor Wykonawczy Funduszu Ludnościowego Narodów Zjednoczonych, Pani Thoraya Ahmed Obaid oraz Dyrektor Wydziału Ludności ONZ Pani Hania Zlotnik, przyjęte zostały dokumenty o charakterze organizacyjnym. W dalszej części sesji obrady przebiegały, jak w ubiegłych latach, dwutorowo: równoległe miały miejsca posiedzenia plenarne oraz nieformalne konsultacje. W ramach posiedzeń plenarnych w dniach 30 marca–2 kwietnia br. wygłoszone zostały wykłady nt. *Ludność, struktura wiekowa i ubóstwo* oraz *Konsekwencje wzrostu demograficznego w państwach najmniej rozwiniętych*, po których miała miejsce dyskusja z udziałem delegatów. Przyjęto także raporty Sekretarza Generalnego ONZ.

W ramach poszczególnych punktów agendy sesji prowadzono debaty plenarne, w trakcie których prezentowane były wystąpienia przedstawicieli państw członkowskich. W imieniu Rzeczypospolitej Polski przemówienie wygłosił Zastępca Przewodniczącego polskiej delegacji, Minister Adam Fronczak, Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Zdrowia, prezentując polskie doświadczenia w zakresie implementacji Programu Działań oraz problematyki ludnościowej.

Szczegółowe sprawozdanie z 42. Sesji Komisji Ludności i Rozwoju ONZ zawierające także tekst wygłoszonego przemówienia opublikowano w „Biuletynie RRL” nr 54/2009.

V. Udział w w konferencjach krajowych i międzynarodowych

Przedstawiciele Rządowej Rady Ludnościowej wzięli udział w trzech konferencjach zagranicznych:

1. W dniach 5–8 sierpnia 2009 r. dr Alina Potrykowska, Sekretarz Generalny Rządowej Rady Ludnościowej wzięła udział w 5. Międzynarodowej Konferencji Ludnościowej, która odbyła się w Dartmouth College, NH Hanower, USA, gdzie wygłosiła referat pt. *Mobilność ludności w starszym wieku w Polsce*. Głównym celem spotkania była reprezentacja RRL na forum międzynarodowym. W konferencji wzięło udział 70 naukowców reprezentujących uniwersytety i szkoły wyższe, instytucje naukowe i organizacje międzynarodowe w 30 krajach świata, którzy wygłosili 62 referaty oraz brali udział w dyskusji merytorycznej na temat współczesnych zmian demograficznych. Udział w konferencji pozwolił na zapoznanie się z obecną sytuacją demograficzną i polityką migracyjną z uwzględnieniem zróżnicowań przestrzennych procesów demograficznych w poszczególnych krajach, a także porównanie ich z sytuacją demograficzną w Polsce.
2. W dniach 27 września – 2 października 2009 r. – dr Alina Potrykowska – Sekretarz Generalna Rządowej Rady Ludnościowej i Ewa Orzelek – gł. specjalista w sekretariacie RRL, wzięły udział w XXVI Kongresie Międzynarodowej Unii Badań Ludnościowych (IUSSP) w Marrakeszu. Celem udziału delegacji w konferencji światowej była reprezentacja RRL na forum międzynarodowym.

Podczas trwania konferencji odbyło się wiele sesji plenarnych; do najważniejszych zaliczyć można: sesję zorganizowaną przez Fundusz Ludnościowy ONZ UNFPA pod przewodnictwem Pani Dyrektora Thoraya Obiad, poświęconą problemom i wyzwaniom w/s konferencji kairskiej, dotyczącym nowego Programu Działania na temat „Ludność i Rozwój, marokańską sesję plenarną, zorganizowaną przez

Wysokiego Komisarza Ahmeda Lahlimi Alami poświęcona kluczowym wyzwaniom ludnościowym w świecie arabskim sesja plenarna pt. „Migracje międzynarodowe a kryzys ekonomiczny”, zorganizowana przez Dr Hanię Zlotnik, Dyrektor Departamentu Badań Ludnościowych ONZ (UN Population Division); sesja plenarna Międzynarodowej Unii Badań Ludnościowych (IUSSP) pt. „Ludność i zmiany klimatyczne” pod przewodnictwem Prof. Adriana Hayesa. (Australijski narodowy uniwersytet). Udział w obradach pozwolił na zapoznanie się z obecną sytuacją i polityką migracyjną z uwzględnieniem zróżnicowań procesów demograficznych w poszczególnych krajach, a także porównanie ich z sytuacją demograficzną w Polsce.

3. **Forum Regionalne poświęcone upamiętnieniu i podsumowaniu 15. rocznicy Międzynarodowej Konferencji dot. Ludności i Rozwoju (ICPD) – Stambuł.** W dniach 12–13 listopada 2009 r. w Stambule dr Alina Potrykowska – Sekretarz Generalna Rządowej Rady Ludnościowej brała udział w Forum Regionalnym poświęconym upamiętnieniu i podsumowaniu 15. rocznicy Międzynarodowej Konferencji dotyczącej Ludności i Rozwoju (ICPD). W skład delegacji polskiej weszli: Pan Adam Fronczak, Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Zdrowia – Przewodniczący delegacji, Pani Alina Potrykowska, Sekretarz Generalny RRL, oraz Pani Aleksandra Saniewska, specjalista w MZ.

Głównym celem spotkania była reprezentacja RRL na Forum Regionalnym poświęconym upamiętnieniu i podsumowaniu 15. rocznicy Międzynarodowej Konferencji nt. Ludności i Rozwoju (ICPD, dotyczącym zagadnień zdrowia i praw prokreacyjnych ludności, równego statusu kobiet i mężczyzn, pandemii HIV/AIDS, strategii rozwoju w odniesieniu do polityki ludności, migracji międzynarodowych i ich implikacji dla krajów wysyłających oraz krajów przyjmujących, rozmieszczenia ludności, procesów urbanizacji i migracji wewnętrznych, polityki wobec młodzieży i solidarności międzypokoleniowej, procesów starzenia się ludności jako wyzwania i możliwości w krajach słabo rozwijających się, przyszłości demograficznej oraz zmian klimatycznych i dynamiki rozwoju ludności.

Przedstawiciele Rządowej Rady Ludnościowej wzięli udział w 2009 roku w 20 konferencjach krajowych naukowych i seminariach:

- udział Przewodniczącego RRL w pracach Projektu PSR 2010 i NSP 2011 oraz w posiedzeniach Komitetu Sterującego.
- udział Sekretarza Generalnego w konferencjach prasowych GUS dotyczących sytuacji społeczno-gospodarczej kraju (raz w miesiącu).
- 17 lutego konferencja pt. *Uczestnictwo w dialogu obywatelskim i podejmowaniu decyzji – próba oceny sytuacji w Polsce* zorganizowana przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.
- 9 marca seminarium naukowe pt. *Pierwszy Spis Ludności w Rzeczypospolitej Polskiej* zorganizowane przez Główny Urząd Statystyczny.
- 27 marca seminarium nt. *Koordinacja systemów zabezpieczenia społecznego w Europie w 27 państwach członkowskich* zorganizowane przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.
- 20 kwietnia konferencja pt. *Polscy posłowie do Parlamentu Europejskiego – bilans aktywności i wnioski na przyszłość* zorganizowana przez Instytut Spraw Publicznych oraz Fundację Friedricha Eberta w Polsce.
- 22 kwietnia konferencja pt. *Polska-Niemcy. Wzajemny wizerunek i wizja Europy* zorganizowana przez Instytut Spraw Publicznych.
- 27–28 maja międzynarodowa konferencja pt. *Trendy rozwojowe Mazowsza* zorganizowana przez Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie.
- 1 czerwiec seminarium nt. *Rosja, Polska, UE – nowe wyzwania?* zorganizowane przez Instytut Spraw Publicznych oraz Fundację Współpracy Polsko-Ukraińskiej PAUCI.
- 19 czerwca debata panelowa pod hasłem *Nie ma innowacyjności bez przywództwa* zorganizowana przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.
- 25 czerwca konferencja naukowa pt. *Spoleczno – ekonomiczne następstwa rozwoju procesów demograficznych do 2035 r.* zorganizowana przez Rzecznika Praw Obywatelskich.
- 29 sierpnia seminarium nt. *Wyzwania dla polityki integracyjnej* zorganizowane przez Instytut Spraw Publicznych.
- 17–18 września konferencja pt. *Przyszłość Demograficzna Polski* zorganizowana przez Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej UŁ.
- 25 września międzynarodowe seminarium *Wizerunek imigrantów a integracja* zorganizowane przez Instytut Spraw Publicznych.

- 1 października konferencja naukowa pt. *Ochrona dzieci w dobie kryzysu w kontekście przyszłości demograficznej Polski* zorganizowana przez Rzecznika Praw Obywatelskich.
- 17 października konferencja pt. *Więzi społeczne i przemiany gospodarcze Polska i kraje europejskie* zorganizowana przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.
- 23 października konferencja pt. *Polityka migracyjna: perspektywy Polski i Ukrainy* zorganizowana przez Instytut Spraw Publicznych.
- 25 listopada konferencja pt.: *Sytuacja dzieci w Polsce. 20 lat przemian* zorganizowana przez Rzecznika Praw Dziecka i Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.
- 7–8 grudnia konferencja pt. „*Mazowsze pięknieje*” zorganizowana przez Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie.
- 14 grudnia seminarium nt. *Być imigrantką... Gender a integracja* zorganizowane przez Instytut Spraw Publicznych.

VI. Posiedzenia Prezydium RRL oraz prace Sekretariatu RRL

Obsługę Rządowej Rady Ludnościowej zapewnia Główny Urząd Statystyczny – od 01.11 2003 r. na podstawie zarządzenia nr 82 Prezesa Rady Ministrów z dnia 19 września 2003 r. oraz zarządzenia nr 165 Prezesa Rady Ministrów z dnia 7 listopada 2006 r. w sprawie Rady do Spraw Koordynacji działań międzyresortowych w zakresie polityki ludnościowej. Od marca 2005 r. RRL posiada stronę internetową www.stat.gov.pl, na której zamieszczone są publikacje, informacja o działalności, strukturze i składzie RRL.

Prezydium RRL obradowało w 2009 r. na dwóch posiedzeniach: w dniach 10 marca i 3 listopada.

1. W dniu 10 marca 2009 r. przedmiotem posiedzenia Prezydium Rządowej Rady Ludnościowej było omówienie:
  - Projektu porządku posiedzenia plenarnego Rządowej Rady Ludnościowej wraz z propozycją wystąpień oraz propozycją listy zaproszonych gości.
  - Ustaleń dotyczących 42. Sesji Komisji Ludności i Rozwoju ONZ nt. „*Wkład Platformy Działania Międzynarodowej Konferencji Ludność i Rozwój w międzynarodowe cele rozwoju uwzględniające Milenijne Cele Rozwoju*” (30 marca – 3 kwietnia 2009 r. Nowy Jork).
  - Koncepcji raportu 2008 – 2009 „*Sytuacja demograficzna Polski*”
  - Projektu planu pracy RRL i sekretariatu RRL w 2009 r.
  - Sprawozdania z działalności RRL za rok 2008.
  - Przyjęcie protokołu z posiedzenia RRL w dniu 22.11.2008 r.
2. W dniu 3 listopada 2009 r. przedmiotem posiedzenia Prezydium Rządowej Rady Ludnościowej były zagadnienia odnoszące się do porządku posiedzenia obejmującego przewidywany do realizacji projekt kolejnych dwóch plenarnych narad Rządowej Rady Ludnościowej, a mianowicie:
  - Projekt porządku posiedzenia plenarnego Rządowej Rady Ludnościowej w dn 19.11.2009 r.
  - Uzgodnienia dotyczące 43 Sesji Komisji „*Population and Development*” ONZ.
  - Projekt porządku konferencji naukowej połączonej z posiedzeniem plenarnym Rządowej Rady Ludnościowej w dn 17.12. 2009.
  - Projekt raportu 2008–2009 „*Sytuacja demograficzna Polski*”.
  - Sprawy różne – Biuletyn nr 54, przyjęcie protokołu z posiedzenia RRL w dniu 14.05.2009 r.

Szczegółowy tryb działania Rządowej Rady Ludnościowej oraz zakres działania Przewodniczącego, Prezydium i Sekretarza Generalnego Rady określa regulamin uchwalany przez Rządową Radę Ludnościową – Uchwała nr 1/2006 Rządowej Rady Ludnościowej z dnia 14 grudnia 2006 r. Ważniejsze dokumenty RRL prezentowane są na stronie internetowej www.stat.gov.pl/bip

Sekretariat Rządowej Rady Ludnościowej opublikował kolejny 54 numer Biuletynu RRL.

Na treść biuletynu składają się następujące materiały:

Materiały z konferencji jubileuszowej pt. „*Przemiany ludnościowe w Polsce. Przeszłość i perspektywy*” z okazji 35-lecia funkcjonowania Rządowej Rady Ludnościowej połączonej z posiedzeniem plenarnym RRL; X ANKIETA ONZ „*TENTH INQUIRY AMONG GOVERNMENTS ON POPULATION AND DEVELOPMENT*”; dokumentacja z 42. Sesji ONZ Komisji Do Spraw Ludności i Rozwoju „*Wkład Programu Działania Międzynarodowej Konferencji Ludność i Rozwój w międzynarodowe cele rozwoju, uwzględniające Milenijne Cele Rozwoju*” (Nowy Jork 30 marca–3 kwietnia 2009 r.); stanowisko Rządowej Rady Ludnościowej w sprawie „*Bezpieczeństwo zdrowotne ludności Polski*” oraz sprawozdanie z działalności Rządowej Rady Ludnościowej za 2008 rok.

Rządowa Rada Ludnościowa spodziewa się pomocy w przygotowaniu w 2010 r. II Kongresu Demograficznego, któremu analogicznie jak poprzedniemu najwyższe władze państwa udzieliłyby patronatu honorowego i wsparcia finansowego.

Opracowała

mgr Ewa Orzelek
Główny specjalista
Rządowa Rada Ludnościowa
Al. Niepodległości 208
00–925 Warszawa
Pok. 554 (blok C)
tel.: + 48 (22) 608 30 34
fax.: + 48 (22) 608 38 87
e.orzelek@stat.gov.pl

Zatwierdził:

dr hab. prof. SGH Zbigniew Strzelecki
Przewodniczący
Rządowej Rady Ludnościowej

www.stat.gov.pl

Warszawa, 14 maja 2009 r.

SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI „PRZEMIANY LUDNOŚCIOWE W POLSCE. PRZESZŁOŚĆ I PERSPEKTYWY” RZĄDOWEJ RADY LUDNOŚCIOWEJ Z OKAZJI 35-LECIA JEJ FUNKCJONOWANIA POŁĄCZONA Z JUBILEUSZOWYM POSIEDZENIEM PLENARNYM RZĄDOWEJ RADY LUDNOŚCIOWEJ

W dniu 14 maja 2009 r. odbyła się konferencja jubileuszowa pt. „Przemiany ludnościowe w Polsce. Przeszłość i perspektywy” z okazji 35-lecia funkcjonowania Rządowej Rady Ludnościowej połączona z posiedzeniem plenarnym RRL.

W konferencji wzięli udział członkowie Rządowej Rady Ludnościowej, przedstawiciele rządu i samorządu województwa mazowieckiego, Sejmu i Senatu RP, środowisk naukowych i medycznych oraz organizacji zawodowych w Polsce.

Otwarcia obrad dokonał Przewodniczący RRL prof. dr hab. **Zbigniew Strzelecki**, który po powitaniu gości nakreślił problematykę oraz cele i kluczowe zdarzenia związane z działalnością Rady. Przypomniwał, iż data powołania Rządowej Komisji Ludnościowej przez ówczesnego premiera Piotra Jaroszewicza w dniu 3 maja 1974 r. przypada obecnie na dzień święta państwowego i ma symboliczne znaczenie.

Zarządzenie nr 44 Prezesa Rady Ministrów z dnia 3 maja 1974 r. w sprawie powołania Komisji Rządowej do spraw koordynacji działań międzyresortowych w zakresie polityki ludnościowej, w celu prowadzenia skoordynowanych działań międzyresortowych w zakresie polityki ludnościowej, jak i udziału Polski w organizacjach międzynarodowych funkcjonujących w dziedzinie polityki ludnościowej, a także przygotowania udziału Polski w Światowej Konferencji Ludnościowej w Bukareszcie w 1974 roku.

Obecnie udział Rady w międzynarodowych organizacjach w dziedzinie polityki ludnościowej i rozwoju demograficznego jest stałym elementem działalności RRL.

W skład Komisji, której pierwszym przewodniczącym został Prof. Kazimierz Secomski, weszli znamienici przedstawiciele nauki polskiej, kierujący głównymi instytucjami naukowymi. Członkom, którzy odeszli w 35-letnim okresie działalności Rady, w tym ostatnio zmarłemu Prof. Stanisławowi Wierchosławskiemu oddano hołd minutą ciszy.

Tytuł i tematyka konferencji dotyczyła podsumowania okresu 35 lat działalności Rządowej Komisji/Rady Ludnościowej; ważniejszym jednak celem, któremu podporządkowano strukturę konferencji, było zastanowienie się – na tle sytuacji demograficznej Polski i uwarunkowań rozwoju demograficznego w nowym, funkcjonującym

od 20 lat systemie społeczno-politycznym oraz 5 lat po uzyskaniu członkostwa Polski w Unii Europejskiej – jaki wpływ na przyszłość rozwoju demograficznego Polski mają te zmiany oraz jakie wyzwania stawiają społeczeństwu polskiemu i gospodarce.

Z ramienia Rządu zaproszenie przyjął minister **Michał Boni**, który od początku wspierał działania Rządowej Rady Ludnościowej i konferencję, podczas której wygłosił oficjalne przemówienie. Podkreślił on znaczenie problematyki, którą się zajmuje RRL. Bogaty dorobek naukowy i polityczny Rady, który dzięki raportom, rekomendacjom, opracowaniom i publicznym wypowiedziom jej członków i środowiska naukowego sprawił, iż myślenie o demografii, potencjale demograficznym i wyzwaniach demograficznych stało się jednym z ważnych elementów myślenia o demograficznej przyszłości Polski i jej rozwoju. Raporty RRL o sytuacji demograficznej Polski w ostatnich latach pozwalają lepiej rozumieć uwarunkowania demograficzne oraz podjąć wyzwania wynikające z procesu starzenia się w perspektywie solidarności pokoleniowej. Istotnym czynnikiem starzenia się społeczeństwa jest przekonanie, że żyjemy dłużej, w lepszych warunkach i lepszej kondycji zdrowotnej. Ważny jest także oprócz systemu ubezpieczeniowego system długoterminowej opieki nad osobami starszymi potrzebującymi wsparcia, co wymaga wprowadzenia w perspektywie kilku lat nowych rozwiązań w sferze polityki społecznej i polityki rynku pracy. Podkreślił znaczenie tzw. *silver economy*, gospodarki traktującej starszych jako wnoszących wiele do rozwoju gospodarki, tworzących wartość dodaną przez aktywność zawodową czy konsumpcję poprzez korzystanie z różnorodnych usług. Zagrożeniem dla potencjału demograficznego kraju, aktywności i równowagi na rynku pracy jest spadek dzietności. Z punktu widzenia wyzwań demograficznych kluczem do znalezienia równowagi na rynku pracy i w gospodarce jest zapewnienie dobrych warunków zatrudnienia, pracy. Z punktu widzenia solidarności pokoleń są wyzwania, które należy podjąć stymulując politykę rodzinną, warunki do wychowywania dzieci, wzrost dzietności. Nie można we współczesnym świecie zrealizować tych celów bez zrozumienia procesów kulturowych i cywilizacyjnych, które obecnie zachodzą. Jednym z najważniejszych wyzwań XXI w. jest inne spojrzenie na relacje między cyklem życia a cyklem kariery zawodowej. Konieczna jest ustawiczna edukacja przez całe życie, zwłaszcza zmiana kwalifikacji i podtrzymywanie aktywności i pasji osób starszych (uniwersytety trzeciego wieku) w celu rozwoju *silver economy*.

W swym wystąpieniu minister M. Boni zwrócił uwagę na duże znaczenie problemów zróżnicowania potencjału demograficznego Polski w układzie terytorialnym. Szczególnie zagrożenie dla rozwoju społeczno-gospodarczego występuje na obszarach wyludniających

się, wiejskich i peryferyjnych, z których odplywa za granicę ludność w wieku mobilnym (często oboje lub jedno z rodziców, którzy pozostawiają w kraju dzieci bez opieki lub pod opieką dalszej rodziny czy dziadków). Równie ważne są powroty emigrantów do kraju oraz sytuacja imigrantów w Polsce. Należy je rozpatrywać z punktu widzenia karier i strategii życiowych młodych ludzi. Sytuacja demograficzna a rozwój regionalny to kwestia o decydującym znaczeniu dla przyszłego zrównoważonego rozwoju kraju. Przedstawione zagadnienia są w polu zainteresowań RRL, solidnie analizowane i poddawane wielokrotnym obserwacjom, zaś 35-letnia ciągłość działania Komisji/Rady daje możliwość porównywania zjawisk i obserwowania nowych tendencji. Z tych analiz i uwag Rady wiele czerpią rząd i instytucje rządowe.

Minister M. Boni gorąco podziękował i pogratulował wszystkim tym, którzy przez 35 lat wnosili wkład w pracę i dorobek intelektualny Rządowej Rady Ludnościowej, zaś osobom szczególnie zasłużonym wręczył listy gratulacyjne w imieniu Rządu RP i Premiera Donalda Tuska, a mianowicie: prof. Antoniemu Rajkiewiczowi, dr Halinie Wasilewskiej-Trenkner, dr. Kazimierzowi Dzieńcio, profesorom: Lucynie Frąckiewicz, Robertowi Rauzińskiemu, Zbigniewowi Strzeleckiemu, Józefinie Hrynkiewicz i Januszowi Witkowskiemu. Życzył wszystkim uczestnikom owocnej konferencji, zaś Radzie kolejnego jubileuszu, dalszej wytrwałości i kontynuacji działalności w służbie państwu i społeczeństwu.

Listy gratulacyjne i życzenia na ręce prof. Z. Strzeleckiego złożyli m.in.: w imieniu Prezesa GUS – prof. Janusz Witkowski, Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego prof. Barbara Kudrycka, Polskie Towarzystwo Demograficzne, Komitet Nauk Demograficznych PAN, Komitet PAN „Polska 2000”, Akademia Ekonomiczna w Katowicach.

W sesji poświęconej 35-leciu działalności i doświadczeń Rządowej Komisji/Rady Ludnościowej udział wzięli pierwsi jej członkowie – prof. Antoni Rajkiewicz oraz pracownicy: dr Kazimierz Dzieńcio, pierwszy długoletni sekretarz Komisji i współpracująca w sekretariacie Komisji – dr Halina Wasilewska-Trenkner oraz obecny przewodniczący Rady – prof. Zbigniew Strzelecki.

Prof. **Antoni Rajkiewicz** w referacie zatytułowanym „Z okazji 35-lecia Rządowej Rady (Komisji) Ludnościowej. Przypomnienia i refleksje” przedstawił genezę powstania Rządowej Komisji Ludnościowej, jej zadania i sposób ich realizacji, najważniejsze dokonania oraz refleksje osobiste. Przypomniał, iż już w połowie lat 50. XX w. pod wpływem wysokiej

liczby urodzeń pojawiła się potrzeba powołania centralnego ośrodka zajmującego się w sposób kompleksowy problemami ludnościowymi. Z okazji powołania w 1969 r. Komitetu Badań i Prognoz PAN „Polska 2000” utworzono w jego ramach komisję demograficzną na czele z prof. Kazimierzem Secomskim, do której zadań zaliczono m.in. studia nad wariantami prognoz demograficznych, dopływem kadr, modelem rodziny, problemami ludzi starych, przekształceniu sieci osadniczej, mieszkalnictwem itp. Wraz z jej powstaniem wzmożł się nacisk na powołanie rządowego organu koordynacyjnego, zajmującego się sprawami ludnościowymi, tym bardziej, że zbliżał się termin kolejnej Światowej Konferencji Demograficznej w Bukareszcie.

Zarządzenie Prezesa Rady Ministrów nr 44 z dnia 3 maja 1974 dotyczyło powołania Rządowej Komisji Ludnościowej do spraw koordynacji działań międzyresortowych w zakresie polityki ludnościowej pod przewodnictwem prof. Kazimierza Secomskiego. W jej skład, imiennie ustalony, weszło 17 osób, w tym 10 pracowników nauki, m.in. prof. Antoni Rajkiewicz. W Zarządzeniu wymieniono 9 zadań o znaczeniu ciągłym, a dwa dodatkowe uznano za bieżące, tj. przygotowanie udziału Polski w Światowej Konferencji Ludnościowej w Bukareszcie w sierpniu 1974 r. oraz przedstawienie propozycji składu delegacji. W Zarządzeniu z 27 lutego 1975 r. imiennie powołano do Komisji kolejne cztery członkinie i ustanowiono stanowisko sekretarza, powierzone dr Kazimierzowi Dzienio, który piastował je nieprzerwanie przez ćwierć wieku. Wspomagała go najpierw dr Halina Wasilewska-Trenkner, a później Krystyna Drzewieniecka.

Dokument rządowy z 1974 r. szeroko określał zadania Komisji, z czasem zmieniał się ich zakres, co ukazuje zestawienie postanowień z 1974 r. i obecnie obowiązujących z 2006 roku. W 1997 r. nastąpiła zmiana nazwy Komisji na Radę, ale jej status jako rządowego organu koordynacyjnego w zakresie polityki ludnościowej się utrzymał. W ciągu 35 lat występowała ciągłość jej istnienia, choć zmieniały się i składy Rady Ministrów (20 razy), i jej prezesi (19 razy). Natomiast Komisja/Rada Ludnościowa tylko raz zmieniła swojego przewodniczącego. Po ponad 24 latach (1974–1998) miejsce profesora Kazimierza Secomskiego zajął prof. SGH Zbigniew Strzelecki, wówczas także podsekretarz stanu w Rządowym Centrum Studiów Strategicznych. Zmieniał się skład Komisji/Rady; przewinęło się przez nią około 200 członków, w tym jedna trzecia powoływana imiennie. W jej skład weszli przedstawiciele resortów i profesorowie reprezentujący nauki demograficzne, medyczne, prawnicze i społeczno-ekonomiczne. Nie obowiązywała i nadal nie obowiązuje zasada kadencyjności. Skład i strukturę Komisji/Rady określają kolejne zarządzenia Prezesa

Rady Ministrów (w latach 1974–2007 było ich około 15, przy czym ostatnie z marca 2007 r. zmieniało postanowienie poprzedniego z 2006 r., dotyczące wydawania biuletynu Rady oraz powołania Sekretarza Generalnego). Obsługę administracyjną Komisji-Rady Ludnościowej najdłużej zapewniał centralny organ planowania: PKPG, KP przy RM i CUP, potem krótko Ministerstwo Gospodarki, później Rządowe Centrum Studiów Strategicznych i od 2003 r. Główny Urząd Statystyczny. Do zadań Komisji/Rady Ludnościowej należy zaliczyć:

- 1) gromadzenie i ocenę dokumentacji obejmującej współczesne procesy ludnościowe oraz przygotowywanie zleconych opracowań, opinii itp.;
- 2) opracowywanie i publikowanie corocznych raportów o sytuacji demograficznej wraz z wnioskami i postulatami pod adresem podmiotów publicznych;
- 3) utrzymywanie wielostronnej współpracy i kontaktów międzynarodowych;
- 4) upowszechnianie wiedzy demograficznej, inicjowanie badań i współdziałanie z instytucjami zajmującymi się sprawami ludnościowymi.

Do najważniejszych dokonań RRL prof. Antoni Rajkiewicz zaliczył:

- 1) coroczne przygotowanie i publikowanie *Raportu o sytuacji demograficznej*. Do tej pory ukazały się 33 raporty (pierwszy w 1975 r., zaś ostatni, 33. w 2008 r.). o zbliżonym układzie treści (zazwyczaj uzupełniane tekstem o jednym szczególnie ważnym zjawisku czy kategorii demograficznej) wraz z wnioskami i rekomendacjami pod adresem władz państwowych. Pierwszym adresatem każdego Raportu jest aktualny Prezes Rady Ministrów. Wartościowym uzupełnieniem corocznych Raportów jest „Biuletyn” Rady. Do tej pory ukazały się 53 tomy „Biuletynu”, które stanowią nieocenione kompendium informacji w sferze polityki ludnościowej w kraju i za granicą;
- 2) udział Polski w międzynarodowych, światowych konferencjach ludnościowych: w Bukareszcie w 1974 r., w Meksyku 1984 r. i Kairze w 1994r., podczas której doniosłą rolę odegrała delegacja polska, a zwłaszcza prof. Jerzy Holzer. Polska została członkiem Komisji Ludności i Rozwoju ONZ. Komisja ta zbiera się co roku w celu przeglądu realizacji Programu Działania konferencji kairskiej. Członkowie Rady nie tylko uczestniczą aktywnie w spotkaniach międzynarodowych, ale też prowadzą ważne badania porównawcze i organizują w Polsce konferencje z udziałem zagranicznych specjalistów;

- 3) szczególnym przedsięwzięciem Rady był I Kongres Demograficzny (wrzesień 2001-listopad 2002), zorganizowany głównie z inicjatywy obecnego przewodniczącego. Sposób przeprowadzenia kongresu (ponad roczny ciąg sesji problemowych z licznymi publikacjami), zasięg i znakomite konstatacje diagnostyczne oraz prognostyczne wniosły cenne tworzywo do kształtowania wiedzy i polityki demograficznej w kraju; ożywiły i zespoliły środowiska badawcze oraz kręgi społeczne zatroskane stanem i przyszłością populacji Polski. Dorobek Kongresu stanowi nieprzemijającą wartość poznawczą i metodyczną w działalności Rady.
- 4) publikacje Rady stanowią ważną pomoc dydaktyczną zarówno w nauczaniu demografii, jak i polityki społecznej. W dorocznych konferencjach polityków społecznych zawsze jest obecna sesja demograficzna wspierana materiałami Rady Ludnościowej.

Zdaniem prof. Antoniego Rajkiewicza na krytyczną ocenę zasługuje brak zainteresowania mediów efektami działalności Rady. Stąd za jedno z podstawowych zadań Rady należy uznać ofensywę edukacyjną i informacyjną skierowaną pod adresem wydawców, publicystów i dziennikarzy oraz zwrócenie większej uwagi na jakościową stronę naszego społeczeństwa, zwłaszcza w sferze edukacji. Prof. A. Rajkiewicz ocenił pozytywnie bilans 35-lecia działalności Komisji/Rady i stwierdził, iż warto kontynuować wszystkie te przedsięwzięcia, które służyły pożytkowi społecznemu, pomnażały wiedzę i kształtowały wysoką pozycję międzynarodową Polski.

W następnym wystąpieniu poświęconym 35-leciu działalności Rządowej Komisji/Rady Ludnościowej dr **Kazimierz Dzieńcio** przypomniał, jakie były bezpośrednie przyczyny powołania Rządowej Komisji Ludnościowej i podał sporo szczegółowych informacji. Rok 1974 został ogłoszony przez Organizację Narodów Zjednoczonych (ONZ) Światowym Rokiem Ludnościowym. ONZ zalecała przy tej okazji krajom członkowskim powołanie rządowych komitetów ludnościowych. ONZ podjął również decyzję o zwołaniu w sierpniu 1974 r. Światowej Konferencji Ludnościowej w Bukareszcie, na którą zostali zaproszeni przedstawiciele rządów krajów członkowskich oraz międzynarodowe organizacje systemu Narodów Zjednoczonych. Przed Światową Konferencją Ludnościową zwoływane były regionalne konferencje ludnościowe, które wypracowywały swoje stanowiska na

konferencję światową. Przedmiotem konsultacji była redakcja dokumentu przygotowana przez Sekretariat ONZ na Światową Konferencję Ludnościową pt. „Światowy Plan Akcji”.

W tej sytuacji powstały sprzyjające warunki do powołania rządowego organizmu ludnościowego; 3 maja 1974 r. powołano „Komisję Rządową do spraw koordynacji działań międzyresortowych zakresie polityki ludnościowej” w skrócie zwaną „Rządową Komisją Ludnościową”, której zadaniem było m.in. przygotowanie udziału Polski w Światowej Konferencji Ludnościowej w Bukareszcie sierpniu 1974 r. (zapropozowanie składu delegacji rządowej, przygotowanie referatu i programu udziału przedstawicieli Polski w jej obradach).

Początki działalności Rządowej Komisji Ludnościowej, zwłaszcza prace pierwszego zespołu sekretariatu, przedstawiła ciekawie dr **Halina Wasilewska-Trenkner**. Pierwszy egzamin ze swojej kompetencji i sprawności związany z Konferencją Światową Komisja zdała pomyślnie. Jej 13-osobowa delegacja pod przewodnictwem Prof. J. Pajestki była w Bukareszcie bardzo aktywna, a nawiązane kontakty i przywiezione materiały stanowiły cenny wkład do realizacji zadań Komisji.

Rządowa Komisja/Rada Ludnościowa jest również odpowiedzialna za przygotowanie odpowiedzi na ankiety Sekretariatu ONZ na temat ludności i rozwoju, kierowane do rządów państw członkowskich. Była to forma monitoringu realizacji przez rządy zaleceń zawartych w „Światowych Planach Akcji”, które były podejmowane przez Światowe Konferencje Ludnościowe: w Bukareszcie w 1974 r., w Mexico-City w 1984 r. i w Kairze w 1994 r.¹ Rządowa Komisja Ludnościowa współpracowała także z Funduszem Ludnościowym Narodów Zjednoczonych (UNFPA).

W kolejnym wystąpieniu prof. **Zbigniew Strzelecki**, przewodniczący Rządowej Rady Ludnościowej (RRL), podkreślił ogromny dorobek Rządowej Komisji Ludnościowej w 25-lecie jej działalności oraz przedstawił nowe wyzwania i obowiązki RRL w obecnej dekadzie transformacji ustrojowej. Pozytywnie ocenił następujące kwestie:

1. Podstawowym obowiązkiem RRL jest dokonywanie oceny sytuacji demograficznej kraju przez opracowywanie raportów przedkładanych rządowi. Obecnie zmieniono formułę pracy nad raportami, każdy projekt raportu i skład autorski jest bowiem szczegółowo rozpatrywany i zatwierdzany na plenarnych posiedzeniach RRL. Zalecenia i wnioski z raportów w formie rekomendacji są adresowane do poszczególnych

¹ Rządowa Komisja/Rada Ludnościowa do lipca 2009 r. przygotowała dziesięć ankiet.

- resortów i centralnych instytucji w celu ich realizacji. RRL zwraca się m.in. do samorządów terytorialnych jako odbiorców.
2. I Kongres Demograficzny, który odbył się pod patronatem najwyższych władz państwowych (Prezydenta RP i Premiera, Prymasa Polski, marszałków Sejmu i Senatu) był największym przedsięwzięciem w historii RRL, bowiem w ciągu roku zorganizowano 23 konferencje i wydano 24 zwarte publikacje, tematycznie związane z najnowszą sytuacją i polityką ludnościową Polski.
  3. Opracowanie założeń polityki ludnościowej RRL przez zespół ekspertów koordynowany przez prof. Bożenę Balcerzak-Paradowską, Dyrektora IPiSS. Dokument opublikowany w *Raporcie 2004* został przedłożony rządowi w 2005 roku.
  4. Współpraca z instytucjami rządowymi w zakresie zadań polityki ludnościowej:
    - a) RRL dwukrotnie opiniowała założenia prognozy ludnościowej GUS oraz przyjęła założenia Spisu ludności i mieszkań w 2011 r.;
    - b) RRL ustosunkowała się do aktualizacji Narodowego Programu Zdrowia w kwestii przywrócenia medycyny szkolnej, niepełnosprawności;
    - c) w sprawie Narodowego Planu Rozwoju 2007-2013 RRL wskazała na „odhumanizowanie” Planu i wprowadzenie wyzwań rozwojowych związanych z kształtowaniem przyszłych procesów demograficznych;
    - d) pozytywna ocena RRL projektu polityki rodzinnej (minister J.Kluzik Rostkowskiej).
  5. Współpraca z komisjami ludnościowymi i organizacjami międzynarodowymi:
    - a) corocznie delegacja RRL lub z udziałem przedstawicieli resortów uczestniczy w sesjach Komisji ds. Ludności i Rozwoju ONZ. W tym dziesięcioleciu zmieniono formułę uczestnictwa w sesjach, gdyż zwykle przewodniczył delegacji ambasador stały przy ONZ i ekspert (najczęściej Prof. J.Holzer), obecnie zaś, w zależności od tematyki sesji, delegacji przewodniczy odpowiedni minister resortu, którego problematyka jest wiodącą w posiedzeniach Komisji. Warto nadmienić, iż Polska jest po raz drugi wybrana na członka Komisji ds. Ludności i Rozwoju ONZ na lata 2008-2011, co uzasadniono wiodącym dorobkiem Polski w dziedzinie demograficznej i owocnej działalności na arenie międzynarodowej.

- b) Polska uczestniczyła w światowych konferencjach Ludnościowych: „Kair +5” oraz w nadzwyczajnym Zgromadzeniu Ogólnym ONZ, które było poświęcone wdrożeniu Programu Działania Konferencji nt. „Ludności i Rozwoju Pekin +5”(delegacji na wysokim szczeblu przewodniczył minister Jerzy Kropiwnicki);
- c) współpraca RRL z UNDP dotycząca szkolenia pielęgniarek w celu przygotowania młodzieży do życia w rodzinie i przeciwdziałaniu HIV/AIDS – w dwu rejonach: Polski południowej. i wschodniej;
- d) uczestnictwo RRL. w pracach Europejskiego Komitetu Ludnościowego na szczycie Rady Europy w Warszawie w 2005 r. oraz w innych konferencjach ludnościowych (por. „Biuletyn” RRL numery 50 i 51).

Bieżące kierowanie i funkcjonowanie RRL jest oparte przede wszystkim na pracy społecznej, za którą Przewodniczący gorąco podziękował swoim zastępcom: prof. Józefinie Hrynkiewicz i prof. Januszowi Witkowskiemu, a także wszystkim członkom Rady oraz dotychczasowym sekretarzom Komisji i Rady: dr Kazimierzowi Dzieńcio, prof. Andrzejowi Ochockiemu, prof. Ewie Frączczak i dr Alinie Potrykowskiej, jak również osobom działającym w Sekretariacie Komisji: dr Halinie Wasilewskiej Trenkner, mgr Krystynie Drzewienieckiej, mgr Eugeniuszowi Kowalczykowi oraz działającej od dziesięciu lat w Sekretariacie RRL mgr Ewie Orzełek (główny specjalista w Gabinetie Prezesa GUS). Podziękował również wszystkim redaktorom, wydawcom i tłumaczom oraz kierownictwu GUS za siedzibę, obsługę i wsparcie oraz dobrą współpracę merytoryczną i fachową, a także nieistniejącym już instytucjom, które udzieliły wówczas siedziby Komisji i Radzie.

Przewodniczący ocenił bilans działania RRL jako pozytywny, zaś wszystkim, którzy współpracowali w ostatniej dekadzie z RRL wyraził serdeczne podziękowania.

W końcowej części pierwszej sesji konferencji prof. **Zbigniew Strzelecki** i prof. **Janusz Witkowski** wygłosili referat poświęcony demograficznej przeszłości i przyszłości Polski. Autorzy przedstawili podstawowe cechy rozwoju demograficznego kraju po II wojnie światowej (od przyspieszonego rozwoju w latach 50. do jego spowolnienia w 70. i 80. oraz ubytku ludności w latach 90. i obecnie) i na tym tle analizowali wyniki najnowszej prognozy demograficznej GUS do 2035 roku. Analizowano podstawowe składowe elementy ruchu naturalnego i wędrownego w układzie czasowo-przestrzennym. W latach 1989-2008 dochodziło do pogłębienia się różnic międzyregionalnych dot. stanu, dynamiki i struktury ludności, a więc następował proces polaryzacji demograficznej. Różnice we wskaźnikach

ruchu naturalnego i migracje prowadzą do pogłębiania różnic rozmieszczenia ludności. Obecnie występują trzy zjawiska z tym związane: a) depopulacja peryferyjnych obszarów wiejskich, b) koncentracja na obszarach metropolitalnych, c) dekoncentracja wewnątrz obszarów metropolitalnych. Konsekwencje demograficzne zmian koncentracji i dekoncentracji ludności są bardzo ważne i będą wpływały na rozwój społeczno-gospodarczy regionów. W świetle prognozy ludnościowej do 2035 r. w Polsce należy oczekiwać kontynuacji niekorzystnych tendencji w rozwoju ludnościowym zarówno pod względem ilościowym (ubytek ludności o 2,5 mln. osób) jak i jakościowym (niekorzystne zmiany i dysproporcje w strukturze wiekowej ludności, selektywne migracje zagraniczne i inne.

W drugiej części obrad odbyła się sesja panelowa pt. **"Badania naukowe podstawą prac RRL"**, pod przewodnictwem prof. **Janusza Witkowskiego**, w której udział wzięło siedmioro wybitnych naukowców. Prof. J. Witkowski nakreślił problematykę panelu, a mianowicie uwarunkowania i konsekwencje rozwoju społeczno-gospodarczego jako podstawy zmian w przyszłości oraz kwestie wynikające z przyszłego rozwoju demograficznego i wyzwania, które nas czekają w sensie polityki gospodarczej i ludnościowej.

Prof. dr hab. **Józefina Hrynkiewicz** omówiła politykę społeczną i warunki życia, podkreślając, że celem polityki społecznej jest systemowe badanie spójności społecznej i zapobieganie marginalizacji i wykluczeniu społecznemu. Najważniejszym zagadnieniem z punktu widzenia prognozowania polityki społecznej jest rodzina. Zbadane i udokumentowane procesy zmian w polskich rodzinach nie stanowią wciąż podstawy do programowania zmian w polityce społecznej zarówno na szczeblu państwa jak i samorządów lokalnych. W Polsce przyjęto model tzw. selektywnej polityki społecznej, nie ma powszechnych programów wyrównujących szanse czy selektywnej polityki kierowanej do pewnych grup. Czy polityka społeczna dobrze służy najsłabszym, czy nie wytwarza marginesu, nie wyklucza najsłabszych ze wspólnoty ludzkiej? – ten punkt widzenia na politykę społeczną należy przyjąć, gdy rozpatrujemy ją w kontekście zjawisk i procesów demograficznych.

Prof. dr hab. **Leon Dyczewski** w interesujący sposób przedstawił referat „Kulturowe i indywidualne aspekty wartości dziecka a przyszłość demograficzna Polski”. W ostatnich dziesięcioleciach dokonały się daleko idące zmiany w spojrzeniu na dziecko jako wartość. Dziecko w świadomości społecznej jest dzisiaj wartością cenną, ale względną, uzależnioną od innych wartości, takich jak: dostatek, wygoda, stabilność, rozwój własnych upodobań i aspiracji. W nowoczesnych społeczeństwach pojawiły się koncepcje ściśle wiążące dobrobyt

rodziny i społeczeństwa oraz rozwój osobowości kobiety z liczbą dzieci w rodzinie, w następstwie czego wystąpiła silna tendencja ograniczania liczby dzieci w rodzinie i w społeczeństwie². W Polsce powinny być podjęte działania kompleksowe, które wzmacniają postawę prokreacyjną tych osób, które chcą mieć więcej dzieci. Motywacje czysto ekonomiczne, na które zwraca się szczególną uwagę, są niewystarczające. Autor przedstawił postulaty dla polityki społecznej na rzecz wzmacniania postaw prokreacyjnych młodego pokolenia. Jego zdaniem należy: 1) ukazywać dziecko w różny sposób i we wszystkich sytuacjach życiowych, tak aby ono wyraźnie zaistniało w wyobraźni przeciętnego człowieka; 2) kształtować postawę otwartości wobec dziecka i postawę aprobaty dziecka w życiu osobistym, rodzinnym i najbliższego środowiska; 3) wzmacniać wzajemne powiązania motywów posiadania dziecka, łączyć motywy: osobiste, społeczne, etyczne, wychowawcze, religijne; 4) kształtować formy lepszego wspierania opieki nad dzieckiem i jego wychowywaniem poprzez bardziej sprawiedliwe niż dotychczas dodatki rodzinne, ulgi podatkowe itp.; 5) kształtować bardziej elastyczny system pracy zawodowej dla kobiet i mężczyzn mających dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym; harmonijnie łączyć godziny pracy zawodowej z rytmem życia małego dziecka i życia rodzinnego; 6) rozbudowywać infrastrukturę ułatwiającą pielęgnację, opiekę i wychowanie małego dziecka.

Prof. dr hab. **Janusz Szyborski** przedstawił problematykę zdrowia i politykę zdrowotną, obejmując różne instrumenty i działania. Prawo do zdrowia i równość obywateli w dostępie do opieki zdrowotnej są podstawowymi, lecz rzeczywistości nieskutecznymi prawami, głównie z powodu nierówności społeczno-ekonomicznych. J. Szyborski przedstawił cztery zagadnienia, które RRL podczas I Kongresu Demograficznego udokumentowała, a szczególnie choroby układu krążenia i choroby nowotworowe jako najczęstsze przyczyny przedwczesnej umieralności w Polsce, dzięki czemu powołano rządowe programy kardiologiczne i onkologiczne. Jest to duże osiągnięcie RRL, bowiem I Kongres Demograficzny zmusił elity rządzące do przyjęcia tych programów. Pozostałe dwa obszary dyskutowane wciąż czekają na wsparcie, a mianowicie opieka medyczna nad osobami starszymi oraz opieka nad matką i dzieckiem, a zwłaszcza nad młodzieżą, które są nadal poważnym wyzwaniem dla polityków.

---

² W Polsce od lat 50. systematycznie spada całkowita dzietność kobiet, która w 1950 r. wynosiła 3,705, w 2000 r. – 1,367, a w 2007 r. – 1,306. W ciągu jednego pokolenia (1982-2007) liczba urodzeń żywych na 1000 ludności w Polsce zmalała z 19,5 do 9,7.

Prof. dr hab. **Irena Kotowska** omówiła problem „Rodzina a rynek pracy”, zwracając uwagę na kwestię wzrostu zatrudnienia grup, które są „niedoinwestowane” na rynku pracy, zwłaszcza kobiet. Konieczne są działania na rzecz wzrostu zatrudnienia kobiet, a także wzrostu dzietności. Funkcjonowanie rodziny na rynku pracy jest dość trudne, szczególnie w warunkach przedłużającej się nieobecności ich członków i w sytuacji gdy jest tak poważny niedorozwój usług społecznych. Autorka uważa, iż rozwój usług społecznych pomoże rodzinom funkcjonować lepiej i zredukować ponoszenie przez nie bezpośrednich kosztów.

Prof. **Robert Rauziński** przedstawił ” Migracje zagraniczne Polaków w XX i XXI wieku” oraz uzasadnił tezę, że Polska była i jest krajem ludzi migrujących i skłonnych do emigracji zarobkowych. Wpływ migracji zagranicznych na bilans ludności kraju był wysoce niekorzystny i nie sprzyjał rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Lata transformacji ustrojowej (1989-2009) to głównie okres masowych czasowych migracji zarobkowych. Podstawowym pytaniem badawczym z myślą o XXI wieku jest problem czy młode pokolenie Polaków będzie musiało emigrować za pracą. Wyraźny spadek zasobów pracy do 2035 r. może być czynnikiem ograniczającym emigrację zarobkową z punktu widzenia lepszych szans uzyskania pracy na krajowym rynku pracy. Nastąpi też proces wyczerpywania się istniejących rezerw zasobów pracy skłonnych do emigracji. Autor sformułował następujące tezy i wnioski ważne dla aktualnej polityki migracyjnej kraju:

1. Potrzeba wypracowania jasnej doktryny polityki migracyjnej, z uwzględnieniem zrównoważonego rozwoju całej wspólnoty europejskiej.
2. Uznanie swobodnego przepływu zasobów pracy jako akceptacji zasady państwa demokratycznego i społecznej karty UE oraz sprzyjanie repatriacji Polaków z dawnych obszarów ZSRR.
3. Umacnianie więzi społecznych emigrantów z krajem i ochrona prawna emigrantów sezonowych.
4. Wzrost skłonności do emigracji i trwałości zjawiska emigracji zarobkowej, wskazuje na potrzebę prowadzenia aktywnej polityki zatrudnienia, pośrednictwa pracy i poradnictwa zawodowego dla emigrantów.
5. Słabnący potencjał migracyjny w kraju do 2035 roku.
6. Migracje zagraniczne (stałe i czasowe) powinny być uznane w strategii rozwoju kraju za ważny jego element kształtujący rozwój.

Prof. dr hab. **Janina Józwiak** omówiła badania i edukację w zakresie demografii, podkreślając rolę RRL jako inicjatora i koordynatora badań naukowych, szczególnie w skali

międzynarodowej. W obecnym stanie wiedzy jest nieodzowny udział w międzynarodowych programach badawczych i edukacyjnych. Prof. J. Józwiak wskazała na nowe podejścia w badaniach demograficznych na pograniczu z polityką ludnościową, czemu służyły europejskie konferencje (1st Forum on the Europe Demographic Future, 2004; 2nd Europe Demographic Forum, 2008). Pojawiają się nowe inicjatywy, np. European Population Publishing, która ma odpowiadać za dyfuzję informacji o procesach ludnościowych w Europie i wspólne przedsięwzięcia, które mają przekonywać polityków do podejmowania działań na rzecz poprawy sytuacji demograficznej. Powstają wspólne inicjatywy w dziedzinie edukacji np. Europejska Szkoła Doktorancka w zakresie demografii na najwyższym światowym poziomie. Procesy demograficzne zmieniały swój charakter. Ta przemiana polega na ich niepewności i nieprzewidywalności, skrajności w procesach demograficznych oraz na trudności w formułowaniu polityk. Rozumienie procesów demograficznych i proces zmian są niezwykle skomplikowane w tym sensie, że postępuje destandaryzacja zachowań demograficznych ludzi, (tzw. biografie demograficzne), które są zróżnicowane ze względu na wielość ról, jakie pełnią. Z tego powodu proces formowania rodzin i decyzji o urodzeniu dziecka jest silnie uwarunkowany wieloma czynnikami i każda jednostka/osoba może inaczej reagować na podobne bodźce lub podobną zewnętrzną sytuację materialną, społeczną itp. Potrzebne są więc nowe techniki badawcze i interdyscyplinarne projekty badawcze (np. GGP) i tu jest ważna rola RRL do spełnienia jako inicjatora i koordynatora nie tylko badań, lecz pomysłów i idei specyficznych badań, które by mogły być wykorzystane z korzyścią dla polityki.

Prof. **Janusz Witkowski** w podsumowaniu dyskusji panelowej – w której m.in. podnoszono problemy relacji między demografią a polityką społeczną, niespójność polityki społecznej (prof. A. Kurzynowski), aplikacyjności badań demograficznych i wykorzystania jej dla praktyki (prof. B. Balcerzak-Paradowska), kompleksowego interdyscyplinarnego spojrzenia na procesy demograficzne (dr P. Kaczmarczyk, prof. J. Józwiak) oraz kwestie, jak określone elementy w sferze polityki społeczno-gospodarczej powinny wpływać na przebieg procesów demograficznych (prof. I. Kotowska), ujęć regionalnych (dr M. Stanny), problematyki kryzysu gospodarczego (dr. H. Wasilewska-Trenkner) – zwrócił uwagę na potrzeby określonych rozwiązań w sferze polityki społeczno-gospodarczej uwzględniające sytuację ludnościową.

Prof. **Zbigniew Strzelecki** dokonując podsumowania jubileuszowej konferencji RRL, ocenił ją jako owocną i ukazującą nowe perspektywy w badaniach demograficznych oraz nowe możliwości działania Rady w służbie nauce i społeczeństwu.

Opracowała:
Sekretarz Generalny RRL
dr **Alina Potrykowska**

Zatwierdził:
Przewodniczący RRL
prof. SGH dr hab. **Zbigniew Strzelecki**

Załącznik:

1. Lista obecności na Posiedzeniu Plenarnym w dniu 14 maja 2009 r.
2. Listy gratulacyjne

**Lista obecności na Posiedzeniu Plenarnym RRL
w dniu 14 maja 2009 roku**

Lp	Imię	Nazwisko	Podpis
1.	Ewa	Adach-Stankiewicz	<i>S. Stankiewicz</i>
2.	Wojciech	Adamczewski	
3.	Wiesław	Adamczyk	<i>Adamczyk</i>
4.	Grażyna	Ancyparowicz	<i>G. Ancyparowicz</i>
5.	Mieczysław	Augustyn	
6.	Maria	Balcerowicz-Szkutnik	<i>M. Balcerowicz-Szkutnik</i>
7.	Bożena	Balcerzak-Paradowska	<i>B. Balcerzak-Paradowska</i>
8.	Janusz	Balicki	
9.	Beata	Balińska	<i>B. Balińska</i>
10.	Alina	Baran	<i>A. Baran</i>
11.	Jan	Berger	<i>J. Berger</i>
12.	Tomasz	Białas	<i>T. Białas</i>
13.	Renata	Bielak	<i>R. Bielak</i>
14.	Adam	Bierzyński	
15.	Monika	Bieniek	<i>M. Bieniek</i>
16.	Biruta	Skrętowicz	<i>B. Skrętowicz</i>
17.	Michał	Boni	
18.	Iwona	Boniecka	<i>I. Boniecka</i>
19.	Sławomir	Brodziński	
20.	Zdzisław	Bujas	
21.	Bogdan	Chazan	<i>B. Chazan</i>
22.	Agnieszka	Chłoń -Domińczak	
23.	Mariola	Chojnacka	
24.	Władysława	Czech-Matuszewska	<i>W. Czech-Matuszewska</i>
25.	Jerzy	Czerwiński	
26.	Bożena	Degórska	
27.	Joanna	Didkowska	
28.	Halina	Dmochowska	<i>H. Dmochowska</i>

Lp	Imię	Nazwisko	Podpis
29.	Henryk	Domański	
30.	Barbara	Domaszewicz	<i>Domash-</i>
31.	Krystyna	Drzewieniecka	
32.	Leon	Dyczewski	<i>Dyczewski</i>
33.	Janusz	Dygaszewicz	
34.	Kazimierz	Dzienio	<i>Dzienio</i>
35.	Lucyna	Frąckiewicz	
36.	Ewa	Frączak	<i>Frączak</i>
37.	Izasaław	Frenkel	<i>Frenkel</i>
38.	Andrzej	Gałązka	
39.	Dorota	Gardias	
40.	Mirosława	Gazińska	<i>Gazińska</i>
41.	Elwira	Gross-Gołacka	<i>Gross-Gołacka</i>
42.	Jan	Guz	<i>Guz</i>
43.	Małgorzata	Hirszel	<i>Hirszel</i>
44.	Józefina	Hryniewicz	<i>Hryniewicz</i>
45.	Anna	Iwańczyk	<i>A. Iwańczyk</i>
46.	Marek	Jerczyński	
47.	Maria	Jeznach	<i>M. Jeznach</i>
48.	Janina	Jóźwiak	<i>Jóźwiak</i>
49.	Paweł	Kaczmarczyk	<i>Kaczmarczyk</i>
50.	Longina	Karczmarek	<i>Karczmarek</i>
51.	Ewa	Kopacz	
52.	Dagmara	Korbasińska	<i>Korbasińska</i>
53.	Piotr	Korcelli	<i>Korcelli</i>
54.	Ewa	Korcelli -Olejniczak	<i>Korcelli -Olejniczak</i>
55.	Marek	Kupiszewski	
56.	Zofia	Kostrzewa	<i>Z. Kostrzewa</i>
57.	Irena E.	Kotowska	<i>Kotowska</i>
58.	Jerzy T.	Kowaleski	<i>Jerzy T. Kowaleski</i>

Lp	Imię	Nazwisko	Podpis
59.	Irena	Kowalska	
60.	Krzysztof	Kowalski	
61.	Zofia	Kozłowska	nc. Kozłowska
62.	Franciszek	Kubiczek	K. Kubiczek
63.	Jolanta	Kulus	Kulus Jolanta
64.	Jolanta	Kurkiewicz	Kurkiewicz Jolanta
65.	Ireneusz	Kuropka	Kuropka Ireneusz
66.	Adam	Kurzynowski	Kurzynowski Adam
67.	Bogusław	Lasocki	
68.	Kazimierz	Latuch	Latuch Kazimierz
69.	Adam	Leszkiewicz	
70.	Krzysztof	Lewandowski	Lewandowski Krzysztof
71.	Wiesław	Łagodziński	
72.	Tomasz	Makowski	
73.	Grażyna	Marciniak	Marciniak Grażyna
74.	Joanna	Mazur	
75.	Janusz	Moszyński	
76.	Marek	Mroczkowski	
77.	Marcin	Nawrot	
78.	Marek	Niechciał	Niechciał Marek
79.	Lucyna	Nowak	Nowak Lucyna
80.	Anna	Nowożyńska	Nowożyńska Anna
81.	Józef	Oleński	Oleński Józef
82.	Tadeusz	Ołdakowski	Ołdakowski Tadeusz
83.	Ewa	Orzełek	Orzełek Ewa
84.	Marek	Osiński	
85.	Wojciech	Pędich	Pędich Wojciech
86.	Bolesław	Piecha	
87.	Bolesław	Piechota	
88.	Maria	Pierzynowska	Pierzynowska Maria

Lp	Imię	Nazwisko	Podpis
89.	Włodzimierz	Pisarski	
90.	Alina	Potrykowska	<i>Alina Potrykowska</i>
91.	Antoni	Rajkiewicz	<i>Antoni Rajkiewicz</i>
92.	Robert	Rauziński	<i>Robert Rauziński</i>
93.	Andrzej	Rączaszek	<i>Andrzej Rączaszek</i>
94.	Iwona	Roeske-Słomka	<i>Iwona Roeske-Słomka</i>
95.	Dominika	Rogalińska	<i>Dominika Rogalińska</i>
96.	Kazimierz	Rusinek	
97.	Zbigniew	Rykowski	<i>Zbigniew Rykowski</i>
98.	Barbara	Sakson	<i>Barbara Sakson</i>
99.	Włodzimierz	Sekuła	
100.	Władysław	Sidorowicz	
101.	Piotr	Siewierski	
102.	Irena	Skrzypczak	
103.	Krystyna	Slany	
104.	Zofia	Stońska	<i>Zofia Stońska</i>
105.	Izydor	Sobczak	<i>Izydor Sobczak</i>
106.	Monika	Stanny	<i>Monika Stanny</i>
107.	Joanna	Stańczak	
108.	Dariusz	Stańko	<i>Dariusz Stańko</i>
109.	Zbigniew	Strzelecki	<i>Zbigniew Strzelecki</i>
110.	Dorota	Szałtys	
111.	Katarzyna	Szamatulska	<i>Katarzyna Szamatulska</i>
112.	Kazimierz	Szczygielski	
113.	Ryszard	Szubański	
114.	Piotr	Szukalski	
115.	Janusz	Szyborski	<i>Janusz Szyborski</i>
116.	Wanda	Tkaczyk	
117.	Gertruda	Uścińska	
118.	Tadeusz	Walczak	<i>Tadeusz Walczak</i>

Lp	Imię	Nazwisko	Podpis
119.	Małgorzata	Waligórska	
120.	Halina	Wasilewska-Trenkner	
121.	Grzegorz	Węclawowicz	
122.	Aleksander	Welfe	
123.	Janusz	Witkowski	
124.	Alina	Wojtowicz-Pomierna	
125.	Witold	Woźniak	
126.	Izabella	Zagoździńska	
127.	Witold	Zatoński	
128.	Katarzyna	Zboś	
129.	Magdalena	Zbrzeźna	
130.	Eugeniusz	Zdrojewski	
131.	Agnieszka	Zgierska	
132.	Antoni	Żurawicz	
133.	Jacek	Życiński	
134.	Beata	Kaczynska	
135.	Karolina	Zalejska	
136.	Michał	Wesoła	
137.	Krzysztof	Ignaczak	
138.			
139.			
140.			
141.			
142.			
143.			
144.			
145.			
146.			
147.			

**Prezes
Głównego Urzędu Statystycznego**
Józef Oleński

Warszawa, dnia 14 maja 2009 r.

Pan

Dr hab. prof. SGH Zbigniew Strzelecki
Przewodniczący Rządowej Rady Ludnościowej

Szanowny Panie Profesorze

Proszę o przyjęcie najserdeczniejszych życzeń i gratulacji z okazji Jubileuszu 35-lecia funkcjonowania Rządowej Rady Ludnościowej, działającej jako organ opiniodawczo-doradczy Prezesa Rady Ministrów.

Niezmiernie żałuję, iż obowiązki uniemożliwiają mi osobisty udział w uroczystościach jubileuszowych.

W tym szczególnym dniu chciałbym podkreślić istotne znaczenie wzajemnego współdziałania Rządowej Rady Ludnościowej z Głównym Urzędem Statystycznym. Statystyka publiczna ma ogromny szacunek dla efektów Państwa pracy i podejmowanych inicjatyw w dziedzinie demografii i polityki ludnościowej państwa.

Wyrażam przekonanie, iż obchodzone uroczystości to okazja nie tylko do podsumowań, ale także właściwy moment do wskazania priorytetów działania Rady i zamierzeń na przyszłość dla dobra społeczeństwa i kraju.

Panu Przewodniczącemu oraz wszystkim członkom Rządowej Rady Ludnościowej życzę kolejnych wspaniałych jubileuszy oraz zadowolenia z pracy i osobistych sukcesów.

Łączę wyrazy głębokiego szacunku

Oleński

**MINISTER
NAUKI I SZKOLNICTWA WYŻSZEGO**

prof. Barbara Kudrycka

Warszawa, 17 maja 2009 r.

**Pan
dr hab. prof. SGH Zbigniew Strzelecki
Przewodniczący
Rządowej Rady Ludnościowej**

Szanowny Panie Przewodniczący,

Bardzo dziękuję za zaproszenie na konferencję naukową połączoną z jubileuszowym posiedzeniem plenarnym Rządowej Rady Ludnościowej. Niestety, podjęte wcześniej zobowiązania uniemożliwiają mi osobisty udział w tym ważnym wydarzeniu.

Proszę przyjąć serdeczne gratulacje z okazji 35-lecia powołania Rządowej Rady Ludnościowej. Problematyka konferencji: „Przemiany ludnościowe w Polsce. Przeszłość i perspektywy”, będąca podsumowaniem naukowych badań demograficznych i polskich doświadczeń w tym zakresie, jest niezwykle istotna. Tym samym włączają się Państwo w toczącą się aktualnie szeroką debatę na temat negatywnych zjawisk demograficznych zachodzących we współczesnej Europie.

Życząc Państwu owocnych obrad, pozostaję

z wyrazami szacunku

MARZAŁEK
WOJEWÓDZTWA
ŚLĄSKIEGO

Bogusław Śmigielski

Katowice, 12 maja 2009r.

Pan
dr hab. prof. SGM Zbigniew Strzelecki
Przewodniczący
Rządowej Rady Ludnościowej

Szanowny Panie Profesorze,

Serdecznie dziękuję za zaproszenie na konferencję połączone z posiedzeniem plenarnym Rządowej Rady Ludnościowej 14 maja br. w Warszawie.

Przykro mi, iż ze względu na ważne obowiązki służbowe nie mogę w niej uczestniczyć.

Duża dynamika zmian demograficznych stanowi wyzwanie dla polityki społecznej państwa.

Mam nadzieję, że konferencja wniesie duży wkład w rozpoznanie sytuacji demograficznej i podjęcie działań mających na celu przeciwdziałanie niekorzystnym skutkom procesu starzenia się społeczeństwa.

Życzę twórczych obrad, które zaowocują wypracowaniem programu polityki ludnościowej wspartej rozwiązaniami ustawowymi.

Z wyrazami szacunku

Urząd Marszałkowski
Województwa Śląskiego
ul. Ligonia 46
40-037 Katowice
tel. +48 (32) 255 35 34
fax +48 (32) 251 99 99
marszal@sllesia-region.pl
www.sllesia-region.pl

Protokół
z posiedzenia plenarnego Rządowej Rady Ludnościowej
z dnia 19 listopada 2009 r.

Posiedzenie prowadził przewodniczący RRL prof. dr hab. Zbigniew Strzelecki. Uczestniczyli w nim członkowie Rady oraz zaproszeni goście – 33 osoby (lista obecności załącznik nr 1).

Przyjęto następujący porządek obrad:

1. Projekt raportu 2008-2009 „Sytuacja demograficzna Polski” –

dr hab. prof. SGH Zbigniew Strzelecki.

2. X Ankieta ONZ nt. Ludności i Rozwoju - *dr Alina Potrykowska*

3. Informacje o konferencjach międzynarodowych:

– 42 Sesja Komisji Ludności i Rozwoju ONZ - Nowy Jork - *dr Alina Potrykowska*

– Forum Regionalne poświęcone upamiętnieniu i podsumowaniu 15. rocznicy Międzynarodowej Konferencji dot. Ludności i Rozwoju (ICPD) w Stambule –
dr Alina Potrykowska

4. Sprawy różne:

– Nagroda Narodów Zjednoczonych za rok 2010

– Protokół z posiedzenia RRL w dniu 14 maja 2009 r.

Przebieg posiedzenia

Otwierając posiedzenie, przewodniczący RRL *prof. dr hab. Zbigniew Strzelecki* powitał zebranych, zwracając uwagę na treść porządku obrad poświęconą gruntownemu omówieniu projektu Raportu 2008-2009 „Sytuacja demograficzna Polski” oraz studiom i zagadnieniom statutowym RRL. Z wielkim smutkiem i żalem Pan Profesor przekazał zebrany wiadomość o śmierci **śp. Prof. zw. dr hab. Lucyny Frąckiewicz** - wieloletniego członka Rządowej Rady Ludnościowej, po czym minutą ciszy uczczono jej pamięć. W związku z tym zdarzeniem został przesłany list z kondolencjami na ręce Rektora Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego w Katowicach, który został odczytany zebrany (w załączeniu).

RZĄDOWA RADA LUDNOŚCIOWA
PRZEWODNICZĄCY
dr hab. Zbigniew Strzelecki, prof. SGH

Warszawa, dnia 12 czerwca 2009 r.

Jego Magnificencja
prof. AE dr hab. Jan Pyka
Rektor Akademii Ekonomicznej
im. Karola Adameckiego
w Katowicach

*Z wielkim smutkiem i żalem przyjąłem wiadomość o śmierci **śp. Prof. zw. dr hab. Lucyny Frąckiewicz**, wieloletniego członka Rządowej Rady Ludnościowej oraz Polskiego Towarzystwa Demograficznego.*

Całe życie zawodowe Pani Profesor związane było z pracą naukową i badawczą problemów społecznych, demograficznych oraz regionalnych i lokalnych. Pani Profesor jest jedną z największych postaci polskiej polityki społecznej. Swymi badaniami i publikacjami wpisała się na trwałe do grona polskich polityków społecznych i demografów. Przy tym tak wielu zawdzięcza Pani Profesor tak wiele w swojej karierze naukowej.

Swym ciepłem promieniowała Pani Profesor na bliższych i dalszych, a kulturą osobistą i osobowością – jakże dzisiaj rzadko spotykanymi – była wzorem i inspiracją dla wszystkich, którzy ją otaczali. Podejmując w pracy naukowej problemy ważne dla kraju, wniosła Pani Profesor niepodważalny wkład w badania i kształtowanie się stosunków społecznych i ludnościowych naszej najnowszej historii. Jednocześnie, tak jak mówi kodeks etyczny pracownika nauki, służyła Pani Profesor Państwu. Pełniąc różne funkcje: eksperta, członka Rządowej Rady Ludnościowej czy doradcy placówek naukowych lub wydawnictw naukowych oraz inne ważne w Komitetach, Komisjach i Radach, nigdy nie odmówiła Pani Profesor służenia swą wiedzą społeczeństwu i Państwu.

*Dla wszystkich bliskich, współpracujących i znających przez szereg lat. **śp. Prof. zw. dr hab. Lucynę Frąckiewicz**, i tych w których sercach pozostaje bliską składam w imieniu własnym i członków Rządowej Rady Ludnościowej oraz Polskiego Towarzystwa Demograficznego nasze szczere kondolencje i wyrazy współczucia po tak wielkiej stracie.*

Z wyrazami najgłębszego szacunku,

Ad. I porządku obrad

Wprowadzenia dokonał *prof. dr hab. Zbigniew Strzelecki* informując, iż w stosunku do poprzednich edycji Raportu obecny ma porównywalną strukturę. Poszczególne rozdziały raportu zawierają analizy i oceny dotyczące: bilansu ludności i zmian w strukturze demograficznej mieszkańców Polski; ruchu naturalnego ludności (a więc zawierania małżeństw, rozwodów, urodzeń i płodności oraz umieralności), migracji zagranicznych i przestrzennego zróżnicowania procesów demograficznych. Rozdział VII dotyczy perspektyw demograficznych Polski oraz prognoz Eurostatu i ONZ.

Zwrócił uwagę, że najistotniejszym elementem odróżniającym rok 2009 od lat poprzednich jest poprawa sytuacji demograficznej – tendencja przyrostu ludności.

Profesor Z. Strzelecki ponownie poprosił członków Rady o zgłoszenie propozycji rekomendacji do Raportu 2008-2009 (prośba taka wcześniej została przesłana do uczestników wraz z zaproszeniem na posiedzenie).

Prof. Janina Józwiak odnosząc się do rozdziału *Wprowadzenie* zawierającego podsumowanie aktualnej sytuacji demograficznej, podkreśliła, iż powinno ono być skierowane do polityków, osób, które decydują bądź mają wpływ na procesy demograficzne i politykę społeczną. Dlatego też informacje w nim zawarte muszą być perfekcyjnie opracowane z wyważonymi sformułowaniami. Jednocześnie postulowała, by było ono napisane językiem zrozumiałym nie tylko dla demografów, a w szczególności pozbawione skrótów myślowych (mogących powodować błędne odczytanie przekazu), a więc by informacje zawierały analizy dokonanych procesów oraz wskazanie na ich przyczyny. Pani profesor podała przykłady sformułowań (odnoszących się do tendencji), w których sugerowała dodanie lub wyjaśnienie prezentowanych terminów.

Wskazała na konieczność zmiany dotychczasowej struktury raportu, która jest logiczna, ale powinno się ją unowocześnić, wprowadzając nowatorskie pojęcia, wskaźniki, czy mierniki dotyczące przebiegu procesów np. tworzenie rodziny.

Prof. Bogdan Chazan zgłosił szczegółowe uwagi dotyczące rozdziału „Umieralność i trwanie życia”, dotyczące zagadnienia umieralności okoloporodowej. Wnioskował o uzupełnienie tekstu o dane dotyczące poronień samoistnych i urodzeń martwych.

Prof. Antoni Rajkiewicz pozytywnie ocenił Raport, a w szczególności fakt wczesnego terminu jego przygotowania, (podobnie jak opublikowanego już Rocznika Demograficznego 2009, GUS). Zwrócił uwagę na związek pomiędzy Raportem RRL a Rocznikiem Demograficznym; Raport określił jako zbeletryzowaną formę rocznika. Profesor A. Rajkiewicz zgodził się z uwagami prof. J. Józwiak, sugerując, by zrewidować raz jeszcze

punkty podane w części dotyczącej tendencji pozytywnych i negatywnych, aby nie występowały sprzeczności. Poparł wymóg opracowania redakcyjnego (zwracając uwagę na jakość określeń i jakość ocen związanych z opisywanymi zjawiskami) oraz bardziej komunikatywnego ujęcia tekstów Raportu, z uwagi na odbiorców, którzy nie zawsze są demografami.

Prof. A. Rajkiewicz zgłosił uwagi w kwestiach:

- Do rozdziału *Migracje zagraniczne*, wnioskując o: korektę części wprowadzającej, z uwagi na sprzeczne w niej wskazania; uwzględnienie w analizach elementu struktury płci w szczególności udziału kobiet w procesach migracyjnych oraz przekazał autorce szereg szczegółowych uwag.
- W nawiązaniu do rozważań i danych przedstawionych w rozdziale *Przestrzenne zróżnicowanie procesów demograficznych* dotyczących niepokojącego wzrostu liczby miejscowości pow. 200 mieszkańców, powodującego rozproszenie sieci osadniczej w kraju, co skutkuje brakiem infrastruktury - zaproponował uwzględnienie tego zjawiska w rekomendacjach.
- Do rozdziału *Perspektywy demograficzne Polski. Prognoza Eurostatu i ONZ* poprosił o uzupełnienie w nim o tablicę zawierającą porównanie prezentowanych prognoz, z zaznaczeniem rewizji prognozy w Polsce z 2030 r. na 2035 r. oraz o poszerzenie prezentowanych analiz.
- Do rozdziału *Małżeństwa* wnioskował o uzupełnienie danych o małżeństwach binacjonalnych zawieranych w innych krajach, nie tylko w Polsce.
- Zaproponował, aby w rekomendacjach zostały przedstawione problemy związane z zagadnieniami: zdrowia, a w szczególności profilaktyki i edukacji zdrowotnej, systemu zdrowia, edukacji społecznej pokazującej zagrożenia i potrzeby interwencji, rodzin niepełnych, opieki migracyjnej oraz ingerencji w gospodarkę przestrzenną związaną z rozproszeniem ludności.

Prof. Adam Kurzynowski poruszył problemy związane z poszukiwaniem systemowych rozwiązań mających na celu poprawę sytuacji demograficznej. Odnosił się do trzech ważnych kwestii.

1. Problemu dzietności, wykształcenia i pracy kobiet, które to elementy oddziałują silnie na siebie.
2. Migracji, które w statucie UE założone jest jako zjawisko naturalne dla członków UE, jednakowe dla wszystkich osób. Są one problemem perspektywicznym, z którym każde państwo należące do UE starać się będzie o jak najmniejszy odpływ siły

roboczej, by zachować kapitał ludzki w kraju. Wnioskował by ten element znalazł się w rekomendacjach do raportu.

3. Wydłużania się życia ludzkiego, co jest niezwykle pozytywne, ale jednocześnie stwarza problemy ekonomiczne, w tym szczególnie problem infrastruktury i opieki nad osobami starszymi.

Pan profesor zwrócił uwagę na konieczność podjęcia dyskusji w obrębie demografii, polityki społecznej – rodzinnej i rozwiązań gospodarczych, które muszą być traktowane łącznie.

Prof. Izidor Sobczak wniósł uwagi do tekstu wprowadzenia, proponując zmianę zapisu akapitu „Szacuje się, że w 2008 r. po raz pierwszy od 11 lat, odnotowano wzrost liczby ludności i dodatni przyrost rzeczywisty ludności.” na „Szacuje się, że w 2008 r. po raz pierwszy od 11 lat, odnotowano dodatni przyrost rzeczywisty ludności.” oraz w akapicie „Dodać należy, że wzrost ten w I półroczu 2009 r. obejmował zarówno wieś jak i miasta...” na zapis „Dodać należy, że wzrost ten w I półroczu 2009 r. obejmował nadal wieś jak i po raz pierwszy miasta...”.

Pan Krzysztof Lewandowski poparł uwagi zgłoszone do rozdziału *Migracje* przez prof. A. Rajkiewicza. Zastrzegając, iż jego zdaniem, należy podkreślić duże zaangażowanie Rządu w sprawy migracji, zauważalne chociażby w pracach prowadzonych przez Zespół Doradców Strategicznych przy ministrze Bonim, np. powstanie portalu www.powroty.gov.pl czy systemu informacji online dla Polaków za granicą. Zwrócił także uwagę na prace prowadzone w ramach Międzyresortowego Zespołu ds. Migracji, w którym od marca działa (na comiesięcznych spotkaniach) grupa ds. opracowywania strategii migracyjnej Polski. W efekcie jej prac ma powstać projekt dokumentu rządowego dotyczącego polskiej polityki migracyjnej. Zgłosił uwagę szczegółową, proponując zmianę „O wiele większe znaczenie ma w tym zakresie skala emigracji czasowej.” na „O wiele większe znaczenie ma w tym zakresie skala emigracji zarobkowej.”

Prof. Janusz Witkowski wskazał na dwa problemy, a mianowicie, co zrobić i w jaki sposób udoskonalić zaprezentowany Raport oraz jaką rolę ma spełniać Raport RRL – edukacyjną czy prezentującą problemy, które w kontekście rozwoju ludnościowego są zauważane. Zwrócił uwagę na specyficzny jego charakter, którego adresatami są z jednej strony osoby interesujące się tymi problemami, np. analitycy, środowiska badawcze, politycy społeczni, studenci, i z tego punktu widzenia ważne jest zachowanie struktury, która pozwoliłaby zachować ciągłość myślenia i porównywania informacji z lat ubiegłych. Zachowując konstrukcję z lat poprzednich, istnieje jednocześnie potrzeba wprowadzenia

pewnych modyfikacji i udoskonaleni m.in. metodologicznych, (na co zwracała uwagę prof. J. Józwiak). Podkreślił, iż terminologia stosowana nie tylko w demografii, ale także w innych dziedzinach nauk w polityce europejskiej z wykorzystaniem wiedzy demograficznej zaczyna wprowadzać określenia, które ułatwiają dobre komunikowanie się tak istotne w obszarze doskonalenia analitycznego i interpretacyjnego ułatwiania w zdobywaniu informacji. Profesor J. Witkowski zasugerował, iż jest to idealna tematyka w ramach szerszej dyskusji, np. na II Kongres Demograficzny. Nawiązując do specyfiki odbiorców Raportu, zwrócił uwagę na drugiego adresata istotnego dla promocji wiedzy demograficznej, którymi są decydenci drugiego szczebla. Raport jest doskonałym materiałem dla wzbogacenia wiedzy demograficznej decydentów w zakresie programowania gospodarczego, w którym opis i ocena procesów demograficznych stanowi ważną przesłankę do wspomagania procesów ludnościowych. Adresaci Ci są głównie zainteresowani częścią rekomendacyjną Raportu, w której powinny znaleźć się procesy obiektywne ważne z punktu widzenia wpływania na procesy demograficzne, a także na te, na które nie mamy wpływu, np. starzenie się społeczeństwa. Jako istotne dla udoskonalenia raportu profesor wskazał, by uwypuklić te obiektywne elementy i zaakcentować ich oddziaływanie skutkujące określonymi konsekwencjami dla polityki ludnościowej, społecznej, gospodarczej w skali kraju, województwa, regionu oraz w danym okresie czasowym.

Dr Alina Potrykowska zgłosiła propozycję, aby do rozdziału dotyczącego przestrzennego zróżnicowania procesów demograficznych dodać tablice i mapy prezentujące zjawiska dotyczące umieralności ze szczególnym uwzględnieniem standaryzowanych współczynników zgonów według przyczyn. W perspektywie będą one niezbędne do przygotowania wystąpienia na kolejnej Sesji Komisji ONZ.

Prof. Jerzy Kowaleski poprosił o rozwinięcie przyczyn spadku współczynnika zgonów i umieralności.

Dr Krzysztof Przewoźniak zwrócił uwagę na zmianę przyczyn umieralności spowodowaną nowymi metodami diagnozowania chorób oraz podkreślił spadek zgonów młodszej populacji.

Prof. Zbigniew Strzelecki, odnosząc się do zgłaszanych uwag, poprosił o szczególną uwagę przedstawicieli resortów jako członków RRL, by zgłosili na spotkaniu uwagi i koordynowali w resorcie przepływ informacji, aby raport przedstawiany w ramach uzgodnień międzyresortowych nie budził zastrzeżeń. Poprosił autorów poszczególnych rozdziałów o skomentowanie zgłoszonych uwag. W ramach zgłoszonych uwag, poprosił o uzupełnienie w rozdziale I o wykres przyrostu naturalnego w podziale na miasto i wieś.

Dr Barbara Sakson, odnosząc się do uwag, podkreśliła, że rozdział nt. migracji dotyczy części zjawisk najbardziej dynamicznych, których pomiar jest niezwykle trudny, a statystyki urzędowe nie obejmują całości zjawiska. Podziękowała za zgłoszone uwagi, które postara się uwzględnić, uzupełniając bądź przeredagowując tekst.

Dr Irena Kowalska zgodziła się z uwagami dotyczącymi podsumowania rozdziału, wyjaśniając, iż niezwykle ważne jest doprecyzowanie oceny, gdzie od strony statystycznej współczynnik rozwodów może się obniżyć, dlatego że przy tej samej liczbie rozwodów zwiększa się liczba małżeństw rozwodzących się liczona w przeliczeniu na 1000 małżeństw – wtedy jedno zjawisko wykazuje wzrost, a drugie spadek – przy czym jedno jest pozytywne, a drugie negatywne. Z tego też powodu należy doprecyzować oceny. I. Kowalska zaproponowała zmianę struktury Raportu, lecz bez drastycznego odchodzenia od obecnej formy.

Prof. A. Rajkiewicz zgłosił jeszcze jedną uwagę do tego rozdziału, dotyczącą zasygnalizowania w tekście masowego zjawiska rozwodów kościelnych, czyli unieważnienia małżeństw zawieranych w kościele.

Prof. Jolanta Kurkiewicz przyjęła uwagi dotyczące zmiany sformułowań.

Prof. Ireneusz Kuropka uwzględni zgłoszone sugestie poprawek i uzupełnień w tekście, mając na uwadze, iż szczegółowa analiza uwarunkowań zjawisk nie jest potrzebna ze względu na cel raportu.

Dr Andrzej Gałązka, przyjmując zgłoszone uwagi, zadeklarował, że uwzględni je i skoryguje tekst, jeśli otrzyma potrzebne dane statystyczne.

Mgr Małgorzata Waligórska przyjęła uwagi i uzupełni tekst o tabelę i komentarz dotyczący współczesnych prognoz i projekcji.

Prof. Zbigniew Strzelecki, odnosząc się do zgłoszonych uwag zaproponował sformułowanie tendencji zjawisk demograficznych w innej konwencji niż w poprzednich raportach. Zgłoszony przez prof. B. Chazana problem związany z urodzeniami martwymi, a raczej ze stratami w urodzeniach – zostanie rozszerzony w następnym raporcie w modułowym rozdziale. Prof. Z. Strzelecki wyjaśnił, iż kwestia struktury raportu była przedmiotem wielu dyskusji na Prezydium RRI., jednakże bez konsensu. W większości odbiorcy związani z edukacją i wykorzystujący raport jako narzędzie pracy liczą na kontynuację jego struktury. W najbliższym okresie postaramy się w przypisach zawierać opisy, wyjaśnienia i uzupełnienia dotyczące wykorzystania terminologii i metodologii stosowanej przez Komisję Europejską i Eurostat. Profesor zwrócił się ponownie do uczestników o nadesłanie propozycji rekomendacji. Zaproponował, by w obecnym raporcie

odnosiły się one do innych adresatów związanych z przestrzennymi zmianami w procesach demograficznych, a więc będą to głównie wojewodowie lub marszałkowie województw. Rekomendacje zawierać będą dwie warstwy: pierwsza będzie dotyczyć obserwacji aktualnego stanu w terenie, a druga – monitorować potrzebę wyjaśnienia przyczyn związanych z zaistnieniem określonego zjawiska, np. umieralności lub innych procesów pojawiających się na danym terenie uznanych jako szczególne (w większości negatywne). Poddał pod rozważenie kwestie dotyczące ewidencji osób przebywających za granicą w dłuższym okresie i prawdopodobnie już nie powracających, jak również zasadność rewizji tych danych tzn. ludności Polski przez GUS

Prof. J. Witkowski ad vocem wyjaśnił, iż GUS zna problem i przygotowuje się do takiej rewizji. Na obecnym etapie zostały wykonane szacunki ludności rezydującej (są one jedynie nie opublikowane). Po zebraniu większej ilości szeregów czasowych takich szacunków zostaną one zaprezentowane. Jest to bardzo trudne zadanie, ale należy sądzić, że Spis 2011 pozwoli ten problem rozwiązać.

Prof. I. Sobczak poprosił o wskazanie przedziału czasowego opracowania, gdyż większość tekstów zawiera dane za 2008 r., chociaż jest to raport 2008-2009.

Prof. Z Strzelecki wyjaśniając, określił, iż generalnie prezentujemy dane za 2008 r., a tam gdzie jest to możliwe i zasadne – dane z 30 czerwca 2009 roku. Zaproponował przyjęcie projektu raportu z uwzględnieniem zgłoszonych uwag i propozycji uzupełnień przedłożonych przez członków RRL. Po głosowaniu, wobec braku głosów wstrzymujących się i przeciwnych, Rada przyjęła projekt Raportu 2008-2009 „Sytuacja demograficzna Polski”, zalecając autorom wprowadzenie zgłoszonych poprawek.

Ad. 2. porządku obrad

• X Ankieta ONZ nt. Ludności i Rozwoju

Dr Alina Potrykowska zapoznała uczestników z pracami koniecznymi do opracowania ankiety. Zwróciła uwagę na bardzo krótki termin, jaki Rada otrzymała do jej opracowania (MSZ przesłał ankietę na jeden miesiąc przed złożeniem do ONZ). X ANKIETA ONZ „TENTH INQUIRY AMONG GOVERNMENTS ON POPULATION AND DEVELOPMENT” została przygotowana przez Dyrektora Wydziału Ludnościowego ONZ dr Hanię Złotnik, która podziękowała za pomoc w opracowywaniu ankiety kierownikom resortów oraz pracownikom Departamentu Badań Demograficznych w GUS, bez pomocy których nie można byłoby jej kompletnie wypełnić. Ankieta dotyczyła siedmiu obszarów: polityki

ludnościowej i celów rozwoju, w tym celów milenijnych: wzrostu ludności i struktury wg wieku, zagadnień zdrowia i umieralności, płodności i planowania rodziny, rozmieszczenia ludności, procesów urbanizacyjnych i migracji wewnętrznych, migracji zagranicznych oraz dostępności do danych statystycznych. Zatem struktura ankiety była bardzo zróżnicowana. W ankiecie przedstawiona została Polska na tle polityki ludnościowej oraz działania Rządowej Rady Ludnościowej. Zaprezentowano w niej osiągnięcia I Kongresu Demograficznego, współpracę międzynarodową Rady z organizacjami międzynarodowymi, w tym w szczególności z Komisją Ludności i Rozwoju ONZ, oraz polską politykę milenijną. Całość X ANKIETY ONZ „TENTH INQUIRY AMONG GOVERNMENTS ON POPULATION AND DEVELOPMENT” została opublikowana w “Biuletynie RRL” nr 54/2009.

Ad. 3. porządku obrad

- **42. Sesja Komisji Ludności i Rozwoju ONZ - Nowy Jork**

Dr Alina Potrykowska omówiła udział delegacji polskiej w 42. Sesji Komisji Ludności i Rozwoju ONZ nt. „Wkład Programu Działania Międzynarodowej Konferencji Ludność i Rozwój w międzynarodowe cele rozwoju, uwzględniając Milenijne Cele Rozwoju”. W skład oficjalnej delegacji rządowej na 42. Sesję Komisji Ludności i Rozwoju ONZ wchodziło: Przewodnicząca: Pani Elżbieta Radziszewska, Sekretarz Stanu w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, Pełnomocnik Rządu ds. Równego Traktowania; Wiceprzewodniczący: Pan Adam Fronczak, Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Zdrowia; Pan Andrzej Towpik, Ambasador Stałego Przedstawicielstwa RP przy ONZ; Eksperti: Pani dr Alina Potrykowska, Sekretarz generalny Rządowej Rady Ludnościowej, Pani Katarzyna Gajewska, Specjalista w Krajowym Centrum ds. AIDS, Pani Agnieszka Klausa, III Sekretarz w Stałym Przedstawicielstwie RP przy ONZ. Delegacja polska ściśle współpracowała z UE w wypracowaniu tekstów rezolucji, jakie zostały przyjęte przez Komisję, a także konsultowała się z UE w pozostałych kwestiach będących przedmiotem obrad Komisji.

Komisja Ludności i Rozwoju jest jedną z dziewięciu komisji funkcjonalnych Rady Gospodarczej i Społecznej (ECOSOC) ONZ, której podstawowym zadaniem jest monitorowanie, dokonywanie przeglądu i ocena postępów poczynionych w procesie implementacji (na poziomach krajowym, regionalnym i międzynarodowym) Programu Działań (ang. *Programme of Action*, PoA) Międzynarodowej Konferencji Ludności i Rozwoju (ang. *International Conference on Population and Development*, ICPD), przyjętego

w 1994 r. w Kairze. Ten postępowy, przełomowy dokument reguluje wiele kwestii z zakresu problematyki ludnościowej i rozwojowej (takich jak m.in. zrównoważony rozwój, zdrowie, równouprawnienie płci i uprawomocnienie kobiet, rola rodziny, urbanizacja, migracja, edukacja, technologia).

Komisja została powołana do życia w 1946 r. pod nazwą Komisji ds. Ludności przez Radę Społeczno-Ekonomiczną (ECOSOC). Następnie nazwa Komisji uległa zmianie na Komisję Ludności i Rozwoju (CPD), zgodnie z nazwą konferencji kairskiej w 1994 r. Jest to jedna z komisji Rady Gospodarczej i Społecznej (ECOSOC)

Od 1996 r. Komisja co roku zbiera się w celu dokonania przeglądu i wprowadzania w życie Programu Działania konferencji kairskiej. Prace Komisji koncentrują się obecnie na przygotowywaniu opracowań dotyczących kwestii ludnościowych i trendów w tej dziedzinie, głównie dynamiki przyrostu naturalnego, integrowania strategii ludnościowych i rozwojowych oraz udzielania pomocy i rekomendacji w sprawach ludnościowych ONZ państwom członkowskim oraz organizacjom wyspecjalizowanym Narodów Zjednoczonych (Fundusz Ludnościowy Organizacji Narodów Zjednoczonych). Komisja, która początkowo liczyła 12 członków, obecnie skupia 47 państw członkowskich, wybieranych przez ECOSOC na 4 lata według następującego klucza geograficznego: Afryka – 12 członków, Azja – 11, Ameryka Łacińska – 9, Europa Wschodnia – 5, Europa Zachodnia i inne kraje – 10 .

Dr A. Potrykowska omówiła także przebieg obrad, podkreślając, iż tegoroczna sesja przypadła w 15. rocznicę przyjęcia Programu Działania ICPD. Wyjątkowość tej sesji zbieżnej z 15. rocznicą Międzynarodowej Konferencji na temat Ludności i Rozwoju w Kairze, gdzie przyjęto Program Działania; stanowiła więc okazję do dokonania podsumowań i ocen, czemu sprzyjał także temat sesji: *The contribution of the Programme of Action of the International Conference on Population and Development to the internationally agreed development goals, including the Millennium Development Goals*. Podczas obrad Komisji pracowano nad projektem rezolucji *The contribution of the Programme of Action of the ICPD [International Conference on Population and Development] to the internationally agreed development goals, including the Millennium Development Goals*, która zawierała wytyczne na następne pięć lat, w celu osiągnięcia celów wyznaczonych w Kairze w 1994 roku. Po uroczystej inauguracji sesji, w ramach której wystąpienia wygłosili Zastępca Sekretarza Generalnego ds. Gospodarczych i Społecznych, Pan Sha Zukang, Dyrektor Wykonawczy Funduszu Ludnościowego Narodów Zjednoczonych, Pani Thoraya Ahmed Obaid oraz Dyrektor Wydziału Ludności ONZ Pani Hania Zlotnik, przyjęte zostały dokumenty o charakterze organizacyjnym. W dalszej części sesji obrady przebiegały, jak w ubiegłych latach.

dwutorowo: równoległe miały miejsca posiedzenia plenarne oraz nieformalne konsultacje. W ramach posiedzeń plenarnych w dniach 30 marca–2 kwietnia br. wygłoszone zostały wykłady nt. *Ludność, struktura wiekowa i ubóstwo* oraz *Konsekwencje wzrostu demograficznego w państwach najmniej rozwiniętych*, po których miała miejsce dyskusja z udziałem delegatów. Przyjęto także raporty Sekretarza Generalnego ONZ.

W ramach poszczególnych punktów agendy sesji prowadzono debaty plenarne, w trakcie których prezentowane były wystąpienia przedstawicieli państw członkowskich. W imieniu Rzeczypospolitej Polski przemówienie wygłosił Zastępca Przewodniczącego polskiej delegacji, Minister Adam Fronczak, Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Zdrowia, prezentując polskie doświadczenia w zakresie implementacji Programu Działań oraz problematyki ludnościowej. Szczegółowe sprawozdanie z 42. Sesji Komisji Ludności i Rozwoju ONZ zawierające także tekst wygłoszonego przemówienia opublikowano w „Biuletynie RRL” nr 54/2009.

- **Forum Regionalne poświęcone upamiętnieniu i podsumowaniu 15. rocznicy Międzynarodowej Konferencji dot. Ludności i Rozwoju (ICPD) - Stambul**

Dr Alina Potrykowska przedstawiła udział delegacji polskiej w Forum Regionalnym poświęconym upamiętnieniu i podsumowaniu 15. rocznicy Międzynarodowej Konferencji dotyczącej Ludności i Rozwoju (ICPD), które odbyło się w dniach 12–13 listopada 2009 r. w Stambule. W skład delegacji polskiej weszli: Pan Adam Fronczak, Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Zdrowia – Przewodniczący delegacji, Pani Alina Potrykowska, Sekretarz Generalny RRL, oraz Pani Aleksandra Saniewska, specjalista w MZ. Głównym celem spotkania była reprezentacja RRL na Forum Regionalnym poświęconym upamiętnieniu i podsumowaniu 15. rocznicy Międzynarodowej Konferencji nt. Ludności i Rozwoju (ICPD, dotyczącym zagadnień zdrowia i praw prokreacyjnych ludności, równego statusu kobiet i mężczyzn, pandemii HIV/AIDS, strategii rozwoju w odniesieniu do polityki ludności, migracji międzynarodowych i ich implikacji dla krajów wysyłających oraz krajów przyjmujących, rozmieszczenia ludności, procesów urbanizacji i migracji wewnętrznych, polityki wobec młodzieży i solidarności międzypokoleniowej, procesów starzenia się ludności jako wyzwania i możliwości w krajach słabo rozwijających się, przyszłości demograficznej oraz zmian klimatycznych i dynamiki rozwoju ludności.

Ad. 4. porządku obrad

- **Nagroda Narodów Zjednoczonych za rok 2010**

Prof. Z. Strzelecki poinformował członków RRL, iż po nadesłanej z Ministerstwa Spraw Zagranicznych informacji o możliwości zgłaszania kandydatów do Nagrody Narodów Zjednoczonych za rok 2010, którą to informację wszyscy otrzymali mailem (6.10.2009 r.) nie została zgłoszona żadna kandydatura. Do nagrody tej mogą być zgłaszane zarówno osoby, jak i instytucje zasłużone w dziedzinie zagadnień demograficznych. W latach ubiegłych Rada zgłosiła do nagrody Prof. Kazimierza Secomskiego i Prof. Jerzego Z. Holzera. Wobec braku jakichkolwiek propozycji na posiedzeniu Prezydium członkowie zaproponowali kandydaturę Pana Jerzego Owsiaaka. Pan Profesor zaproponował głosowanie, w wyniku, którego nie uzyskano jednomyślności (równa liczba głosów za i wstrzymujących się).

Prof. J. Witkowski ad vocem wobec braku konsensu zaproponował, by Prezydium raz jeszcze rozpatrzyło wniosek wystąpienia do ONZ. Członkowie Rady zaaprobowali powyższe rozwiązanie.

- **Protokół z posiedzenia RRL w dniu 14.05.2009 r.**

Prof. Zbigniew Strzelecki uznał, iż protokół z posiedzenia RRL w dniu 14 maja 2009 r. został przyjęty wobec braku uwag zgłoszonych w wymaganym terminie.

Zatwierdził:
Przewodniczący Rządowej Rady Ludnościowej
dr hab. prof. SGH Zbigniew Strzelecki

Opracowała:
mgr Ewa Orzełek
Główny specjalista

Sekretarz Generalny RRL
dr Alina Potrykowska

Al. Niepodległości 208
00-925 Warszawa
Pok. 554 (blok C)
tel.: + 48 (22) 608 30 40
tel.: + 48 (22) 608 31 75
fax: + 48 (22) 608 38 87
e.orzelek@stat.gov.pl
www.stat.gov.pl

Załączniki:

1. Lista obecności na posiedzeniu plenarnym RRL w dniu 19.11.2009 r.

**Lista obecności na Posiedzeniu Plenarnym RRL
w dniu 19 listopada 2009 roku**

Lp	Imię	Nazwisko	Podpis
1.	Wiesław	Adamczyk	
2.	Bożena	Balcerzak-Paradowska	<i>W. B.</i>
3.	Janusz	Balicki	
4.	Bogdan	Chazan	<i>B. Ch.</i>
5.	Władysława	Czech - Matuszewska	<i>W. M.</i>
6.	Mariola	Chojnacka	<i>M. Ch.</i>
7.			
8.	Andrzej	Gałązka	<i>A. G.</i>
9.	Elwira	Gross-Gołacka	<i>E. G.</i>
10.	Józefina	Hrynkiewicz	<i>J. H.</i>
11.	Janina	Jóźwiak	<i>J. J.</i>
12.	Dagmara	Korbasińska	
13.	Irena E.	Kotowska	<i>I. K.</i>
14.	Jerzy T.	Kowaleski	<i>J. K.</i>
15.	Irena	Kowalska	<i>I. K.</i>
16.	Jolanta	Kulus	<i>J. K.</i>
17.	Irena	Kowalska	
18.	Jolanta	Kurkiewicz	<i>J. K.</i>
19.	Ireneusz	Kuropka	<i>I. K.</i>
20.	Adam	Kurzynowski	<i>A. K.</i>
21.	Krzysztof	Lewandowski	<i>K. L.</i>
22.	Grażyna	Marciniak	<i>G. M.</i>
23.	Joanna	Mazur	<i>J. M.</i>
24.	Marcin	Nawrot	<i>M. N.</i>
25.	Lucyna	Nowak	
26.	Anna	Nowożyńska	<i>A. N.</i>
27.	Ewa	Orzełek	<i>E. O.</i>
28.	Alina	Potrykowska	<i>A. P.</i>

Lp	Imię	Nazwisko	Podpis
29.	Krzysztof	Przewoźniak	<i>[Signature]</i>
30.	Antoni	Rajkiewicz	<i>[Signature]</i>
31.	Robert	Rauziński	
32.	Andrzej	Rączaszek	<i>[Signature]</i>
33.	Iwona	Roeske-Słomka	
34.	Rafał	Rogała	
35.	Zbigniew	Rykowski	<i>[Signature]</i>
36.	Barbara	Sakson	<i>[Signature]</i>
37.	Włodzimierz	Sekuła	<i>[Signature]</i>
38.	Zofia	Słońska	<i>[Signature]</i>
39.	Izydor	Sobczak	<i>[Signature]</i>
40.	Zbigniew	Strzelecki	<i>[Signature]</i>
41.	Kazimierz	Szczygielski	
42.	Janusz	Szyborski	<i>[Signature]</i>
43.	Małgorzata	Waligórska	<i>[Signature]</i>
44.	Janusz	Witkowski	<i>[Signature]</i>
45.	Alina	Wojtowicz-Pomierna	<i>[Signature]</i>
46.	Witold	Zatoński	<i>[Signature]</i>
47.	Eugeniusz	Zdrojewski	<i>[Signature]</i>
48.	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i> PSK-A	<i>[Signature]</i>
49.			
50.			
51.			
52.			
53.			
54.			
55.			
56.			
57.			
58.			

Sprawozdanie
z konferencji Rządowej Rady Ludnościowej
z dnia 17 grudnia 2009 r.

Konferencję „Aktualne przemiany demograficzne a gospodarka Polski” połączoną z posiedzeniem plenarnym Rządowej Rady Ludnościowej prowadził przewodniczący RRL dr hab. prof. SGH Zbigniew Strzelecki. Uczestniczyli członkowie Rady oraz zaproszeni goście –66 osób (lista obecności w załączeniu).

Przyjęto następujący program obrad:

I. Otwarcie konferencji - dr hab. prof. SGH Zbigniew Strzelecki,
Przewodniczący RRL

II. Wystąpienia:

1. Prof. dr hab. Jerzy Kleer – „Sektor publiczny. Między demografią a gospodarką.”
2. Prof. dr hab. Elżbieta Mączyńska – „Przełom cywilizacyjny a wzrost gospodarczy. Niedoceniane aspekty demograficzne.”
3. Prof. dr hab. Elżbieta Kryńska – „Wpływ zmian demograficznych na rynek pracy - aspekty gospodarcze.”
4. Prof. dr hab. Tadeusz Stryjakiewicz – „Demograficzno-społeczne czynniki rozwoju sektora kreatywnego.”
5. Dr hab. - Tomasz Przemysław Śleszyński "Znaczenie przemian demograficznych W przestrzeni Polski dla rozwoju gospodarczego.”
6. Dr Andrzej Gałązka - „Cykle koniunkturalne a trendy demograficzne.”

III. Dyskusja

IV. Podsumowanie - Prof. dr hab. Janusz Witkowski

IV. Zakończenie - dr hab. prof. SGH Zbigniew Strzelecki

Otwierając konferencję, przewodniczący RRL, *dr hab. prof. SGH Zbigniew Strzelecki*, powitał zebranych wyjaśniając, iż jest ona wynikiem przemyśleń Prezydium, które uznało za

konieczne podjąć debatę i w ramach szerszej analizy przedstawić wybrane, złożone wzajemne relacje zachodzące między demografią a gospodarką. Przeprasił za nieobecność Profesora Jerzego Kleera, którego tekst referatu jest do wglądu, a całość zostanie opublikowana w biuletynie RRL.

Jako pierwsza poproszona została o zabranie głosu **Pani Profesor Elżbieta Mączyńska** – *Prezes Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego*, która zaznaczyła, iż w referacie porusza dwa główne problemy, które zdaniem autorki zaniedbywane są w analizach procesów demograficznych. Po pierwsze dokonujący się na skalę światową przełom cywilizacyjny i po drugie kwestie kształtu ustroju społeczno-gospodarczego. Nadmienila, że społeczna gospodarka rynkowa to zapis zawarty w konstytucji, ale istniejący tylko na papierze, nie przekładający się na rzeczywistość. Drugi problem, a zarazem punkt wyjścia referatu zawiera się w złożoności systemu demograficznego i ma swoje korzenie w charakterze przemian, jakich obecnie świat doświadcza. Zmiany demograficzne, których dynamika na przestrzeni dwóch minionych stuleci szybko narastała, zapoczątkowane zostały na przełomie XVIII i XIX wieku i stymulowane były przez postęp technologiczno-gospodarczy, jaki przyniosła ówczesna rewolucja przemysłowa. Transformacja demograficzna postępuje nieprzerwanie od początku XIX w. Przed tym okresem ludzie żyli krótko, ale śmiertelność była wysoka, stąd też stopa przyrostu naturalnego była niska i to mimo wysokiej stopy urodzeń. Zmiany rozpoczęły się od spadku stopy umieralności, a następnie spadku rozrodzości, w wyniku czego najpierw szybko rosła stopa przyrostu naturalnego, aby następnie zwolnić. Rozpoczynając swój referat podkreśliła, iż nie ma prostej zależności między demografią a tempem wzrostu gospodarczego. Dane statystyczne oraz opisywane zjawiska wskazują, że tempo wzrostu gospodarczego kilkakrotnie wyprzedza tempo wzrostu ludności. Na podstawie wielu badań i publikacji różnych krajów są udowodnione tezy o współzależności tych elementów. W samym referacie nie skupiła się na analizach, ale na tych dwóch obszarach, które wpływają na wzrost gospodarczy. Nawiązała do złożonych problemów przyczyn katastrofy demograficznej, której podstawa bazowa wiąże się z dokonującym się przełomem cywilizacyjnym, tzn. przechodzeniem od społeczeństwa bazującego na modelu industrialnym na nowy model cywilizacji, który jest jeszcze niedodefiniowany, nazywany także gospodarką opartą na wiedzy czy też mianem cywilizacji informacyjnej, cyfrowej. Nie ważne jak to określimy, nie ulega wątpliwości, że w tej nowej cywilizacji podstawowym motorem rozwoju staje się wiedza - jako uniwersalny substytut. Dla procesów demograficznych cywilizacja cyfrowa oznacza przede wszystkim łatwość komunikowania się, informowania i przemieszczania. Zarazem postęp i przemiany technologiczne sprawiają, że tempo wzrostu gospodarczego

wyprzedza po wielokroć tempo przyrostu liczby ludności w świecie. Podstawowym problemem jest fakt, że w świecie generalnie ludzi przybywa, ale są także kraje w których ludzie ubywa i Polska należy do takich krajów, w których następują procesy depopulacji, które z kolei będą powodować liczne zagrożenia. Procesy głębokiej transformacji demograficznej dotyczą także Polski, przy czym w Polsce mają nawet bardziej złożony wymiar. W odróżnieniu bowiem od reszty świata w latach 1998-2007 następował proces depopulacji (powstrzymanej w roku 2008). Dlatego też w wielu analizach ocenia się sytuację demograficzną Polski jako katastrofalną. Mocno podkreśliła w referacie, iż nie może zgodzić się z terminem ludzi starych, proponując by gdy mowa o kosztach używać pojęcia „ekonomia starości”. Wnioskowała, by rozważyć doprowadzenie do rozwoju teorii ekonomii starości oraz skierować badania naukowe w powiązaniu z procesami demograficznymi w kierunku nie badania tylko kosztów, ale analizy obejmującej ekonomię starości, a więc nakłady i wyniki (efekty). Wysunęła tezę, aby akcent położony został na poszukiwanie pozytywnych efektów, jakie można osiągnąć z sektora starości.

Konkludując stwierdziła, że kształtowanie procesów demograficznych musi być rozwiązywane w powiązaniu z przełomem cywilizacyjnym, ze zjawiskiem mu towarzyszącym tj. wykluczeniem cyfrowym, które jest bardzo szkodliwe oraz wykluczeniem z powodu starości. Zadała pytanie – „jakie rozwiązania ustrojowe mogłyby sprzyjać optymalnemu wykorzystaniu potencjału demograficznego i potencjału wiedzy w skali globalnej i krajowej?, które nabiera szczególnej wagi w warunkach zagrożeń i nierównowag demograficznych. Dokonująca się w świecie głęboka i na niebywałą skalę transformacja demograficzna rodzi szereg trudnych do rozwiązania problemów ekonomicznych, ekologicznych i społecznych. Złożoność sytuacji multiplikowana jest przez dokonujący się przełom cywilizacyjny owocujący niekonwencjonalnymi zmianami społeczno-ekonomicznymi. Rozwiązanie tych problemów wymaga niekonwencjonalnych metod i narzędzi. Charakterystyczna dla współczesnego świata dramatycznie wręcz „naruszona równowaga”, w tym demograficzna zmusza do poszukiwania rozwiązań ukierunkowanych na symbiozę postępu ekonomicznego, demograficznego społecznego i ekologicznego. Rozwiązania te powinny być ukierunkowane na identyfikowanie i ograniczanie nie tylko kosztów nierównowagi demograficznej, w tym starzenia się społeczeństw. Istotne jest przede wszystkim identyfikowanie i stymulowanie potencjalnych korzyści, jakie może generować sektor starości. Wymaga to przeprofilowania badań naukowych i ich ukierunkowanie na rozwój teorii ekonomii starości i równoległe wdrażanie wyników badań w praktyce. Wymaga to holistycznego podejścia do problemów demograficznych i sektora starości. Łączy się to z koniecznością kształtowania modelu ustroju

sprzyjającego holimowi i optymalizacji rozwiązań.

Prof. dr hab. Elżbieta Kryńska (Uniwersytet Łódzki) przedstawiła referat, w którym analizowała „*Wpływ zmian demograficznych na rynek pracy - aspekty gospodarcze*”.

Procesy ludnościowe mają obiektywny charakter wobec zjawisk zachodzących na rynku pracy, bezpośrednio oddziaływując na jego stronę podażową i pośrednio - na popytową. Celem opracowania jest identyfikacja głównych gospodarczych aspektów wpływu zachodzących w Polsce zmian demograficznych na rynek pracy. Identyfikacji tej dokonano na podstawie analiz rzeczywistych zmian poziomu i struktury zbiorowości potencjalnych zasobów pracy mających miejsce w przeszłości, to jest w latach 1980-2008, oraz zmian przewidywanych w przyszłości do 2035 r., przy wykorzystaniu danych opracowywanych i udostępnianych przez Główny Urząd Statystyczny.

Analiza przeszłych i przewidywanych przemian ludnościowych w Polsce prowadzi do konkluzji, iż największe znaczenie i wpływ na gospodarcze aspekty funkcjonowania rynku pracy mają:

- a) zmienność poziomu i tendencji rozwojowych liczebności potencjalnych zasobów pracy - ich naprzemienny wzrost i spadek;
- b) zmiany relacji między zbiorowością osób w wieku produkcyjnym a zbiorowościami osób w wieku przed- i poprodukcyjnym;
- c) długofalowy proces starzenia się potencjalnych zasobów pracy, następujący w ślad za starzeniem się społeczeństwa.

Wskazane zmiany demograficzne niosą duże konsekwencje, przeważnie negatywne, dla gospodarki i finansów publicznych kraju. Konsekwencjom tym należałoby więc przeciwstawić się poprzez różnorodny zestaw działań, obejmujących w szczególności obszar rynku pracy. Ponieważ kompensujące oddziaływanie procesów migracyjnych na wpływ zjawisk w ruchu naturalnym jest mocno ograniczone, podstawowe znaczenie nadać należy pobudzaniu aktywności zawodowej ludności, czyli zwiększeniu populacji aktywnych zawodowo, przy wykorzystaniu instrumentów pośredniego oddziaływania. Chodzi w szczególności o wyeliminowanie traktowania biernych zawodowo jako „zderzaka koniunkturalnego” podażowej strony rynku pracy.

Agregatowy poziom aktywności zawodowej ludności wynika z postępowania jednostek, podejmujących decyzje o podjęciu, zaprzestaniu lub zmianie zatrudnienia na podstawie licznego, niejednorodnego zespołu czynników o charakterze ekonomicznym, społecznym,

obyczajowym czy mentalnym. Próba ich kształtowania za pomocą instrumentów pośredniego oddziaływania zawsze obarczona jest niepewnością, co do ostatecznego wyniku podjętych działań. Tym niemniej, warto określić czynniki stymulujące proces aktywizacji zawodowej ludności. Zaliczyć do nich należy przede wszystkim:

a) Wzrost poziomu wykształcenia (umiejętności i kwalifikacji zawodowych) osiągany w drodze rozwoju i zwiększania dostępności edukacji, tak szkolnej jak i ustawicznej.

b) Rozwój nietypowych form zatrudnienia następujący w wyniku zmian strategii podmiotów gospodarczych z jednej strony, oraz – z drugiej - jako jeden ze sposobów zmniejszania nierównowagi na współczesnych rynkach pracy.

c) Zwiększenie atrakcyjności pracy jako źródła dochodu wobec źródeł alternatywnych mające na celu wzrost motywacji do poszukiwania pracy.

d) Przeciwdziałanie dyskryminacji ograniczającej dostęp do zatrudnienia niektórych osób i całych grup społecznych.

Potrzebne są również rozwiązania, adresowane bezpośrednio do grup, które należałoby w większym stopniu aktywizować zawodowo. Chodzi tu zwłaszcza o kobiety i osoby starsze.

Najważniejszym czynnikiem mogącym wpłynąć na zwiększenie aktywności zawodowej kobiet jest wprowadzenie ułatwień w łączeniu pracy zawodowej z opieką nad dziećmi (i również osobami zależnymi). Ułatwienia te pozwoliłyby na elastyczne bądź częściowe włączanie się kobiet wychowujących dzieci i opiekujących się osobami zależnymi w życie zawodowe oraz aktualizację ich umiejętności zawodowych.. Należy pobudzić rozwój systemów instytucjonalnej opieki nad dziećmi oraz nad osobami zależnymi, będącymi jednymi z najważniejszych czynników wspomagających kobiety na rynku pracy. Bez rozwoju instytucji wspierających godzenie funkcji rodzicielskich i opiekuńczych z zawodowymi, wzrost uczestnictwa kobiet w zatrudnieniu będzie niemożliwy.

Starzenie się potencjalnych zasobów siły roboczej każe ze szczególną uwagą zająć się problemem wydłużania życia zawodowego, czyli aktywizacją zawodową ludzi starszych. W krajach wysoko rozwiniętych, w tym w krajach Unii Europejskiej potrzeba wydłużania życia zawodowego dostrzeżona została już wiele lat temu i sformułowane zostały różne metody mające na celu skłonienie (czasem wręcz zmuszenie) osób starszych do aktywności zawodowej. Równoległe następować powinna poprawa funkcjonowania otoczenia pracy osób starszych. W szczególności należy zwiększyć ich dostęp do edukacji oraz poprawić skłonność do mobilności edukacyjnej. Istota zagadnienia tkwi bowiem nie tylko w tym, by osoby w

starszym wieku były zmuszane do pracy, ale by ją świadczyły ze świadomością swych *wysokich kompetencji, tak bardzo pożądaných na współczesnych rynkach pracy.*

Prof. dr hab. Tadeusz Strykiewicz (Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej) w swoim wystąpieniu omówił „*Demograficzno-społeczne czynniki rozwoju sektora kreatywnego*”.

Rozwój tzw. sektora kreatywnego jest wyrazem aktualnych przemian strukturalnych gospodarki i społeczeństwa. Poziom i dynamika tego sektora stają się z jednej strony wyznacznikiem nowej jakości przestrzeni społeczno-ekonomicznej, z drugiej - stwarzają nową perspektywę dla badań regionalnych oraz stanowią nowe wyzwanie dla szeroko pojętej polityki ekonomicznej i przestrzennej. Wśród czynników wpływających na rozwój sektora kreatywnego istotną rolę odgrywają czynniki społeczne i demograficzne, związane m.in. z mobilnością ludności.

Autor przedstawił próbę analizy tych czynników, która opiera się na wstępnych wynikach międzynarodowego projektu badawczego ACRE (Wykorzystanie kreatywnej wiedzy: konkurencyjność europejskich regionów metropolitalnych w rozszerzonej Unii), obejmującego 13 regionów. Analizę poprzedzono krótką dyskusją na temat pojęcia i klasyfikacji działalności kreatywnych oraz wybranych koncepcji teoretycznych, a zakończono wnioskami dla polityki społeczno-gospodarczej.

Rozwój sektora kreatywnego pociąga za sobą szereg konsekwencji praktycznych, dotyczących m.in.

- a) zmiany znaczenia tradycyjnych czynników lokalizacji działalności gospodarczej;
- b) zmiany ścieżek rozwoju regionalnego (*development paths*);
- c) zmiany polityki regionalnej, lokalizacyjnej i migracyjnej.

W najbardziej ogólnym ujęciu można powiedzieć, że zmiana czynników lokalizacji wyraża się w spadku znaczenia czynników „kosztowych” (jak np. koszt transportu, koszt pracy, podatki), a wzroście roli składników jakościowych kapitału ludzkiego, takich jak: wiedza (skodyfikowana i ukryta), wysokie kwalifikacje, mobilność, zdolność przystosowywania się do szybkich zmian, otwartość na nowe pomysły, umiejętność współpracy.

Tradycyjne koncepcje zakładały, że rozwój regionalny następuje poprzez przyciąganie firm (najczęściej dużych), których zadaniem jest tworzenie nowych miejsc pracy, co z kolei wywołuje napływ ludności. W nowych koncepcjach chodzi przede wszystkim o przyciąganie kreatywnych i przedsiębiorczych ludzi, którzy stworzą miejsca pracy najpierw dla siebie, a

później – w wyniku efektu mnożnikowego – również dla innych pracowników.

Wprawdzie koncepcje te należy traktować bardziej jako komplementarne niż alternatywne, jednak nietrudno zauważyć, że konsekwencją powyższej zmiany paradygmatu rozwoju regionalnego powinny być zmiany polityki regionalnej, lokalizacyjnej i migracyjnej. Zmiany te przejawiają się m.in. w coraz większym nacisku na społeczno-kulturowe i edukacyjne podstawy rozwoju regionalnego, a także w coraz silniejszym powiązaniu procesów rozwoju społeczno-gospodarczego z procesami mobilności przestrzennej.

Wyniki badań wskazują, że znaczenie sektora kreatywnego wzrasta i że czynniki demograficzno-społeczne odgrywają w jego rozwoju większą rolę niż w tradycyjnych sektorach gospodarki.

Z kolei **Doc. dr hab. Przemysław Śleszyński** (Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa), w referacie pt. *„Znaczenie przemian demograficznych w przestrzeni Polski dla rozwoju gospodarczego”* starał się odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób przestrzenne zmiany demograficzne zachodzące w ostatnim czasie w Polsce lub spodziewane w przyszłości mogą wpływać na rozwój ekonomiczny, względnie, jakie są w tym zakresie związki przyczynowo-skutkowe, w tym sprzężenia zwrotne. Na tym tle podejmowana była próba formułowania podstawowych celów z punktu widzenia szeroko rozumianej polityki przestrzennej, regionalnej i środowiskowej.

Obserwowane obecnie przestrzenne zmiany liczby, struktury i rozmieszczenia ludności wskazują na kontynuację zjawisk i procesów, przy pogłębieniu skali lub intensywności części z nich. Generalnie, liczba prac na ten temat jest bardzo duża (ze zrozumiałych powodów ich autorami są głównie geografowie, por. też coroczne Raporty RRL), stąd też niniejsza część artykułu będzie bardziej streszczeniem istniejącego dorobku w tym zakresie.

Autor wskazał kilka podstawowych w sensie ilościowym i jakościowym procesów zmian w przestrzennym rozmieszczeniu, mobilności i strukturze ludności w różnych skalach przestrzennych, a mianowicie:

- 1) depopulacja głównie peryferyjnie położonych obszarów wiejskich przy silnym starzeniu się pozostającej na miejscu ludności;
- 2) koncentracja młodszych i lepiej wykształconych roczników na obszarach metropolitalnych, zwłaszcza miast „wielkiej piątki” (Warszawa, Poznań, Trójmiasto, Wrocław, Kraków);

- 3) wewnętrzna relokacja, w tym dekoncentracja w obrębie obszarów metropolitalnych (suburbanizacja), powodująca różnicowania społeczno-przestrzenne obszarów zurbanizowanych, w tym narastające zjawisko segregacji społecznej;
- 4) niespotykany dotychczas wzrost roli emigracji zagranicznych, w tym cyrkulacyjnych;
- 5) wzrost wielkości i zasięgów mobilności dziennej w postaci dojazdów do pracy, wskutek m.in. powszechności motoryzacji, co skutkuje żywiołowym rozrastaniem się miast (*urban sprawl* - sprawlyzacja).

Następnie **Dr Andrzej Gałązka** (Szkoła Główna Handlowa, Warszawa) przedstawił referat pt „Cykle koniunkturalne a trendy demograficzne”.

Omawiając cykle gospodarcze autor podkreślił, że w analizie cykliczności produkcji można zauważyć, iż przyczyny tego zjawiska mają charakter: rzeczowy, psychologiczny, pieniężny, inwestycyjny, konsumpcyjny, polityczny, szokowy. Następnie analizował pojęcie cyklu koniunkturalnego oraz cechy charakterystyczne wahań cyklicznych na podstawie definicji wahań i powstających w ich wyniku oddziaływania cykli koniunkturalnych.

Autor przedstawił pojęcie współczesnego cyklu koniunkturalnego w innym ujęciu, w którym „Cykl koniunkturalny definiowany jest jako „(...) występujące w procesie wzrostu gospodarczego wahania w relacji między popytem efektywnym i potencjalną podażą”. Cykliczne wahania koniunktury gospodarczej przedstawiane są zazwyczaj jako sekwencja następujących po sobie faz: depresji, ożywienia, rozkwitu i recesji. Miarami stosowanymi do dynamicznego określenia fazy wzrostu lub spadku kondycji gospodarczej kraju są najczęściej poziom inflacji, PKB, poziom zatrudnienia i poziom stóp procentowych. Obserwacje wahań koniunktury i analiza danych gospodarczych pozwoliły na klasyfikację cykli ze względu na długość ich trwania, tj.:

- długie cykle koniunktury „fale Kondratiewa” trwające przeważnie około 50-60 lat,
- cykle średniodługie - cykle Kuzneta; trwające od 15-23 lat, związane z akumulacją czynników wytwórczych w długim okresie (inwestycje, budownictwo, migracje),
- cykle średnie - cykle Juglara; trwające 8-10 lat, związane ze zmianami wydatków inwestycyjnych, PKB, inflacją i bezrobociem,
- cykle krótkie - cykle Kitchina; trwające 2-4 lata, wyjaśniane zmianami wielkości zapasów, cen hurtowych, rozliczaniem operacji bankowych.

Zaprezentował współczesne poglądy na główne przyczyny przemian ludnościowych, wyróżniając cztery podejścia makro:

- podejście *ekologiczne* (relacje między technologią, organizacją społeczną, środowiskiem i

zachowanie równowagi ww. elementów) - pośrednio T. Malthus;

- orientacja *socjokulturowa* - system społeczno-kulturowy danego obszaru kształtuje tamtejsze procesy demograficzne;
- podejście *modernizacyjne* - pogłębianie podziału pracy, specjalizacja różnicując funkcje i role społeczne, w tym także procesy demograficzne;
- podejście *instytucjonalne* - zmiany instytucji społecznych, ekonomicznych, edukacyjnych, religijnych, politycznych, wpływają na przemiany ludnościowe.

Podejście *mikro* w zakresie przyczyn przemian ludnościowych - skupia się na jednostce, małżeństwie, rodzinie lub innej małej grupie - procesy podejmowania decyzji prokreacyjnych. Przedstawił pokrótce przejścia i cykle ludnościowe oraz pojęcie przejścia demograficznego i krótkoterminowe cykle ludnościowe.

W syntetycznym ujęciu: „Przejście demograficzne to długofalowa zmiana składników (urodzenia, zgoni, migracje), która może wpłynąć na bieg przemian ludnościowych; mniejsze fluktuacje składników mogą powodować niewielkie zmiany (wyże i niżej) w trendach liczby ludności, lecz ich działanie nie ma większego znaczenia. Przeciwnie, cykle ludnościowe to zmiany w składnikach wpływających na liczbę ludności, czasowo krótsze niż przejścia, a dłuższe niż niewielkie fluktuacje, których wielkość w znacznym stopniu wpływa na strukturę i stan liczby ludności.”

Nadmienił, że współcześnie najbardziej popularny jest model czterofazowego przejścia demograficznego:

- faza I charakteryzuje się naturalnym procesem reprodukcji, w którym natężenie urodzeń i zgonów utrzymuje się na bardzo wysokim poziomie
- w fazie II obserwujemy zmniejszenie umieralności przy utrzymywaniu się liczby urodzeń na wysokim poziomie - faza III - szybsze obniżenie poziomu dzietności, niż umieralności -
- w fazie IV poziom natężenia urodzeń zbliża się do poziomu umieralności Tu może występować sytuacja, w której natężenie urodzeń będzie niższe, niż natężenie zgonów.

Wyróżnił następujące cykle ludnościowe dotyczące- zmiany w składnikach wpływających na liczbę ludności: cykle w poziomie dzietności (płodności), cykle umieralności, cykle migracyjne.

Autor streścił koncepcje dotyczące zróżnicowania pojmowania roli potencjału demograficznego w rozwoju gospodarczym, w tym w zmianach koniunktury gospodarczej – (pronatalistyczne, merkantylizm, teoria Malthusa, teoria Marksa oraz teorie współczesne.

„Cykle koniunkturalne występujące w krajach wysoko rozwiniętych są w wysokim stopniu zsynchronizowane. Uwaga ta dotyczy zwłaszcza krajów, które dotyczą do ugrupowania

integracyjnego. Stopień synchronizacji cykli jest mniejszy, jeżeli dany kraj nie uczestniczy w procesach integracji gospodarczej. Synchronizacja cykli w niewielkim stopniu występuje w krajach, które podjęły procesy przebudowy systemowej i dostosowywania do warunków integracji.”

W Polsce w okresie transformacji w oparciu o dostępne dane wyróżniono:

- a) W szeregu czasowym PKB w okresie 1995-2004, na podstawie analizy analizy odchyień od trendu 3. fazy, które utworzyły jeden cykl. Amplituda faz wysokiej aktywności była relatywnie mniejsza, niż amplituda fazy niskiej aktywności. W efekcie amplituda cyklu była ujemna. Intensywność zmian w czasie występowania oscylacji była niewielka.
- b) W szeregu czasowym produkcji sprzedanej przemysłu w okresie 1990-2004, na podstawie analizy odchyień od trendu 5. faz, których sekwencja pozwoliła na wyodrębnienie dwóch pełnych cykli koniunkturalnych. Średnia długość tych cykli wynosiła ok. 5,5 roku. Występujące w nich fazy wzrostowe były dłuższe niż spadkowe. Fluktuacje miały wyższe amplitudy, niż w przypadku szeregów czasowych PKB. Amplitudy faz pomyślnej koniunktury były wyższe, aniżeli faz koniunktury słabej, i tym samym amplitudy cykli były dodatnie. Intensywność zmian w okresie poszczególnych faz w szeregu czasowym produkcji sprzedanej była wyższa, niż w przypadku szeregu czasowego PKB.

Autor wyróżnił trzy cykle zmian PKB w Polsce

(...). Pierwszy z nich zawierał się między szczytem w I kwartale 1998 r. i trwał do kolejnego szczytu w IV kwartale 1999 r., osiągając dno w I kwartale 1999 r.

Drugi cykl zawierał się między IV kwartałem 1999 r. a I kwartałem 2004 r., a jego dno wystąpiło w IV kwartale 2001 r.

Trzeci cykl rozpoczął się w I kwartale 2004 r. i, jak można obecnie sądzić osiągnął dno w I kwartale 2005 r.

Cykle o tym czasie trwania klasyfikowane są w literaturze jako tzw. cykle Kitchina, których średnia długość w rozwiniętych gospodarkach rynkowych wynosi 13-14 kwartałów. Ukształtna linia trendu zmian PKB wyznaczona dla całego badanego okresu wskazuje, że krótkookresowe cykle, o których mowa, występują na tle cyklu średniookresowego (...) z dnem na przełomie lat 2001 i 2002.”

Przestrzenne aspekty cykli rozwoju miast i regionów - koniunktura regionalna i lokalna są ujmowane jako: 1. Koncepcje dojrzewania systemów - rozwój poszczególnych miast (aglomeracji miejskich) jest przyczyną i skutkiem długotrwałych procesów

migracyjnych, które wiążą je w systemy miast.; 2. Koncepcje cyklu życiowego miast - zaczyna się od stadium urbanizacji, tj. koncentracji ludności w ośrodkach miejskich. Z czasem przechodzi w stadium suburbanizacji, a następnie dekoncentracji.

Obserwacje empiryczne pozwoliły na sformułowanie hipotezy, że również wzrost regionalny wykazuje zmienność o charakterze cyklicznym. Wyróżniono w nim cztery stadia:

- a) prosperity – rozwój;
- b) prosperity – kurczenie;
- c) recesja pogłębiająca się;
- d) recesja przechodząca w ekspansję.

Dochód osiąga szczyt w momencie przejścia ze stadium pierwszego do stadium drugiego. Na podstawie map zaprezentował trendy zmian wybranych składników kształtujących sytuację demograficzną w latach 1995-2007 w Polsce wg gmin a lokalną i subregionalną koniunkturą gospodarczą.

Dyskusja

Prof. Antoni Rajkiewicz jako pierwszy zabierając głos w dyskusji zwrócił uwagę na wielowątkowy charakter wystąpień, budzących zarówno aprobatę jak i kontrowersje. Podzielił pogląd Prof. Mączyńskiej by uwzględnić udział osób w wieku podeszłym i aktywować ich do działania wykorzystując ich wiedzę i mądrość. Nawiązał do wypowiedzi znanego polityka głoszącego że społeczna gospodarka rynkowa pozostaje dalej aktualna czego wyrazem jest pomoc bogatych - biednym, młodzi - starym, zdrowi - chorym przedstawiając cały program redystrybucji środków które mogą być przeznaczane na cele społeczne.

W nawiązaniu do wypowiedzi prof. E. Kryńskiej wskazał iż na tle potrzeb musi być czynnik redystrybucji wynikający z zasad, iż podatek to pieniądź budżetowy tak jak kredyt jest środkiem bankowym. Podkreślił ideę zarządzania wiekiem poprzez triadę: technologia - talenty - tolerancja. Przy czym wyraźnie duch tolerancji przeważał w wystąpieniu prof. Mączyńskiej. Poddał pod rozwagę możliwość rozwoju talentów poprzez zarządzanie w którym jest element podporządkowania. Wnioskował o ostrożność w dopingowaniu głównego czynnika rozwoju - konkurencyjności, która wyzwala agresję i szkodzi doprowadzając do „wyścigu szczurów”. Apelował o dużą ostrożność i w poszukiwaniu korelacji między trendami gospodarczymi a procesami demograficznymi, w których doszukiwać się należy bardziej korelacji z rozwiązaniami społecznymi niż ekonomicznymi.

Migracja obok procesu starzenia się stała się trwałym elementem rozwoju Polski a obecnie proces ten nasilił się (przy czym Polska zawsze była krajem migracyjnym) ze skłonnością do

przekształcenia się migracji czasowej w trwałą. Podkreślił, iż jest to potencjał za granicą osób stanowiących 6% ludności i 12% w wieku produkcyjnym – a także potencjał zarówno matrymonialny jak i prokreacyjny przenoszony za granicę. Postulował, by rozwijać i rozmnażać kreatywność, a jej źródła należy szukać w migracji edukacyjnej, która jest u nas nieobjęta statystyką (brak liczby Polaków studiujących za granicą), a dostępna jest statystyka obejmująca edukację cudzoziemców.

W podsumowaniu stwierdził, że konferencja i referaty na niej wygłoszone skłaniają do generalnej myśli o potrzebie skoordynowanej polityki rozwoju, w której czynnik demograficzny będzie mocno związany z czynnikiem przestrzennym. Gdzie przestrzeń nie będzie ograniczana do kraju, a będzie także uwzględniała skupiska migracyjne za granicą.

Pan Henryk Glinkowski przedstawiciel Stowarzyszenia Ruch Suwerenny Narodu Polskiego, postulował, by wyniki konferencji były udostępnione szerokiemu ogółu społeczeństwa ze względu na wagę poruszanych problemów.

Ad vocem Prof. Z. Strzelecki przypomniał zebranym, że zawsze po konferencji Rada formułuje swoje stanowisko, jak również wszystkie referaty będą opublikowane w Biuletynie RRL.

Prof. Mączyńska podziękowała, prof. Rajkiewiczowi za uwagi, podkreślając raz jeszcze, iż istotą społecznej gospodarki rynkowej są takie rozwiązania, które umożliwiają wprzęgnięcie ludzi maksymalnie w mechanizmy rynkowe w taki sposób żeby potrafili radzić sobie sami (zasada subsydiarności) czyli pomagaj gdy pomoc jest absolutnie bezwzględna a wszędzie tam gdzie można nauczyć należy się uczyć.

Prof. Jerzy T. Kowaleski stwierdził, że trudno nie podzielić uwag Prof. Mączyńskiej, dotyczących pewnej ostrożności w stosowaniu ekspresyjnych określeń w sferze życia społeczno-gospodarczego w tym także demografii. Nawiązał do tematu rynku pracy a przemiany demograficzne, podkreślając, iż w przyszłości będzie ubywać zasobów pracy a wzrastać będzie obciążenie demograficzne (różne od ekonomicznego) związane z ubywaniem ludności w wieku przedprodukcyjnym, Przewaga grupy poprodukcyjnej nad przedprodukcyjną zacznie się w połowie przyszłego dziesięciolecia, w związku z tą sytuacją teraz jest czas - granica potrzeby wystąpienia procesów dostosowawczych, tzn. potrzeby wzrostu aktywności zawodowej osób z tych dwóch grup, po to by uzupełnić niezbędny ubytek np. w gospodarstwach domowych. Zastrzegł jednocześnie, że nie potrzebne do tego jest ustawodawstwo, ale potrzebny jest klimat wspomagający te czynniki.

Prof. Janusz Witkowski podsumowując konferencję zwrócił uwagę na wielowątkowość dyskusji, a także w pewnym zakresie kontrowersyjność niektórych sformułowań i prezentacji.

Jedną z wartości naszego spotkania jest uświadomienie sobie wzajemnych zależności, jakie występują między rozwojem społeczno – gospodarczym i rozwojem demograficznym, które ukazała w swoim wystąpieniu, Prof. Mączyńska prezentując jak sytuacja gospodarcza i społeczna wpływa na potrzeby procesów demograficznych.

Jeśli mówimy o wpływie procesów społeczno -gospodarczych na rozwój demograficzny to cały okres transformacji jest doskonałym przykładem tego jak te procesy są ze sobą wzajemnie powiązane. Należy jednak zwrócić uwagę na pewne obszary zależności – zadając pytanie - czy brać pod uwagę zależność i to co dzieje się w naszej rzeczywistości demograficznej, akceptując je - czy też próbujemy podjąć pewne działania w ramach aktywności polityki ludnościowej dotyczącej różnych obszarów. Jeśli tak, to z tego wynikają konkretne zadania i działania w sferze polityki społecznej, gospodarczej i rodzinnej mającej wpływ na realizację określonych założeń.

Większość dyskusji skupiła się na drugiej zależności tzn. jak sytuacja demograficzna wpływa na rozwiązania w zakresie sytuacji społeczno-gospodarczej. Najbardziej obecnym elementem był tu rynek pracy, element najbardziej charakterystyczny dla najbliższej przyszłości dla przewidywanych projekcji i prognoz. Z tymi kwestiami wiąże się także element poprawy jakości tych zasobów oraz jakie uruchomić mechanizmy, aby podołać temu wyzwaniu w ujęciu ilościowym. Podkreślił, iż obok ilości zasobów pracy bardzo ważna jest efektywność pracujących osób, od których to wyników będzie zależeć jaka będzie sprawność naszej gospodarki, jaka wydajność, produktywność ,konkurencyjność i kreatywność.

Bardzo prawdopodobne może okazać się, że będzie potrzeba mniej osób, aby wypracować wartości powodujące wzrost gospodarczy, które będą w stanie zaspokoić potrzeby, o których mowa, ale żeby to nastąpiło to nie należy tylko o tym mówić, ale muszą w tym obszarze następować określone działania.

Podniósł, jeszcze jeden wątek wynikający z tych zmian demograficznych określanych jako przyspieszony proces starzenia się społeczeństwa, który po 2010 będzie przyjmował ogromną dynamikę.

Konkludując z dyskusji możemy wnioskować, iż:

1. powinniśmy mieć pełną świadomość istniejącej współzależności między rozwiązaniami społeczno-gospodarczymi a rozwojem ludności i to współzależności oddziaływującej w obie strony,
2. ważne jest, aby określić te współzależności które występują pomiędzy poszczególnymi procesami w zakresie rozwiązań społeczno - gospodarczych a procesami demograficznymi np. wpływ sytuacji społeczno – gospodarczej na procesy migracyjne. Podkreślić należy

potrzebę rozszerzenia i rozwoju badań, które ukazywałyby istotę współzależności, ale także pokazywałyby różne możliwości rozwoju czy podjęcia tych wyzwań, które są w perspektywie lat.

Prof. Z Strzelecki na zakończenie konferencji zaakcentował konieczność opracowania skoordynowanej polityki rozwoju, która powinna w dużym stopniu uwzględniać rozwój przestrzenny, nie tylko wewnętrzny, ale również związki przestrzenne w UE. Podziękował wszystkim prelegentom za przedstawione referaty, prof. J. Witkowskiemu za podsumowanie obrad oraz wszystkim uczestnikom za udział w konferencji.

Opracowała:

mgr Ewa Orzełek
Główny specjalista

Sekretarz Generalny RRL

dr Alina Potrykowska

Zatwierdził:

Przewodniczący Rządowej Rady Ludnościowej
dr hab. prof. SGH Zbigniew Strzelecki

Al. Niepodległości 208
00-925 Warszawa
Pok. 554 (blok C)
tel.: + 48 (22) 608 30 40
tel.: + 48 (22) 608 31 75
fax: + 48 (22) 608 38 87
e.orzelek@stat.gov.pl
www.stat.gov.pl

Załączniki:

1. Lista obecności na posiedzeniu plenarnym RRL w dniu 17.12.2009 r.

Lista osób zaproszonych na Konferencję Rządowej Rady Ludnościowej
 „Aktualne przemiany demograficzne a gospodarka Polski”

w dniu 17 grudnia 2009 roku

Lp	Imię	Nazwisko	Podpis
1.	Ewa	Adach-Stankiewicz	
2.	Wojciech	Adamczewski	
3.	Wiesław	Adamczyk	
4.	Agnieszka	Ajdyn	<i>Ajdyn</i>
5.	Grażyna	Ancyparowicz	
6.	Anna	Antoszczak	<i>Antoszczak</i>
7.	Mieczysław	Augustyn	
8.	Maria	Balcerowicz-Szkutnik	<i>Balcerowicz-Szkutnik</i>
9.	Bożena	Balcerzak-Paradowska	<i>Balcerzak-Paradowska</i>
10.	Janusz	Balicki	
11.	Alina	Baran	<i>Baran</i>
12.	Jan	Berger	
13.	Tomasz	Białas	<i>Białas</i>
14.	Renata	Bielak	
15.	Eliza	Bielakow	
16.	Adam	Bierzyński	
17.	Monika	Bieniek	<i>Bieniek</i>
18.	Anna	Bieñkuńska	<i>Bieñkuńska</i>
19.	Iwona	Boniecka	
20.	Ireneusz	Budzyński	
21.	Zdzisław	Bujas	
22.	Bogdan	Chazan	<i>Chazan</i>
23.	Mariola	Chojnacka	
24.	Mariola	Chrobot	<i>Chrobot</i>
25.	Władysława	Czech-Matuszewska	<i>Czech-Matuszewska</i>
26.	Anna	Czechowska	<i>Czechowska</i>
27.	Barbara	Czerwińska-Jędrusik	<i>Czerwińska-Jędrusik</i>

Lp	Imię	Nazwisko	Podpis
28.	Jerzy	Czerwiński	
29.	Ewa	Czumaj	
30.	Bożena	Degórska	
31.	Halina	Dmochowska	
32.	Henryk	Domański	
33.	Barbara	Domaszewicz	
34.	Janusz	Dygaszewicz	
35.	Zofia	Dymek	<i>[Handwritten signature]</i>
36.	Sławomir	Dziaduch	<i>[Handwritten signature]</i>
37.	Magdalena	Fijałkowska	<i>[Handwritten signature]</i>
38.	Izaskaw	Frenkel	
39.	Andrzej	Gałązka	<i>[Handwritten signature]</i>
40.	Dorota	Gardias	
41.	Mirosława	Gazińska	
42.	Henryk	Glinkowski	<i>[Handwritten signature]</i>
43.	Elwira	Gross-Gołacka	
44.	Jan	Guz	
45.	Józefina	Hrynkiewicz	<i>[Handwritten signature]</i>
46.	Anna	Iwańczyk	<i>[Handwritten signature]</i>
47.	Aleksandra	Jangas - Kurzak	
48.	Marek	Jerczyński	
49.	Maria	Jeznach	<i>[Handwritten signature]</i>
50.	Janina	Jóźwiak	
51.	Paweł	Kaczmarczyk	
52.	Longina	Karczmarzka	
53.	Paweł	Kaczorowski	<i>[Handwritten signature]</i>
54.	Wiesław	Koczur	
55.	Barbara	Kolasińska	
56.	Dorota	Klembowski	<i>[Handwritten signature]</i>
57.	Anna	Kłoczek-Gajewska	<i>[Handwritten signature]</i>

Lp	Imię	Nazwisko	Podpis
58.	Dagmara	Korbasińska	
59.	Zofia	Kostrzewa	
60.	Irena E.	Kotowska	
61.	Jerzy T.	Kowaleski	<i>[Handwritten signature]</i>
62.	Irena	Kowalska	
63.	Krzysztof	Kowalski	
64.	Zofia	Kozłowska	
65.	Franciszek	Kubiczek	
66.	Jolanta	Kulus	<i>[Handwritten signature]</i>
67.	Marek	Kukulski	<i>[Handwritten signature]</i>
68.	Jolanta	Kurkiewicz	<i>[Handwritten signature]</i>
69.	Ireneusz	Kuropka	<i>[Handwritten signature]</i>
70.	Kazimierz	Kruszka	
71.	Adam	Kurzynowski	<i>[Handwritten signature]</i>
72.	Bogusław	Lasocki	
73.	Kazimierz	Latuch	
74.	Adam	Leszkiewicz	
75.	Krzysztof	Lewandowski	<i>[Handwritten signature]</i>
76.	Wiesław	Łagodziński	<i>[Handwritten signature]</i>
77.	Tomasz	Makowski	
78.	Grażyna	Marciniak	<i>[Handwritten signature]</i>
79.	Joanna	Mazur	
80.	Janusz	Moszyński	
81.	Marek	Mroczkowski	
82.	Marcin	Nawrot	
83.	Katarzyna	Nagel	<i>[Handwritten signature]</i>
84.	Marek	Niechciał	<i>[Handwritten signature]</i>
85.	Lucyna	Nowak	
86.	Anna	Nowożyńska	
87.	Józef	Oleński	

[Handwritten note]

[Handwritten note]

[Handwritten note]

Lp	Imię	Nazwisko	Podpis
88.	Alicja	Olczyk	
89.	Tadeusz	Ołdakowski	
90.	Anna	Organiściak-Krzykowska	
91.	Ewa	Orzełek	<i>Ewa Orzełek</i>
92.	Marek	Osiński	<i>Marek Osiński</i>
93.	Ryszard	Osiński	
94.	Bolesław	Piecha	
95.	Bolesław	Piechota	
96.	Maria	Pierzynowska	<i>Maria Pierzynowska</i>
97.	Włodzimierz	Pisarski	
98.	Maksymilian	Potaczek	<i>Maksymilian Potaczek</i>
99.	Alina	Potrykowska	<i>Alina Potrykowska</i>
100.	Arkadiusz	Przybyłka	<i>Arkadiusz Przybyłka</i>
101.	Antoni	Rajkiewicz	<i>Antoni Rajkiewicz</i>
102.	Robert	Rauziński	<i>Robert Rauziński</i>
103.	Andrzej	Rączaszek	
104.	Danuta	Rączka Vargas	<i>Danuta Rączka Vargas</i>
105.	Iwona	Roeske-Słomka	
106.	Dominika	Rogalińska	
107.	Kazimierz	Rusinek	
108.	Zbigniew	Rykowski	<i>Zbigniew Rykowski</i>
109.	Barbara	Sakson	
110.	Włodzimierz	Sekula	<i>Włodzimierz Sekula</i>
111.	Władysław	Sidorowicz	
112.	Krystyna	Siwiak	<i>Krystyna Siwiak</i>
113.	Piotr	Siewierski	
114.	Biruta	Skęutowicz	
115.	Irena	Skrzypczak	
116.	Krystyna	Slany	
117.	Zofia	Słońska	<i>Zofia Słońska</i>

Lp	Imię	Nazwisko	Podpis
118.	Izydor	Sobczak	<i>Izydor Sobczak</i>
119.	Monika	Stanny	
120.	Joanna	Stańczak	
121.	Dariusz	Stańko	
122.	Zbigniew	Strzelecki	<i>Zbigniew Strzelecki</i>
123.	Ewa	Suchocka	<i>Ewa Suchocka</i>
124.	Dorota	Szaftys	
125.	Katarzyna	Szamotołska	
126.	Kazimierz	Szczygielski	<i>Kazimierz Szczygielski</i>
127.	Ryszard	Szubański	
128.	Piotr	Szukalski	
129.	Janusz	Szymborski	<i>Janusz Szymborski</i>
130.	Wanda	Tkaczyk	
131.	Gertruda	Uścińska	
132.	Tadeusz	Walczak	<i>Tadeusz Walczak</i>
133.	Małgorzata	Waligórska	<i>Małgorzata Waligórska</i>
134.	Halina	Wasilewska-Trenkner	
135.	Grzegorz	Węclawowicz	
136.	Aleksander	Welfe	
137.	Rafał	Wilk	<i>Rafał Wilk</i>
138.	Janusz	Witkowski	<i>Janusz Witkowski</i>
139.	Alina	Wojtowicz-Pomierna	
140.	Witold	Woźniak	<i>Witold Woźniak</i>
141.	Izabella	Zagoździńska	
142.	Witold	Zatoński	
143.	Katarzyna	Zboś	
144.	Magdalena	Zbrzeźna	
145.	Eugeniusz	Zdrojewski	<i>Eugeniusz Zdrojewski</i>
146.	Agnieszka	Zgierska	
147.	Małgorzata	Żyra	<i>Małgorzata Żyra</i>

Lp	Imię	Nazwisko	Podpis
148.	Antoni	Żurawicz	
149.	Jacek	Życiński	
150.	Tadeusz	Strzyżkowski	Strzyżkowski
151.	Zdzisław	Wierzbicki	Wierzbicki
152.	Jerzy	Pruski	Pruski
153.	Grzegorz	Hojnowski	Hojnowski
154.	Jan	...	...
155.	Henryk	...	...
156.	Wojciech	Elechowski	Elechowski
157.			
158.			
159.			
160.			
161.			
162.			
163.			
164.			
165.			
166.			
167.			